IVOR PORTER

Operaţiunea AUTONOMOUS

în România pe vreme de război

Traducere de
GEORGE G. POTRA şi DELIA RĂZDOLESCU

HUMANITAS
BUCUREŞTI

IVOR PORTER (n. 1913) a copilărit în Lake District, în nord-vestul Angliei, şi a studiat la Universitatea din Leeds. În 1946 a intrat în diplomaţie, lucrând la ambasadele Marii Britanii din Africa de Vest, India, SUA, Franţa şi Cipru. A fost ambasadorul Marii Britanii la Conferinţa pentru Dezarmare de la Geneva. După ce s-a pensionat, a început să scrie scenarii pentru BBC şi cărţi de nonficţiune: *Operaţiunea „Autonomous"*, care s-a bucurat de mare succes, şi *Mihai I al României. Regele şi ţara*. În 2005, contribuţiile sale la cunoaşterea istoriei recente a României, la care a avut privilegiul de a fi participant, au fost răsplătite de guvernul român cu ordinul „Meritul Cultural" în grad de comandor.

La Bucureşti, Ivor Porter a sosit pentru prima oară în 1939, ca să predea limba engleză la universitate. După izbucnirea războiului şi intrarea României în tabăra Axei, a fost nevoit să plece. Dar avea să revină aici în 1943, ca participant la Operaţiunea „Autonomous", luând parte astfel la răsturnarea regimului antonescian şi instaurarea unui guvern de orientare proaliată.

Coperta
ANDREI GAMARŢ

PORTER, IVOR
Operaţiunea „Autonomous“ în România pe vreme de război .

IVOR PORTER
OPERATION AUTONOMOUS
WITH SOE IN WARTIME ROMANIA

Cuvânt înainte

Vreau să cred că, deoarece a fost scrisă când practic nu aveam nici urmă de speranţă ca ea să fie citită în România ori ca eu să mă întorc vreodată în această ţară, *Operaţiunea „Autonomous"* câştigă în obiectivitate.

Oricum, cei zece ani petrecuţi în România au fost o experienţă care m-a marcat profund. Aici idealismul meu a început să fie influenţat de *Realpolitik*. Am văzut cum principiile cărora Churchill li se dedicase în 1941 au fost ajustate, trei ani mai târziu, pentru a corespunde realităţilor situaţiei noastre militare şi economice. Am învăţat să accept faptul că un stat mic – fie el aliat sau duşman – avea prea puţin posibilitatea de a-şi controla destinul atunci când era prins în politica din vreme de război a marilor puteri.

La sfârşitul anului 1943, participanţii la Operaţiunea „Autonomous" au fost trimişi să-l informeze pe Iuliu Maniu, liderul opoziţiei române, că România devenise o chestiune de resortul sovieticilor şi că singura cale ce-i mai rămăsese era capitularea necondiţionată în faţa Armatei Roşii. Cu toate acestea, Maniu, anglofil îndârjit, a ignorat mesajul şi a continuat pregătirile pentru lovitura antigermană ce avea să grăbească victoria noastră asupra Reichului. Nici măcar progermanul mareşal Antonescu nu credea că Occidentul a abandonat România; el a refuzat să ne dea pe mâna Gestapoului şi asftel probabil că ne-a salvat viaţa. Din cauza acestor întâmplări neprevăzute şi contradicţii ale războiului am avut sentimentul că am rămas

cu o datorie personală faţă de România şi că aş putea, parţial, să o răscumpăr scriind această carte.

Un al doilea motiv pentru care am scris *Operaţiunea „Autonomous"* a fost acela de a face cunoscută contribuţia României la victoria Aliaţilor. În încercarea ei de a recupera Basarabia şi Bucovina de Nord, ea provocase multe distrugeri aliatei noastre, Uniunea Sovietică, şi contribuise substanţial la cauza lui Hitler. Şi totuşi, datorită lui Maniu, curajului unui mic grup de oameni condus de tânărul rege Mihai şi loialităţii absolute a armatei române, România a reuşit, ca să folosesc cuvintele lui Churchill, „să-şi netezească drumul spre reabilitare". După lovitura de stat de la 23 august 1944, Bucureştii au fost apăraţi de români împotriva unor puternice forţe germane, armata română a început, înaintea Armatei Roşii, să alunge Reichswehrul spre vest, iar Hitler a pierdut în câteva săptămâni Balcanii şi materialele strategice din regiune, care îi erau atât de necesare. În lupta lor împotriva Germaniei, românii aveau să piardă 170 000 de vieţi omeneşti. Cu toate acestea, în spiritul acelor vremuri, tot meritul pentru aceste fapte a fost acordat de către Occident Armatei Roşii, căreia, desigur, i se cuvenea în cea mai mare măsură. Iar în România istoria a fost rescrisă pentru ca tot meritul să-i revină Partidului Comunist Român, căruia nu i se cuvenea decât în mică măsură. Episodul real al loviturii de stat risca să dispară din istorie.

Dat fiind că am participat direct la evenimente şi că de astă dată aveam acces la documente care nu fuseseră disponibile la vremea lor, m-am hotărât să prezint aceste fapte cât mai amănunţit, fără a-l obosi însă pe cititor şi încercând să fiu cât pot eu de obiectiv.

În fine, al treilea motiv pentru care am scris această carte a fost acela de a contracara tendinţa, care se manifestă atât în România, cât şi în Occident, de a minimaliza tradiţia democratică a României.

După Primul Război Mondial, ea a avut cea mai radicală reformă agrară din Europa (cu excepţia URSS) şi o reformă electorală ce a dat drept de vot unei imense populaţii bărbăteşti de

la sate. În perioada interbelică, românii care urmau studii superioare erau, proporţional, mai numeroşi decât englezii. Este adevărat că, în 1938, România a fost supusă unei dictaturi regale, dar pe atunci în Iugoslavia dictatura dura de nouă ani, iar în Grecia de doi. În plus, regele Carol a neutralizat partidele politice, dar nu le-a distrus; acest lucru avea să se întâmple abia peste zece ani. Însuşi Antonescu a recunoscut deschis marea pricină politică a lui Maniu – lucru de care ştia că el nu se va bucura niciodată. În consecinţă, el a refuzat în repetate rânduri cererea lui Hitler de a-l lichida pe Maniu. Lovitura de stat a fost cea care a întrerupt continuitatea dictaturii pe care contase Stalin, şi, atunci când Armata Roşie a intrat în Bucureşti, aici era deja instalat un guvern provizoriu care se angajase să organizeze alegeri libere. Partidul comunist, care număra sub opt sute de membri, era, desigur, incapabil să ia puterea prin mijloace democratice. Iar Stalin, cu toate că dispunea de Armata Roşie şi avea mână liberă în România, a avut nevoie de trei ani încheiaţi pentru a supune ţara şi a distruge un sistem de partide politice care îşi avea originile pe la 1880.

Înainte de război, popoarele din Europa răsăriteană şi cea occidentală păreau să fie mai puţin diferenţiate decât au devenit mai târziu; nu exista o separare ideologică absolută, un Pact de la Varşovia ori un NATO, un CAER sau o Piaţă Comună. Titulescu fusese în domeniul diplomaţiei europene o personalitate la fel de distinsă ca Enescu, Eminescu, Iorga şi Brâncuşi în domeniile lor respective. Noi toţi simţeam că facem parte dintr-un mare mozaic european, iar eu, unul, credeam – şi încă mai cred – că Europa nu poate fi cu adevărat întreagă fără acea parte a ei care îşi are rădăcinile în Bizanţ.

IVOR PORTER

PARTEA ÎNTÂI
martie 1939–februarie 1941

Capitolul I
București – Ghidul unui puritan

În martie 1939, lună în care trupele lui Hitler ocupau Praga și domnul Chamberlain se convingea, în sfârșit, că războiul era inevitabil, am primit de la British Council un post de lector la Universitatea din București. Fără să-mi fi dat pe deplin seama, deveniserm o rotiță în încercarea noastră tardivă de a opri răspândirea influenței germane în Europa de Est.

Amintirile legate de primul meu drum către România sunt pline de pete albe. Traversarea Canalului Mânecii mi s-a șters complet din memorie, iar despărțirile din Victoria Station sunt prea dureroase. Îmi amintesc totuși că am luat silențiosul Simplon Orient Express din Gare de l'Est la Paris. Țin minte bucătăriile naționale, cu feluri de mâncare din ce în ce mai puțin familiare mie, pe măsură ce se atașa alt vagon restaurant, și cum m-am trezit într-o bună dimineață, foarte devreme, cu ochii ațintiți pe geam la întinsele lanuri de grâu bănățene. Îmi aduc aminte de însoțitorul vagonului de dormit în uniforma lui cafenie, un om trecut, dar atotștiutor în treburile autorităților de frontieră și ale escrocilor internaționali; n-am uitat nici acum cât m-am chinuit să-mi dau seama cam cât bacșiș ar putea lua.

La Ljubljana, în Iugoslavia, mare parte a trenului a luat-o spre sud-est, cu destinația Constantinopol, în timp ce noi, ceilalți, ne-am continuat drumul către est. În zilele acelea, țările pe care le traversam – Elveția, Iugoslavia, România, chiar și Italia lui

Mussolini – mai recunoşteau Marea Britanie şi Franţa ca naţiuni conducătoare ale lumii. Gând reconfortant pentru un tânăr englez ce se îndrepta spre un loc despre care ştia că putea fi prins în curând ca într-o menghină între planul lui Hitler *Drang nach Osten* şi hotărârea lui Stalin de a restabili frontierele ţariste.

Gara de Nord din Bucureşti era mai animată chiar decât pariziana Gare de l'Est – mulţimea mai latină, „oacheşă" (cum se spunea în zilele acelea, când lumea nu-şi punea lacăt la gură, despre oricare european al cărui ten era ceva mai puţin trandafiriu decât al nostru), oamenii poate mai scunzi, bărbaţii cam nebărbieriţi, femeile cam înzorzonate, ţăranii în port ţărănesc, iar singurul englez de pe peron îmbrăcat ca un englez. Acesta din urmă trebuia să fie, fără doar şi poate, profesorul Burbank, care îşi muta privirea îngrijorată, cu ochii mijiţi, de la un compartiment la altul al vagonului de dormit de clasa a II-a, întrebându-se ce fel de asistent i-au trimis.

Ne-am strâns mâinile, am schimbat câteva cuvinte de circumstanţă, amândoi fiind probabil conştienţi că-mi mai rămăsese ceva din accentul meu de locuitor din nord. M-a întrebat cum am călătorit; i-am dat răspunsurile la care se aştepta pe un ton degajat, ascunzându-mi emoţia. A ales hamalii şi apoi, la ieşirea din gară, am văzut primele trăsuri de piaţă din viaţa mea, cu birjari semeţi în caftanele lor de culoare închisă, cu pântece proeminente, încinse în brâie viu colorate, purtând chipiuri să-i apere de soare. După ce Burbank mi-a spus că erau eunuci din secta scopiţilor, m-a zorit spre un taxi cu puţinele lucruri pe care le aveam cu mine; bagajul greu fusese trimis prin mesagerie de la Victoria Station şi putea fi ridicat mai târziu. Pe drum mi-a vorbit despre chichiţele sistemului de învăţământ est-european după model francez şi, în timp ce îi răspundeam cuviincios, desigur, cu faţa întoarsă spre el, ochii îmi fugeau, în realitate, spre bisericile cu clopotniţe hexagonale, în loc de turle ascuţite, spre casele mărunte cu stucaturi, înconjurate, fiecare, de grădină, spre bisericuţele cu cupole ce se zăreau pe străzile lăturalnice, spre casele umbroase, masive, vădind opulenţa, blocurile înalte, bulevardul străjuit de arbori. Autobuzele semănau

cu cele de la Paris, tramvaiele cu un singur etaj aveau remorci de clasa a doua, iar liniile de tramvai ieşeau din paviment, făcându-ne să simţim hurducăturile la fiecare trecere. La o intersecţie, un poliţist înarmat a răsucit indicatorul de circulaţie cu atâta dezinvoltură, încât şoferul nostru, luat aproape prin surprindere, a şters-o repede, lăsând în urmă şuierul ţignalului. Pe o stradă laterală, înaintând la pas în spatele unui car cu boi, m-a izbit pentru prima oară izul Orientului – un amalgam de mirosuri de piele de oaie, lână nespălată, ierburi şi bălegar încins la soare. Aceasta era Valahia, poarta Orientului, prin care românii vor privi întotdeauna către vest.

Prima noapte am petrecut-o probabil cu familia Burbank, sau poate într-un hotel. Oricum, m-am mutat în curând în apartamentul doamnei Arditti, de pe Strada Spătarului. Nu mai am imaginea camerelor, deşi am sentimentul că erau spaţioase, pline de mobilă, *gemütlich,* confortabil, cum ar zice nemţii.

Doamna Arditti găzduia o droaie de englezi: May Hartley, secretara lui Archie Gibson, corespondent al ziarului *Times*, Gertie Gellender, care lucra cu Desmond Doran, şeful serviciului paşapoarte al Legaţiei, John şi Mary Campbell*, doctoranzi americani care pregăteau o disertaţie despre istoricul român Nicolae Iorga. Alexander Miller şi Mary Vischer lucrau la Astra Română, cea mai mare societate petrolieră. În iunie, ni s-a alăturat şi David Walker, corespondentul ziarului *Daily Mirror*, un observator politic serios, căruia nu îi scăpa însă nici o poveste picantă.

Mi-am dat seama după câtva timp că May Hartley şi Alexander Miller se legaseră de această ţară. Făceau haz alături de noi de ineficienţa şi înapoierea românilor şi tot ei m-au avertizat asupra corupţiei şi a unei uşoare abrutizări, dar nimic nu le putea clinti afecţiunea pentru acest popor. Abia mai târziu aveam să înţeleg acest simţământ. Am petrecut o bună parte a unei dimineţi pe o bancă, într-un oficiu poştal, aşteptând să mi se elibereze un pachet pe care l-aş fi putut obţine în cinci minute

---

* Ulterior, director de studii la Consiliul pentru Relaţii Externe al Statelor Unite, care publică revista *Foreign Affairs*.

strecurându-i un bacşiş funcţionarului prost plătit. Nu uita nici o clipă că reprezinţi Marea Britanie, îmi spusese preşedintele Consiliului Britanic; după cum se pare, nu la genul acesta de pedanterie se referise el atunci.

La Bucureşti mi-am făcut obiceiul, pe care l-am păstrat toată viaţa, să cunosc oraşul plimbându-mă duminica pe străzi. Era prin martie, la ora la care tocmai se deschideau grădinile-restaurant de pe marele bulevard şi m-am simţit în al nouălea cer sorbind cale de un ceas băutura locală, căreia românii îi zic ţuică de prune, dintr-un ţoi, inspirând aerul de primăvară ce trece pentru scurt timp deasupra Bucureştilor, după terminarea zăpezilor, până la venirea căldurilor de vară, încântat de cele câteva cuvinte româneşti pe care le ştiam şi de felul în care îmi cheltuiam banii.

Am hoinărit de-a lungul celor trei kilometri ai Căii Victoriei, una dintre cele mai vechi străzi bucureştene, ce ţine din Piaţa Victoriei până la Dâmboviţa şi aminteşte de victoria din 1878 asupra turcilor, după mai bine de patru secole de stăpânire otomană. Aici îşi făceau românii cumpărăturile mai de soi, îşi aranjau părul, îşi întâlneau prietenii, sperau să întâlnească prieteni, beau cafele la mese înşirate pe trotuar, ieşeau seara la promenadă şi, foarte rar, demonstrau în cursul dimineţii, făceau tot ceea ce te-ai fi aşteptat de la un popor latin. Era un amestec de case cu un etaj, încântătoare, rămase în picioare din secolul trecut în curţile lor umbrite, de cafenele, restaurante, biserici ortodoxe pe lângă care românii treceau închinându-se, alături de Academia Regală în stil pseudoclasic, Teatrul Naţional, sala de concerte, noul Palat Regal, desfăşurat pe lungime, dar scund, apoi ministerele, uşor de identificat după poliţiştii din gheretele din faţă, cu toate că, după cum am aflat la pensiunea Arditti, orice familie mai de vază putea să-şi angajeze un poliţist să-i stea de pază la poartă. Tot aici se afla Palatul Telefoanelor, făcut de americani, despre care se spunea că era dotat cu ascensoare rapide.

Savuram faptul că făceam parte din această lume, simţindu-mă în largul meu, eu, un străin, printre clădiri cu o arhitectură cu care eram atât de puţin obişnuit, printre atâtea femei frumoase,

BIBLIOTECA V.A. URECHIA GALAȚI

printre ofițeri cu cizme lustruite și cu epoleți pe suporți de carton, printre pierde-vară și alții care se grăbeau să ajungă undeva, țărani în straie albe, cu cămașa peste pantaloni în semn că sunt oameni cinstiți, printre florărese cu sâni cafenii și nespălați și, seara, hoinărind în mirosul ademenitor al porumbului copt pe jar în stradă.

Se aflau printre aceștia și câțiva oameni de afaceri, funcționari și universitari, dar nu atâția câți membrii așezatei clase mijlocii pe care i-ai fi întâlnit pe Regent Street. Mulți erau copii sau nepoți de țărani, o mică burghezie datând doar de douăzeci de ani, care-și etala pieptănătura și disprețul față de viața la țară, schimbând câteva vorbe franțuzești ca să se distanțeze de trecut.

Mă uitam la femei cum suiau târgi întregi cu cărămizi pe scări șubrede și la bărbați cum lucrau pe niște schele de lemn pe care în Anglia le-am fi considerat inutilizabile. Unii stăteau pe jos, mâncând mămăligă rece cu felii de brânză și ceapă.

În Piața Brătianu, țigăncile erau tot atât de colorate în fustele și basmalele lor pestrițe ca și coșurile mari și joase cu flori de lângă ele. La început le-am uimit plătindu-le cât îmi cereau. Mai târziu, când învățasem mai multe cuvinte românești, mă tocmeam până ajungeam la un preț mai scăzut, dar, oricum, de două ori mai mare decât cel la care se așteptau.

Am auzit pe stradă strigături care aproape dispăruseră în Londra. Găzarul căra două bidoane legate cu o curea peste umăr și striga „gaaazu", cu un *a* prelung, în timp ce geamgiul ducea în spate un suport de lemn cu geamuri, urlând ceva care suna a „jaaam-jiu". Iaurtul se vindea în ulcele puse pe tăvi. Iar ouăle se aduceau în coșuri și se vindeau în acompaniamentul unui melancolic „oaaauă".

Într-o duminică dimineață, am luat-o spre marginea orașului cu case țărănești, făbricuțe, depozite; ici-colo, se zărea câmpia înconjurătoare. Asfaltul dispărea făcând loc colbului alb și gros, care cred că era mai plăcut tălpilor goale decât pantofilor de stradă. M-am apropiat de două tinere ce se sprijineau de un gard și, în momentul următor, m-am trezit că una dintre ele și-a scos o țâță și m-a împroșcat cu lapte în hohotele de râs ale amândurora.

1076596

Am plecat mai departe consternat. Tot restul zilei mi-am pus întrebarea dacă gestul lor a fost de simplu amuzament sau un act neprietenos faţă de un intrus occidental. Mi-am imaginat o întreagă poliloghie politică şi morală ca să-mi alin bietul meu suflet rănit de puritan.

De la fereastra mea din strada Spătarului, am fost martorul unui alt gen de violenţă: un bărbat împuşcat, o pată roşie pe zăpadă. Într-o după-amiază de sâmbătă am văzut un bătrân vagabondând pe stradă cu o flaşnetă veche atârnată de umăr; câţiva dintre noi i-am cerut-o împrumut şi într-o jumătate de oră i-am strâns o mică avere. Câteodată, probabil nu atât de des pe cât simţeam că ar trebui să o fac, mă aşezam şi le scriam alor mei întâmplările prin care trecusem. Părinţii mei locuiau la Barrowin-Furness, un orăşel curat, bine rânduit, cu un şantier de construcţii navale, la marginea Lake District-ului, în vecinătatea unei minunate insule pline de păsări – Walney. Tatăl meu, poet ratat, îşi îndreptase interesul, ca mulţi alţi semeni ai lui, către studii comparate de religie. Mama era de fel din Lake District, unde îmi petrecusem vacanţele împreună cu fratele meu Eric, jucând tenis şi crochet, înotând în estuar sau hoinărind pe dealuri. Ea, ca orice munteancă get-beget, era întotdeauna plină de viaţă şi, cu toate că îl adora, îl cicălea adesea pe tata, reproşându-i că umblă cu capul în nori. Amândoi îşi doreau cu ardoare o lume mai largă şi nu mi-era greu să le transmit ciudăţeniile meleagurilor pe care mă aflam acum.

Venisem la Bucureşti din două motive. După opt luni de foame ca profesor pe cont propriu, aveam neapărat nevoie de o slujbă sigură. Iar lectoratul îmi oferea posibilitatea să îmbin dragostea de literatură cu o curiozitate crescândă faţă de Europa de Est. Domnul Chamberlain descrisese Cehoslovacia, pentru care săpam acum tranşee în Hyde Park, ca pe o ţară îndepărtată despre care nu ştiam nimic. România era şi ea una dintre acele ţări îndepărtate pentru care s-ar fi putut prea bine să intrăm în război şi despre care doream să ştiu câte ceva.

La sediul British Council de pe Hanover Street am fost instruit pe scurt despre ce urma să fac, mi s-a dat o sumă mică de bani, din care am cheltuit doar o parte pentru a-mi cumpăra haine. Despre România ştiam prea puţin. Din atlas am aflat că se găseşte la nord de cursul inferior al Dunării, între Ungaria şi Rusia, şi că este formată din trei provincii principale, grupate în jurul lanţului muntos central. Muntenia se întinde de la Alpii Transilvani, spre sud, către Dunăre şi, spre est, către Marea Neagră. Moldova, incluzând Basarabia şi Bucovina, se întinde la răsărit de Carpaţi până în stepele ruseşti. Transilvania, provincie odinioară împădurită, leagănul legendei lui Dracula, se află între lanţul muntos şi graniţa Ungariei. Am citit că limba este în esenţă romanică, dar că are multe cuvinte slave şi unele turceşti. Este o ţară relativ bogată – „grânarul Balcanilor" – cu investiţii britanice mari în exploatări petroliere şi un grup de ingineri care trăiesc împreună cu familiile lor în zona Ploieştilor. Unii autori de frunte gândeau că România beneficiase pe nedrept de căderea postbelică a Rusiei şi a puterilor central-europene şi că, dată fiind afirmarea URSS şi a celui de-al Treilea Reich, o pândea pericolul de a pierde Basarabia în favoarea Rusiei şi cel puţin o parte din Transilvania în favoarea Ungariei. Ştiam că românii sunt sprijinitori credincioşi ai Ligii Naţiunilor. Auzisem de dadaism, neştiind că era de origine română, şi de Elvira Popescu, actriţa cea mai populară a teatrului parizian al acelor zile. Citisem în presa obişnuită despre legătura amoroasă a regelui Carol cu o roşcovană atrăgătoare, Elena Lupescu. Şi, cu toate că în febra plecării nu avusesem timp să citesc nici o carte serioasă despre acea regiune, nu eram total ignorant în legătură cu ţara în care urma să mă duc.

În 1930, Trezoreria informase Foreign Office că se vor aloca anual 2 300 de lire sterline pentru activitatea culturală a Marii Britanii peste hotare. În 1935–1936, alocaţia totală primită de British Council însuma 5 000 de lire, în timp ce cheltuielile francezilor, nemţilor şi italienilor erau de ordinul milioanelor.

Unui guvern atât de mercantil precum cel al domnului Chamberlain i s-ar fi părut o absurditate să cheltuiască bani cu propaganda într-o țară ca România, în care studenții cereau cu insistență să ne învețe limba, guvernele doreau să-și lărgească legăturile comerciale cu noi și unde aveam mai mulți prieteni decât în oricare altă țară est-europeană, cu excepția, poate, a Greciei. Când lordul Lloyd, președintele Consiliului Britanic, a solicitat 275 000 de lire pentru activități culturale în întreaga lume în anul financiar 1939–1940, anul în care am intrat în război și era necesar să ne menținem și să ne atragem prieteni, acesta s-a referit, mai cu scuze, mai cu ironie, la activitățile Consiliului în România, spunând: „La București, sub presiunea studenților nerăbdători, am fost nevoiți să deschidem Institutul de Studii Engleze înainte de a fi, de fapt, pregătiți să o facem."[1] La cererea regelui Carol, primarul Bucureștilor a oferit Consiliului un teren „pentru a construi o clădire similară celor franceză și italiană". Lordul Lloyd a obținut aprobare pentru o catedră și un lectorat la Universitate, care ne-au fost încredințate lui Burbank și mie.

Cu toate că adorau ceremoniile și uniformele arhaice, englezilor le displăcea ideea de a-și face singuri reclamă. Dacă vreun propagandist de profesie s-ar fi oferit pentru postul meu ar fi fost aproape sigur respins. Marea Britanie prefera un amator, și mai amator ca mine nici că se putea. Pe atunci nu rostisem probabil niciodată sintagma „război politic". Mai mult decât oricare altul, mă feream de etichete ideologice. Pentru mine, melancolia anilor '30 era apolitică – era melancolia jazzului și cea a poemului *Țara pustie* al lui Eliot.

Capitolul II
Conversații și urși

Un bătrân vagabond grec din Krivara i-a spus lui Patrick Leigh Fermor că pe vremea lui, înaintea Primului Război Mondial, cerșetorii o luau întotdeauna spre nord de Dunăre: „Românii

erau mai pricopsiţi şi mai largi la mână, şi pe acolo găseai o droaie de vite şi păsări, animale de tot felul, până şi bivoli, pe care românii îi puneau la jug."

La venirea mea, în 1939, est-europenii cu dare de mână se duceau să-şi facă cumpărăturile la Bucureşti – „Parisul Balcanilor" –, oraşul cu una dintre cele mai bune bucătării naţionale din Europa, cu prăvălii şi restaurante ştiute de cunoscătorii în materie, până departe, la Londra. Ţara mai avea încă vaci, boi, bivoli, porci şi păsări din plin. Ţigăncile din România ştiau un şiretlic pe care nu l-ar fi mărturisit niciodată unei haimanale din Grecia: când treceau pe lângă o gospodărie ţărănească, cârâiau încetişor, astfel că omul de-abia le auzea, iar toţi curcanii, cocoşii, găinile şi puii ieşeau din ogradă şi se luau după ele.

Nu-mi va fi dat niciodată să mai văd o ţară cu atâtea contraste şi contradicţii – o ţară a câmpiilor şi munţilor, a apelor Dunării şi a mii de pâraie clipocinde, pline de păstrăvi. Automobile Lagonda, Hispano-Suiza şi Packard goneau pe şoselele naţionale, dar trebuiau să ocolească care cu boi sau să frâneze brusc, în noapte, în faţa unei cete de ţigani care-şi făceau de mâncare pe asfaltul fierbinte. Casele din Transilvania nu erau deosebite de cele din Austria sau Elveţia; mănăstirile ridicate mai spre răsărit purtau însă clar amprenta bizantină.

Într-o după-amiază de vineri, în mai, Ada, o tânără româncă, m-a scos din căldura Bucureştilor şi m-a luat la munte, să-mi petrec sfârşitul de săptămână împreună cu părinţii ei. Cum eu nu aveam maşină, acesta era primul meu drum spre Ploieşti, prin valea Prahovei, pe lângă sondele de petrol ce se înălţau spre cer ca personajele dintr-o pictură de Dali. Ţăranii, după spusele Adei, puteau să scoată petrolul ca apa din puţ, cu găleata.

Pe măsură ce urcam spre Carpaţi, mirosul brazilor şi al pinilor lua locul izului de câmpuri petroliere. Am încetinit puţin, în Sinaia, în faţa gării mici, a ceainăriilor elegante şi a lipsitului de rafinament cazinou alb cu stucaturi, despre care Ada mi-a spus că era ţinut de un englez, un căpitan care introdusese arme în Spania, în timpul războiului civil, dar nici ea nu ştia pentru care dintre părţi. Am văzut în treacăt vilele frumoase, presărate

pe coama dealului, şi palatul regal de vară, Castelul Peleş, un amestec de stiluri, gotic, renascentist şi bizantin, care, într-un anumit fel, nu părea nelalocul său aici; un soi de Balmoral pentru familia regală română.

Fiţa, căţeluşa-lup a Adei, stătea pe bancheta din spate, cu botul scos pe fereastră; se pare că răcea des când era dusă la munte cu maşina. Ada mi-a povestit cum ministrul de externe a călătorit odată, cale de cinci kilometri, cu coada Fiţei sub nas. Nu va ajunge niciodată să fie educată ca lumea şi la ţară risca să fie luată drept lup şi împuşcată. Ada lua serpentinele în forţă, Fiţa încordându-se la fiecare curbă, şi schimba vitezele cu motorul ambalat; o făcea uşor ostentativ, dar conducea bine. Douăzeci de minute după ce am părăsit Sinaia, am urcat spre Predeal trecând fosta graniţă austro-ungară, stabilită înaintea Primului Război Mondial; o jumătate de oră mai târziu, eram la Timişul de Sus, pe versantul vestic al muntelui. Înainte ca drumul să coboare spre Timişul de Jos, am luat-o la dreapta, pe un drumeag care ducea la vilă. Peisajul îţi tăia respiraţia. Vârfurile Carpaţilor stăteau în spatele nostru. În faţă se desfăşura câmpia transilvană, pierzându-se în ceaţa Europei Centrale.

Deşi îi lipsea verva tinerească a Adei, tatăl îi semăna foarte mult fiicei sale – acelaşi păr de culoare închisă, ochi căprui, bine făcut, amabil, dar cu un stil direct. Asemenea tuturor românilor, se exterioriza în relaţiile cu ceilalţi mai mult decât noi, englezii, am fi considerat necesar. Mama ei, o ardeleancă, se afla acolo de câteva săptămâni. Am simţit că, pentru vizita mea, renunţase la pantofii de toată ziua, îşi schimbase rochia, îşi lăsase de o parte cartea; luni va redeveni aceeaşi femeie, care, cel puţin de la distanţă, putea fi confundată cu orice localnică.

După ce am fost prezentat, Ada a promis că vom reveni la cină şi m-a luat împreună cu Fiţa spre crestele Făgăraşilor. Urcuşul a fost greu, dar, odată ajunşi sus, mersul pe pământ reavăn şi mănos era o plăcere. Am dat de crânguri virgine şi luminişuri în care Ada îmi arătă gropile săpate de urşi în căutarea vreunei rădăcini suculente. Da, mi-a spus ea, sunt o mulţime

de urşi bruni carpatini pe aici, de altfel prietenoşi, până nu se găsea careva ca Fiţa să-i întărâte.

Ţărăncuţele urcau muntele la patru dimineaţa să-şi umple coşniţele cu zmeură, mure şi frăguţe de pădure. Urşii le concurau în căutarea fructelor. Dacă auzeau ursul, se întindeau pe jos cu fustele în cap ca să vadă că sunt femei şi să nu fie atacate.

„Nu-mi vine să cred", i-am spus eu.

„Ba trebuie să crezi! Este probabil un obicei din timpurile păgâne."

Înainte de a ne întoarce acasă, ne-am aşezat puţin la marginea coamei, cuprinzând cu privirea pajiştile ce-şi întindeau jos covorul de clopoţei, zambiluţe, ghinţură şi margarete, în freamătul ierbii înalte şi în mângâierea luminii după-amiezii târzii. Departe, în vale, se zărea un pâlc de case şi un car înaintând agale. Era, mi-am spus, o variantă la dimensiuni mai impresionante a ceea ce văzusem, adesea, de pe munţii Langdales, deşi efectul asupra mea era mult diferit.

„Ce fac ţărăncuţele cu fructele ?" am întrebat eu.

A râs. „Dau fuga la Predeal să prindă expresul de Bucureşti şi să le vândă în cornete de frunze călătorilor, la ferestrele vagoanelor."

Cum tatăl Adei era istoric, speram să-l determin la un moment dat să vorbim despre români. Ştiam şi eu câte ceva despre istoria lor frământată: invaziile barbare care au măturat ţara în susul Dunării, românii care s-au refugiat în aceşti munţi spre a ieşi o mie de ani mai târziu din nou la iveală, arătând mai latini ca oricând şi vorbind limba daco-romană a strămoşilor lor, căderea Constantinopolului în 1453, după care au devenit un tampon între turci, ruşi şi austrieci. Dar aceasta nu-mi explica mie de ce, de pildă, aveau o aversiune mai mare faţă de ruşi decât faţă de nemţi sau de ce îi preferau pe francezi britanicilor. Astfel de întrebări aş fi dorit eu să-i pun tatălui Adei.

A doua zi dimineaţa, am avut noroc. Jucam toţi trei golf pe panta din faţa casei. Când Ada s-a dus în casă să ajute la pregătirea mesei, am renunţat să mai plesnim mingile şi ne-am aşezat

pe iarbă, cu genunchii strânşi la gură, cu privirile pierdute spre Transilvania.

După un timp, a spus: „Iubesc toate astea." A ridicat crosa câţiva centimetri ca să îmbrăţişeze munţii din spatele nostru. „Cred că iubesc aceste locuri mai mult decât orice altă parte a ţării."

„Şi credeţi că veţi fi capabili să rezistaţi până la capăt, dacă Europa răsăriteană intră iar în malaxor?"

A ezitat. „Cu ungurii ne descurcăm noi. Cu Wehrmachtul, nu ştiu... Ne bizuim pe voi şi pe francezi..." A lăsat acest gând în suspensie, ştiind că nu dispun de mai multe informaţii din partea guvernului meu decât dispunea el însuşi.

Sub stăpânirea austro-ungară, românii din Transilvania deveniseră o majoritate cel puţin neprivilegiată: religia ortodoxă nu le era recunoscută; femeile lor, înveşmântate numai în negru, îşi botezau copiii cu nume ce nu puteau fi maghiarizate. „Ideea că românii nu se revoltă niciodată este ridicolă", a spus el. „Istoria noastră este plină de revolte." Avea darul să ofere informaţii cu naturaleţea cu care numai un profesor de meserie putea s-o facă chiar într-o conversaţie obişnuită. Românii şi-au masacrat moşierii unguri cu sutele în 1784, iar conducătorii lor au fost traşi pe roată. „Cred că în acele zile era atât o oprimare de clasă, cât şi una etnică", mi-a spus el. „O sută de ani mai târziu, Transilvania devenea una dintre marile probleme naţionale ale Europei." Apoi a tăcut, ca şi cum şi-ar fi dat dintr-o dată seama că se afla pe pragul istoriei contemporane.

Am aruncat o privire, în spate, spre casă. Nu se zărea nici o mişcare. Până la urmă, Ada sau fata în casă vor apărea pe verandă, cu o tavă cu băuturi, măsline, brânză albă de capră, felii de pâine, pentru că în Europa răsăriteană se socoteşte că nu este înţelept să bei pe stomacul gol şi se consideră o impoliteţe să te aştepţi de la oaspete să facă aşa ceva. Am gândit că am timp să-i pun măcar una dintre întrebările care mă sâcâiau.

N-ar fi o idee bună, am întrebat prevenitor, ca România să-şi îmbunătăţească relaţiile cu marele ei vecin răsăritean? De ce să fie priviţi ruşii cu mai multă neîncredere decât germanii?

Mai ales după cum s-au purtat nemții în România în timpul războiului mondial?

Și-a schimbat locul pe panta plină de gâlme. „Doi ani de spoliere, de rapt, de jaf sistematic – sunt de acord, nimic nu poate fi mai rău decât asta."

Când n-am mai spus nimic, m-a privit scurt, înainte de a dezvolta el însuși acest subiect. Hohenzollern fiind, regele Carol I a încheiat un tratat secret de apărare cu Puterile Centrale încă din 1883. Nu a împărtășit nimic nici Parlamentului, nici miniștrilor săi și a reînnoit tratatul în 1913. La izbucnirea războiului, când în cele din urmă a fost nevoit să se destăinuie Consiliului de Coroană, un singur om a fost de partea lui. Carol avea atunci 75 de ani și era suferind; moartea lui, în luna octombrie a aceluiași an, a fost grăbită de povara unui devotament împărțit între țară și familia sa germană.

Nepotul său, nehotărâtul Ferdinand, i-a urmat la tron. Avea la rândul său să se afle sub presiunea Hohenzollernilor. Însă soția lui, Maria, fiica celui ce era pe atunci Ducele de Edinburgh, era hotărâtă, împreună cu poporul român și majoritatea guvernului, să se alăture Antantei. Au făcut acest pas în august 1916. Din punctul de vedere al Puterilor Centrale, era un act de trădare, iar acestea și-au trimis unele dintre cele mai bine pregătite trupe și cei mai buni generali împotriva unei armate române slab dotate și prost instruite. Rușii, care ne promiseseră ajutor, n-au mișcat. Armata română a fost alungată din Muntenia, iar familia regală, împreună cu guvernul, a fost nevoită să se refugieze la Iași, vechea capitală a provinciei răsăritene, Moldova. Românii au suferit îngrozitor în acest război, tot atât de mult ca și belgienii sau sârbii. Trei sute de mii de oameni au pierit de boală numai în județul Iași. Prințesa Ileana însăși, cu toate că avea hrană mai bună decât majoritatea populației, nu s-a mai vindecat niciodată de avitaminoză. Dacă nemții ar fi ieșit învingători, România ar fi pierdut teritorii în favoarea Bulgariei, toate punctele strategice la granița Transilvaniei, industria petrolieră vreme de nouăzeci de ani și producția agricolă pe timp de nouă ani. Ea ar fi fost practic ștearsă de pe harta Europei. Gazda mea

a zâmbit atunci şi mi-a spus: „Ai putea să mă întrebi pe bună dreptate de ce avem mai multă încredere în Germania decât în Rusia."

Comunismul era, desigur, în parte răspunsul; când trăieşti atât de aproape de Stalin, eşti obligat să fii cu ochii în patru. „Şi totuşi, neîncrederea noastră în Rusia – a spus el – datează cu mult înaintea Revoluţiei."

De pildă, Ecaterina cea Mare a proclamat că îi va elibera de turci pe coreligionarii români. De cum a trecut graniţa însă a şi stabilit un protectorat care a ţinut timp de două generaţii. Un secol mai târziu, prinţul Carol al României a intrat, alături de ţar, în ceea ce aveau să fie ultimele războaie ruso-turce; a condus personal, în 1877, forţele unite româno-ruse la victorie în bătălia hotărâtoare de la Plevna. Dar la încheierea păcii – la Congresul de la Berlin – Rusia a tras sforile împreună cu Marea Britanie pentru a răpi României – fostul ei aliat, care n-a avut un loc la Congres – sudul Basarabiei, parte a Moldovei; Gladstone, în opoziţie, a fost indignat; aflat la putere, Joseph Chamberlain a încercat să ţină în necunoştinţă de cauză opinia publică engleză asupra rolului pe care l-a jucat în acest târg.

Nici în timpul războiului mondial Petersburgul nu a ridicat nici un deget să-şi ajute aliatul român împotriva forţelor austro-germane. Îşi făcea din nou planuri privind Moldova. De data aceasta, Marea Britanie a protestat; francezii au calificat comportarea Rusiei drept „trădare militară"; regina Maria era cât pe ce să plece la Petersburg să pledeze cauza faţă de vărul ei, ţarul Rusiei, când vestea uciderii lui Rasputin a ajuns la Iaşi. „Cred că ceea ce noi nu putem să iertăm ruşilor este faptul că ne-au jefuit aproape întotdeauna ca pe nişte duşmani, pretinzând în acelaşi timp că sunt aliaţii noştri."

A tăcut din nou, pentru a continua apoi: „Noi, românii, avem sentimente de loialitate şi de ură puternice, care vouă nu vi se par întotdeauna raţionale. Vedem adesea o conspiraţie acolo unde s-ar putea să nu existe. Invazia şi ocupaţia pot să încrânceneze, dar, credeţi-mă, să şi corupă." S-a întors către mine. „Dacă românii ar fi să aleagă azi între Aliaţi şi Germania, nouăzeci la sută

ar alege Aliații. Sunteți aici de destulă vreme pentru a vă da seama de aceasta. Dar dacă ar avea de ales între ruși și nemți, nouăzeci la sută i-ar alege pe cei din urmă. Sperăm, desigur – spune el, în timp ce am sărit în picioare la chemarea Adei – să nu fim nevoiți să facem o astfel de alegere."

Stăteam cu toții în verandă. Ținând cu mâna stângă coada năbădăioasă a Fiței, am ridicat paharul câțiva centimetri deasupra mesei și am spus: „Pentru România!"

„Pentru o Românie democrată!", mi-a replicat gazda, iar Ada și mama-sa, care mai auziseră asta de atâtea ori, au început să-mi povestească despre Brașov, unde urma să ne ducem în după-amiaza aceea și despre ce putea fi văzut acolo.

A doua mea întrebare – despre Franța – am pus-o la sfârșitul unui lung dejun românesc cu un prieten ziarist. Mai văd și acum camera sa, ușile de sticlă cu draperii și clanțe care scârțâiau, un radio vechi tronând pe o bucată de dantelă întinsă pe un bufet din secolul al XVIII-lea. Soba înaltă, cu lemne, dogorea, ceea ce înseamnă că scena se petrecea în iarna lui 1939. Eram mai mulți strânși acolo, majoritatea ziariști englezi și americani, și gazda noastră tocmai se dusese la bucătărie să schimbe o vorbă cu nevastă-sa și să aducă încă o sticlă de vin – vin curat din satul ei, ne-a spus el, pe care putem să-l bem toată după-amiaza fără să ne fie frică că o să ne doară capul. În timp ce scotea dopul, l-am întrebat de ce românii erau atât de profrancezi. Ce puteau să facă pentru ei francezii și englezii nu? „Nimic – mi-a replicat el –, dar simțim că ei sunt mai dispuși să încerce să facă ceva."

Apoi mi-a spus că la mijlocul secolului al XIX-lea, când Muntenia și Moldova doreau să se unească, Franța a fost singura țară care le-a ajutat. Austria, Marea Britanie și Turcia erau împotriva unirii. Plebiscitul a fost montat de autoritățile turcești în așa manieră, că numai unsprezece la sută din electorat a putut participa la vot și, cum era de așteptat, antiunioniștii au câștigat. Consulul austriac a fost direct implicat în fraudă; chiar și observatorul britanic, secretar I la ambasada turcofilă de la

Constantinopol, a raportat că, deşi „nu erau pe de-a-ntregul fără cusur", alegerile „s-au desfăşurat, în general, normal şi corect".[2]

Sentimentele şi resentimentele în legătură cu aceste alegeri au luat amploare. Napoleon al III-lea a convins-o pe regina Victoria că sultanul trebuie să ţină un plebiscit mai corect, fără însă a li se permite românilor o unire totală, ci doar instituţii similare în ambele provincii. Au urmat alegeri relativ libere; unioniştii au câştigat fără nici un efort şi, cu o isteţime tipic românească, parlamentul de la Iaşi şi cel de la Bucureşti au ales fiecare acelaşi domn, pe Alexandru Ioan Cuza, care s-a dovedit a fi unul dintre marii reformatori ai României. Ideile sale progresiste, împreună cu o viaţă personală mai puţin convenţională, au determinat o lovitură de palat şi expulzarea sa, şapte ani mai târziu. Ion Brătianu, conducătorul Partidului Liberal, aflat la putere, l-a invitat apoi pe prinţul Carol de Hohenzollern Sigmaringen, văr al lui Napoleon al III-lea, să devină domn al celor două provincii unite. România şi-a dobândit independenţa în 1878. În 1881, prinţul Carol a fost proclamat regele Carol I.

Apoi, din nou, când armata română a fost silită să se retragă până la graniţa cu Rusia, în 1917, s-a găsit un francez, generalul Berthelot, şeful Misiunii militare franceze, care să o reechipeze şi să o transforme, ca să folosim cuvintele ambasadorului american, „într-unul dintre cele mai bune organisme de luptă din Europa".[3] În bătălia de la Mărăşeşti, cu ruşii care cedaseră în flancuri, românii au ţinut în şah, timp de o săptămână, forţele aliate austriece şi germane, salvând Odessa şi, probabil, şi Moscova.[4] Până şi Lloyd George – care nici măcar nu ştia unde se află Transilvania – a promis că Aliaţii nu vor uita niciodată cât de strălucitor şi-au îndeplinit românii datoria lor faţă de cauza comună. În termenii reglementărilor de pace, prin alipirea Transilvaniei, a unei părţi a Banatului (bogatul grânar din sud-vestul Transilvaniei), a Basarabiei şi a Bucovinei de Nord (ambele, părţi ale Moldovei de la bun început) şi a acelei părţi a Dobrogei de la graniţa cu Bulgaria, românii au căpătat mai mult teritoriu decât au avut ei vreodată din secolul al XVII-lea încoace,

de pe vremea lui Mihai Viteazul. Românii erau de părere că, fără francezi, România Mare nu s-ar fi înfăptuit niciodată.

Fiind latini şi atât de apropiaţi de Franţa, având atâta personalitate şi talent, fiind atât de întreprinzători, m-aş fi aşteptat ca românii să fie mai occidentalizaţi decât erau. Uitasem de acea schismă dureroasă de la mijlocul secolului al XI-lea, când, spre deosebire de ceilalţi latini, ei s-au îndreptat spre Biserica bizantină, care nu le-a impus niciodată aceleaşi inhibiţii ca Biserica de la Roma. Românii aveau mai puţine inhibiţii în materie de sex, ceea ce majoritatea britanicilor vor dobândi abia în anii '60: într-o dimineaţă, în timp ce mă plimbam pe plaja de la Mamaia, de pe coasta Mării Negre, i-am fost prezentat unei doamne care se bronza la soare neavând altceva pe ea decât o pălărie mare şi pleoştită; întrucât ne întâlniserăm la un dineu cu doar câteva zile în urmă, a părut surprinsă că nu am recunoscut-o pe loc. M-am simţit uşor fâstâcit când două călugăriţe bălăbănind un coş cu rufe pe stradă – au început să chicotească la vederea excentricei mele pălării Eden.

Influenţa fanariotă a avut şi ea efectele ei asupra României. În secolul al XVIII-lea, turcii, simţindu-se mai ameninţaţi decât oricând de Austria şi Rusia, au hotărât să-şi întărească stăpânirea la nord de Dunăre, asupra Valahiei şi Moldovei. Ei nu aveau încredere în domnii români şi i-au înlocuit cu aşa-numiţii fanarioţi greci – o adunătură foarte eterogenă. Unii erau descendenţi adevăraţi ai împăraţilor bizantini; despre alţii se spunea că au fost simpli bucătari, care intraseră în graţiile sultanului datorită talentelor lor gastronomice. Mulţi erau comercianţi bogaţi, care au dobândit o poziţie privilegiată atât în faţa autorităţilor otomane, cât şi a mai marilor Bisericii Ortodoxe. Ei se dovediseră mediatori buni şi pe lângă alte popoare ortodoxe, aşa că Poarta i-a îndemnat să-şi cumpere domnia în Moldova şi Valahia şi să-şi recupereze ulterior banii prin ce puteau stoarce de la poporul român. În 1821, după o mare răscoală naţională condusă de Tudor Vladimirescu, domnia prinţilor pământeni a fost restabilită.

Fanarioții au amplificat și mai mult intriga și corupția care deja făceau parte din moștenirea bizantină și otomană a românilor; în 1939, corupția era încă larg acceptată în România, mai mult decât în majoritatea țărilor europene occidentale; mita se democratizase, se dădea atât poștașului, cât și mecanicului de locomotivă și reprezentanților autorităților. Fanarioții au avut o influență pe cât de civilizatoare, pe atât de erozivă asupra României secolului al XVIII-lea. Ei au fost cei care l-au familiarizat pe adesea incultul boier român cu cultura greacă și cu cea franceză. Voltaire, Rousseau și enciclopediștii erau larg citiți și, pe la sfârșitul veacului, atât Bucureștii, cât și Iașii aveau societăți greco-române de înaltă ținută culturală. Sacheverell Sitwell, inspirându-se dintr-un ziar de epocă la modă, descrie viața socială luxoasă a Bucureștilor în anii 1880, după obținerea independenței – un concert de gală la operă în fiecare săptămână; baluri și supeuri strălucitoare; un bărbat și o femeie, îmbrăcați după ultimul strigăt, flanând pe Calea Victoriei pe lângă un țigan pe jumătate dezbrăcat; comercianți ruși, armeni, turci, evrei și greci în costumele lor specifice; trăsuri tot atât de somptuoase ca în oricare altă parte a Europei, gonind de-a lungul șoselei Kiseleff.[5]

Cu toate că Bucureștii anului 1939 erau, desigur, un oraș mai puțin exotic decât cel descris mai sus, mai exista încă acel dispreț ostentativ, aproape oriental, față de săraci. Se observa încă plăcerea pentru culoare și ceremonii – pelerine, uniforme, automobile sport, care mortuare cu cai în lințolii negre și cu pene de culoarea abanosului. Câteodată, vestigiile Bizanțului se etalau cu mai multă delicatețe. Luând masa cu prințesa Bibescu, o descendentă a fanarioților, bine-cunoscută pentru oportunismul ei politic, am văzut pe o măsuță aranjată de circumstanță scrisori semnate „Winston“ sau „Ramsay“; știam că celelalte, primite de la niște nemți tot atât de distinși, fuseseră puse pentru moment sub cheie. După o masă delicioasă și o conversație care, cel puțin din punctul ei de vedere, părea să nu aibă nici un fel de granițe culturale, am deschis ușile cu glasvand; am

ieșit pe terasă și am văzut păunii rotindu-și cozile superbe în curtea noastră.

Capitolul III
Dictatura regală

Făceam cursuri de limbă și literatură engleză. În materie de istoria limbii, apelam adesea la personalități de talia lui Jesperson; mă simțeam, totuși, mult mai atras de literatură și adesea mă surprindeam declamând cursuri nepredate încă, până când, văzând florăresele de pe scările Universității, reveneam cu picioarele pe pământ. Atunci, după cum îmi făcusem obiceiul, o ștergeam la bacânia lui Dragomir Niculescu – una dintre cele mai bune din Europa – pentru un pahar de pelin alb sec și unul din delicioasele lui pateuri cu carne și ciuperci. Mă rodea încă tipul acela de foame de la mijlocul dimineții. Sistemul de educație francez, menționat de Burbank, își lăsase într-adevăr urmele. Studenții aveau adesea mai multe noțiuni de cultură franceză decât de propria lor cultură. Profesorii erau respectați până la adulare, așa că am fost nevoit să spun vrute și nevrute până am reușit să-l fac pe vreun student să mă contrazică. Când, la începutul unui curs, am recunoscut că nu eram un specialist în literatura engleză a secolului al XV-lea, mi s-a spus de către superiorii mei că studenții așteptau ca membrii corpului profesoral să știe totul în domeniul lor. Când m-am exprimat cu simpatie despre Byron, mi s-a reamintit că individul a fost imoral, iar când mă împrieteneam cu studenții, profesorul german șușotea că trebuie să fiu spion englez.

La început mă interesau în mod deosebit progeniturile noii burghezii. Erau în parte produsul reformei agrare postbelice – cea mai radicală din Europa, în afara celei din Uniunea Sovietică și a votului universal proclamat odată cu ea. Găseam că te poți înțelege mai ușor cu studenții; studentele, în schimb, educate să se poarte politicos și doritoare să placă cu tot dinadinsul, erau, în ciuda înfățișării lor, mai puțin atrăgătoare decât

ar fi trebuit să fie. Îmi amintesc întâlnirile penibile dintr-o elegantă cofetărie de pe Calea Victoriei cu o studentă ce asista jenată la parada de clişee literare emise de maică-sa, un tip de femeie care, precum într-o piesă a dramaturgului român Caragiale, nu ar fi spus pentru nimic în lume „chiloţi", ci „indispensabili".

Studenţimea era, ca peste tot, de toate felurile. Unora le plăcea facultatea, dar majoritatea o considerau o cale de a obţine o slujbă mai acătării sau un soţ cu o situaţie mai bună. Cei mai sclipitori, doar ceva mai tineri decât mine, mă ţineau pe ghimpi. Majoritatea erau destul de agreabili; până şi fetele puteau să se facă plăcute, odată ce, ieşite de sub tutela mamelor, renunţau la fandoseală. Mai târziu, pe vremea când lucram la Legaţie, o jumătate de duzină au venit să mă întrebe dacă nu s-ar putea înrola în armata britanică; am considerat-o drept o mare recompensă, başca plăcerea de a le fi fost dascăl.

Spre deosebire de polonezi sau de unguri, românii au trecut după război prin importante reforme – agrară şi electorală –, s-au opus dictaturii regale mai mult timp decât oricare dintre vecinii lor şi au avut legături deosebit de strânse cu Franţa, făcându-le plăcere să se considere ca parte a Europei democrate. Mulţi – inclusiv majoritatea studenţilor mei – simţeau că Iuliu Maniu, liderul transilvănean, era singurul om capabil să scoată ţara din demoralizarea care părea să infesteze, în 1939, toate democraţiile. Poate că Maniu era mai şters decât cei doi dictatori – regele Carol şi recent executatul Zelea Codreanu –, dar majoritatea oamenilor preţuiau în mod deosebit integritatea sa şi totala lui dăruire faţă de interesele ţării şi ideea unui guvern constituţional. Stăteam adesea pe terasa unei cafenele cu Hugh Seton-Watson*, care fusese trimis în Balcani în misiune itinerantă şi discutam cum ar fi mai bine să se acţioneze pentru a determina căderea regelui Carol, criticând, cu minţile noastre de tineri, guvernul britanic că nu-l sprijinise deschis pe Iuliu

* Ulterior, profesor la Şcoala de Studii Slave şi Sud-Est Europene de la Universitatea din Londra. Era fiul profesorului R.W. Seton-Watson, autorul unei lucrări clasice – *A History of the Romanians*.

Maniu împotriva regelui. Când David Boyd, personajul Oliviei Manning – care seamănă, în unele privinţe, foarte mult cu Hugh , spunea „am pierdut această ţară... din cauza politicii noastre neghioabe de a-l sprijini pe Carol... Maniu şi ceilalţi liberali ar fi fost de partea noastră, dar noi nu-i voiam"[1], el vorbea în numele acelora dintre noi care nu acceptau ideea că guvernul nostru trebuia să trateze cu şeful statului, care era, fără doar şi poate, regele Carol.

Maniu va fi o figură dominantă a acestei cărţi şi mi se pare că este momentul să-l prezentăm cum se cuvine. Era cel mai puţin strălucitor dintre toţi eroii pe care i-a dat vreodată o ţară, fiind onest, prudent, având mult prea des dreptate şi lipsindu-i limbajul bombastic la modă în timpul războiului. Nu prea trupeş, cu ochi blânzi şi inteligenţi, îmbrăcat corect, avea mai curând aerul unui notar de provincie decât înfăţişarea pe care, în general, oamenii o asociau ideii de conducător al Rezistenţei pe vreme de război. Trebuie să fi avut vreo 68 de ani în 1939, dar părea mai tânăr.

Îşi dobândise reputaţia în Transilvania, pe când aceasta era încă provincie a Ungariei. Când, în anii 1880, întreg comitetul executiv al Partidului Naţional Român din Transilvania a fost aruncat în închisoare şi partidul respectiv a fost dizolvat pentru că adresase împăratului Franz Joseph un memorandum înfăţişând suferinţele populaţiei româneşti, Iuliu Maniu îşi pregătea doctoratul în drept la Universitatea din Budapesta. La adunările studenţeşti, cerea autonomia Transilvaniei şi reînfiinţarea unui Partid Naţional mai activ, aşa că autorităţile îl luaseră la ochi. Mai târziu a fost cooptat în comitetul noului partid şi ales în parlamentul ungar, unde ataca şi făcea publică politica şovină a Budapestei. Implicarea sa de o viaţă în guvernarea parlamentară datează din acea perioadă.

Maniu a fost recrutat în armata austro-ungară, la artilerie, în 1914 – o încercare nereuşită de a pune capăt activităţii sale politice. În toamna anului 1918, locotenentul Maniu, între două vârste, se afla într-o Vienă în pragul haosului, unde poliţia şi regimentele austriece scăpaseră practic de sub control, iar unităţile

românești, cum era de așteptat, păreau neatinse de „bolșevism". Mustața îngrijită, umerii drepți și ochii senini nu i-au adus prea multă autoritate militară, dar își câștigase, în schimb, respectul tuturor românilor transilvăneni; a preluat controlul asupra a 60 000 de militari români din zona Vienei. A convins apoi autoritățile să-i permită să opereze din partea Ministerului de Război; cu ceea ce i s-a pus la dispoziție, el a transferat în Transilvania nu numai soldații români aflați în jurul Vienei, ci și pe alții din regiunea Praga. Aceste trupe au format avangarda armatei care, în 1919, a răsturnat guvernul comunist al lui Béla Kun din Ungaria și a ocupat Budapesta. Pe atunci, transilvănenii optaseră pentru unirea cu România. Maniu și Partidul său Național se vor implica de aici înainte și în politica de la București.

Până la Primul Război Mondial, politica Vechiului Regat (Muntenia și Moldova) a fost dominată de două partide: Partidul Conservator, reprezentând pe marii latifundiari, și Partidul Liberal, reprezentând pe financiari și diverse categorii profesionale. Dintre toate statele est-europene nou apărute, România repurtase cele mai mari succese din punct de vedere economic. În jurul lui 1900, erau deja construiți cam 3 200 de kilometri de cale ferată; Porțile de Fier se deschiseseră larg traficului dunărean pentru marile vapoare. Suprafața cerealieră a României se dublase, iar jumătate din producția de grâu și 40 la sută din cea de porumb se exportau. Principala industrie era cea alimentară, deși, încă de la începutul secolului al XX-lea, începuse și exploatarea petrolului. Cercurile financiare internaționale aveau atâta încredere în această țară, încât guvernele românești de dinaintea Primului Război Mondial își puteau permite să facă împrumuturi cu o dobândă ce depășea cu puțin 4 la sută. Cu toate acestea, în goana lor după dezvoltare industrială, guvernele au uitat de nivelul de trai al țărănimii, care decăzuse atât de mult, încât în 1907 a izbucnit o revoltă țărănească de anvergura celei conduse de Tudor Vladimirescu în 1821. După război, Partidul Conservator a fost distrus de legile agrare și electorale ale Partidului Liberal, legi care au dat drept de vot imensului grup electoral

țărănesc – fapt care, în cele din urmă, a slăbit însuși Partidul Liberal – și l-au adus pe Maniu la putere.

Partidul Liberal a fost creat în anii 1880, cam în același timp cu Partidul Național din Transilvania. Liberalismul român a fost întotdeauna asociat cu familia Brătienilor. Încă la 1848, un anume Dumitru Brătianu făcuse parte dintr-o grupare care l-a forțat pe domnul Munteniei să accepte acordarea unor drepturi ale omului care ar fi considerate și astăzi prea radicale de către unele guverne europene. Ion Brătianu l-a convins pe prințul Carol de Hohenzollern-Sigmaringen să devină primul prinț al României; fiul său, Ionel, s-a aflat la conducerea țării pe tot parcursul Primului Război Mondial, lucrând îndeaproape cu regele Ferdinand și cu regina Maria. Chiar și la un deceniu după război, Ionel Brătianu mai era încă omul cu cea mai mare influență în politica României.

Aflat în opoziție, Maniu acționa în strânsă legătură cu radicalul Partid Țărănesc condus de Ion Mihalache. Prezentându-și partidul ca reprezentant al „voinței celor care au murit în tranșee", Mihalache parcă își juca rolul de lider țărănesc: se îmbrăca de obicei într-un fel de cămășoi, avea o mustață groasă, își pieptăna părul negru peste cap, dar, spre deosebire de țăranul de rând, avea mai curând o privire contemplativă decât una iscoditoare. În 1926, acesta și Maniu și-au unit forțele pentru a forma Partidul Național-Țărănesc, sub conducerea lui Maniu. În iulie 1927, regele Ferdinand a murit. Patru luni mai târziu se stingea din viață înflăcăratul Ionel Brătianu. Acesta a fost înlocuit la conducerea Partidului Liberal de către fratele său Vintilă, un om integru, dar nu de talia lui Ionel. Liberalii păreau că-și pierd din avânt. Țăranii demonstrau în favoarea Partidului Național-Țărănesc și, în 1928, Maniu a fost, în sfârșit, însărcinat cu formarea guvernului. Alegerile organizate în timpul lui – considerate drept cele mai libere din toată perioada interbelică – i-au adus 77,76 la sută din voturi.

Dintru început și-a impus sieși și partidului său înalte comandamente de comportament. S-au luat măsuri de prevenire a demonstrațiilor antisemite. A încurajat investițiile străine; deși,

neîndoielnic, unii dintre colegii săi îşi umpleau buzunarele, ideea că Maniu ar putea lua mită era de neconceput. El şi colaboratorii săi apropiaţi – oameni precum Ion Mihalache şi economistul Madgearu – s-au numărat printre cei mai distinşi români ai secolului.

Cu toate acestea, guvernarea lui nu a fost la înălţimea aşteptărilor. La un an de la instaurarea sa a izbucnit marea criză economică mondială şi el n-a fost capabil să facă decât foarte puţin chiar şi pentru ţăranii înstăriţi. Nici eterogenitatea partidului său nu l-a ajutat. Mihalache era interesat înainte de toate de bunăstarea economică şi socială a ţăranului. Inima lui Maniu rămăsese în Transilvania, iar el a manevrat cu mult mai puţină isteţime în politica Munteniei decât în aceea a provinciei de peste munţi, unde îşi câştigase renumele sub Imperiul austro-ungar.

Mulţi dintre tinerii membri ai electoratului român îşi pierduseră iluziile cu mult timp înainte ca Maniu să vină la putere. Regele Ferdinand şi-a ţinut promisiunea dată, în 1917, soldaţilor săi de obârşie ţărănească, pe când aceştia apărau Moldova împotriva Puterilor Centrale şi rezistau propagandei revoluţionare a aliatului rus: reforma agrară, care atingea şi domeniile regale, a fost pusă în aplicare imediat după război. Nu s-a bucurat însă de sprijinul economic şi educaţional necesar. Cooperativele ţărăneşti nu au fost încurajate. Fiii ţăranilor înstăriţi frecventau facultăţile pentru a deveni mai curând profesori, avocaţi sau funcţionari decât agronomi. Puternica concurenţă a foarte rentabilei producţii cerealiere nord-americane a avut efecte dezastruoase asupra agriculturii româneşti. Atunci când ţăranul îşi căuta de lucru ca zilier în fabrici, el era folosit pentru menţinerea salariilor din industrie la un nivel scăzut. Lipsa de muncitori calificaţi şi instruiţi făcea aproape imposibilă organizarea sindicatelor libere. Corpul electoral ţărănesc a fost cu uşurinţă manipulat; întrucât prim-miniştrii erau numiţi de către rege înainte de ţinerea de alegeri care să confirme numirea lor, rar se întâmpla ca un premier să fie înlăturat prin vot popular.

În multe ţări, deziluzia postbelică i-a împins pe tineri spre comunism. În România însă comunismul nu a prins niciodată

cadaclism. Românii aveau personalitate, erau mândri de cultura lor naţională şi puţin înclinaţi să voteze pentru un grup – format în majoritate din „străini" – care milita pentru întoarcerea Basarabiei la Rusia şi care primea instrucţiuni de la un vecin de care românii s-au temut dintotdeauna. Partidul Comunist Român a fost pus în ilegalitate după trei ani de la înfiinţarea sa în 1921. Membrii săi erau urmăriţi de poliţie pentru „conspiraţie bolşevică", în timp ce Moscova îi lua peste picior pentru faptul că făceau un fel de „ilegalism de duminică" şi că sufereau din cauza unor „amăgiri legaliste"[3]. Primele două decenii de activitate a partidului au fost, pentru a cita cuvintele comentatorului George Hopflin de la BBC, „o afacere oarecum neinspirată"[4], iar în 1939, componenţa numerică a acestui partid se ridica doar la circa 800 de membri. Acestea, totuşi, nu au fost spuse pentru a minimaliza marele curaj dovedit individual de către unii comunişti români, care, oricât de neeficient s-a dovedit partidul lor, înfruntau pericolul unui tratament foarte dur din partea poliţiei, urmat de încarcerare sau de execuţie.

Mulţi dintre tinerii nemulţumiţi – inclusiv unii dintre studenţii mei – şi-au întors privirile spre Garda de Fier, seduşi de naţionalismul, pseudoreligiozitatea, antisemitismul şi apelurile împotriva corupţiei profesate de aceasta şi de nimbul conducătorului ei, Corneliu Zelea Codreanu.

Codreanu – executat cu patru luni înaintea sosirii mele – devenise deja o legendă. Mai târziu am avut ocazia să citesc propria lui relatare autobiografică. S-a născut la Iaşi, vechea capitală a Moldovei. În adolescenţă a fost puternic influenţat de către profesorul A. C. Cuza, un prieten al tatălui său, care propovăduia un antisemitism simplist. Tatăl lui Codreanu a văzut, de asemenea, în această propagandă şansa de a-şi face un nume. Codreanu a fost educat într-o atmosferă cultivând antisemitismul; fiind, prin natura lui, un spirit mai curând receptiv decât unul critic, el a absorbit ideile celor mai în vârstă decât el, fără a le prelua cinismul.

La Şcoala de Arte şi Meserii din Iaşi a căzut sub influenţa Gărzii Conştiinţei Naţionale, condusă de un agent provocator

al poliţiei, având la activ un trecut antisemit şi anticomunist. De la acesta, Codreanu a învăţat tehnicile subversiunii şi manipulării maselor. Când gardiştii au devenit atât de puternici pe plan local încât Manciu, prefectul poliţiei, a hotărât să-i reprime, fanatismul lui Codreanu a irumpt. În dimineaţa zilei de 2 octombrie 1924, a intrat într-o judecătorie şi, înconjurat de studenţi la drept şi de poliţie, a tras şi a omorât pe Manciu şi alte două persoane oficiale. La uşă, conform propriei sale relatări, a văzut „mii de jidani cu mâinile ridicate, ameninţându-l cu degetul"[5], gata-gata să-l linşeze. Şi-a făcut loc cu forţa printre ei, ameninţând cu pistolul, dar a fost imediat arestat şi trimis la închisoarea militară de la Galata.

Autorităţile au hotărât ca procesul său să aibă loc la Turnu Severin, la o depărtare de vreo 560 de kilometri, în speranţa că acest loc va fi mai puţin sensibil decât Iaşii la atracţia lui Codreanu. Chiar şi aşa, sala de şedinţe a fost plină până la refuz de suporterii săi. Procurorul a fost adesea întrerupt şi chiar bătut în drumul său spre casă. Codreanu a fost eliberat; el şi discipolii săi au fost conduşi la trenul special care-i aştepta de către o mulţime de studenţi care-i aclamau şi le aruncau flori.

În 1927, Codreanu a creat Legiunea Arhanghelului Mihail, angajându-se să-i distrugă pe evrei, pe comunişti şi sistemul parlamentar de guvernământ. Mulţi legionari, care se considerau a fi profund religioşi, au găsit în mişcare o satisfacţie mistică. „Noi nu trebuie să creăm un program, ci oameni – oameni noi."[6] Legiunea a fost organizată după criterii subversive clasice – celule, ordine verbale, birocraţie puţină şi asasini de elită. Cercul exterior de simpatizanţi îl includea şi pe doctorul transilvănean Vaida-Voevod, ministru de interne în guvernul lui Maniu. Când Codreanu a ajuns la ananghie din cauza presiunii autorităţilor locale, Vaida-Voevod i-a permis să recreeze legiunea sub un nume nou – Garda de Fier –, cu toate că membrii acesteia erau cel mai adesea numiţi legionari sau cămăşile verzi, după culoarea uniformei pe care o purtau. Vaida-Voevod a fost obligat de presă să demisioneze din cauza legăturilor sale cu Codreanu. Succesorul lui Vaida-Voevod, Ion Mihalache, a reprimat mişca-

ea, care a intrat în ilegalitate. În mai 1933, au luat ființă detașamente sinucigașe, ca de pildă Decemvirii sau Nicadorii, după numele celor trei indivizi care formau grupul.*

După cum a relevat profesorul Ghiță Ionescu, în timpuri normale organizația fascistă a lui Codreanu ar fi rămas doar o mișcare extremistă fără prea mare importanță în viața politică a României. Dar în anii '30, partidul nazist german a văzut în ea o potențială Coloană a V-a. Vaida-Voevod, care jucase un rol atât de important în eliberarea Transilvaniei românești, ar fi trebuit să aibă atâta minte încât să nu o încurajeze. Până și Manu s-ar putea să fi avut o anumită simpatie pentru tinerii care, în zilele de început ale mișcării, sperau să distrugă din rădăcini corupția politică. Regele Carol încerca el însuși să atragă tineretul român și să distrugă sistemul pluralist de guvernământ; relațiile lui cu Garda de Fier au fost la început echivoce.

În pseudo-autobiografia ei, *Trilogia balcanică*, Olivia Manning îi atribuie slujba mea lui Guy, soțul Harrietei Pringle. Reggie Smith, soțul Oliviei Manning, era numărul doi la Institutul Britanic, investiția cea mai mare a Consiliului Britanic în România. În 1937, Consiliul îl trimisese pe John Amery în calitate de director de studii. La început a avut șapte profesori și 1 600 de studenți; doi ani mai târziu numărul acestora s-a dublat. Cum spectrul războiului devenea tot mai evident, românii, mulți dintre ei evrei, s-au îngrămădit pe lângă Institut să învețe sau să-și perfecționeze cunoștințele de limbă engleză.

Ca și Guy Pringle, Reggie Smith era un tip cald, un lasă-mă să te las, cu orientare de stânga, care a rămas de partea Rusiei chiar și după pactul ruso-german. Cu toate că frecventam adesea familia Smith, îl găseam destul de dezlânat, iar pe Olivia puțin prea severă. Deși stăteam împreună cu ea în cafenelele bucureștene, înconjurați de gașca lui Reggie, din care făceam parte și eu, ea nu a reușit să se integreze niciodată în mod real acestem. Dacă vreunul dintre noi se ducea la ei în vizită după o

* Nicolae Constantinescu, Ion Caranica și Doru Belimace. (N. trad.)

petrecere, Reggie ne întâmpina totdeauna cu un bine ai venit, gata să discute câte în lună şi în stele. În schimb, Olivia te făcea să simţi că abia aştepta să se ducă la culcare exact în clipa în care aveai buna-cuviinţă să pleci.

Acum îmi dau seama că trebuie să fi fost foarte singură, trăind la marginea scenei româneşti, necunoscând, în afară de câţiva membri ai coloniei britanice, decât pe acele femei băgăcioase, cu minte puţină, pe care le întâlnisem printre mamele unora dintre studentele mele, şi pe câţiva pierde-vară desfrânaţi pe care îi găseşti în orice capitală a lumii. Dacă ofiţerii români pe care i-am cunoscut ar fi semănat câtuşi de puţin cu filfizonii ăia de ofiţeri ai ei, nu ar fi supravieţuit, doi ani mai târziu, nici douăzeci şi patru de ore pe frontul de est. Sir Reginald Hoare, ministrul britanic la Bucureşti, a atenţionat Londra să nu uite niciodată, atunci când trimite conferenţiari la Bucureşti, că românii erau un popor foarte inteligent. Cu toate acestea, Olivia pare să nu fi găsit nici un prieten român, oricât de simplu, şi tinde să scrie istoria aşa cum îi convine ei.

Dacă nu eşti român, poate că toate acestea nu au nici o importanţă; strălucitoarele ei povestioare satirice scuză mijloacele. Puterea ei de observaţie selectivă se exercita probabil mai puţin faţă de România şi mai mult faţă de Reggie Smith, care, reîntors la Bucureşti însurat cu ea, a continuat să doarmă prin alte paturi ca şi cum nu s-ar fi schimbat nimic. Antipatia ei faţă de România reflecta vulnerabilitatea şi resentimentele sale. Ruptă de propria-i ţară, atunci când războiul se apropia, fără prieteni şi chiar fără un limbaj care să o ajute, asista la destrămarea unei căsnicii de-abia începute, părând incapabilă sau lipsită de voinţa de a drege ceva, şi ura locul unde i se întâmplaseră toate acestea.

Reacţia mea faţă de Bucureşti era cu totul diferită. Eram holtei, liber, vânător de noi experienţe, mai curând stimulat decât oripilat de afronturile aduse prejudecăţilor englezeşti. Mă iritau şi pe mine, desigur, orizontul mărginit şi snobismul micii burghezii, dar nu aveam nimic din acreala Oliviei. Spre deosebire de ea, am avut norocul să cunosc români care nu aveau nici un interes să râvnească la un paşaport britanic. Întrucât nu aveam

recomandații, procesul meu de adaptare trebuia să fie spontan; aceasta mi-a luat mai mult timp decât simpla descoperire a bodegilor în care se puteau mânca delicioasele bucate românești, neatinse de bucătăria franțuzească, dar nu atât de mult cât mi-a trebuit să învăț limba; aceasta putea fi relativ ușor descifrată în ziare – în care cuvintele de origine latină sau neologismele erau frecvente –, dar se dovedea dificil de vorbit cu subtilitatea și umorul unui român cultivat.

În ce mă privește, simțeam plutind în aer o exuberanță și o bine venită lipsă de inhibiție. Lucram din greu și mult la Universitate, mai târziu, avea să fie și mai greu, și mai mult la Legație. După ce îți terminai treaba, puteai însă să te sui într-o trăsură – cu lumurile împodobite cu funde roșii să o ferească de deochi – și să o iei de-a lungul străzilor pietruite și prost luminate, ca și pe largile bulevarde strălucitoare; flirtai sau făceai politică, abordai câteodată probleme mai serioase de viață și ajungeai, târâș-grăpiș, la vreun restaurant; la nouă seara de-abia începea să se umple și nu era o problemă să iei masa și la unu după miezul nopții. Verile fiind tot atât de fierbinți ca și în India, siesta era respectată: acei dintre noi care jucam golf sau tenis la începutul după-amiezii o făceam pentru că nu eram în țară de atâta timp încât să ne fi intrat căldura în oase sau să știm ce înseamnă plăcerea unei sieste îndelungate lângă omul potrivit.

Regele Carol a fost probabil individul cel mai mult comentat din București. Era un om de inițiativă, citit, plin de imaginație. În anii '30, a amenajat o serie de lacuri, asanând astfel mlaștinile din împrejurimile Bucureștilor. În loc să-și trimită fiul la Eton, a format o clasă de doisprezece elevi aleși din toate straturile societății românești – un soi de școală generală specială. Într un mod destul de simplist, era cu adevărat interesat de soarta țăranimii, încurajând-o să-și diversifice alimentația, restrânsă la mămăligă, prin adăugarea de carne și zarzavaturi pe care să nu le mai vândă la piață, ceea ce ar fi fost o idee excelentă dacă țăranului nu i-ar fi trebuit fiecare bănuț pe care l-ar fi putut câștiga astfel ca să-și cumpere ulei de gătit, unelte agricole și țuică.

Când Carol a aranjat ca băi mobile să meargă din sat în sat, bucureştenii au zâmbit, dar nu au văzut nici un rău în aceasta.

Ceea ce intriga clasa mijlocie şi îi scandaliza pe ţărani, dată fiind dăinuirea în legea cerească, era viaţa particulară a Regelui. Se spune, de exemplu, că era proprietarul fabricilor care confecţionau uniformele funcţionarilor publici şi că, atunci când duceau lipsă de fonduri, ordona pur şi simplu să se facă modificări în croiala acestora. La sosirea mea, se separase de mai mulţi ani de propria-i soţie, regina Elena, care se mutase la Florenţa. Trăia cu Elena Lupescu, amanta lui, fiica unui farmacist Wolf care se creştinase şi-şi schimbase numele în Lupescu, pentru a-şi putea practica meseria. Ca şi mama ei, Elena Lupescu era romano-catolică; după ce a tras sforile să se întâlnească cu prinţul Carol la Bistriţa, în Transilvania, a divorţat în mod discret de tânărul ei soţ român şi a devenit partenera lui Carol pe viaţă.

Întrucât nu puteau să trăiască împreună în văzul tuturor, ea avea o vilă la marginea oraşului şi se întâlneau în Casa Nouă, o locuinţă de patru camere, amenajată în grădina Palatului. O viaţă particulară dezordonată atrăgea după sine o viaţă anormală la Curte şi, în curând, Carol s-a trezit înconjurat de o coterie dubioasă care l-a izolat de propriu-i popor, de aristocraţie şi de mulţi dintre oamenii de stat români.

În relaţiile cu Regele, se spunea că Elena era circumspectă, dar credincioasă lui, şi că duceau o viaţă fericită împreună. Una dintre cele mai nevinovate povestioare ale românilor despre ea privea o ceartă între rege şi fratele său, din care suveranul s-a ales cu un ochi umflat. „Fetiţo, fetiţo – a dojenit-o bătrânul Lupescu –, cu ce fel de familie te-ai încurcat?“

Pe un plan mult mai grav, regele Carol era făcut răspunzător în mare măsură de eroziunea democraţiei parlamentare din România, care a degenerat, la optsprezece luni de la sosirea mea, într-o dictatură militară progermană.

Carol a fost temperamental nepotrivit pentru o monarhie constituţională; ambiţia sa personală devenea din ce în ce mai lipsită de scrupule, astfel că propria lui mamă nota în jurnalul ei, prin 1927: „Mi-am pierdut orice încredere în Carol... nu

face nici o diferență între bine și rău, onoare și dezonoare, adevăr și minciună."[7]

Cusururile de caracter i-au fost agravate de frustrările suferite pe vremea când era prinț moștenitor. În timpul Primului Război Mondial, deși trecut cu ceva de douăzeci de ani, nu i s-a încredințat nici o responsabilitate reală. Mamei sale i s-a permis să se apropie mai mult decât lui de linia frontului, astfel încât ea, mai curând decât Carol sau tatăl acestuia, a devenit un erou pentru armată. Potrivit prevederilor constituționale, el nu se putea însura decât cu o prințesă străină, dar în România ruinată de război nu se găsea nici una la îndemână. Nu este deci de mirare că s-a îndrăgostit de Zizi Lambrino, o româncă de familie bună; în septembrie 1918, a fugit cu ea și s-au căsătorit la Odessa.

A fost o lovitură puternică dată familiei regale aflate atunci în exil la Iași, supusă atât atacurilor Puterilor Centrale, cât și celor ale rușilor. Cele dintâi îl presau pe regele Ferdinand să abdice, să îl renege pe Carol și să numească o regență progermană pentru Nicolae, fratele mai tânăr al lui Carol. Sprijinit de către soția sa și de către înțeleptul și experimentatul prinț Știrbey*, Ferdinand a supraviețuit atacurilor puternice. L-a condamnat pe Carol la doua luni și jumătate de închisoare, într-o mănăstire de munte, pentru dezertare din armată, ceea ce Carol nu i-a iertat niciodată. Căsătoria lui Carol a fost desfăcută și tronul salvat; dar, în primăvara următoare, Carol a cerut să i se permită să renunțe la succesiune și să se recăsătorească cu nevasta lui, care era însărcinată. A fost refuzat. Atunci când Regele i-a cerut să meargă cu o misiune în Orientul Apropiat, s-a împușcat în picior; și atunci când regimentul lui a fost trimis în Ungaria să lupte împotriva lui Béla Kun, Carol a refuzat să se ducă acolo dacă nu i se admite

* Prințul Barbu Știrbey descindea dintr-una din marile familii domnitoare ale Munteniei. A studiat dreptul la Sorbona, a militat pentru reforma agrară și ferma sa model a fost apreciată pentru calitatea excepțională a produselor. El nu numai că a recunoscut abilitatea reginei Maria; s-au îndrăgostit unul de altul și el a devenit consilierul ei intim până la sfârșitul vieții.

să se recăsătorească înainte de plecare. În cele din urmă, a fost convins să facă o călătorie în jurul lumii. La întoarcere, a cunoscut-o pe prinţesa Elena a Greciei, o partidă potrivită, şi s-au căsătorit în martie 1921. A devenit curând clar că nu aveau aproape nimic în comun. Naşterea prinţului Mihai a fost pentru Elena deosebit de dificilă. Şi-a dus copilul imediat la familia ei din Atena, unde au stat patru luni. Când s-a reîntors, Carol îşi pierduse orice fel de interes faţă de ea. O întâlnise pe Elena Lupescu. Carol a apărut pentru ultima dată cu soţia sa în public la 7 noiembrie 1925. Şi-a reprezentat părinţii, în Anglia, la funeraliile reginei Alexandra, la data de 27 noiembrie, dar apoi, în loc să o însoţească pe sora sa Ileana în drumul de întoarcere de la studii spre casă, el s-a dus s-o întâlnească pe Elena Lupescu la Paris şi a plecat cu ea la Milano. De acolo a scris familiei, renunţând din nou la tron; de această dată, cererea i-a fost acceptată. Atât Palatul, cât şi Ionel Brătianu erau convinşi că nu va reuşi niciodată să fie un monarh constituţional. După moartea regelui Ferdinand în 1927, s-a instituit o regenţă pentru prinţul Mihai, formată din prinţul Nicolae – care a protestat că trebuia să-şi întrerupă cariera în Marina Militară Britanică –, bătrânul patriarh Miron Cristea şi Buzdugan, preşedinte al Înaltei Curţi de Casaţie, singurul membru eficient al triumviratului.

În 1930, prinţul Carol a cerut să se reîntoarcă. Maniu, pe vremea aceea prim-ministru, a salutat ocazia de a-l înlocui pe Nicolae – pe care nu-l interesa rolul său de prinţ regent – cu fratele său mai sagace. A trimis mesageri la Paris să-l întâlnească pe Carol. Unul dintre aceştia, Sever Bocu, i-a spus fiicei sale Lygia Georgescu – personaj frecvent menţionat în relatarea noastră – cum a negociat el cu Carol într-un mic apartament parizian, cu uşa de la dormitor totdeauna întredeschisă, astfel ca doamna Lupescu să nu scape nici un cuvânt din ceea ce se vorbea. Prinţul a fost în cele din urmă de acord cu termenii stabiliţi de Maniu: se va reîntoarce numai ca prinţ regent, lăsându-l pe fiul său Mihai ca rege; se va reconcilia cu prinţesa Elena, iar doamna Lupescu nu se va mai reîntoarce niciodată în România.

Carol a aterizat la Bucureşti la 7 iunie 1930 şi l-a informat de îndată pe Maniu că doreşte să fie rege, invocând legitimitatea succesiunii la tron chiar de la moartea tatălui său. Maniu a cedat. El a recunoscut, de asemenea, că reconcilierea cu Elena ar putea să dureze, cu atât mai mult că nici ea nu era mai interesată decât Carol. Dar când o anumită „doamnă Manoilescu" a sosit la Bucureşti, călătorind ca soţie a unui prieten apropiat al lui Carol, şi s-a instalat într-o casă dintr-un cartier de lux, Maniu i-a cerut imediat socoteală Regelui. Carol i-a spus că trebuie să fie o eroare. Maniu a insistat; oamenii săi de la poliţie l-au asigurat nu numai că persoana cu pricina era doamna Lupescu, dar şi că Regele o văzuse pe aceasta în ultimele 48 de ore. Când Carol a replicat că habar nu are de toate astea, Maniu s-a ridicat în picioare. „M-aţi înşelat atât pe mine, cât şi ţara dumneavoastră", a spus el, apoi i-a înmânat Regelui demisia, s-a înclinat, nu şi-au strâns mâna, şi a plecat. Odată ce Carol a refuzat să recunoască adevărul, Maniu nu a mai avut nici o ezitare. Erau două lucruri pe care Maniu nu le putea suporta şi aversiunea sa faţă de acestea va mai apărea în lucrarea de faţă. Unul era violenţa. Celălalt era înşelăciunea. Iar Regele îl minţise în faţă.

Pe cei ce nu erau slugarnici, Regele îi considera propriii săi inamici. A anulat lista civilă lăsată mamei sale prin testament de către tatăl său. Agenţii lui o spionau şi, ori de câte ori trecea graniţa, bagajul îi era trimis la Palat pentru control. Şi-a persecutat nevasta până a determinat-o să fugă din ţară. Prinţul Ştirbey a fost expulzat. Carol l-a exilat şi pe propriul său frate, Nicolae, care-i salutase reîntoarcerea. Într-o scrisoare din iulie 1932, regina Maria îi spunea vărului ei George: „În ultima vreme, am trăit într-o lume pe care nu o mai înţeleg şi care a devenit foarte pustie." Răspunzându-i de la Cowes, regele George al V-lea comenta: „Nu mă pot abţine să nu mă gândesc că e nebun."[8]

Este posibil ca reproşurile pe care Maniu şi le făcea, pentru că a permisese prinţului Carol să se întoarcă, să fi hrănit ura sa faţa de Rege. Tot restul deceniului, Maniu a refuzat să colaboreze cu un om care nu numai că nu respecta Constituţia, dar

nici chiar, simţea el, bunul nume al ţării. Un om profund religios – era unit, greco-catolic –, Maniu a fost şocat de legătura regelui Carol cu această roşcovană atrăgătoare şi inteligentă. Rectitudinea lui Maniu a contribuit însă la căderea guvernului parlamentar al României. Dintr-un spirit excesiv de legalitate, el şi-a susţinut principiile până în pânzele albe, într-o vreme când compromisul devenise regulă; acuzat de îngâmfare de către Rege şi de „negativism" de către guvernul britanic, el şi-a împins partidul într-o opoziţie sterilă, atunci când acesta ar fi trebuit să se facă auzit. Maniu nu avea nici asprimea, nici oportunismul necesare pentru a-l manevra pe regele Carol; Ionel Brătianu ar fi fost un oponent formidabil, ceea ce nu era cazul cu noul şef al Partidului Liberal, fratele său Vintilă.

Regele Carol şi-a pus acum în mişcare considerabila influenţă, abilitatea şi autoritatea, pentru a trage sforile şi a-i convinge pe cei mai ambiţioşi membri ai partidelor Naţional-Ţărănesc şi Liberal să-i accepte accesul la putere. A adus în guvern oameni ce nu se bucurau de nici un fel de sprijin popular. Deşi unii dintre ei erau foarte capabili, toţi au devenit în privinţa carierei lor politice mai dependenţi de Carol decât de electorat. Regele l-a folosit, de pildă, pe profesorul Iorga, istoric de reputaţie internaţională, dar un om vanitos, cu ambiţii politice, ca şi pe Vaida-Voevod, care, pe vremea când era încă membru al conducerii Partidului Naţional-Ţărănesc, se îndepărtase de Maniu. Regele a răspândit zvonul că Maniu era un om sfârşit.

Unul dintre miniştrii Regelui era cu un cap deasupra celorlalţi. Nicolae Titulescu avea o reputaţie internaţională solidă. Nu putea fi etichetat ca marionetă a Regelui. Nu a aparţinut nici unui partid politic. A servit în guvernele postbelice ca strălucit ministru de finanţe şi de externe. Având dubla calitate de ministru plenipotenţiar la Londra şi de reprezentant al României la Liga Naţiunilor, el a fost singurul preşedinte al Ligii ales de două ori consecutiv. Timp de patru ani – din 1932 până în 1936 – a fost ministru de externe sub regele Carol şi, datorită politicii sale externe luminate şi de largă perspectivă, ţara s-a

bucurat de o reputaţie europeană care nu datorează nimic manevrelor lui Carol pe plan intern.

Faptul că l-a sfidat pe Mussolini în chestiunea abisiniană şi pe Hitler în problema reocupării zonei renane i-a atras lui Titulescu ura Axei şi a Gărzii de Fier şi l-a enervat pe Rege. La un moment dat, Titulescu refuzase să mai rămână în funcţie atât timp cât Regele nu lua măsuri împotriva cochetărilor camarilei regale cu Garda de Fier. Împotriva Axei el miza pe principiul securităţii colective. A întărit Mica Înţelegere, încheiată între România, Cehoslovacia şi Iugoslavia, şi parafase un acord cu Litvinov, prin care Moscova recunoştea României Basarabia, când regele, nemulţumit de gândirea politică idealistă şi independentă a acestuia, a hotărât, în cele din urmă, să-l îndepărteze din funcţie.

După moartea lui Vintilă Brătianu, Ion Duca, noul lider liberal, şi a manifestat, în aceeaşi măsură ca şi Ionel Brătianu, neîncrederea în Rege. În alegerile de la sfârşitul anului 1933, Duca a obţinut 51 la sută din voturi. Trei săptămâni mai târziu, acesta a fost asasinat în gara Sinaia de către Nicadori, o echipă a morţii, aparţinând Gărzii de Fier. În întunecata gară de provincie, Siguranţa era ca şi inexistentă; asasinii şi-au făcut loc prin grupul de prieteni care-l conduseseră pe prim-ministru, l-au împuşcat şi s-au făcut nevăzuţi în pădure. Codreanu, cel care, neîndoielnic, autorizase uciderea lui Duca, s-a ascuns în casa unui văr al doamnei Lupescu, până când s-au mai liniştit apele.[9] S-ar putea ca Regele să nu fi ştiut nimic din toate acestea, dar românii erau gata acum să creadă orice despre Carol şi prietenii acestuia.

La moartea lui Duca, regele l-a numit în funcţia de prim-ministru pe Gheorghe Tătărescu, disident liberal. După ce scindase Partidul Naţional-Ţărănesc, Carol destrăma acum Partidul Liberal între constituţionalişti, conduşi de Constantin (Dinu) Brătianu, fratele lui Vintilă, şi propria lui facţiune, în frunte cu Tătărescu.

La cei patruzeci şi ceva de ani ai săi, întotdeauna proaspăt bărbierit, arătos şi ambiţios, Tătărescu a contribuit substanţial,

în cei patru ani cât a fost în funcţie, la netezirea drumului regelui Carol către dictatură. Pentru aceasta Brătianu şi Maniu nu l-au iertat niciodată. Relaţia oficială dintre Tătărescu şi Rege a fost surprinsă bine de către un membru al Ministerului german al Economiei, într-o scrisoare adresată lui Göring* la sfârşitul anului 1937:

„În concepţia Regelui, guvernarea reprezintă o conducere autoritară prin care el opune în mod conştient instituţiile monarhice vieţii politice a partidelor din România. În cazul guvernului Tătărescu, nu se pune de fapt problema guvernării de către aşa-numitul Partid Liberal împreună cu grupările de partide prietene, ci este vorba despre un guvern care să ducă la îndeplinire intenţiile Regelui."[10]

Alegerile din noiembrie 1937 au marcat penultima etapă în procesul de înlăturare a guvernării parlamentare româneşti. Crezând că Regele şi marioneta sa, Tătărescu, prezentau un pericol mai mare decât Garda de Fier pentru o guvernare constituţională şi pentru independenţa viitoare a ţării, Maniu a încheiat, din raţiuni tactice, un pact electoral cu Codreanu, cu scopul de a-i da o lovitură atât de puternică lui Tătărescu încât să-i ia orice şansă de a mai rămâne la putere. Din nou, regele Carol a fost cel care a manevrat cu mai multă abilitate. Tătărescu nereuşind să întrunească cele 40 de procente necesare menţinerii sale în funcţie, Regele i-a încredinţat şefia guvernului nu lui Maniu, ci poetului ardelean Octavian Goga, deşi acesta obţinuse numai 9 la sută din voturi.

Goga a colaborat cu profesorul A.C. Cuza, mentorul antisemit al lui Codreanu, şi, în următoarele şase săptămâni, politica sa şchioapă avea să aducă ţara în pragul războiului civil, avea să stârnească evreimea internaţională şi să facă obiectul atenţiei particulare a presei din Marea Britanie. Sir Reginald Hoare, ministrul britanic, raporta la Londra, la 24 ianuarie 1938: „Pe

* Göring era însărcinat cu planul de patru ani al Reichului.

și ce trece îmi este din ce în ce mai clar că singura soluție posibilă în situația de față este suspendarea vieții parlamentare."[11]

În luna februarie, regele Carol l-a înlăturat pe Goga; noua Constituție, care suprima toate partidele politice, cu excepția propriului său Front al Renașterii Naționale, a fost supusă peste noapte unui plebiscit, fără vot secret, și aprobată aproape în unanimitate. „Cu totul ieșită din comun – potrivit unei circulare din 9 martie a Ministerului de Externe al Germaniei – este prevederea în numele căreia judecătorii, a căror datorie este de a aplica legea constituțională, sunt trași la răspundere dacă, intenționat sau din neglijență, ajung la scoaterea cuiva din cauză... De aceea, România se află acum sub o dictatură regală abia mascată."[12]

Obținând conducerea directă, Regele a numit în funcția de prim ministru pe un om de paie, vârstnicul patriarh Miron Cristea. Tătărescu a devenit ministru de externe, în timp ce ca ministru de interne Regele l-a ales pe chiorul Armand Călinescu, jurist muntean, un dur, care avea să devină un blestem pentru Garda de Fier. Acum că preluase personal conducerea țării, regele Carol considera Garda de Fier, sprijinită de nemți, drept un pericol potențial pentru dictatura sa. Codreanu a fost arestat și condamnat la șase luni închisoare. Apoi, în mai, a fost brusc acuzat de înaltă trădare și, în ciuda unor martori influenți, a fost condamnat la zece ani muncă silnică, ceea ce, în România, putea să însemne moartea în ocnele de sare. Câteva luni mai târziu, fără nici o explicație, a fost transferat din ocnă într-o închisoare din apropierea Bucureștilor.

Dictatura personală a Regelui părea să fie acceptabilă atât pentru Londra, cât și pentru Berlin. În acest sens, un personaj de la Foreign Office adnota astfel o telegramă expediată de Sir Reginald Hoare la 24 ianuarie: „În cazul în care Carol se hotărăște să adopte această linie, nu ne vom afla într-o situație mai proastă decât am fost când s-au luat măsuri similare în Grecia și Iugoslavia; de fapt, va fi chiar mai bine, dată fiind afecțiunea Majestății Sale pentru țara noastră și guvernul ei."[13] Hector Bolitho, care a făcut o vizită de zece zile în România în luna

sosirii mele, scria: „El le-a dat acestora o Magna Charta“,[14] în timp ce George Martelli de la *Daily Despatch* le reamintea cititorilor săi că „democrația așa cum este ea practicată în România se asemăna foarte puțin cu democrația de la noi“.[15]

În ciuda atitudinii Regelui față de Garda de Fier, Berlinul era de asemenea satisfăcut. Regele le-a dat asigurări nemților că nu renunță la intenția de a se apropia de Germania „încet și sistematic“.[16] Regele Carol îl detesta pe Hitler, dar, întrucât perspectivele unui ajutor efectiv din partea Aliaților împotriva expansiunii germane păreau tot mai improbabile cu fiecare nouă victorie diplomatică germană, el a păstrat, în mod prudent, ușa deschisă pentru o înțelegere cu cel de al Treilea Reich, deși a făcut-o fără nici un fel de entuziasm.

Capitolul IV
Hitler și România

Cu toate că hotărârile lui Hitler erau adesea impulsive sau dictate de împrejurări, cele două ambiții majore schițate în *Mein Kampf* au fost duse la îndeplinire cu consecvență: Reichul va stabili un stat rasial pangerman; acest stat va fi apărat de spațiul vital obținut în Europa de Est, în special pe seama Rusiei. Ceea ce ne interesează în cazul de față este tocmai această *Ostpolitik* a lui Hitler, a doua sa ambiție.

Două condiții păreau esențiale pentru succesul acesteia: întrucât Germania nu se putea angaja, în același timp, împotriva celor două puteri continentale, Franța trebuia să fie eliminată înaintea invaziei în Rusia; și, deoarece tactica militară germană era condiționată de mobilitate, adică de o fulgerătoare lovitură dată de diviziile de blindate, susținută de acțiunea nimicitoare a forțelor aeriene, era indispensabilă o deosebit de mare cantitate de petrol.

În 1933, Germania importa în total 3 700 de tone de petrol din Indiile Olandeze de vest, Statele Unite și Mexic; dar toate aceste surse puteau să sece pe timp de război.[1] Hidrogenarea

[illegible] oferea numai cu puţin peste 100 000 de tone, alte 100 000 de tone fiind importate din România. Hitler era conştient că necesităţile anuale se vor înzeci pe timp de război şi că, deşi hidrogenarea, care nu implica cheltuieli valutare, putea fi amplificată – aviaţia germană fiind deja proiectată în acest sens –, el va depinde totuşi în mare măsură de România pentru compensarea deficitului.[2] România trebuia luată „în stare de funcţionare": Hitler nu-şi putea permite riscul unui sabotaj în domeniul petrolului din partea Aliaţilor, aşa cum se întâmplase în Primul Război Mondial, nici ca pretenţiile revizioniste ruseşti, ungare şi bulgare să fie rezolvate prin conflict militar. Petrolul românesc trebuia apărat cu orice preţ; aşa cum le va spune generalilor săi la începutul lui 1941, „viaţa Axei depindea de aceste câmpuri petrolifere".[3]

Drept urmare, Hitler a dus faţă de România o politică croită pe măsură. Trebuia să aleagă o cale paşnică şi era conştient că nu va fi o treabă uşoară, dat fiind că urmărea secătuirea resurselor de cereale şi de petrol ale acesteia. O monarhie de Hohenzollern nu putuse opri România să intre în război împotriva Germaniei în 1916. Intelectualitatea era francofilă aproape până la ultimul om. Întrucât invazia militară trebuia evitată, Hitler era nevoit să se angajeze într-o politică plină de abilitate, de lungă durată, care implica: subminarea încrederii României în puterile occidentale; destabilizarea din interior a structurii sale sociale şi politice; asigurarea controlului economic şi apoi a celui politic; şi, în sfârşit, când rezistenţa României ar fi devenit suficient de scăzută, de-abia atunci ar fi fost posibil să fie influenţată politica ţării fără să mai fie necesară ocuparea ei propriu-zisă sau dezagregarea militară. Nici românii, nici Aliaţii nu par să fi pătruns în profunzime logica lui Hitler. Garanţiile anglo-franceze din primăvara anului 1939 s-au acordat pe baza presupunerii că Germania ar putea invada România concomitent cu Polonia; planurile Aliaţilor de sabotare a zăcămintelor petrolifere aveau în vedere o invazie militară. Ceea ce nu au prefigurat Aliaţii a fost faptul că, în timp ce trupele lui Hitler vor

intra în Varşovia cu tancurile, ele vor ajunge la Bucureşti cu trenul sau cu maşina, adeseori îmbrăcate în haine civile.

Între 1933 şi 1939, politica lui Hitler faţă de România a fost favorizată de trei factori. Pe plan intern, după cum am văzut, se baza pe două elemente avantajoase lui: Garda de Fier şi regele Carol. Atunci când Hitler a considerat oportun să transforme România într-o bază militară, n-a mai fost nevoie să se expună oprobriului prin desfiinţarea sistemului parlamentar al României – aceasta era un fapt împlinit.

Dar factorul care a acţionat cel mai bine în favoarea lui a fost slăbiciunea morală şi militară a Aliaţilor, tendinţa de a ceda teren ambiţiilor sale central şi est-europene, în speranţa că pacea va putea fi cumpărată bucată cu bucată. Dezarmarea unilaterală a Marii Britanii din anii '20 şi demoralizarea Franţei în deceniul următor i-au adus Europei daune mai mari decât au fost capabili oricare dintre sateliţii est-europeni ai Germaniei în timpul războiului. Românii – care dobândiseră la sfârşitul marelui război mai mult teritoriu decât administraseră înainte – au rezistat surprinzător de mult timp împotriva succeselor diplomatice şi militare germane aparent obţinute cu ajutorul puterilor occidentale. Atâta vreme cât Titulescu a fost ministru de externe, România a fost angajată în securitatea colectivă împotriva Axei. După îndepărtarea acestuia, în august 1936, Regele a adoptat o politică mai echilibrată între puterile centrale şi cele vest-europene. Anul 1938 a fost un an deosebit de bun pentru politica lui Hitler faţă de România. Liderii democraţi au fost reduşi la condiţia de predicatori în deşert. Cu toate că regele-dictator a continuat să numească miniştri proaliaţi, el a fost suficient de realist să nu-şi astupe urechile la opţiunile germane. Constituţia din februarie l-a scăpat în cele din urmă de orice control public şi de orice critică, dar l-a lipsit şi de orice sprijin popular; făcea tot ce voia – cu metresa lui, cu armata sa, cu mantalele şi uniformele sale strălucitoare, cu poliţia şi acoliţii săi politici –, dar era puţin probabil să poată ţine piept caporalului însetat de petrol.

În aprilie 1938, secretarul de stat german Weizsäcker – tatăl actualului preşedinte al Republicii Federale Germania – comenta

[illegible] se lua măsuri speciale de îmbunătăţire a relaţiilor cu România, „intenţionăm să facem în aşa fel ca dezvoltarea relaţiilor comerciale dintre cele două ţări ale noastre să lucreze în favoarea noastră".[4] După München, Fabricius, ministrul plenipotenţiar al Germaniei la Bucureşti, a raportat interesul crescând al celor din preajma Regelui faţă de o apropiere cu Germania. El au arătat că, întrucât Acordul de la München era menit să creeze relaţii mai prieteneşti între Anglia, Franţa şi Reich, ar fi fost acum „mult mai uşor pentru regele României să realizeze prietenia cu Germania, pe care şi-o dorea dintotdeauna".[5] Fabricius le-a spus „cât de greşită a fost politica economică a României în încercarea ei repetată de a se angaja spre orice altă orientare decât una vizând Germania".[6] Guvernul britanic nu părea, în mod evident, dispus să răspundă propunerilor României sau să pună vreo stavilă în drumul ambiţiilor economice ale lui Hitler în România. Când Carol a vizitat Londra la două luni de la Acordul de la München, nutrind încă speranţa că ar putea vinde petrolul şi grâul românesc mai curând Angliei decât Germaniei, a fost întâmpinat cu o reacţie pur comercială. Un memoriu al Foreign Office din 8 iunie 1938 se referea la creşterea influenţei Germaniei în Europa răsăriteană după Anschluss şi la măsurile care ar putea „oferi unor ţări din acea parte a lumii un alt punct de sprijin decât Berlinul".[7] România era o asemenea ţară şi regelui Carol i-a fost reînnoită invitaţia de a face prima sa vizită oficială la Londra, în noiembrie, după ce, la cererea Regelui – care, în urma Anschlussului se temea de o invazie germană –, cea din martie fusese amânată.

În vară, România părea să fi intrat oarecum în normal; după îndepartarea lui Goga, antisemitismul devenise mai puţin zgomotos. În următoarele câteva luni, presa britanică a renunţat să se mai intereseze de viaţa particulară a lui Carol. „Ceea ce are importanţă – comenta însărcinatul cu afaceri britanic la Bucureşti – este că îşi face treaba bine şi că îşi dă toată silinţa."[8] S-a creat un moment delicat când Maniu a dat un interviu unui corespondent itinerant al ziarului *Daily Express* şi s-a exprimat atât de violent la adresa Regelui, încât lordul Halifax,

ministrul de externe, a fost nevoit să intervină personal pe lângă lordul Beaverbrook pentru a interzice tipărirea articolului. În cele din urmă, vizita a decurs fără asperităţi, dar nici nu s-a făcut nimic pentru a încuraja rezistenţa României împotriva dependenţei economice faţă de Berlin.

La întrevederea cu Chamberlain, din 16 noiembrie, Regele a sugerat cu tact că, după München, ambiţiile lui Hitler în Europa vor fi mai curând economice decât teritoriale. Totuşi, acestea ar putea deschide porţile influenţei politice „într-o măsură mai mare decât ar fi de dorit". „Cât de mare este, în acest context, interesul dumneavoastră din punct de vedere economic?", a întrebat apoi Regele.[9]

Chamberlain a replicat că din motive firești era inevitabil ca Germania să câştige o poziţie economică preponderentă, ceea ce nu însemna că Marea Britanie nu era interesată de posibilităţile concrete de a face comerţ cu România. Halifax a explicat însă că guvernul britanic nu putea să accepte propuneri economice sau comerciale atâta vreme cât acestea nu prezentau garanţii economice. Una dintre principalele dificultăţi era marea discrepanţă dintre preţurile interne ale României şi cele practicate pe pieţele externe, în special la grâu şi petrol. Regelui Carol i se spunea, de fapt, că România se afla pe orbita economică a Germaniei şi că, deşi petrolul şi grâul reprezentau singura ei sursă de valută străină, Marea Britanie nu era dispusă să plătească preţuri mai ridicate decât cele mondiale, doar pentru a le face inaccesibile Führerului. Lordul Gage, care fusese ataşat suitei regale, a relatat că, în trenul ducând spre Dover, un oficial român de rang înalt şi-a exprimat satisfacţia în legătură cu desfăşurarea vizitei, „la modul general, în privinţa aspectelor protocolare şi a aspectului ei «moral», dar cât priveşte politica..." el a ridicat din umeri, sugerând lipsa oricărui rezultat. Potrivit lordului Gage, Carol a spus că „celelalte ţări acţionau, în timp ce noi continuam să discutăm".[10]

Regele Carol a părăsit Anglia la 18 noiembrie. În drum spre casă, a vizitat Franţa şi Belgia înainte de a merge în Germania să-l vadă pe unchiul său, prinţul Frederick de Hohenzollern-Sig-

[illegible]. La 24 noiembrie l-a întâlnit pe Hitler pentru un tur de orizont politic. A primit asigurări față de pretențiile Ungariei asupra Transilvaniei și ale Rusiei în privința Basarabiei. El s-a plâns de legăturile Germaniei cu Garda de Fier și l-a menționat nominal pe un agent neamț. Führerul a ordonat pe loc rechemarea acestuia. Cu Göring, pe atunci comisar însărcinat cu planul de patru ani al Reichului, a avut o discuție și mai substanțială, legată de un acord economic cuprinzător, care a mers atât de bine, încât până la urmă Regele a cerut ca Helmut Wohlthat de la Ministerul german al Economiei să fie trimis personal la București pentru negocieri.

La 11 noiembrie, un membru al Legației germane, informând că românii se lăsau greu în privința chestiunilor economice, adăuga că: „presupun că vizita regelui Carol la Londra nu va duce la nimic nou în domeniul economic; în schimb, vizita Regelui în Germania ar putea crea o atmosferă mai favorabilă".[11] Totuși, la întoarcerea sa în România, Carol a făcut ceva care, dacă Hitler nu ar fi considerat drept vitale relațiile cu România, ar fi putut să răstoarne o situație fragilă oricum. La graniță, Regele a fost întâmpinat de Armand Călinescu, ministrul de interne. Călinescu i-a raportat o recrudescență a terorismului Gărzii de Fier, fără să mai aștepte să ajungă la București, Regele a semnat ordinul de execuție a lui Codreanu. În următoarele 48 de ore, Codreanu și alți treisprezece conducători legionari au fost executați după ce „încercaseră să fugă de sub escortă". Nu putem să facem decât presupuneri asupra motivelor lui Carol. Poate că hotărârea i-a fost inspirată de resentimentele față de Hitler, de impresia că numai datorită refuzului Marii Britanii de a trata relațiile economice în termeni politici el a fost nevoit să încheie cu Hitler un târg care putea foarte bine să ducă la o dominare economică a țării sale. S-ar putea ca el să fi interpretat promptitudinea cu care Hitler și-a rechemat agentul drept „cale liberă" pentru suprimarea Gărzii de Fier. Oricare ar fi explicația, Carol s-a înșelat foarte mult în privința reacției germane. Ziarele berlineze au urlat despre un „asasinat în masă", „dezintegrarea țării",

„victoria ovreimii". Conducătorii Germaniei au mers până la a returna decoraţiile şi ordinele româneşti.[12]

Cu toate acestea, când, zece zile mai târziu, la Bucureşti, au fost semnate unele înţelegeri şi protocoale comerciale, negociatorul german a comentat sec că, în fond, tensiunile privindu-l pe Codreanu au avut şi ele rostul lor – dacă se poate spune aşa –, arătând că românii nu doresc ca relaţiile lor economice să sufere din cauza diferendelor lor politice.[13] Sosirea lui Wohlthat a fost amânată până în februarie următor, iar ampla înţelegere economică, aşa-numitul Tratat Wohlthat, care a deschis calea unui control german considerabil asupra obiectivelor economice şi militare ale României, nu a fost semnată decât în martie 1939, luna venirii mele în România. Patriarhul a decedat în aceeaşi lună, iar în funcţia de prim-ministru i-a urmat durul, dar onestul Armand Călinescu, omul cu monoclu negru. Hitler tocmai ocupase ce mai rămăsese din Cehoslovacia. România şi-a sprijinit aliatul pe tot parcursul crizei Sudeţilor şi noi, cei aflaţi la Bucureşti, ne aşteptam ca ea, împreună cu Polonia, să urmeze pe lista lui Hitler. Prietenii noştri români căutau în van un ajutor concret din partea britanicilor şi francezilor. Am intuit mai târziu, în cursul aceluiaşi an, slăbiciunea militară a Marii Britanii, atunci când am fost nevoiţi să scotocim în întregime Bucureştii în căutarea de binocluri şi de aparate de fotografiat pentru a le trimite la Londra; dar cred că, în primăvară, am fi fost de-a dreptul surprinşi dacă am fi aflat că ea are numai două divizii complet echipate şi o singură escadrilă de avioane tip Spitfire. Lordul Halifax a recunoscut, de fapt, faţă de Gafencu, ministrul de externe al României, că, echipându-ne propriile noastre forţe armate, noi nu puteam pune de o parte arme pentru România în scopul de a le suplini pe acelea cumpărate înainte de la uzinele cehoslovace Skoda.[14] Când Germania a oferit României armamentul Skoda de care aceasta avea nevoie, în schimbul petrolului pe care Marea Britanie nu era dispusă să-l cumpere, România a refuzat la început, dar, mai târziu, a acceptat această ofertă, ca singura soluţie practică.

După invadarea Cehoslovaciei, Marea Britanie şi Franţa au dat garanţii Poloniei – o tactică de descurajare justificată. Marea Britanie a dat garanţii şi Greciei, care îşi aveau şi ele rostul lor, date fiind poziţia geografică a Greciei şi puterea navală a Marii Britanii. Sub presiunea Parisului, Londra a extins protecţia, incluzând şi România în sistemul de garanţii, ceea ce nu mai avea acum nici o noimă. Cu toate că Armand Călinescu a salutat garanţiile anglo-franceze, luându-le drept bune, din punct de vedere militar acestea nu aveau nici o valoare. Iar în domeniul economic, acolo unde Marea Britanie ar fi putut să sprijine rezistenţa României faţă de ofensiva germană, ea a făcut prea puţin pentru a o ajuta cu ceva.

Eram în termeni prieteneşti cu Maria, o tânără româncă, în a cărei casă părintească, într-un salon în stil franţuzesc, am fost tratat pentru prima oară în viaţa mea cu şerbet de trandafiri şi cu apă rece şi am constatat că era chiar mai reconfortant decât un ceai în verile româneşti. Maria era o prooccidentală fanatică. Fratele ei vitreg, mai în vârstă decât ea, era funcţionar superior la Banca Românească şi prieten cu Fabricius, ministrul german. Într-o după-amiază, el mi-a vorbit despre încercarea României de a ajunge la un acord economic efectiv cu Londra şi despre felul cum li s-a băgat pe gât un credit de cinci milioane de lire sterline, cu care să facă faţă puternicei ofensive economice a doctorului Schacht. Oare noi, englezii, m-a întrebat el, vom renunţa vreodată la vederile noastre economice mărginite şi ne vom da seama că, în ceea ce priveşte Europa răsăriteană cel puţin, aceasta era o problemă de cel mai mare interes politic? Cu toate că în sinea mea îi dădeam dreptate, la acea dată am pus în mare măsură ieşirea lui pe seama înclinaţiilor sale progermane. Acum ştiu că şeful delegaţiei economice engleze în România se adresase în scris Trezoreriei britanice în termeni aproape identici.[15]

În 1939, din iniţiativa profesorului Burbank, la Sinaia s-a organizat un curs de vară, sub auspiciile universităţilor din Bucureşti şi din Cluj. Conferinţele despre diverse aspecte ale culturii

britanice au fost audiate de vreo şapte sute de studenţi. Specialişti în fonetică au venit de la Institutul Britanic din Atena. Bărbosul profesor Grimm, eminentul om de ştiinţă care a tradus poemele lui Robert Burns în limba română, a reprezentat Universitatea din Cluj. Strălucitul profesor „Tommy" Thompson de la Institutul din Bucureşti s-a aflat şi el acolo. Contribuţia mea principală a constat în a-l convinge pe profesorul Bonamy Dobrée să participe şi el. Dobrée, care a redescoperit în anii '30 teatrul Restauraţiei, fusese profesorul meu la Leeds şi a devenit mai târziu prietenul meu pe viaţă. După cum spune Richard Hoggard, „în fiecare an, Bonamy Dobrée alegea unul, poate doi studenţi asupra cărora îşi concentra atenţia. Noi eram... mai chiţibuşari şi extravaganţi... Dobrée îşi făcea mai mult timp pentru spiritele creatoare, dar dezordonate, decât pentru cele pe care te poţi bizui în mod constant".[16] Bonamy, care lua masa cu regularitate cu T.S. Eliot şi Herbert Read, a adus vieţii noastre academice din România un suflu de aer critic proaspăt. Se înţelegea bine cu profesorii şi studenţii; într-o seară a interpretat cântece basce; era entuziasmat de activitatea lui Harry Brauner, care imprima încă de pe atunci muzică populară românească. Cum pornise în viaţă ca soldat, a fost rechemat în armată înainte de sfârşitul cursurilor de vară. Nu l-am revăzut decât după război.

Timp de trei săptămâni ne-am ţinut cursurile de vară la Sinaia, oraş cu o mănăstire din secolul al XVII-lea şi o cofetărie unde găseai dulceaţă din acea zmeură pentru care urşii carpatini – după cum îmi povestise Ada – riscau chiar să-şi rupă gâtul ca să o culeagă. La Moscova, perspectivele unui acord anglo-francez cu Rusia erau întunecate de suspiciuni reciproce; în acest timp, Molotov şi Ribbentrop căutau să dea un plus de conţinut discuţiei despre „normalizarea şi chiar îmbunătăţirea" relaţiilor, începută la Berlin la 30 mai, între un funcţionar superior al Ministerului de Externe german şi însărcinatul cu afaceri sovietic; acesta din urmă remarcase că, din raţiuni practice, problemele de politică externă nu trebuie să fie amestecate cu cele de politică internă.[17]

Frica de a sta la aceeaşi masă cu Uniunea Sovietică se întindea din Europa de răsărit până la Atlantic, dar, aşa cum Titulescu

avertizase în Camera Comunelor, Hitler a fost cel dintâi care a pus avantajele mai presus de profunda sa neîncredere față de URSS. La sfârșitul lui august a fost semnat un Pact de neagresiune ruso-german; într-un protocol secret, Uniunea Sovietică a subliniat interesul, iar Germania dezinteresul său față de Basarabia. Trei zile mai târziu, Berlinul a luat o măsură la care ar fi trebuit să se gândească de la bun început: a dat instrucțiuni ambasadei să se asigure că orice oficial german implicat în acest protocol se va angaja, prin jurământ dat în scris, că va respecta secretul.[18] Orice indiscreție putea afecta serios planurile lui Hitler în legătură cu România.

După invadarea Poloniei de către Reich și declarația de război a Marii Britanii de la 3 septembrie, Berlinul a cerut Bucureștilor să închidă granița cu Polonia, să interneze refugiații și să împiedice transporturile de armament prin România; totuși, românii i-au permis președintelui Poloniei să treacă în Elveția, au acceptat circa 22 000 de soldați și 3 500 de ofițeri și civili, au înființat centre pentru refugiați și au ajutat personalul militar să fugă înspre vest. Chiar atunci când politicienii polonezi, contrar angajamentelor asumate, au făcut declarații politice pe teritoriul românesc, românii, în ciuda propriilor lor temeri de o invazie germană, au continuat să permită polonezilor incorporabili să plece în Occident, în Marea Britanie și Franța. Denis Wright*, viceconsulul nostru la Constanța, a notat la 15 septembrie în jurnalul său că șaptezeci de tone de aur polonez au fost îmbarcate cu ajutorul Consulatului pe un petrolier comandat de căpitanul Brett. Era vorba de rezervele de aur ale Poloniei, în valoare de 20 milioane de lire sterline. Patru zile mai târziu, când nemții le-au cerut românilor colaborarea pentru a pune mâna pe el, aurul nu mai era în România.

La 21 septembrie, toți cei ce se aflau în casa Arditti – unde îmi aveam sălașul – începuseră să ia masa de prânz, când emisiunea

* Ulterior Sir Denis Wright, ambasador al Maiestății Sale Britanice la Teheran.

muzicală ce precedă buletinul de ştiri radio s-a întrerupt brusc şi o voce a anunţat că „primul-ministru Călinescu a fost omorât; a fost executat de un grup al Gărzii de Fier".[19] David Walker s-a repezit la telefon. Maşina care-l ducea pe prim-ministru acasă, la masă, a fost oprită de un car cu boi. Legionarii s-au apropiat cu automobilul lor de maşina primului-ministru, l-au împuşcat şi s-au îndreptat spre Radiodifuziune; l-au rănit pe portar şi au dat anunţul pe post.

Au fost prinşi imediat, duşi la locul faptei şi împuşcaţi: cadavrele le-au fost lăsate în drum timp de treizeci de ore. Regele avea acum un pretext să suprime mişcarea şi a ordonat ca cinci legionari să fie executaţi în fiecare judeţ. Se vorbea că ar fi fost omorâţi atunci peste 2 000 de legionari. Radiodifuziunea germană a anunţat că asasinarea lui Călinescu fusese comisă de agenţi polonezi şi britanici pentru a compromite „bunele relaţii dintre România şi Germania",[20] dar guvernul român nu a înghiţit această gogoaşă. A doua zi a infirmat declaraţiile germane, a confirmat că asasinatul a fost opera Gărzii de Fier şi a decretat că studenţii vor fi obligaţi în viitor să adere la Frontul Renaşterii carlist. Relatarea Oliviei Manning despre reacţia oficială românească faţă de asasinat este amuzantă, dar oarecum deformată.[21]

Executarea lui Codreanu fusese răzbunată; Horia Sima, un învăţător transilvănean fanatic, care îi succedase lui Codreanu (nu era însă de talia Căpitanului), a arătat de ce este în stare. Călinescu şi familia sa au fost tot timpul conştienţi la ce riscuri se expuneau. M-a şocat hotărârea de a lăsa cadavrele asasinilor la vedere, pe şosea, dar şocul morţii lui Călinescu a fost cu mult mai mare. Pe atunci ştiam destul de multe despre România ca să-mi dau seama cât de greu putea fi înlocuit Călinescu. Regele nu va mai avea niciodată un astfel de premier, cu o voinţă de fier şi cu sentimente proaliate; după o scurtă perioadă în care a funcţionat un guvern provizoriu, Regele s-a reîntors la vechiul său prieten, Gheorghe Tătărescu.

Pe vremea aceea cunoşteam şi persoane în afara lumii universitare. Am petrecut un sfârşit de săptămână la ferma-model

[illegible] lui Constantin Brătianu de la Florica şi mi-l amintesc pe bunicul, stând în fotoliul lui, după-amiaza, cu picioarele întinse, copiii topăind peste ele, iar el privindu-i sau dormind. Îmi aduc aminte ca odată, când mă aflam la moşia familiei Racottă – despre care vom vorbi mai târziu –, un bătrân foarte spilcuit, ca şi cum ar fi descins dintr-o carte de Cehov, a sosit într-o duminecata cu cabrioleta şi a mâncat un ou fiert moale cu un cuţit plat de argint, scos din buzunar. O casă de ţară în 1939 arata ca o dacha rusească de dinaintea Revoluţiei. Se adunau acolo trei sau patru generaţii de oameni, inclusiv servitorii casei, ţăranii din sat cu copii cu tot. Casa servea şi ca dispensar, şi ca oficiu cetăţenesc de informaţii. Deşi mai existau, fără îndoială, şi moşieri răi sau unii care nici nu dădeau pe la moşie, bunicii sau cei din familia Racottă, ca toţi moşierii pe care i-am cunoscut, erau gata să-l ajute cu bani pe ţăran atunci când acesta avea necazuri cu sănătatea sau cu legea, şi-l adăposteau în propria lor casă de la Bucureşti atunci când avea nevoie să se ducă la oraş.

La Bucureşti jucam golf sau tenis. Iarna schiam şi vara înotam. La toate aceste sporturi, românii, inclusiv multe fete, mă depăşeau. Ne tăiam uneori la mâini culegând scoici, de pe stâncile de la malul Mării Negre, pe care le pregăteam seara la foc şi le mâncam cu mujdei de usturoi. Stăteam de vorbă cu pescarii lipoveni, pe care nu-i înţelegeam ce spun. La sfârşit de săptămână, faceam petreceri într-o vilă pe malul lacului Snagov; pe o insula a acestuia se afla o mănăstire, iar trestia se întindea de la capătul debarcaderului până dincolo de mal. Ne aruncam în apă dintr-o barcă cu vâsle, seara puneam ceva mai gros pe noi şi stăteam la un pahar pe terasă sau într-o cameră cu pereţii burduşiţi de cărţi româneşti, franţuzeşti, englezeşti şi nemţeşti. Luam masa târziu şi stăteam la taclale până în zori. În zilele acelea nu se făceau diferenţe atât de mari ca acum între europenii din Răsărit şi cei din Occident; nu exista nici o barieră ideologică absolută, nici Pactul de la Varşovia, nici NATO, nici CAER, nici Piaţa Comună; ne simţeam toţi parte integrantă a unui

mare talmeş-balmeş european şi ne arătam mai dispuşi, cred, să considerăm diferenţele dintre noi ca faţete ale aceleiaşi culturi.

Capitolul V
Războiul ciudat în România

Războiul ciudat era chiar mai ciudat într-o ţară neutră, unde aliaţii şi duşmanii mişunau cot la cot. La barul hotelului Athénée Palace, Edith von Kohler, o blondă despre care se spunea că ar fi principala agentă germană în România, ne trimitea bileţele prin Mitică, barmanul, proprietar în acelaşi timp de cai de curse. Petrolişti nemţi şi englezi ieşeau din bar, unul după altul, să mai schimbe veşti despre familiile lor, la pisoar. În câte o grădină-restaurant, un vizitator de la British Council interpreta, fără să-i fi cerut cineva, dansuri populare englezeşti; nemţii se uitau cu gura căscată la el, în timp ce britanicii, dorind ca acesta să se oprească, îl aplaudau zgomotos.

Pentru mine războiul ciudat includea şi încercările mele de amator de a culege informaţii. Când, de pildă, am petrecut un concediu de zece zile în Transilvania, ataşatul militar mi-a cerut să arunc un ochi la dispozitivele militare româneşti. Am fost mai norocos decât John Davidson-Houston, locţiitorul ataşatului militar, care întocmise un raport profesional cu un an înainte – nu tu purici, nu tu bărbaţi efeminaţi sau femei emotive, nu tu arestări. Dar într-o dimineaţă, după un mic dejun delicios, luat în grădina unui han, cu ouă ochiuri, pâine de casă, miere naturală şi o cafea bună, era gata-gata să cad într-o tranşee. Soldaţii au fost suspicioşi, dar s-au arătat destul de prietenoşi când şi-au dat seama că sunt englez.

La nivel guvernamental, războiul ciudat părea să fie caracterizat de speranţa disperată că ar mai putea interveni vreun *deus ex machina* care să-i ajute pe români să nu ajungă în tabăra germană. La 30 noiembrie, am auzit o declaraţie radiodifuzată a ministrului de externe, Gafencu, prin care confirma că sub guvernarea Tătărescu se va continua politica lui Călinescu de neinter-

conte El a descris Tratatul Wohlthat ca pe un adevărat instrument al păcii, s-a referit cu căldură la garanţiile franco-engleze şi a făcut o gargară amicală la adresa Rusiei, cu toate că ştia prea bine că aceasta nu aştepta decât momentul potrivit pentru a pune mâna pe Basarabia şi că, în aceeaşi zi, invadase Finlanda. Sumnerum că-şi bătea gura degeaba în încercarea de a-şi susţine propriul său moral şi pe cel al poporului român.

Cu un an înainte, Clodius* se referise la profundele schimbări survenite în atitudinea politică a României, prilejuite de declinul Franţei, de dependenţa economică a României faţă de Germania, şi la faptul că aceasta îşi dăduse seama că numai Germania era în stare să-i ofere protecţie efectivă împotriva celui mai periculos inamic al său, Uniunea Sovietică. În continuare, Clodius a comentat că „această schimbare nu se datorează simpatiei faţă de Germania, ci este dictată exclusiv de considerente politice realiste, adesea chiar de frică".[1]

La 26 ianuarie 1940, Sir Reginald Hoare, ministrul britanic la Bucureşti, a exprimat acelaşi punct de vedere într-un raport către lordul Halifax:

> „Românii ne vor face promisiuni, fără să fie într-adevăr convinşi că vor fi capabili să le onoreze, sperând că va interveni ceva care să-i ajute totuşi în acest sens; ei fac şi nemţilor promisiuni, în speranţa că împrejurările le vor face inoperante sau că, într-o lună-două, vor ajunge ei înşişi să aibă curajul să le eludeze sau să le încalce."[2]

Datorită împrejurărilor şi simpatiilor lor, este greu de spus ce altceva ar fi putut să facă. Ostaşii români erau viteji. Ei ar fi putut să lupte bine împotriva ungurilor sau bulgarilor, dar cu o conducere, pregătire de luptă şi dotare atât de depăşite ca ale lor nu puteau face mare lucru în faţa armatei germane. Pe de altă parte, lunga experienţă a României ca stat tampon a

---

* Director adjunct al Direcţiei economice a Ministerului de Externe al Germaniei.

învăţat-o arta compromisului şi a subterfugiului, pe care a pus-o în aplicare, împotriva Germaniei, cu multă îndemânare, în iarna şi primăvara anilor 1939–1940. Dacă englezii nu erau prea încântaţi de comportamentul României, la rândul lor nemţii au fost de-a dreptul furioşi când au descoperit mai târziu, din documente capturate în Franţa, măsura în care fuseseră traşi pe sfoară.

Politica internă a lui Tătărescu urmărea două obiective: să unească ţara, lucru care, în jurul regelui Carol, s-a dovedit imposibil, şi să întărească controlul naţional asupra economiei ţării, în special în domeniul petrolului.

Exploatarea petrolului începuse să se dezvolte în România de prin anul 1880. Germania făcuse cele mai mari investiţii aici până la Primul Război Mondial, în urma căruia pierduse totul. Pe la sfârşitul anilor treizeci, majoritatea celor mai importante companii petroliere occidentale îşi deschiseseră sucursale în România: Româno-Americana – afiliată la Standard Oil of America; Astra Română – la Royal Dutch/Shell Oil Company, Unirea – la British Phoenix Oil and Transport Company, şi Concordia – la Petrofina.

În noiembrie 1938, regele Carol şi Göring au pus bazele revenirii Germaniei în această industrie, iar Wohlthat şi Clodius s-au străduit din răsputeri să înfiinţeze societăţi germano-române pentru prospectarea, extracţia şi rafinarea petrolului românesc. În urma Tratatului Wohlthat şi a convenţiei ulterioare privind petrolul, Tătărescu şi-a asumat răspunderi excepţionale în domeniul industriei petroliere, care, deşi la început au fost în detrimentul companiilor Aliaţilor, s-au dovedit mai târziu tot atât de eficiente în frânarea livrărilor către Reich ca şi bombardamentele Aliaţilor.

Declaraţia de război a Marii Britanii a înlăturat o serie de ambiguităţi. Dacă nu-şi putea permite să desfăşoare acţiuni militare în România neutră, ea avea însă posibilitatea să ducă acum un război economic şi şi-a canalizat toate eforturile pentru a deturna petrolul românesc destinat Reichului. Trezoreria a subvenţionat acoperirea diferenţei dintre preţurile mondiale şi

românești pentru petrol. Eric Berthoud* de la Ministerul Combustibilului și al Energiei a fost trimis în străinătate cu misiunea de a coordona politica guvernamentală cu cea a companiilor petroliere britanice. Goeland Transport and Trading Company, înființată și finanțată de către Ministerul Războiului Economic și condusă de un contabil autorizat, impozant, plin de amabilitate, William Harris-Burland**, a cumpărat sau a închiriat remorchere, maluone și șlepuri ca să-i împiedice pe nemți să folosească transportul fluvial.

Cam tot atunci, blocada navală britanică a reușit să închidă Mediterana navigației germane. Reichului nu-i mai rămâneau decât două căi pe care să importe petrolul românesc – Dunărea, înghețată cel puțin două luni pe an, și căile ferate, folosind linia simplă între Predeal și Brașov. Exporturile de petrol ale României către Marea Britanie și Germania (inclusiv Austria și Cehoslovacia) de la izbucnirea războiului până în luna iunie a anului următor sunt indicate în tabelul de mai jos.[3] Cantitățile sunt calculate în mii de tone metrice.

(1939–1940)

	Aug.	*Sept.*	*Oct.*	*Nov.*	*Dec.*	*Ian.*	*Feb.*	*Mart.*	*Apr.*	*Mai*	*Iun.*
Anglia	24	33	30	35	140	120	75	120	70	75	–
Germania	107	70	83	87	85	27	31	50	55	110	205

Producția varia de la lună la lună. În decembrie, Marea Britanie și-a mărit importul la 140 de mii de tone, față de 24 de mii de tone în august, și asta atunci când gheața începuse să blocheze Dunărea. Sucursalele din România ale Aliaților au transferat surplusurile lor la export companiilor tutelare; când aceste companii, aflate în vestul Europei, au căzut în cele din urmă în mâna nemților, a început o luptă directă între Germania și România pentru controlul sucursalelor.

---

* Mai târziu, Sir Eric Berthoud, ambasador britanic la Varșovia.

** Mai târziu, director al British Railway Board.

România era de acord ca un număr de cel mult şase trenuri cu petrol să ia zilnic destinaţia spre Germania; în realitate, plecau mult mai puţine. Planificarea livrărilor era astfel întocmită încât să ofere un motiv oficial pentru întârzierile trenurilor petroliere destinate Reichului.[4] Printre acţiunile de sabotaj, de obicei inspirate de către agenţi britanici, menţionăm punerea de zahăr în benzină şi de nisip în gresoarele vagoanelor-cisternă. Pe distanţa Predeal–Braşov, asigurată de o linie simplă, locomotivele se defectau mult prea des. Chiar atunci când Clodius reuşise să convingă guvernul să dubleze această linie, deplasarea vagoanelor-cisternă pentru Germania era întârziată de mişcările de trupe române.

Dincolo de războiul economic făţiş, Londra a încuviinţat acţiuni de sabotaj. În ansamblu, acestea au fost lipsite de succes, fapt tipic pentru predilecţia noastră pentru amatorism, manifestată în fazele iniţiale ale războiului.

Primul plan a constat în blocarea Porţilor de Fier – strâmtul făgaş dunărean, cu un canal secundar, prin care trebuiau să treacă toate ambarcaţiunile fluviale spre Germania. Compania Goeland a concentrat în mâinile sale remorcherele, mahonele şi barjele, echipajele lor urmând să fie asigurate de membri ai Marinei Militare Britanice şi ai celei australiene, îmbrăcaţi în civil. La 24 martie 1940, Denis Wright a asigurat trecerea prin vamă a şaptesprezece oameni din „marina comercială", care sosiseră din Egipt la bordul vasului *Transilvania*, aflat în drum spre Brăila, ca să piloteze „şlepurile ataşatului naval". Aceştia au petrecut ziua la Consulatul de la Constanţa în „haine civile care nu li se potriveau deloc" şi au plecat în aceeaşi noapte. Săptămâna următoare, el a trecut prin serviciile portuare româneşti alţi nouă marinari. Între timp, s-a zvonit că o navă comercială britanică, *SS Ardinian*, a debarcat la gurile Dunării, la Sulina, vreo şaizeci de navigatori şi a descărcat şase tone de gelinită, trei tunuri, grenade etc.[5]

Echipamentul militar a fost încărcat pe şlepul *Tormonde*, fiind declarat utilaj petrolier cu destinaţia Budapesta. Această colecţie pestriţă de nave fluviale a plecat apoi pe Dunăre în

... Marinarii au fost atât de indiscreţi la Sulina, încât atunci ... and au ajuns la Giurgiu, la 3 aprilie, tot oraşul ştia că pun la ... ale ceva. Unii dintre marinari, care credeau că aveau sifilis, ... au dus să consulte un doctor, care s-a dovedit în cele din urmă ... h neamţ. Căpitanul portului, un germanofil, a ordonat o per- ... heziţie şi, cu toate că oamenii lui nu au descoperit încărcătura, ... au găsit suficiente arme, uniforme şi bani ca să reţină vasele. ... este două zile, atunci când comandantul se afla la Bucureşti, ... ofiţerilităţile portuare au percheziţionat vasul *SS Tormonde* şi ... au confiscat armele şi explozibilul.[6]

După cum nota Denis Wright la 8 aprilie, ca un gest faţă de germani, românii au expulzat 12 marinari, pe care acesta l-a escortat şi îmbarcat pe un petrolier britanic cu destinaţia Istanbul. El spera că cei optzeci de marinari rămaşi puteau să continue operaţiunea după recuperarea armelor şi a explozibilului. Românii, spunea el, „păreau sincer necăjiţi şi deplângeau întorsătura evenimentelor şi expulzarea". Dar, în momentul acela, oricum secretul fusese divulgat. Prietenii noştri din guvernul român – inclusiv ministrul de externe Gafencu – au făcut tot ce le-a stat în putinţă, dar nemţii se bucurau de colaborarea serviciilor secrete române, conduse de generalul Moruzov şi de păroşul, dar deosebit de capabilul adjunct al acestuia, Eugen Cristescu. În ziua de 14 aprilie, Manfred von Killinger, un „diplomat" cu înalte legături naziste, care fusese trimis în Europa dunăreană să dejoace „operaţiunile secrete ale inamicului", a raportat la Berlin contracararea cu succes a operaţiunii Porţile de Fier.[7]

Între timp, armatele germane înaintau în Danemarca şi Norvegia. Berlinul ameninţa că va opri livrările de arme, dacă românii vor continua să-i ajute pe britanici. Cu toate acestea, personalul nostru navigant nu a fost internat; a fost expulzat şi i s-a permis să se reîntoarcă nevătămat la bazele sale din Malta şi Egipt. Denis Wright a fost cuprins de „mâhnire pentru că am ratat această dunăreană, la gândul cât bănet şi câte eforturi au fost risipite, doar pentru că o mână de amatori au încercat să facă ceva cu prea multă dibăcie, fără însă a gândi cum trebuie".[8]

În ciuda neutralității sale declarate, România se înțelesese cu Aliații chiar în preajma declanșării războiului ca instalațiile petroliere să fie distruse în caz de invazie, iar acest lucru să fie realizat printr-o operațiune comună a britanicilor, francezilor și românilor. Inginerii companiilor petroliere ar fi asigurat pregătirea tehnică; distrugerea propriu-zisă urma să fie făcută de către trupele de geniu britanice din Egipt și de către trupele franceze din Siria. La fel ca și în Primul Război Mondial, armata română avea misiunea să-l blocheze pe inamic în afara văii Prahovei până la sfârșitul operațiunii, presupunându-se că acesta ar invada dinspre Polonia.

Maiorul Davidson-Houston, locțiitorul ataşatului militar, era genist. Comandantul Watson din Marina Militară Britanică a fost trimis să coordoneze operațiunea. Geoffrey Household a sosit deghizat ca agent de asigurări.[9] Ataşatul nostru militar și omologul său francez țineau legătura cu șefii de stat-major români.

Echipamentul pentru genişti fusese trimis mai înainte și, în ziua de 2 octombrie 1939, Davidson-Houston s-a deplasat la Galați pentru a-l prelua. Vasului *SS Fouadieh* i se ordonase să urce noaptea, în secret, pe Dunăre, cu viteză maximă, ceea ce a stârnit o vâlvă destul de mare pentru că a inundat grădinile de pe mal. În port, Davidson-Houston a găsit câțiva bărbați cu figuri de englezi, cu berete de pânză, tremurând de frig pe punte. Li s-au înlocuit uniformele kaki, li s-au dat pantaloni de bumbac, pașapoarte numerotate în serie și au fost expediați ca simpli „marinari de punte", în mașini încă îngălbenite de nisipul deșertului. Davidson-Houston a sugerat că ar trebui să li se permită să meargă în oraș să-și cumpere îmbrăcăminte mai călduroasă, dar autoritățile române au refuzat de frica unui „scandal".

Puțurile urmau să fie distruse prin introducerea în tuburi a unui dispozitiv acționat electric; odată tuburile deteriorate, nemții ar fi fost obligați să sape noi puțuri. Dispozitivul trimis de War Office s-a stricat din cauza presiunii, dar petroliștii locali – printre care se numărau Gwynn Elias și Gardyne de Chastelain – nu s-au dat bătuți. Lucrând într-un garaj, ei au folosit drept model dispozitivul trimis de War Office pentru a realiza altele

de același fel, dar mai solide, pe care mai târziu rușii le-au încercat la Baku, și au descoperit că funcționează perfect. În România ele nu au fost folosite defel. Invazia nu a avut loc niciodată, cu toate că germanii soseau în număr foarte mare, trecându-și armele în mod ilegal peste frontieră în cisterne goale. Când au intrat în Paris în iunie 1940, nemții au descoperit documente ale francezilor în legătură cu această operațiune de sabotaj, pe care aceștia fuseseră siliți să le abandoneze.

Chiar și așa, britanicii au avut un plan de rezervă pentru distrugerea instalațiilor de exploatare a țițeiului de înaltă presiune pe care Astra Română le avea la Boldești. Din acest moment datează implicarea mea; întrucât nu aveam nici un fel de experiență în materie de petrol sau explozivi, mă așteptam să mi se încredințeze ceva secundar, eventual să-l ajut pe vreunul dintre ingineri. După aceea trebuia să mă îndrept spre Dunăre și să încerc să trec în Bulgaria; dacă această acțiune disperată reușea, ea ar fi putut să reducă substanțial, pentru un timp, producția de petrol a României. Oricum, secretul planului a fost dezvăluit și, în acel moment, prietenosul Tătărescu, așa viclean cum era el, fusese înlocuit cu Gigurtu, un progerman notoriu. Cu patruzeci și opt de ore înainte de preconizata aruncare în aer a sondelor, oamenii de pază ai companiilor, care ar fi trebuit să coopereze cu noi, au fost schimbați cu ostași români – doi pentru fiecare sondă. Ca urmare, până și planul de rezervă pentru această acțiune a trebuit să fie abandonat.

La 1 mai, norvegienii se predaseră deja. La 10 mai, ziua în care Churchill devenea prim-ministru, Wehrmachtul a atacat Țările de Jos și, în decurs de trei luni, Belgia a capitulat, iar trupele britanice au evacuat Dunkerque. La 3 iunie, proaliatul Gafencu a fost înlocuit din funcția de ministru român de externe cu germanofilul Gigurtu, care, în câteva săptămâni, a devenit prim ministru. Lui Gafencu i s-au făcut bagajele, dându-i-se conducerea Legației române de la Moscova, unde a făcut cunoscut că românii mai credeau încă în victoria Aliaților.[10] La 10 iunie, Italia a declarat război Marii Britanii și Franței; pe data

de 14 a aceleiaşi luni, nemţii ocupau Parisul. La 22 iunie, la Compiègne, s-a semnat armistiţiul franco-german; după spusele lui Denis Wright, consulul francez la Constanţa a îmbătrânit peste noapte.

După Dunkerque, moralul prietenilor noştri români s-a prăbuşit. Erau siguri acum că România nu va mai primi nici un ajutor din partea Aliaţilor în viitorul previzibil. Din iulie, ziarele, radioul şi jurnalele de actualităţi din România au căzut sub controlul agenţiei oficiale de ştiri germane, *Deutsche Nachrichten Büro* (DNB). Corespondenţii străini, englezi şi americani, continuau să-şi ţină cititorii la curent cu evenimentele, dar propaganda britanică în România era practic inexistentă. Unul dintre oamenii lordului Beaverbrook a fost numit ataşat de presă şi nici măcar nu i s-a dat un birou adecvat. Legaţia germană avea răspuns la orice întrebare care i s-ar fi adresat, pe când britanicii erau adesea insuficient informaţi, pentru a putea respinge cele mai absurde afirmaţii privind succesele militare germane. Până şi românii care-i cunoşteau pe englezi într-atât de bine încât să ne înţeleagă atitudinea faţă de propagandă erau furioşi din cauza incompetenţei noastre în materie. Este adevărat că difuzam un buletin de ştiri, dar acesta fiind redactat în limba engleză aveau acces la el doar prozeliţii noştri. Ne bizuiam pe BBC pentru a se adresa românilor pe limba lor. În acele zile, presa se afla în afara sferelor diplomatice; nici măcar chestiunilor economice nu li se acorda prioritatea de care se bucură astăzi.

Cu toate acestea, unele acţiuni individuale eficiente în domeniul propagandei au fost duse la bun sfârşit de Denis Wright la Constanţa. Nemţii afişau zilnic un buletin în vitrina cinematografului. Iona Wright a scotocit tot oraşul şi a găsit cheia care se potrivea la lacătul vitrinei. Denis a scris un comunicat german fictiv, l-a dat la tradus şi un tânăr prieten român l-a substituit pe cel original. Apoi s-au retras în aşteptare la un restaurant de peste drum. Oamenii s-au strâns într-un număr mai mare ca de obicei în faţa vitrinei, iar consulul german şi oamenii săi, care se aflau în acelaşi restaurant, păreau încântaţi. În curând s-a adunat o adevărată mulţime; când oamenii au izbucnit în

[illegible], nemţii au trecut drumul să afle de ce anume. Le-au fost necesare câteva ore să-l găsească pe cel care avea cheia ca să le deschidă vitrina şi, timp de câteva zile, constănţenii au prins curaj, pentru că, în ciuda faptului că toată Europa occidentală căzuse în mâna nemţilor, englezii nu-şi pierduseră simţul umorului. Iată ce putuseră citi:

Comunicat special german
Război aerian
Avioane germane au atacat sud-estul Angliei şi South Wales. Din cele 252 de avioane germane s-au întors numai 10 în Germania.

Război pe mare
La 20 august, portavionul Ark Royal a fost scufundat pentru a patra oară de un submarin sub comanda Dr. Goebbels.

Galantul Lt. Goebbels a mai scufundat 10 din cele 7 portavioane ale Angliei. Se aşteaptă ca până la sfârşitul săptămânii să fie scufundat şi restul flotei britanice.

Blocadă totală a Insulelor britanice
Ca rezultat al blocadei, Herr Hitler şi-a anulat proiectatul concediu de vară în Anglia. El îi aşteaptă pe dl Churchill şi pe dl Eden să-i facă o vizită la Berlin în 1942.[11]

După căderea Europei occidentale, mi-am dat seama că voi face războiul în Balcani sau mai curând în Orientul Mijlociu. În timpul vacanţei, m-am dus câteva săptămâni în Transilvania, reperând unităţi militare române, şi apoi am dat o mână de ajutor Legaţiei în operaţiunile de cifrare. Cei de la legaţie mi-au cerut să rămân să lucrez la ei şi, întrucât funcţionam pe un post dat de British Council, Foreign Office mi-a aranjat transferul înainte de deschiderea anului universitar în septembrie. Îmi plăcuse activitatea universitară, dar, odată cu sfârşitul războiului ciudat, am fost încântat să pot contribui mai direct şi mai substanţial

la adâncirea crizei locale. Când misiunea diplomatică avea să părăsească România, i-am urmat.

Legaţia se afla pe Jules Michelet, o stradă ce dădea în agitatul bulevard Brătianu, într-o casă particulară, care fusese parţial transformată în birouri; cabinetul ministrului era un fel de ţară a nimănui între Cancelarie, unde lucram noi, şi reşedinţă. Colonelul Geoffrey MacNab, ataşatul militar, căpitanul Despard, ataşatul naval, lordul Forbes, ataşat al aerului, şi telegrafistul Legaţiei îşi aveau birourile în grajduri. Erau înghesuiţi, dar aveau o privelişte minunată spre câţiva castani.

Misiunile diplomatice britanice erau, ca şi acum, reduse ca personal. Şeful Legaţiei, cu grad de ministru plenipotenţiar, avea doi sau trei diplomaţi cu gradul de secretari pentru treburile politice, pe cineva însărcinat cu problemele comerciale şi, dacă avea noroc, un consul sau doi în provincie. Cifrul, pe vreme de pace, era asigurat de cine îşi găsea timp; până şi în iulie 1940, Sir Stafford Cripps se plângea că în „ambasada sa nu tocmai lipsită de importanţă" de la Moscova serviciul de dactilografie şi stenografie era redus la un singur om, iar cifror nu exista de fapt deloc. În afară de consilierul său – Ian Le Rougetel, care va veni ulterior la Bucureşti –, întreg personalul îşi petrecea nouă zecimi din ziua de lucru cu operaţiunile de cifrare.[12]

Războiul a triplat volumul mesajelor cifrate cu Bucureştii, astfel că Foreign Office l-a trimis pe Francis Buckley – agent de bursă şi un foarte bun jucător de crichet pe timp de pace – să preia această însărcinare. Mai târziu a fost ajutat de Denis Wrigth, până nu demult viceconsul la Constanţa, şi de mine. Cazna muncii de cifror, umorul şi stăpânirea de sine necesare pentru mânuirea vechii cărţi a cifrului, timp de ore în şir, au contribuit, neîndoielnic, la stabilirea unor prietenii pe viaţă între noi.

Telegramele diplomatice nu erau redactate laconic. Am admirat claritatea, puterea lor de convingere, în măsură, câteodată, fie şi oricât de puţin, să schimbe cursul evenimentelor internaţionale. Ştiam că în virtutea reglementărilor în vigoare era puţin probabil, oricât mi-aş fi dorit, să mă aciuiez într-un post în diplomaţie. Îmi dădusem seama că băieţii din serviciul diplomatic

erau unii dintre cei mai prietenoşi, amuzanţi, loiali şi mai puţin stresaţi oameni pe care mi-a fost dat să-i întâlnesc; după război, am avut norocul să mă alătur lor, deşi am intrat pe uşa din dos.

Ministrul nostru, Sir Reginald Hoare, avea o sarcină dificilă. În timp ce colegul său german, Wilhelm Fabricius, naviga cu toate pânzele sus, singura favoare de care se bucura ministrul nostru era bunăvoinţa românilor. El a apărat până la capăt, cu fermitate, interesele britanice şi, cu toate că situaţia devenise foarte dificilă, s-a comportat cu demnitate şi umor.

Doamna Hoare era o excentrică cu inimă bună, ale cărei extravaganţe erau cât se poate de logice. Distrată din fire, purta în poşetă un deşteptător care să sune când se făcea vremea să-şi ia rămas-bun de la gazdă. Pilota un mic avion, folosind ca repere de navigaţie doar drumurile şi căile ferate. Şi-a ieşit din pepeni când RAF – care, după cum spusese ea pe bună dreptate, ducea lipsă de avioane – a refuzat să i-l cumpere pe al ei.

La căderea Poloniei, Robin Hankey* ne-a venit de la Varşovia ca şef al Cancelariei; îşi petrecea mare parte din timpul său liber la *Polski Dom*, constituită pentru refugiaţii polonezi. Aveam doi secretari III, un arhivar şi un adjunct al acestuia şi două secretare stenografe – Frances Flanagan şi Anne Windham, cucoanele de la Cancelarie, cum le spuneam noi. Obişnuiam să merg cu Frances la o şcoală austriacă de călărie, ai cărei cai, chiar cu mine în şa, continuau să-şi facă numerele de înaltă şcoală. Cum săream din manej, Frances trăgea aer adânc în piept şi galopam ca nebunii, riscând permanent să ne prindem gâtul într-un cablu telefonic întins de militari de-a latul drumului.

Hugh Seton-Watson, despre care am vorbit mai înainte, venea adesea în România. Vorbea câteva limbi est-europene şi ştia mai multe despre această parte a lumii decât orice alt englez de la Bucureşti. Era o persoană caldă, agreabilă şi după zilele petrecute în România am menţinut relaţiile.

---

* Mai târziu, Sir Robert Hankey, Ambasadorul Maiestăţii Sale la Stockholm, acum Lord Hankey.

În ciuda pierderilor Aliaţilor pe frontul de vest şi a crescândei influenţe germane în România, Legaţia mai avea mulţi prieteni români loiali. Nu mai îmi amintesc cum îi chema pe majoritatea dintre ei, dar erau unii pe care noi tinerii îi frecventam adesea, ca Pussy Nasta, fiica unui distins jurnalist, Liviu Nasta, care s-a dus în Orientul Mijlociu, de unde transmitea ştiri pentru România. Mai erau Annie şi Bobsie Samuelli, descendente ale uneia dintre cele mai vechi familii de evrei sefarzi. Era Olimpia Zamfirescu şi fratele ei, al căror tată făcea cea mai bună ciocolată din Balcani. Era Maria, al cărei frate vitreg progerman îmi ţinuse lecţii despre vederile mărginite ale Marii Britanii în materie de comerţ şi care, când John Davidson-Houston i-a telefonat la întoarcerea din discreta întâlnire cu vasul *SS Fouadieh* la Galaţi, i-a spus acestuia că ştia de la fratele ei unde fusese el toată ziua.[13]

În Europa occidentală războiul ciudat a luat sfârşit în aprilie 1940. În România s-a terminat în iunie, timp în care întreaga Europă occidentală, cu excepţia Angliei, fusese ocupată.

Capitolul VI
Dezmembrarea României

Între iunie şi septembrie 1940, teritoriul României a fost redus cu aproape o treime. Acele trei luni au fost dintre cele mai grele din întreaga istorie frământată a ţării.

La 22 iunie, cu Rusia, Ungaria şi Bulgaria gata să sară să o sfâşie, România a pierdut în Franţa singurul prieten adevărat pe care l-a avut printre marile puteri. La vestea căderii Franţei, românii au izbucnit în lacrimi în plină stradă; Legaţia germană, dacă mai avea încă vreo îndoială, putea acum să vadă cu ochii ei către cine era îndreptată simpatia ţării.

Înainte ca noi cei din Bucureşti să ne fi revenit după dezastrele din Europa occidentală, Rusia, ca nu cumva partenerul să i-o ia înainte, a şi ocupat ţările baltice; iar la 26 iunie, ruşii i-au comunicat ministrului român – Gafencu nu ajunsese încă

la Moscova – că i se dădeau României douăzeci şi patru de ore pentru a accepta cedarea Basarabiei şi a Bucovinei de Nord, nu de a doua drept o compensaţie pentru ocuparea „ilegală" de către România a Basarabiei pe timp de 22 de ani. În calitatea sa de ministru de externe, Gafencu a încercat fără succes să afle dacă, în august 1939, Ribbentrop şi Molotov discutaseră pretenţiile Rusiei asupra Basarabiei; Fabricius a informat Berlinul despre „dezolarea care a cuprins guvernul român", dar primise instrucţiuni să nu-i comunice nimic.[1]

A doua zi, Regele, care primise ultimatumul fără harta însoţitoare, l-a chemat pe Fabricius la Palat. El i-a reamintit că, în noiembrie 1938, Führerul subliniase că apropierea de Germania o exclude pe cea faţă de URSS. Regele i-a urmat sfatul, aşa că Germania chiar nu putea face nimic pentru a o ajuta acum? Fabricius a exclus ideea fără pic de ruşine, amintindu-i Regelui că, personal, l-a sfătuit în repetate rânduri să discute problema Basarabiei direct cu Moscova. Pretenţia asupra Bucovinei de Nord, a recunoscut el, era într-adevăr surprinzătoare.

Un membru al Legaţiei germane i-a întrerupt atunci pentru a i înmâna lui Fabricius un mesaj personal urgent din partea lui Ribbentrop, transmis prin radio din trenul personal al lui Hitler şi, la cererea Regelui, acesta i l-a citit. Prin acest mesaj, Carol era sfătuit să cedeze Rusiei teritoriile disputate. Regele a fost mai întâi consternat, apoi furios, numind Reichul „nesimţit". Fabricius a replicat că România era singura de condamnat. Ea acceptase cu entuziasm garanţiile britanice, ştiind foarte bine că erau îndreptate împotriva Germaniei, şi de atunci dusese o politică oscilantă şi scăpase ocazia unei rezolvări rezonabile cu URSS. Fabricius şi-a exprimat dorinţa de a se retrage pentru a i oferi Regelui posibilitatea de a se calma şi de a se sfătui cu consilierii săi[2].

Consiliul de Coroană s-a dezbinat. Trei membri ai acestuia, printre care şi istoricul Iorga, au cerut să se reziste. Miniştrii erau mai puţin încrezători. Şeful Statului-Major a spus că armata era gata să lupte, dar că, având-se în vedere cele trei fronturi pe care trebuia să le apere împotriva ruşilor, ungurilor şi bulgarilor,

nu era de aşteptat ca ea să poată rezista mai mult decât o lună. Regele, obsedat de mesajul lui Hitler, se temea de o dezmembrare ca în cazul Poloniei. După o discuţie îndelungată, Consiliul a decis să se supună şi să păstreze armata neatinsă pentru apărarea Transilvaniei.

Românii erau îngroziţi. Basarabia fusese a Moldovei timp de mai bine de patru secole, până când o Turcie slăbită cedase această provincie Rusiei în 1812. Prin Tratatul de pace de la Paris din 1856, o parte din sudul Basarabiei a fost retrocedată Moldovei, dar aceasta a fost luată înapoi de Rusia douăzeci şi doi de ani mai târziu, în urma Congresului de la Berlin. Timp de aproximativ o sută de ani, Petersburgul a încercat din greu să rusifice provincia – până şi numele de „român" era proscris –, dar ţăranul român avea o zicală: „Tata-i rus, mama-i rusoaică, dar Ivan îi moldovan." Administrarea românească a Basarabiei după revenirea acesteia în 1920 nu a fost strălucită; Maniu i-a descris odată pe funcţionarii publici trimişi de Bucureşti ca pe nişte „satrapi". Dar în iarna lui 1939 David Walker a văzut oşteni ţărani săpându-şi tranşee pe malul românesc al Prutului gata să se înfrunte cu ruşii. Numai cei numiţi personal de către Rege, care n-ar fi trebuit să fie promovaţi vreodată, s-au grăbit să-şi părăsească posturile din armată când au auzit că ultimatumul a fost acceptat[3].

Bucovina – „pădurea de fagi" – a apărut ca atare de abia în 1775, când a fost acordată Austriei. Ea fusese dintotdeauna parte a teritoriului Moldovei şi a revenit, în 1920, acesteia din urmă, ca parte a României.

Bucovina nu fusese inclusă în târgul încheiat între Molotov şi Ribbentrop în august 1939 şi acum când, alături de Basarabia, Rusia cerea întreaga Bucovină, o provincie care nu-i aparţinuse niciând, Hitler a insistat ca pretenţia să se limiteze doar la partea de nord, înainte de a sfătui România să cedeze.

După pierderea Basarabiei şi a nordului Bucovinei, Gigurtu a devenit prim-ministru, portofoliul Externelor fiind preluat de Manoilescu, alt germanofil. Gigurtu a anunţat că „orientarea politicii externe româneşti în cadrul Axei este acum un lucru

împlinit".[4] A pretins că ar fi descoperit un complot anglo-francez de distrugere a câmpurilor petroliere, ştiind prea bine că acest lucru fusese stabilit cu predecesorii săi. Apoi a expulzat patruzeci de ingineri petrolişti britanici, cu familiile lor, oameni care stătuseră în România aproape întreaga lor viaţă activă. Mi-i amintesc pe aceştia umblând de colo-colo în curtea Legaţiei. Au fost primiţi de către ministrul britanic – a sfidare – în locul cel mai frecventat din Bucureşti, la hotelul Athénée Palace. La începutul lunii august, un curier al Legaţiei, Nelson Matthews, un băiat sub douăzeci de ani, angajat dintre localnici, a fost arestat şi molestat pentru că refuzase să predea autorităţilor lista oficială a vizitatorilor Legaţiei; aceasta ne-a înfuriat la culme. O lună mai târziu, întregul personal al Institutului Britanic, condus de John Amery, a fost expulzat. Dar ceea ce avea să fie cel mai rău de abia urma.

Regele îi trimisese Führerului mesaje disperate, rugându-l să oprească Bulgaria şi Ungaria „să-şi extindă pretenţiile dincolo de limitele drepturilor lor naţionale"[5], dar Hitler avea o oarecare simpatie pentru ţări care, ca şi Germania, avuseseră de suferit în urma tratatelor de pace postbelice.

La Congresul de la Berlin din 1878, când Rusia i-a luat României sudul Basarabiei, aceasta a primit drept „compensaţie" o parte din teritoriul cunoscut sub numele de Dobrogea, aflat la sudul gurilor Dunării. Era acel pământ sterp unde fusese exilat Ovidiu. Bulgaria, celălalt pretendent la acest teritoriu, s-a aflat în tabăra învinşilor din Primul Război Mondial, şi aşa România a păstrat Dobrogea. Convorbirile cu Sofia au început la 19 august şi, la 7 septembrie 1940, a fost semnat tratatul de frontieră româno-bulgar de la Craiova. Când trupele bulgare au ocupat sudul Dobrogei, românii au regretat în mod deosebit pierderea Balcicului, unde regina Maria avea una dintre casele ei preferate şi unde, la cererea ei, îi fusese îngropată inima. Dar resentimentul faţă de Bulgaria era mai mic; Ungaria era de departe un inamic mai periculos.

Hitler l-a întâlnit pe Mussolini la 28 august, dată la care tratativele româno-ungare aproape eşuaseră. Führerul a recunoscut

că pretenţiilor Ungariei asupra Transilvaniei li se opunea „un caz etnografic incontestabil". El şi-a avertizat partenerul că livrările de petrol românesc către Axă vor înceta la primul foc de armă. Nu se putea conta pe Ungaria în înfrângerea României, iar un război prelungit i-ar aduce mai mult ca sigur pe ruşi în Balcani. Pentru a reface stabilitatea, Axa trebuia să arbitreze în favoarea Ungariei, dar şi să ofere garanţii României pentru teritoriul ce-i mai rămânea. Întrucât s-ar fi putut ca Ungaria să nu accepte arbitrajul până când nu vedea că i se asigură calea pentru a muşca pentru a doua oară din trupul Transilvaniei, România era singura care putea fi informată asupra garanţiilor, înainte de semnarea şi parafarea arbitrajului.[6]

Cei doi miniştri de externe au fost chemaţi la Viena. Raoul Bossy, ministrul român la Roma, a descris în jurnalul său întâlnirea pe care, la 29 august, Ribbentrop şi Ciano au avut-o eu Manoilescu[7]. Ribbentrop s-a referit în termeni tăioşi la Gafencu, care declarase la Moscova că, îndată ce Marea Britanie se va ridica din nou, România va ajuta Rusia împotriva Germaniei. I-a spus lui Manoilescu că, în cazul în care România accepta arbitrajul (deşi ea nu-i cunoştea implicaţiile), Axa va garanta noile graniţe româneşti împotriva oricărei ameninţări. Garanţiile, după spusele lui, vor fi reale, nu de „tip englezesc". În cazul în care nu va accepta arbitrajul, ea va fi considerată un duşman al Axei. Ungaria, aproape sigur şi Rusia o vor ataca, Axa se va spăla pe mâini şi România va înceta să mai existe ca stat. Dezinteresul afişat de Germania în legătură cu viitorul României nu se prea potrivea cu interesul manifestat de către Hitler pentru soarta petrolului românesc, doar cu o zi înainte, când discutase situaţia cu Mussolini. Hitler, de fapt, dăduse instrucţiuni secrete ca cinci divizii de blindate şi trei divizii motorizate, precedate de trupe de desant şi aeropurtate, să fie pregătite să pătrundă şi să protejeze instalaţiile petroliere de la Ploieşti în cazul eşuării negocierilor.[8]

La 30 august, arbitrajul cunoscut în România ca Dictatul de la Viena a stabilit ca trupele române să evacueze nord-vestul Transilvaniei în decurs de două săptămâni şi ca populaţia locală

să poată opta în următoarele şase luni pentru cetăţenia ungară. Întreaga ceremonie a durat mai puţin de o jumătate de oră; la auzul termenilor, Manoilescu a leşinat, aşa că s-a trecut peste el atunci când ar fi trebuit să-şi ţină scurta cuvântare pe care şi o pregătise. Germania şi Italia i-au dat României garanţiile de „integritate şi inviolabilitate" promise, dar în momentul respectiv delegaţia română era prea şocată de termenii arbitrajului însuşi ca să acorde suficientă atenţie garanţiilor. Delegaţia ungară, care obţinuse în prealabil exemplare ale noii hărţi a Transilvaniei, le-a distribuit cu multă bucurie presei imediat după încheierea ceremoniei[9].

Mulţi români credeau că arbitrajul de la Viena era rezultatul unei înţelegeri secrete între Berlin şi Moscova. Se înşelau; Molotov nu a fost informat despre arbitraj până la 31 august[10] şi a considerat garantarea noilor frontiere ale României ca fiind îndreptată împotriva Rusiei. Cu toate că la data aceea românii păreau să fie mai puţin interesaţi în chestiunea garanţiilor decât de pierderea nord-vestului Transilvaniei, cea dintâi urma să devină un factor esenţial în deteriorarea relaţiilor ruso-germane ducând la invadarea Uniunii Sovietice, care avea să se dovedească atât de dezastruoasă pentru România. Într-un anume sens, România a avut neşansa de a nu fi fost invadată militar la un moment dat de către Reich. Chiar şi o rezistenţă de scurtă durată ar fi făcut să crească în ochii Aliaţilor reputaţia românilor pentru ceea ce au făcut în război, deşi, trebuie s-o recunoaştem, aceasta nu ar fi schimbat cu nimic tratamentul la care au fost supuşi după război.

Şocaţi de Dictatul de la Viena, noi, englezii din Bucureşti, încercam, de asemenea, o profundă îngrijorare în legătură cu viitorul propriei noastre ţări. Marea Britanie părea să fi ieşit învingătoare din lupta aeriană din august, dar atacul dat de către Luftwaffe asupra Londrei de abia avea să vină. Pierderile de nave erau mari şi, în faţa invaziei iminente, noi, cei din Bucureşti, puteam face doar supoziţii în legătură cu lipsa de pregătire a Marii Britanii. Uneori, românii mă iritau; păreau să fie preocupaţi doar de propriile lor probleme, în timp ce Marea Britanie

era singura care lupta cu adevărat împotriva lui Hitler. Unii dintre ei întrebau de ce nu bombardam încă Bucureştii sau măcar câmpurile petrolifere; oricât de mare ar fi fost dauna suferită pentru moment de către ţara lor, simţeau că singura lor speranţă stătea până la urmă tot într-o victorie a Aliaţilor. Habar nu aveau, desigur, de raza de acţiune sau de lipsurile aviaţiei britanice sau ce mică importanţă avea România în priorităţile de bombardament ale RAF.

Pierderea unei părţi atât de mari din teritoriul Transilvaniei, fără să se fi tras un singur foc de armă, a fost considerată drept o ruşine naţională. Din notele mele personale, reiese că până şi *Buna Vestire*, ziarul Gărzii de Fier, afirma că românii, după ce au fost vasalii Parisului, nu trebuiau să ajungă acum vasalii Romei şi ai Berlinului. După criza Basarabiei, oamenii l-au acuzat deschis de laşitate pe Carol şi acum îi cereau abdicarea. Mi-aduc aminte de o poezioară acidă care circula pe atunci în Bucureşti:

Ruşilor am dat un pic,
Las pe mama la Balcic,
Ungurii sunt la Avrig,
Nu-i nimic.
Fie tronul cât de mic
Eu nu abdic.

În vară, Maniu propusese un guvern de uniune naţională a tuturor partidelor şi probabil Regele ar fi putut să-şi salveze tronul, dacă s-ar fi folosit de această ocazie de împărţire a responsabilităţilor. Transilvania era acum pe punctul de a se răscula: câţiva generali români au refuzat să dea ascultare ordinului de retragere şi românii îşi puneau speranţa în conducerea de către Maniu. După părerea Londrei, chiar dacă o lovitură de stat reuşită a lui Maniu ar fi dus la intervenţia germană, aceasta „prin ea însăşi ne-ar fi servit interesele, pentru că ar fi creat o situaţie care putea foarte bine să conducă la o ciocnire între

Germania şi Rusia".[11] Marea Britanie ar fi scăpat astfel de o parte din greutatea care apăsa pe umerii ei.

Dar – ca să-l citãm pe Clare Hollingworth, din redacţia de atunci a ziarului *Daily Express* – Maniu, cu toate că era un bun democrat, un om cinstit şi un prieten al Angliei, „era ultima persoană la care te-ai fi gândit că este capabilă să ţină bine hăţurile în mână şi să stăpânească furtuna".[12] Cu douăzeci de ani in urmă reuşise această performanţă împotriva Imperiului austro-ungar, pe vremea când milita pentru independenţa Transilvaniei. Dar acum devenise mai prudent şi în restul ţării se simţea mai puţin în largul lui decât în îndrăgita lui Transilvanie.

Cu toate acestea, Londra a hotărât că Maniu, cu opoziţia lui puternică şi bine organizată din Transilvania, era omul ce trebuia sprijinit în cazul ruperii relaţiilor diplomatice, şi în vara anului 1940 a fost abordat de reprezentanţii de abia înfiinţatei SOE (Special Operations Executive). SOE, o organizaţie specifică perioadei de război, avea în sarcină misiuni operaţionale şi de spionaj. Sub Chamberlain, trei mici secţii ale ministerelor de Externe şi de Război făcuseră, temporar, investigaţii în domeniul procedeelor de luptă neconvenţionale şi al propagandei antinaziste.[13] Când Churchill a devenit prim-ministru, el le-a reunit sub conducerea lui Hugh Dalton, cu indicaţia „să dea foc Europei". După o mulţime de ciorovăieli, Direcţia politică (SO1) şi Secţia de operaţiuni combinate (SO2) s-au despărţit. SO2 a devenit cunoscută atunci ca Special Operations Executive (Biroul Operaţiunilor Speciale) sau mai popular SOE. Scopul ei era hărţuirea inamicului în teritoriile ocupate prin identificarea, încurajarea şi înarmarea mişcărilor de rezistenţă indiferent de orientarea ideologică sau politică. După o perioadă de oarecare independenţă turbulentă, activităţile sale politice au fost puse sub controlul cuprinzător al Foreign Office.

Unul dintre primii oameni recrutaţi de SOE, lucrând sub indicativul DH13, a fost inginerul petrolist Gardyne de Chastelain. Era prieten atât al lui Iuliu Maniu, cât şi al unui alt român, Rică Georgescu. Acesta din urmă nu făcea parte din nici un partid, dar îi era devotat lui Iuliu Maniu şi vorbea perfect englezeşte.

A învăţat în Anglia, studiile superioare urmându-le la Universitatea din Birmingham, singura în care se predau cursuri de tehnologie petrolieră.

La sosirea lui de Chastelain în România, în 1927, un tânăr inginer constructor angajat de societatea petrolieră britanică Unirea, Georgescu, l-a iniţiat în secretele meseriei de inginer petrolist şi în viaţa dură, ca de cowboy, de atunci din Valea Prahovei. Împărţind aceeaşi locuinţă, ieşind călare, fie zi, fie noapte, să rezolve diverse probleme la sonde, s-au împrietenit la cataramă.

Când de Chastelain a părăsit România, în 1940, la sfârşitul verii, era director comercial al societăţii Unirea, în timp ce Georgescu devenise director general al uneia dintre sucursalele americane – Româno-Americana. Chas, cum îi spuneam noi, era însurat şi avea doi copii. Din România a plecat la Istanbul ca să lucreze sub comanda colonelului Bill Bailey, reprezentant al SOE în Turcia; va mai reveni de câteva ori în România înainte de plecarea definitivă a Misiunii Diplomatice britanice. Soţia lui, Marion, a stat mare parte a războiului la New York, lucrând cu „Little Bill" Stephenson*, magnat canadian al oţelului, însărcinat cu toate activităţile secrete britanice în America de Nord.

I-am cunoscut pe Chas şi pe Marion în România, deşi nu prea îndeaproape; el a fost unul dintre oamenii-cheie în planul de distrugere a sondelor. Un om de statură mică, activ, cu capul mare şi păr rar, era convins că el, împreună cu Maniu şi cu încă unul sau doi români, Georgescu în primul rând, putea atrage România în război de partea noastră. După ce stătuse treisprezece ani în ţară, putea să înţeleagă atât punctul de vedere românesc, cât şi pe cel britanic, şi unele aspecte ale politicii britanice l-au necăjit. Era un om capabil şi onest, care nu era totdeauna în stare să vadă viclenia altora.

După Dictatul de la Viena, de Chastelain l-a contactat pe Maniu în casa lui Georgescu. Maniu a căzut de acord să plece la Londra, unde ar fi urmat să alcătuiască un Comitet Român Liber şi să conducă propaganda împotriva nemţilor. El a garantat,

* Mai târziu, Sir William Stephenson.

în special, pentru o răscoală a Transilvaniei împotriva nemților, când vor fi nevoiți să se retragă până la urmă din această provincie. În schimb, Marea Britanie ar fi urmat să facă tot ce-i va sta în putință pentru a garanta integritatea României și, în special, pentru a i se restitui nord-vestul Transilvaniei. Cu prudența sa caracteristică, Maniu a solicitat o confirmare din partea lui Churchill personal, și Georgescu își reamintește întâlnirea în cursul căreia a fost prezentată telegrama. Au participat Maniu, de Chastelain, președintele Societății Româno-Americane și ministrul Statelor Unite, Mott Gunter – ultimii doi fiind prezenți la cererea lui Georgescu, care dorea ca atât societatea lui, cât și guvernul Statelor Unite, țară neutră încă, să fie informate despre ce avea de gând să facă. Potrivit telegramei, guvernul britanic va acorda ajutor financiar mișcării transilvănene de sub conducerea lui Maniu – „Ardealul" – și va face tot ce îi va sta în putință să garanteze integritatea României. Ministrul Statelor Unite, probritanic notoriu, i-a dat lui Maniu asigurări că nu va mai dura mult până când Statele Unite vor intra în război de partea Marii Britanii. Cu toate că această telegramă SOE era prima notificare făcută lui Maniu despre acțiunea lui Churchill, scrisoarea propriu-zisă adresată de prim-ministru lui Maniu, pe care n am reușit să o găsesc încă, ar fi trebuit să fie transmisă în mod normal prin intermediul Foreign Office și a lui Sir Reginald Hoare. Așa cum a relatat baronul Stârcea, viitor mareșal al Curții regale pe vremea regelui Mihai, Maniu s-a referit la această scrisoare în timpul unei audiențe la Maiestatea Sa la începutul anului 1941. Georgescu mi-a spus că în 1945, când România se afla deja în sfera de influență sovietică, Maniu încă mai considera această „acțiune personală", încredințată lui ca lider proaliat al opoziției românești, drept cheia activităților sale din timpul războiului.

Detaliile ajutorului financiar britanic pentru mișcarea „Ardealul" au fost stabilite ulterior. Guvernul britanic va credita British Phoenix Oil and Transport Company, care patrona societatea Unirea. Cu ajutorul unui comerciant grec din Istanbul, de Chastelain urma să transfere banii unui inginer numit Popovici, fostul lui

subaltern la Unirea. Lanțul urma să fie format, în ordine, din Popovici, Georgescu, Maniu, încheindu-se cu nepotul lui Maniu, Ionel Pop, care continua să locuiască la Cluj, oraș aparținând atunci Ungariei. În afară de Maniu, singurul român la curent cu toate detaliile acestei înțelegeri era Georgescu.

În timp ce britanicii își pregăteau acțiunile subversive pentru perioada de după plecarea misiunii lor diplomatice, nemții elaborau ultima etapă a subordonării României pe cale pașnică.

Cu doi ani înainte, Fabricius se decisese că o personalitate care merita să fie cultivată era generalul Ion Antonescu, ministrul de război în guvernul Goga. Antonescu, îndesat la trup, cu ten deschis și ochi albaștri, era un bărbat mândru, puțin cam dur, dar renumit pentru cinstea și devoțiunea sa față de armată. Provenea dintr-o familie modestă de militari; tatăl său a fost căpitan în serviciile de administrație ale armatei; mama sa era o femeie inteligentă, energică și cultivată. Urmase școala de ofițeri de cavalerie în România și studiase la St. Cyr în bunele tradiții „datoria mai presus de orice". În timpul răscoalei țărănești din 1907, când Regimentul 4 roșiori a fost trimis în Teleorman, singurul pluton care a restabilit ordinea fără să deschidă focul a fost cel al lui Antonescu. Odată, când era la comanda unui escadron de cavalerie la Școala de ofițeri de la Târgoviște, a refuzat cererea Palatului ca unuia dintre elevi să i se dea permisie pentru a se duce la un bal la Palat, pe motivul că trebuie să „participe la aplicație".[14]

Se pare că semnele fanatismului său s-au manifestat destul de devreme. După Primul Război Mondial, a suferit o hemoragie cerebrală în urma unei căzături grave, care l-a scos din funcțiune timp de șase luni. Ca urmare, i s-au dat misiuni mai puțin active, ca aceea de atașat militar la Londra și la Paris. În timpul unei convorbiri la Legația de la Londra cu Rică Georgescu și cu un alt student, Sandu Racottă – care va mai reveni în cele ce urmează –, Antonescu i-a mustrat că nu cunoșteau un text din *Monitorul Oficial*. Racottă a sărit în picioare – cu cei doi metri ai săi –, s-a aplecat spre scundul colonel și i-a spus: „Trebuie să fii nebun să crezi că studenții de la Cambridge își pierd timpul

citind *Monitorul Oficial*." Dar Antonescu i-a replicat destul de serios că şi dacă s-ar afla la Polul Nord datoria lor de români îi va obliga să fie la curent cu *Monitorul Oficial*. Şi credea ce spunea: Georgescu şi Racottă îi intuiseră o francheţe care mai târziu se va transforma într-o uşoară megalomanie.

Când Fabricius l-a întâlnit pentru prima dată, Antonescu era un mare admirator al Marii Britanii şi al Franţei. Cu toate acestea, ministrul a convins Berlinul să numească la Bucureşti un ataşat militar german auxiliar, a cărui misiune principală era aceea de a câştiga încrederea lui Antonescu. Aceasta se întâmpla în 1938 şi acum intuiţia lui Fabricius avea să dea roade.

Antonescu, care în viaţa lui nu a arătat în nici un fel că ar fi excesiv de impresionat de monarhie, i-a scris odată regelui Carol, cerându-i să abdice, fapt pentru care putea să fie împuşcat, dar a scăpat ca prin urechile acului. În schimb, a stat destul de mult timp în închisoare şi cu arest la domiciliu, unde îl vizitau regulat doi prieteni, profesorul Mihai Antonescu, cu care nu avea legături de rudenie, şi Alecu Ştefănescu, reprezentantul român al bumbăcăriilor britanice Coates. La eliberarea lui Antonescu, la 1 septembrie, Ştefănescu l-a dus în apartamentul lui Maniu, pe unde a trecut pentru scurt timp şi Dinu Brătianu. Cu toate că Antonescu nu era membru al nici unui partid, era ceva care îl unea cu Maniu şi Brătianu: nici unul dintre ei nu dorea să slujească sub regele Carol. Liderii opoziţiei ştiau că Regele nu va abdica niciodată la cererea lor, aşa că şi-au pus speranţele în Antonescu în încercarea de a obţine abdicarea în numele celor trei. Dacă reuşea, i-au promis întregul lor sprijin politic. Antonescu a fost de acord. Le-a promis să se întâlnească cu ei din nou după audienţă. La 4 septembrie, ziua în care Antonescu l-a văzut pe Rege, Maniu şi Rică Georgescu cinau împreună. Au aşteptat până după miezul nopţii, dar generalul nu şi-a făcut apariţia.

Regele i-a oferit funcţia de prim-ministru, dar, în loc să se consulte cu liderii partidelor aşa cum promisese, Antonescu a dus să-l vadă pe Fabricius, ministrul Germaniei. Cocheta cu ideea de a forma un guvern cu Garda de Fier, ceea ce Maniu

şi Brătianu n-ar fi îngăduit niciodată. Fabricius l-a sfătuit să-şi asume puteri dictatoriale, să înlăture acel „anturaj al regelui urât de toată lumea“[15] şi să le ordone miniştrilor să rămână în funcţie până la rezolvarea problemei abdicării. În succinta telegramă pe care a adresat-o Berlinului în legătură cu această convorbire, Fabricius afirma: „Cred că am găsit în el omul potrivit pentru conducerea guvernului român, ferm hotărât să răspundă importantelor noastre cereri aici.“ [16]

Între soluţia lui Fabricius şi ideea unei guvernări parlamentare, asupra căreia insistau Maniu şi Brătianu, Antonescu a preferat-o pe cea dintâi. I-a spus Regelui că îi acceptă oferta cu condiţia să devină şeful statului şi să-i fie transferate unele dintre prerogativele regale. Potrivit propriei relatări, risca să fie arestat şi executat pentru că Regele, conştient că nu se bucura, practic, de nici un sprijin în ţară, nu renunţase la ideea de a-l numi pe propriul său şef de stat-major în funcţia de prim-ministru şi de a continua bătălia. După spusele lui Antonescu, Regele a acceptat în cele din urmă înfrângerea numai după ce i s-a comunicat de către Fabricius – nu este clar dacă personal sau prin telefon – că Reichul nu ţinea ca el să rămână în ţară şi „consulta mersul trenurilor de călători pentru el“.[17]

Mulţi dintre noi ne aflam la bar, la Athénée Palace, în noaptea de 5 septembrie. Un ziarist cu multă experienţă – cred că era Walter Duranty – s-a dus la culcare lăsând vorbă să fie sculat la patru dimineaţa. Ştia că abdicările au loc întotdeauna dis-de-dimineaţă. Cea a regelui Carol a fost anunţată la ora 5.30. Prinţul Mihai, un tânăr timid de 18 ani, cu înclinaţii muzicale, cu o voinţă puternică, dar despre care se spunea că-l interesau mai mult motoarele de avion decât politica, a depus jurământul câteva ore mai târziu.

Capitolul VII
Rebeliunea Gărzii de Fier

Despre membrii Gărzii de Fier din guvernul Antonescu se ştia foarte puţin. Conducătorul lor, Horia Sima, un tip destul

de insipid, reîntors din Germania cu o pregătire ideologică, dar fără una în domeniul administrativ, a devenit adjunctul lui Antonescu. Dintre cei ce nu făceau parte din mişcarea legionară, prietenul lui Antonescu, profesorul Mihai Antonescu, a devenit ministru de justiţie, adăugând mai târziu acestei funcţii şi pe cele de premier şi de ministru de externe. Între timp, Manoilescu şi-a păstrat în continuare portofoliul de ministru de externe. Maniu şi Brătianu au refuzat să slujească în noua administraţie. Celelalte personalităţi publice cu simpatii proaliate cunoscute, până şi dubiosul Tătărescu, au dispărut de pe scena politică.

Un lucru a devenit în curând clar: cu Antonescu la putere, Reichul ar avea mână mai liberă în România. Ceea ce nu ştiam noi era că, la 20 septembrie 1940, Înaltul Comandament german hotărâse să trimită o divizie întreagă, aparent pentru a instrui armata română, dar în realitate cu misiunea secretă de a păzi instalaţiile petroliere şi de a pregăti înaintarea forţelor române şi germane spre est în caz de război cu Rusia. Propoziţiunea-cheie dintr-o telegramă-directivă de la Ministerul de Externe german era: „Orice sugestie cum că aceasta ar fi o acţiune antiromânească trebuie negată cu tărie".[1]

Antonescu s-a văzut confruntat cu acea opţiune despre care îl avertizase tatăl Adei. Rusia luase Basarabia şi nordul Bucovinei. Germania dăduse Ungariei mult mai preţioasa Transilvanie de nord-vest. Totuşi Antonescu nu a ezitat. La 23 noiembrie, a plecat la Berlin să semneze cu Axa Pactul tripartit şi a anunţat că „România a intrat din proprie iniţiativă în sfera politică a Germaniei şi Italiei".[2] La ceremonia de semnare, Hitler a vorbit cu Antonescu despre recenta „nefericită" invazie a Greciei de către Italia; dacă englezii ar veni în ajutorul grecilor şi şi-ar instala baze aeriene acolo, Ploieştii ar fi ameninţaţi. El a cerut ca, în caz de necesitate, să i se dea acordul pentru trecerea trupelor germane către sud, prin România, şi Antonescu a acceptat acest lucru sub rezerva unor aranjamente referitoare la aprovizionare.[3]

În octombrie, Joint Intelligence Committee (JIC) – Comitetul Reunit pentru Informaţii de la Londra – a indicat, ca una

dintre cele cinci posibile direcţii de acţiune deschise Germaniei (desigur nu în aceeaşi etapă în care se prevedea invadarea Rusiei), „o ofensivă sud-estică prin Bulgaria" spre Grecia, cu scopul de a se împiedica folosirea porturilor greceşti de către flota britanică.[4] Nu se făcea nici o menţiune referitoare la raiduri ale aviaţiei britanice asupra Ploieştilor.

Trupele germane s-au comportat cum se cuvine în România şi am fost impresionaţi cu toţii de disciplina şi bunele lor maniere. Totuşi românii aveau resentimente faţă de nemţi. Aceştia puteau trimite acasă câte un pachet de cinci kilograme săptămânal, ceea ce a făcut să se ajungă mai târziu la un export considerabil de alimente. I-au scos pe militarii români din cazărmile lor. Erau plătiţi cam de trei ori mai bine decât soldaţii români şi frecventau cafenelele elegante de pe Calea Victoriei, în care ţăranii-ostaşi români nici nu visau să poată călca vreodată. Şi, ca şi cum aceasta n-ar fi fost destul – deşi trupele lor se aflau în văzul tuturor –, autorităţile germane au socotit că o confirmare a prezenţei acestora le-ar oferi un pretext englezilor pentru sabotarea instalaţiilor de la Ploieşti. Această ambiguitate avea darul să-l irite pe cetăţeanul de rând, iar atunci când autorităţile au anunţat în cele din urmă că în România se aflau trupe germane pentru aplicaţii, românii au intuit că ele depăşeau limitele unei simple misiuni de instrucţie. Când, mai târziu, trupe aflate în tranzit spre Grecia au dereglat transportul feroviar pentru mai mult de o săptămână, fără să se dea vreo explicaţie oficială, românii s-au grăbit să tragă concluzia că Antonescu şi Hitler se pregăteau să redobândească Basarabia.

După Dictatul de la Viena, într-un memorandum din 21 septembrie, guvernul sovietic a transmis Berlinului că, deşi i se recunoşteau Reichului cerinţele economice speciale în România, guvernul german să nu creadă cumva că, după rezolvarea problemei Basarabiei, era singurul care avea interese în România şi în bazinul dunărean.[5] La 12 noiembrie, Molotov a avut o întrevedere dură cu Hitler la Berlin. „Nici un alt străin nu i-a vorbit vreodată în acest fel în prezenţa mea", scria Paul Schmidt, interpretul lui Hitler.[6] În timp ce Hitler îi dădea zor cu aiurelile

lui despre noua ordine în Europa, vorbindu-i totodată și despre prada care va fi la îndemână după căderea Imperiului Britanic, Molotov îl readucea la chestiune, înghesuindu-l cu întrebări precise, fără ocolișuri. Va revoca Hitler garantarea granițelor României? Hitler a refuzat. În acest caz, Rusia va lua în considerare acordarea de garanții similare Bulgariei, ceea ce ar periclita campania lui Hitler în Grecia. Un banchet dat în acea seară la Ambasada sovietică – la care Hitler nu a participat – a fost întrerupt de un raid britanic, plănuit pentru această ocazie. În adăpost, Ribbentrop continua să insiste aiurea că războiul cu Marea Britanie era practic încheiat, la care Molotov i-a replicat: „Atunci, ale cui sunt bombele care cad acum?"[7] Ulterior, Hitler i a spus lui Antonescu că avea ferma impresie că ambițiile Rusiei nu erau încă satisfăcute.[8] Fără îndoială că Molotov a părăsit Berlinul cu aceeași impresie despre ambițiile Germaniei.

Englezii de la București nu aveau de unde să știe că vizita lui Molotov la Berlin marca o cotitură în relațiile ruso-germane. În orice caz, situația din România ne dădea de gândit din plin.

Antonescu, ca și Garda de Fier, și-a arogat o aură mistică, așa că, la 8 septembrie, în duminica următoare abdicării regelui, el a chemat întreaga populație, oriunde s-ar fi aflat, să îngenuncheze la ora 11 dimineața și să se roage pentru țară. Eu am rămas acasă. La 6 octombrie a avut loc o mare adunare legionară. Străzile erau pline de tineri cu capul descoperit, cu părul lung, care, în cămăși verzi, purtate pentru prima dată în văzul lumii, mărșăluiau și demonstrau împotriva Dictatului de la Viena. Spre deosebire de comuniști, care sprijineau pretențiile Rusiei asupra Basarabiei, Garda de Fier era o mișcare esențialmente naționalistă și populistă, cu puternică coloratură fascistă. I-au dat lui Antonescu salutul fascist, acesta răspunzând: „Trăiască Legiunea și Căpitanul!"[9]

Dând de gustul puterii, Garda de Fier dorea o revoluție imediată. Sub un ministru de interne și un prefect de poliție legionari, Garda de Fier și-a format propriile sale forțe de poliție, care au acționat ca factori de represiune și anchetă, de justiție și execuție. Și, când acești criminali au scăpat de sub controlul

lui Antonescu, Legaţia noastră nu a mai dispus de nici un canal oficial real prin care să se poată adresa atunci când erau atacaţi cetăţenii britanici.

Intimidarea legionară era deosebit de gravă la Ploieşti, unde nu se găsea un consul britanic. În dimineaţa zilei de 25 septembrie, pe la ora nouă, doi legionari tineri, exhibând legitimaţii de poliţişti, au ridicat un chimist englez din laboratorul său. Alţi petrolişti, inclusiv soţia unuia dintre ei, au fost ridicaţi şi acuzaţi de sabotarea cisternelor cu petrol aflate în drum spre Germania. În momentul în care ataşatul militar şi consulul de la Bucureşti au dat de ei, nici unul dintre prizonieri nu putea să se mai ţină pe picioare. Bărbaţii fuseseră ciomăgiţi, bătuţi cu picioarele şi loviţi cu revolverele, iar unul dintre ei îşi pierduse dinţii.

Clare Hollingworth fusese corespondenta de presă a ziarului *Daily Express* în Polonia în momentul invaziei germane şi a trecut graniţa în România în ultima clipă. La 1 octombrie, Garda de Fier a pătruns în dormitorul acesteia pentru a o aresta, dar ea a avut prezenţa de spirit să se dezbrace în pielea goală şi să-i desfidă pe tinerii legionari, spunându-le să o însoţească aşa cum era. A reuşit apoi să ajungă la telefonul din camera alăturată şi să contacteze Legaţia. Era tipic pentru Clare, dar recunosc că a avut noroc.

Alexander Miller, funcţionar superior din conducerea sucursalei Astra Română a companiei Shell, locuia în bârlogul meu din strada Spătarului. În seara în care Clare Hollingworth şi-a salvat pielea, el a fost răpit de pe terenurile clubului sportiv de la Snagov al societăţii la care lucra şi dus într-o casă, situată la o depărtare de trei ore de mers cu maşina. Conform informării lui Eric Berthoud, adresată ministrului la 5 noiembrie[10], tratamentul aplicat acestuia a fost din ce în ce mai rău: au început cu câteva lovituri în prima noapte, le-au îndesit în cea de a doua, pentru ca în a treia să-l ciomăgească în toată regula.

Până la urmă, a „mărturisit" că i-a dat unuia dintre ingineri patru cutii, conţinând fiecare câte treizeci de flacoane cu o substanţă care, dacă era dizolvată într-o cisternă de benzină, provoca

explozii în motoarele avioanelor. A fost dus apoi la sediul legionar de la Ploieşti şi predat în dimineaţa următoare serviciului de Siguranţă din Bucureşti. La intrarea în clădirea Siguranţei, a fost recunoscut de un angajat al Astrei Române, care a informat Legaţia. Pentru că acum se afla în mâini oficiale, Ian Le Rougetel* – noul consilier – şi Eric Berthoud au putut interveni la guvern.

Agentul de siguranţă care-l interoga a considerat absurdă declaraţia lui Miller; problema agentului era cum să scape de el fără să-şi atragă răzbunarea legionarilor care, după spusele lui, „lucraseră atât de tare pentru asta". În biroul lui Miller, omul de la Siguranţă a închis ochii asupra faptului că uşa fusese forţată şi că documentele incriminatorii fuseseră sustrase şi a acceptat să ia în considerare câteva hârtii anodine ca prototipuri de rapoarte trimise de Miller la Londra. Au scris apoi împreună o nouă declaraţie pornind de la acestea. Sâmbătă, 12 octombrie, Miller a fost adus în faţa unui judecător care l-a eliberat.[11] L-am văzut pentru câteva clipe la doamna Arditti, unde David Walker l-a examinat vânătăile. A părăsit România luni după-amiază.

La 8 octombrie 1940, Sir Reginald Hoare a fost autorizat să retragă, în momentul când va crede de cuviinţă, Legaţia britanică, îndată ce interesele britanice vor fi fost lichidate fără agitaţie. Câţiva oficiali însoţiţi de nevestele lor au plecat imediat la Istanbul, dar pe noi, cei care am mai rămas, ne aşteptau două experienţe interesante – un cutremur de mare amploare şi o revoltă armată.

La 22 octombrie au fost două cutremure. La 10 noiembrie, la ora 3.50, avea să aibă loc însă cutremurul cel mare. Anne Windham, Bobsie Samuelli şi cu mine ne petreceam sfârşitul de săptămână la munte, într-o pensiune. Eram nevoiţi să împărţim sufrageria cu un ofiţer german şi, după cină, m-am dus cu fetele la plimbare înainte de a mă culca. Ele stăteau împreună cu neamţul la parter, iar eu la etaj. Am crezut că prima zgâlţâitură

* Mai târziu, Sir John Le Rougetel, înalt comisar în Africa de Sud.

era o repetare a celei din octombrie, aşa că m-am întors în pat pe partea cealaltă. Dar m-am trezit în clipa următoare pe podea. Lumina se întrerupsese. Ne obişnuisem să încuiem uşile, aşa că în bezna şi zăpăceala din cameră n-am fost în stare să-mi găsesc nici cheia, nici pantalonii. Ceilalţi se adunaseră în grădină şi, când şi-au dat seama că lipseam, neamţul a făcut rost de o cheie de rezervă şi m-a scos din cameră. Am stat toţi de vorbă, în aşteptarea celui de-al doilea cutremur, prea tulburaţi să ne mai ducem înapoi în pat. Ofiţerul îşi băgase în cap să prindă Bucureştii şi, când telefoanele au început să funcţioneze din nou, ne-a povestit despre distrugerile de acolo. În drum spre casă, prin Valea Prahovei, a doua zi, Anne, Bobsie şi cu mine ne-am uitat în zadar, doar-doar vom zări vreo stricăciune la instalaţiile de petrol.

A fost o singură tragedie de mari proporţii. Un bloc cu douăsprezece etaje, deasupra cinematografului Carlton, se dărâmase. Un paznic de noapte a păşit pur şi simplu de pe acoperiş pe dărâmăturile sub care se aflau îngropate cinci sute de persoane; cămăşile verzi, soldaţii şi poliţia au muncit până la epuizare să-i salveze.

Garda de Fier se purta prost cu englezii, dar cu românii şi mai prost. Am notat undeva: „Este greu de crezut că Antonescu a încuviinţat asasinatele care au avut loc în toamnă."[12] Într-o noapte de noiembrie, legionarii au intrat în închisoarea Jilava şi au împuşcat şaizeci şi cinci de oameni politici sub stare de arest, în aşteptarea procesului pentru aşa-zisa implicare în moartea lui Codreanu, iar acest exemplu de lipsă de justiţie adăuga o notă proastă imaginii de om dur a lui Antonescu, care tocmai se întorsese de la Berlin după semnarea Pactului tripartit. N-a trecut mult şi românii au fost puternic şocaţi de asasinarea brutală a venerabilului istoric Iorga. Madgearu, secretar general al Partidului Naţional-Ţărănesc şi prieten apropiat al lui Maniu, a fost omorât după tipicul legionar; asasinul s-a prezentat la el la ora două după-amiaza, să discute un plan agrar, l-a luat cu maşina, l-a împuşcat într-o pădure de lângă Bucureşti şi s-a

totors la birou la ora patru. Trei luni mai târziu, Maniu i-a scris lui Antonescu că, deşi asasinii erau bine cunoscuţi, nu fuseseră încă arestaţi. [13]

La o săptămână după moartea lui Madgearu, ne-am dus în grup la un restaurant unde cina din întâmplare şi Maniu. Cu toate că locul era ticsit de nemţi, acesta ne-a trimis un mesaj în care ne spunea că era încântat să ne vadă atât de binedispuşi; nu trebuie să credem că actualul guvern reprezenta ţara. Când restaurantul aproape s-a golit, ne-am ridicat în picioare şi am închinat un pahar în cinstea lui, iar el şi cei care îl întovărăşeau, evident mişcaţi de gestul nostru de solidaritate, ne-au răspuns ridicând paharele pentru noi.[14] Nu aveam ce pierde, dar la numai o săptămână după ce unul dintre prietenii săi cei mai apropiaţi a fost asasinat de către Garda de Fier, Maniu a arătat în public că era de partea noastră. În situaţii ca acestea se dovedea foarte curajos, în altele, după cum vom vedea, era enervant de nehotărât.

De la pensiunea unde locuiau pe Calea Victoriei, Denis şi Ioana Wright au privit reînhumarea lui Codreanu şi a celorlalţi treisprezece „eroi". Timp de trei ore s-au perindat „şiruri după şiruri de legionari ţepeni în cămăşi verzi". Prăvăliile şi restaurantele au fost închise cu această ocazie, iar luminile de pe stradă au fost înfăşurate în cârpe negre. Cortegiul funerar, având în frunte pe Antonescu şi pe Fabricius, cu faţa lui de lună plină, a fost urmat, la mică distanţă, de o desfăşurare impresionantă de forţe militare germane, salutată de la tribună de către regele Mihai. Era o mulţime de oameni, dar nimeni nu aclama.[15] Patru zile mai târziu, la cererea expresă a lui Antonescu, Horia Sima a emis un ordin de dizolvare a temutei poliţii legionare, interzicând de asemenea, cu excepţia ocaziilor oficiale, purtarea cămăşii verzi ce devenise un fel de paspartu terorist. Prefectul legionar al Poliţiei a rămas totuşi în funcţie.

Bucureştii păreau mai calmi după desfiinţarea poliţiei legionare. Ştirile de la BBC erau mai bune; câştigam bătălia aeriană de deasupra Londrei şi pericolul invaziei scăzuse. Prima ofensivă în deşert mergea bine. Se apropia Crăciunul. Copiii colindau din uşă în uşă, purtând câteodată o stea mare din hârtie

colorată şi sunând de zor din clopoţel. Negustorii, cu toate că nu-şi vedeau capul de treabă, lăsau atunci baltă pentru câteva clipe vânzarea, ca să le dea câte ceva colindătorilor. Uneori, apăreau câte doi sau trei ţărani, unul dintre ei cu coarne pe cap şi îmbrăcat într-o haină viu colorată. Prietenii lui cântau din fluier, în timp ce el juca „capra", şi apoi întindeau pălăria celor aflaţi de jur împrejur.

Cu ocazia Crăciunului şi a Anului Nou se dădeau petreceri. La una dintre ele, nemaipomenit de reuşită, dată de un membru al serviciului paşapoarte şi de nevasta acestuia, o poloneză frumoasă, am avut tot ce am vrut, icre negre, vodcă, fazani, şampanie, lăutari ţigani, dans şi cântece ruseşti. Când majoritatea dintre noi au plecat pe la patru dimineaţa, Ian Le Rougetel mai dansa încă; era în stare să danseze până ne lăsa laţi şi pe noi, cei mai tineri.

Dar veselul interludiu n-a durat. La 11 ianuarie, Antonescu i-a confirmat lui Sir Reginald Hoare, în cadrul unei sincere întrevederi prieteneşti, că a încercat fără succes să scape de prefectul de poliţie legionar. El s-a referit la „spiritul treaz de răzbunare", dar şi la faptul că, „neavând nici un fel de siguranţă că nemţii nu vor folosi ca pretext dezordinea pentru a-şi instaura un control total, el trebuia să-şi calculeze fiecare pas pe care îl făcea".[16]

Maniu i-a scris lui Antonescu, subliniind că „actele ilegale de răzbunare nu fac decât să prelungească o stare de la care nu mai este decât un singur pas până la prăbuşirea statului".[17] Incompetenţii comisari ai Gărzii de Fier înfăptuiau deja prăbuşirea statului; Institutul Naţional al Cooperaţiei, al cărui comisar era asasinul lui Madgearu, pierduse mai mult de 25 000 000 lei în doar câteva săptămâni; Hitler începea să-şi dea seama că Garda de Fier nu prea îşi mai justifica existenţa.

Când Antonescu s-a dus la Berlin la mijlocul lui ianuarie în speranţa obţinerii asigurărilor pe care i le menţionase lui Hoare, Hitler a remarcat, clarvăzător, pe un ton ironic, că orice mişcare care se baza pe forţă şi nu avea sprijinul poporului era sortită să piară odată cu iniţiatorul ei. Relaţiile dintre Partidul Naţional Socialist al Muncii din Germania şi Garda de Fier

puteau fi întrerupte pe loc dacă Generalul asta dorea. Antonescu a refuzat neîncrezător oferta şi a cerut doar să nu i se pună la îndoială propria sa autoritate. Horia Sima, care fusese de asemenea invitat la Berlin de către niscaiva feţe înalte naziste, care fuseseră în vizită în România, a decis în ultimul moment să nu se ducă; la întoarcerea acasă, Antonescu a fost informat că Sima rămăsese pe loc ca să pregătească o revoltă armată. Cu toate acestea, Antonescu era plin de încredere. Oare nu se exprimase Hitler destul de clar la Berlin că punea mai mult preţ pe Antonescu decât pe această Coloană a V-a a sa?

Lucrurile s-au precipitat. Într-o noapte, când câţiva dintre noi dansam la Barul Melody, un maior neamţ a fost împuşcat pe trotuarul din faţă, şi legionarii au aruncat vina pe englezi. Antonescu l-a dat afară pentru incompetenţă pe generalul Petrovicescu, ministrul legionar de interne, dar prefectul Poliţiei a refuzat din nou să plece şi a mers până acolo încât a reînarmat poliţia legionară şi a instalat-o în propriul său sediu. La 21 ianuarie, am auzit în oraş focuri sporadice de armă şi s-a anunţat moartea a câţiva legionari. Restaurantele s-au închis în acea seară la 21.30, iar populaţia a fost avertizată să fie acasă în jur de zece. Corespondentul agenţiei Associated Press a descoperit că nimeni nu mai putea cumpăra benzină, întrucât legionarii îi intimidau pe patronii de benzinării. Miercuri, 22 ianuarie, au apărut doar două ziare, ambele legionare; *Cuvântul* a publicat o scrisoare din partea preşedintelui Uniunii Naţionale a Studenţilor Români Creştini, sugestivă pentru atmosfera antibritanică:

„Români,

Un maior german a fost omorât în plină stradă în Capitală, asasinat cu laşitate de un agent al Intelligence Service-ului la ordinele Angliei [...] Soldatul erou şi omul de caracter, generalul Petrovicescu, a fost obligat, pentru că aşa au cerut Legaţia britanică şi Masoneria, să părăsească guvernul.

Cerem generalului Antonescu să facă dreptate românilor. Dorim îndepărtarea din guvern a tuturor masonilor îmbuibaţi. Dorim guvern legionar.

Dorim pedepsirea celor vinovați de asasinarea maiorului german.

Studenții români nu vor permite măcelărirea soldaților germani de către agenții britanici în plină stradă a Capitalei. Studenții români cer guvern legionar."[18]

La ora aceea cămășile verzi ocupaseră Prefectura, Radiodifuziunea, Palatul Telefoanelor și se baricadaseră în sediul lor, cunoscut sub numele de Casa Verde, aflat în apropierea clădirii în care lucra Antonescu. Erau bine înarmați, având și o mare cantitate de muniție și hrană. Vatmanii au ieșit în stradă în semn de simpatie, iar tramvaiele lor au fost folosite ca baricade. Au apărut afișe care declarau că legionarii sunt dușmanii „iudaismului masonic britanic".

Fabricius i-a telefonat lui Hitler pentru a-i sugera să i se dea mână liberă lui Antonescu pentru reprimarea rebeliunii. Führerul a spus: „Bine, bine, dar ce a mai rămas din ideologia lui Codreanu?" Fabricius i-a răspuns că n-a mai rămas nici o urmă din idealismul mișcării, totul era acum doar „necinste și anarhie". După o mică ezitare, dar fără să opună cu adevărat rezistență, Hitler a fost de acord cu înăbușirea rebeliunii.[19]

Soldații români, al căror spirit de disciplină era excelent, deși ei înșiși erau sub foc, au tras mai întâi pe deasupra capetelor legionarilor. Mai târziu, li s-a ordonat să tragă în plin; legionarii continuau însă să reziste.

Românii își vedeau de treburile lor, ca de obicei. O guvernantă englezoaică a trecut printre gloanțe; când am dojenit-o, ea ne-a răspuns că, fiind englezoaică, nu are nimic de a face cu acest război stupid. Denis și cu mine ne-am dus într-o zi, pentru o vizită scurtă, la Clare Hollingworth, care revenise în România după ciocnirea ei cu poliția legionară. Am stat la ea până la ora de început a interdicției și ne-am amuzat ocolind patrulele în drumul nostru spre Legație. În aceeași seară, Antonescu le dădea asigurări românilor că nu le va permite niciodată „conspiratorilor iudeo-masonici" să se amestece în treburile

românești, cu trimitere clară la definiția dată britanicilor de către legionari. Dacă erau atacați, românii trebuiau să se adreseze autorității de stat și, până la sosirea reprezentanților acesteia, să își protejeze locuința fără nici un fel de ezitare".[20] Ușor de spus, dar greu de făcut, când erai amenințat de un grup de zeloși asemenea legionari și când nici telefonul nu funcționa.

La un moment dat, regele Mihai a plecat din Sinaia cu mașina spre București, dar Antonescu, de teamă ca legionarii să nu-l ia ostatic, i-a cerut pe un ton tranșant să se întoarcă din drum. Luând seama de împrejurări, Regele i-a făcut această concesie, cu toate că comportarea dictatorială a Mareșalului nu putea să îmbunătățească cu nimic relațiile dintre ei.

În noaptea de 22 ianuarie, a avut loc un pogrom groaznic. După spusele unui ziarist evreu rezonabil, al cărui reportaj l-am trimis la Londra, evreii au fost ridicați în număr mare și duși la Jilava și în pădurea Băneasa, unde au fost mitraliați. Unii au fost uciși la abator cu instrumentele folosite de obicei pentru casăpirea animalelor. Alții, mulți la număr, au fost torturați și mutilați. A doua zi, de-abia dacă mai rămăsese vreo mahalaoară evreiască pe Lipscani care să fi scăpat întreagă și se făcuseră cozi lungi în fața morgilor. Garda de Fier plănuise mișelește să se ocupe de ceilalți dușmani în noaptea următoare.

În ziua de 23 ianuarie, la ora cinci dimineața, printr-o proclamație – după toate aparențele dată de Horia Sima, care se ascundea –, li s-a ordonat legionarilor să părăsească clădirile publice și „să revină la viața normală"[21]. Mulți au crezut că era o cursă întinsă de Antonescu, așa că în curând luptele s-au generalizat din nou. Acesta a fost momentul în care Antonescu s-a adresat Misiunii militare germane pentru ajutoare. Priveam parada trupelor germane în acea după-amiază de dinaintea deschiderii focului asupra sediului Poliției, aflat în mâna legionarilor. Nemții au împiedicat, de asemenea, ca întăririle trimise legionarilor să pătrundă în oraș. Mulți membri ai Gărzii de Fier care se bizuiau pe sprijinul venit din alte localități, unde fuseseră instruiți, văzând că au fost trădați, au fost într-atât de șocați,

încât au cedat. Spre seară, tramvaiele circulau din nou, legăturile telefonice locale fuseseră restabilite. Antonescu a proclamat că toţi legionarii „de la Horia Sima până la ultimul ucigaş"[23] vor fi deferiţi justiţiei, dar românii remarcaseră că el fusese nevoit să se adreseze trupelor germane ca să înăbuşe rebeliunea. Constantin Brătianu l-a avertizat pe Antonescu, într-o scrisoare din 21 februarie, că o angajare exagerată faţă de una sau alta dintre puteri va pune în pericol existenţa României.[21]

Ne-am îngrozit la auzul ştirii difuzate de BBC prin care legionarii erau prezentaţi ca „patrioţi", pe baza presupunerii că oricine se opunea quislingului Antonescu trebuia să fie proaliat. Redactorul de noapte citise greşit nota de îndrumare primită de la Foreign Office[24]; şi, astfel, s-a comis una dintre rarele gafe ale BBC pe timp de război.

Evreii nu s-au bucurat în timpul rebeliunii de nici un fel de protecţie. Cel puţin 800 de evrei – negustori, avocaţi, medici cu nevestele şi copiii lor – au murit, dar cifra estimativă s-a ridicat la 1 800. În acea noapte, la Bucureşti avusese loc unul dintre cele mai îngrozitoare şi expeditive pogromuri din timpul războiului şi totuşi, când s-au dat publicităţii cifrele oficiale referitoare la victimele rebeliunii legionare, masacrarea evreilor nu a fost luată în calcul. Dacă dorea să-şi menţină bunele relaţii cu Hitler, de care depindea acum întreaga lui politică externă, Antonescu, care, desigur, nu s-a aflat în spatele acestui pogrom, nu-şi putea permite riscul să i se impute că s-ar fi purtat prea blajin cu evreii. Churchill i-a spus ministrului de externe că ar fi bine ca generalul Antonescu să fie informat că, în cazul repetării unui act atât de mârşav, Aliaţii îi vor face răspunzători atât pe el, cât şi pe cei din imediata lui apropiere, „atât în viaţă, cât şi dincolo de mormânt".[25]

Killinger se pregătea să preia de la Fabricius postul de ministru german la Bucureşti. Apropiindu-se de 50 de ani şi prea gras pentru înălţimea lui, Killinger îşi dobândise încă din Slovacia o reputaţie pentru brutalitatea sa, care i-a atras porecla de

Maiestatul". Acest fapt era cunoscut, desigur, la Bucureşti. Un membru al Legaţiei italiene se plimba într-o dimineaţă de duminică cu Killinger prin Florească, un cartier elegant al Bucureştilor, când au trecut pe lângă uşa din dos a unei case în faţa căreia stătea o bucătăreasă cu o pasăre şi un cuţit în poală. Cum în Romînia se credea că unei femei îi merge rău dacă taie o pasăre, bucătăreasa, în loc să se adreseze celui mai tânăr dintre ei, l-a întrebat pe Killinger: „M'tai găina?" Italianul s-a simţit jenat.[26]

La 25 ianuarie, von Killinger, însărcinat personal cu rezolvarea problemei Gărzii de Fier, a primit o telegramă de la Ribbentrop, din care reiese clar – ca de altfel şi din răspunsul dat de von Killinger – profunda neîncredere care domnea între oamenii lui Himmler şi Ministerul de Externe. S-ar putea oare, întreba Ribbentrop, ca, în ciuda instrucţiunilor exprese, date de către Führer, vreo agenţie germană să fi încurajat Garda de Fier? El a cerut să i se expedieze rapoarte „neînfrumuseţate şi fără să ţină seama de persoane", redactate în mod independent de Fabricius şi Neubacher* şi având acoperirea comentariilor confidenţiale ale lui von Killinger. Ribbentrop a adăugat că nu avea posibilitatea să judece de la Berlin în ce măsură, şi dacă, englezii au jucat vreun rol în această rebeliune.[27]

Von Killinger a răspuns peste o lună[28] că, deşi nici un german nu a fost direct implicat în rebeliunea propriu-zisă, Garda de Fier avea simpatizanţi fervenţi în cadrul Serviciului de Siguranţă german (SD), printre unii membri ai Legaţiei având legături strânse cu SD, printre unii ziarişti şi în cadrul AO (Auslandorganisation) a NSDAP, şi că, prin atitudinea lor, aceşti oameni au contribuit la izbucnirea rebeliunii.

---

* Neubacher, conducător al organizaţiei ilegale naţional-socialiste din Austria, între 1933 şi 1938, fusese numit ca trimis special al lui Ribbentrop la Bucureşti pentru negocierile referitoare la petrol. Pe vremea rebeliunii legionare, el răspundea în cadrul Legaţiei de toate chestiunile economice şi era considerat de noi cel mai bine informat şi cel mai periculos neamţ de la Bucureşti.

Reprezentantul SD ascunsese nouă conducători ai Gărzii de Fier într-una dintre clădirile Legației și, spre jena lui Killinger, Antonescu în persoană a fost cel care l-a informat pentru prima oară despre acest lucru. Șeful SD cunoștea, de asemenea, ascunzătoarea lui Horia Sima, dar a refuzat să o dea în vileag, întrucât își dăduse cuvântul că nu va sufla o vorbă. Un ofițer de poliție german, care ținea legătura cu poliția Gărzii de Fier, a apreciat public asasinarea deținuților de la Jilava nici mai mult, nici mai puțin decât ca pe un act de „justiție populară" și, când a fost luat la întrebări de către von Killinger, a susținut că aceasta era însăși opinia Führerului. (Hitler într-adevăr se exprimase în acest sens într-una dintre întrevederile sale cu Antonescu.) „L-am sfătuit – îi scria von Killinger lui Ribbentrop – să nu scoată o vorbă dacă lucrurile stăteau într-adevăr așa." Rușii și Special Investigation Service (SIS), a adăugat el, nu au jucat nici un rol în această rebeliune.

Printr-o telegramă personală trimisă la 6 martie, von Killinger informa că Horia Sima îi expediase lui Himmler cu o lună în urmă un lung raport „așa cum nu trimiți decât cuiva care este la curent cu planurile respective".[29] Două zile mai târziu, Antonescu a cerut ca unsprezece oficiali germani, nominalizați, să fie rechemați și, în această situație, Himmler a retras din România, chiar dacă numai cu titlu temporar, pe toți reprezentanții SS și de poliție. Cam atunci am părăsit și noi, englezii, această țară.

Întrucât Iona plecase la Istanbul, Denis și cu mine am dat la 8 februarie o petrecere în apartamentul Clarei. În ciuda pregătirilor de plecare și a crizei în materie de cifrori, a fost prezentă aproape toată lumea, printre care Ian Le Rougetel, Robin Hankey, Clare însăși, Anne Windham, Frances Flanagan, May Hartley, Gertie Gellender, Desmond Doran, Annie și Bobsie Samuelli, Olimpia Zamfirescu cu fratele ei, David Walker cu prietena lui, Greta Novak, o roșcovană frumoasă, Eric Berthoud și Bill Burland. Cei care rămăseseră la Legație au venit mai târziu, când ne-am dus să dansăm acasă la Ian Le Rougetel.

Cred că aceasta a fost ultima petrecere a membrilor Legației. Două zile mai târziu, la 10 februarie 1941, ministrul i-a notificat lui Antonescu că, întrucât România era folosită de Germania drept bază militară „fără nici un cuvânt de dezacord din partea dumneavoastră"[30], el și personalul său se vor retrage la 15 februarie sau cu prima navă disponibilă. De fapt, am plecat spre Istanbul în ziua de 12 februarie și, în timp ce majoritatea dintre noi credeam că nu vor mai vedea România niciodată, eu, unul, nu eram atât de convins.

Colonelul Bill Bailey, reprezentantul SOE la Istanbul, care fusese de Crăciun în vizită la București, a căzut de acord cu Sir Reginald Hoare asupra planului SOE referitor la România. Tot el l-a convins pe ministru să-i permită lui de Chastelain, care devenise Numărul Doi, să se reîntoarcă în calitate de curier diplomatic. De Chastelain a adus curierul diplomatic la 15 ianuarie 1941 și încă o dată după rebeliunea Gărzii de Fier. El a contactat toți oamenii-cheie cu care SOE intenționa să colaboreze după plecarea Legației, printre aceștia numărându-se Maniu, Georgescu și Popovici, fostul adjunct al lui de Chastelain la Ulmeca. În următoarele două luni, Popovici trebuia să recruteze o rețea de agenți printre care să fie un inginer telegrafist și un operator radio. La un moment dat, de Chastelain a avut o convorbire și cu prințul Matei Ghica. Având un avion cu o autonomie de zbor de circa 2 000 km, Matei Ghica s-a oferit, în septembrie 1939, să zboare spre teritoriul britanic și să se înroleze în RAF. Cu toate că răspunsul Legației a fost, după spusele lui, „echivoc", este clar că nu fusese uitat. De Chastelain l-a întrebat de data aceasta dacă ar fi gata să-l scoată cu avionul pe Maniu din țară, și Matei a fost de acord, punând condiția ca vechiul său prieten, Rică Georgescu, să fie singurul om de legătură.

Bailey și de Chastelain mi-au vorbit și mie despre SOE. Mi-au spus că era un fel de club: erai invitat să te înscrii dacă vrei. Acolo erau universitari de talia lui Hugh Seton-Watson, petroliști, bancheri și militari de profesie; toți trebuiau să fie gata să colaboreze cu civili, lideri ai opoziției, monarhiști, anarhiști,

comuniști, cu oricine era în stare să-i hărțuiască pe nemți, să arunce în aer poduri, cu orice mijloace, să facă trenurile să deraieze și să contribuie la provocarea nesupunerii civile. Dacă acceptam să mă alătur acestora, aș fi avut o șansă să mă reîntorc, poate cu de Chastelain, și să stabilesc legătura cu Maniu.

Nu mă simțeam deplin angajat când am plecat, dar caracterul neprotocolar și independența SOE constituiau desigur o atracție deosebită.

PARTEA A DOUA
februarie 1941–decembrie 1943

Capitolul VIII
Căderea rețelei române

Aveam să aștept aproape trei ani înainte de a mă întoarce în România.

În timpul primei mele șederi la Istanbul, hoinăream ore în șir printre vechile case de lemn ale Stambulului, adesea cu Denis și Ilona Wright, care erau în așteptarea transferului la Consulatul din Trapezunt. Am vizitat Sfânta Sofia, cu zborul nebun al păsărilor în domul ei magnific, în timp ce savanții occidentali redescopereau frumusețile mozaicurilor. În vitrinele prăvăliilor de lângă Universitate se răsfățau vase enorme de iaurt cu caimac gros, smântânos și gălbui, foarte departe de treaba aia pasteurizată pe care o ținem în frigiderele noastre astăzi.

Grandoarea clădirii fostei ambasade, care găzduia acum SOE, aminteа de măreția de odinioară a Porții. Membrii grupului de agenți secreți erau tentați să nu se despartă nici un moment. Pe malul Bosforului era o cârciumă cu un pom care ieșea prin acoperiș. Frecventam barurile de noapte pentru europeni și pentru unii turci de bani gata, unde puteai să-ți comanzi whisky-ul cu sticla, având capacul sigilat, și, ca o precauție în plus, pipăiai baștina de pe fundul sticlei ca să știi dacă băutura nu era contrafăcută. Când ne duceam să dansăm în semiîntunericul său, unul de-ai noștri rămânea totdeauna la masă să păzească paharele de vreo mână nemțească.

Georgescu învăţase să prepare cerneală simpatică şi începuse să ne trimită mesaje. La 13 februarie, Biroul SOE asigurase Londra că se poate aştepta ca Maniu să părăsească România „de acum înainte oricând", cu toate că Robert Hankey, care discutase cu el cu puţin înaintea plecării noastre din Bucureşti, a ajuns la concluzia că bătrânul domn nu-şi va abandona niciodată poporul în faţa unor riscuri directe care pe el nu l-ar fi ameninţat dacă ar fi fost în străinătate.[1] Oricum, Maniu nu era omul să ia hotărâri pripite. Zamfireştii, al căror tată făcea acea ciocolată minunată, au povestit că pe vremea când Maniu era prim-ministru, a venit într-o dimineaţă la cofetăria lor să-i cumpere reginei Maria un mic dar. Întrucât lua masa cu ea la Sinaia, un vagon special a fost ataşat pentru el la un tren obişnuit. I-a trebuit atât de mult să aleagă bomboanele de ciocolată, încât tatăl lor a fost nevoit să-i telefoneze şefului de gară şi să-i explice că domnul Maniu va întârzia „din raţiuni de stat" şi că îl roagă să aibă amabilitatea să facă trenul să mai aştepte.

Când am plecat în Grecia din Istanbul, nemţii înaintau deja spre sud. Aveam un compartiment rezervat, dar m-am trezit curând ajutându-i pe refugiaţii greci să intre pe fereastră cu bagaje cu tot. Cea mai mare parte a drumului, am stat pe o jumătate de paporniţă, spate în spate cu proprietarul ei. De la Atena am zburat la Cairo. Era prima oară când călătoream cu avionul şi îmi amintesc încă norii azurii de dedesubt care deveneau din ce în ce mai gălbui odată cu traversarea coastei africane şi am zărit pentru o clipă piramidele în timp ce ne învârteam pentru aterizare.

Cairo era plin de uniforme britanice; părea că pentru moment revenise la statutul de protectorat. Comandantul şef al trupelor din Orientul Apropiat şi Mijlociu controla un teatru larg de operaţiuni cuprinzând războiul din deşert, cel din Grecia şi mai târziu campaniile din Italia, incluzând deopotrivă România. În iulie 1941, un ministru de stat rezident a fost trimis să-i preia o parte din sarcini, iar una dintre misiunile sale era aceea să asigure relaţii normale între serviciile de informaţii secrete – SOE, SIS, PWE – care se certau între ele, dar şi cu diversele

departamente auxiliare şi cu Foreign Office. Cairo, cu verile sale deosebit de calde şi de umede, părea să acţioneze drept catalizator al geloziilor interdepartamentale.

La 1 martie am intrat în SOE, ca civil. Aveam indicativul 10188 şi eram angajat în secţiunea română cu birourile în Rustem Buildings. Pe atunci acţionam sub numele de GSI(J); totdeauna, când se referea la Rustem Buildings, şoferii de taxi egipteni îl numeau însă „Sediul serviciului secret". La 4 aprilie, Istanbulul a anunţat primul său contact prin radio cu Maniu. Unul dintre nepoţii săi, Bălan, era şef de atelier de reparaţii la AEG, întreprinderea germană de instrumente electrice care avea o filială şi la Bucureşti. El avea de obicei pe bancul de lucru o mulţime de componente; folosea pentru transmisiunile sale doar şaisprezece dintre acestea, conectate, dar fără să fie asamblate într un aparat. După fiecare transmisie, le deconecta şi le împrăştia pentru ca cei de la serviciul de siguranţă să nu remarce nimic ieşit din comun. Popovici, adjunctul lui Chas de la Unirea, îl recrutase pe Jean Beza, operator radio la liniile aeriene române. (Fratele său, George Beza, se afla deja în Orientul Mijlociu). Jean se ducea la AEG conform programării, în timp ce un alt colaborator al lui Maniu, Augustin Visa, îi ducea lui Bălan mesajele ce urmau să fie transmise. Era de-a dreptul ilar faptul că, fără voia lor, tocmai nemţii asigurau transmiţătorul şi achitau nota de plată pentru electricitatea necesară acestui contact cu Aliaţii.[2]

La Cairo am alcătuit un fişier în care notam informaţiile din România – reglementări locale ş.a. – care i-ar fi putut folosi unui agent britanic pentru a nu cădea în plasa poliţiei. Cu toate că la Londra a apreciat valoarea proiectului meu, el a fost abandonat îndată după plecarea mea.

Locuiam la hotelul Continental, într-o cameră spaţioasă, aerisită, cu un ventilator lent, atârnând din plafon. Pe terasa de pe acoperişul hotelului – teren propice de vânătoare pentru agenţii italieni – cei mai tineri dintre noi ne distram urmărind evoluţiile unei fantastice dansatoare din buric şi discuţiile lipsite de orice precauţii de securitate purtate în jurul nostru de ofiţerii superiori. Fiind ofiţer de serviciu timp de o săptămână, Hugh

Seton-Watson a găsit la un moment dat, într-un sertar neîncuiat din Rustem Buildings, lista tuturor agenţilor noştri din Balcani, cu indicative cu tot. În deşert, cântecul preferat al soldatului de rând englez era *Lili Marleen*, iar Rommel era generalul său favorit. Când ni se termina ginul trebuia să ne mulţumim cu daiquiri. Viaţa la Cairo se deosebea cu puţin de războiul ciudat pe care îl trăisem în România.

Pussy Nasta, fiica ziaristului Liviu Nasta, obişnuia să se ridice de la masă, în toiul unui dineu, pentru a se duce să transmită în ţară un program de ştiri, tremurând veşnic de teamă că i-ar putea fi recunoscută vocea şi că familia ei ar putea păţi ceva. Cu noi mai erau şi Madou Faucigny-Lucinge, care s-a căsătorit mai târziu cu Lordul Forbes, şi Hermione Ranfurly*, asistenta particulară a generalului Wavell, al cărei soţ căzuse prizonier de război. Melodia favorită de dans era pe atunci *Begin the Beguine*, pe care orchestra părea să nu o cânte niciodată îndeajuns. Julian Amery** era şi el acolo şi lucra la serviciul pentru Iugoslavia şi Albania; mâncam câteodată porumbei într-un restaurant de pe malul Nilului şi discutam despre ce fel de Europă s-ar putea naşte din război. Cred că în mine zăcea un amestec straniu de inteligenţă nativă, de conformism şi instincte liberale, cu o pasiune mai curând pentru aventură – intelectuală şi fizică – decât pentru intriga care părea să-i domine pe superiori.

Îmi petreceam o parte din timp cu doi polonezi, cunoscuţi sub numele conspirative Christine Granville şi Andrew Kennedy. S-ar putea ca Andrew să fi fost singurul paraşutist cu un singur picior din întregul război. Christine se pregătea să plece în Franţa, dar nu-l putea lua cu ea pentru că, după spusele ei, franceza lui Andrew nu era grozavă şi s-ar fi putut să se încăpăţânezc să spună: *couché dans le soleil.* În timpul ocupaţiei germane a Poloniei, contesa Gizycka, născută Krystyna Skarbek – cunoscută sub numele de Christine Granville –, stabilise o cale de

---

* Lady Ranfurly, soţia contelui de Ranfurly.

** Acum, the Right Honourable Julian Amery, Membru al Parlamentului şi al Consiliului Privat al Reginei.

colare prin Carpaţi, pe schiuri. Mi-a povestit cum, odată, când germanii se aflau pe urmele ei, s-a întâlnit cu un tăietor de lemne care, cu mare prezenţă de spirit, a luat-o la el acasă, unde s-a dat drept fiica lui bolnavă la pat; chiar aşa, ceva ca-n basme. Era subţirică, blondă, plină de vitalitate, frumoasă şi optimistă în privinţa deznodământului războiului. Ulterior i s-a decernat Crucea Sf. Gheorghe pentru bravură deosebită şi iniţiativă în luptă, dar n-a mai putut să se întoarcă niciodată în Polonia. Erau o mulţime de femei în SOE, aproximativ o treime din totalul forţelor noastre de la mijlocul anului 1944, multe dintre ele străine, multe în acţiune şi în situaţii deosebit de periculoase.

Înainte ca noi să fi părăsit România, la începutul lui februarie, Hitler aprobase planul Barbarossa de invadare a Rusiei, prevăzută pentru mijlocul lunii mai. Operaţiunea a fost amânată cu cinci săptămâni, în special datorită rezistenţei îndârjite a Greciei, apărută în flancul său, ceea ce l-a costat probabil Moscova. Între timp, contele von Schulenburg, ambasadorul Germaniei la Moscova, a încercat personal să-l convingă pe Führer că, dată fiind situaţia existentă, ruşii nu au intenţia să atace Reichul. Argumentele lui von Schulenburg au fost respinse pe loc cu un „nu poţi să ai încredere în ei". Într-un scurt memoriu destinat în exclusivitate lui Hitler, înţeleptul Weizsäcker sublinia că singura chestiune care merita atenţie era aceea dacă invadarea Rusiei putea grăbi prăbuşirea Angliei. Concluzia lui a fost negativă. Nici luarea Moscovei nu l-ar putea înfrânge pe Stalin, care s-ar retrage spre est. Tehnica de rezistenţă pasivă a slavilor era bine cunoscută.[3]

Spre deosebire de Ministerul de Externe german, Antonescu, pe care Hitler îl preţuia mult, îl îndemna pe acesta să acţioneze. Cu o zi înainte de întrevederea cu von Schulenburg, Generalul îi dăduse asigurări că germanii vor reuşi să rupă frontul înainte ca ruşii să apuce să-şi aducă rezervele. Majoritatea celor care eram la Cairo înclinam să fim de acord cu aprecierea lui Antonescu, şi nu cu cea a lui Weizsäcker; la 22 iunie, când Germania şi România au invadat Rusia, amicii noştri de la Marele Stat Major îi mai dădeau – într-un cadru neoficial – Armatei

Roşii şase săptămâni. Dar toată lumea mai spera într-un miracol. Dacă ruşii ar putea să le reziste nemţilor până la iarnă, se putea ca Marea Britanie să nu mai fie obligată să ducă mai departe tot greul războiului. În această fază, noi consideram România un aliat al Germaniei doar cu numele, care se întovărăşea la drum cu ea, ca să spunem aşa, doar pentru a-şi recupera teritoriile de la est, pe care Rusia i le luase cu douăsprezece luni înainte. Ştiam că marea majoritate a românilor erau de partea Aliaţilor şi nu prevedeam măsura în care România se va lăsa prinsă în plasa Germaniei şi consecinţele acestui fapt pentru relaţiile noastre cu opoziţia din România.

În iunie, când s-a autoavansat mareşal, Antonescu era încrezător în ajutorul Führerului pentru dobândirea provinciilor de la răsărit şi, în acest sens, Maniu era de partea lui, insistând totuşi asupra faptului că îndată ce acestea redeveneau româneşti, ele trebuiau să se bucure de o administraţie mai luminată decât în trecut. Totuşi, atât el, cât şi Brătianu cereau ieşirea României din război îndată ce Basarabia şi Bucovina de Nord vor fi redobândite. „Este inadmisibil să apărem ca agresori împotriva Rusiei – aliata de azi a Angliei, învingătoarea, probabil, de mâine – pentru orice alt ţel decât Basarabia şi Bucovina."[4] Trupele române, obiectau ei, nu au nici un drept să se afle pe teritorii sovietice propriu-zise.

În toiul războiului, Antonescu a constatat că propunerea era impracticabilă. Maniu şi Brătianu l-au făcut singurul responsabil al înrăutăţirii situaţiei militare. În memoriile pe care i le înaintau cu regularitate Mareşalului, ei argumentau că, dacă acesta nu renunţa la politica adoptată, România se va afla în tabăra învinşilor, va deveni un inamic al aliaţilor ei tradiţionali şi va fi lipsită de apărare împotriva represiunilor sovietice. S-a dovedit că au avut dreptate. Timp de trei ani, soldatul român a luptat în cele mai îngrozitoare condiţii. Era dârz, neînduplecat şi avea nevoie de mai puţine lucruri decât neamţul ca să supravieţuiască. Ducea întotdeauna lipsă de echipament – în special de tancuri şi de tunuri anti-tanc – şi i se încredinţau misiunile cele mai dificile, cum ar fi executarea culoarelor de trecere prin câmpurile de

nume. La sfârşitul războiului împotriva Rusiei, când Basarabia şi nordul Bucovinei fuseseră reocupate de Armata Roşie, pierderile de vieţi umane ale României se ridicau la 620 000 de morţi, răniţi şi dispăruţi.

În august, la două luni după invadarea Rusiei, am auzit că Rică Georgescu, cunoscut sub numele conspirativ „Jockey", fusese arestat cu întreaga reţea a lui Popovici. Era un adevărat dezastru. Maniu era nepriceput în chestiunile tehnice ale rezistenţei – telegrafie fără fir, cifru, curieri, securitate şi altele de acest fel – de care depindeau comunicaţiile cu Aliaţii. Fără energia şi calităţile de bun organizator ale lui Georgescu, toate şansele noastre de a face o treabă bună în România ar fi fost, după cum credeam noi, în mare măsură diminuate. De Chastelain, sprijinit de Cairo şi Londra, a încercat cu disperare o cale de a i salva viaţa lui Jockey. Dar acest lucru a fost realizat chiar în ţară de către soţia sa, Lygia, de Maniu şi de Antonescu însuşi.

În reţeaua de 15 oameni, înfiinţată de Popovici la Bucureşti, se afla şi un anume Constantin (Dinu) Mircea. Mircea s-a căsătorit cu fosta nevastă de origine australiană a consilierului juridic al Legaţiei şi au plecat amândoi la Istanbul pentru a cere viza australiană. Întrucât cererea se transmisese la Canberra şi răspunsul întârzia, soţia lui a plecat înainte. Hotărârea ei a fost o adevărată calamitate. Mircea s-a îndrăgostit peste noapte de o dansatoare de bar româncă, Stella, care era şi metresa permanentă a reprezentantului Gestapoului. Mircea i-a făcut cel puţin o aluzie, dacă nu mai multe, la activitatea grupului Popovici, pe care aceasta a transmis-o neamţului ei.

Pentru câtva timp, cei din SOE l-au folosit pe Mircea ca supapă între ei şi românii care soseau la Istanbul de la Bucureşti. Când, după invadarea Rusiei, cei veniţi din România s-au mai rărit, i s-au făcut bagajele pentru Palestina. Peste câteva săptămâni, s-a întors. Expirându-i, în sfârşit, viza de şedere în Turcia, de Chastelain, care precis ştia cât de periculos putea fi acesta pentru reţeaua românească, a încercat din nou să scape de el. Dar Mircea a refuzat să se întoarcă în Orientul Mijlociu „dacă

nu va fi însoţit de o femeie împotriva căreia autorităţile noastre de siguranţă aveau obiecţii". La sugestia iubitului ei de la Gestapo, Stella încerca acum să-l convingă pe Mircea să se întoarcă cu ea în România. De Chastelain notează că s-au depus eforturi pentru a împiedica acest lucru, „dar turcii ne-au lăsat baltă, mai curând intenţionat decât accidental".[5] Aproape sigur, serviciile de informaţii turceşti îşi împărţeau bunăvoinţa în mod echitabil între englezi şi germani.

Până aici, povestea a fost pusă cap la cap din documente oficiale şi din ceea ce mi-a relatat Georgescu. Restul provine în întregime de la Georgescu. Dinu Mircea şi Stella au plecat împreună cu neamţul şi au fost arestaţi la sosirea în Bucureşti. Căpitanul Bărbulescu, magistratul, care i-a anchetat, i-a spus lui Mircea că fata va fi eliberată dacă el va furniza o listă a românilor pe care i-a cunoscut pe vemea când era la şcoală în Anglia şi care erau fie prieteni de-ai lui, fie angajaţi ai unor firme britanice. A fost menţionat inginerul Popovici.

De fapt, Mircea l-a indicat doar pe Popovici, dar era suficient. Popovici aflase în aceeaşi dimineaţă ştirea morţii fratelui său pe front şi nu era într-o stare de spirit care să-i permită să reziste la interogatoriu. A deconspirat numele membrilor întregului grup. Toţi, inclusiv Bălan şi Beza, au fost ridicaţi imediat şi, în speranţa că se vor salva, au declarat că lucrau pentru Maniu.

Singurul care n-a fost arestat la 15 septembrie a fost Rică Georgescu. Lua masa la Predeal cu Maniu şi ministrul Statelor Unite şi, în acel sfârşit de săptămână, nu aflase nimic despre căderea reţelei de la Bucureşti. Dar luni, când a revenit la biroul său de la Româno-Americana, l-a găsit pe Bărbulescu şi pe un neamţ aşteptându-l. A fost arestat în jur de ora 13.

După ce neamţul i-a lăsat, Bărbulescu l-a condus pe Rică la şeful lui, colonelul Velciu. Prima întrebare a acestuia se referea la Maniu: avea vreo legătură Georgescu cu liderul Partidului Naţional-Ţărănesc? Georgescu a răspuns că desigur avea, întrucât Maniu i-a fost naş la cununie. Dar el nu făcea politică: conducerea firmei Româno-Americane îi dădea destulă bătaie de cap. El nu era nici măcar membru al partidului lui Maniu.

Colonelul Velciu a cerut atunci să fie adus Popovici. Când a dat cu ochii de Rică, Popovici s-a prăbuşit şi a recunoscut că i spusese lui Bărbulescu tot; fuseseră toţi băgaţi la apă, inclusiv Georgescu. Desigur, a fost un şoc mare pentru Rică, dar şi a făcut socoteala că nu era totul pierdut, atâta vreme cât numele lui Maniu nu va fi implicat. A făcut apel la simţămintele de bun român ale colonelului, rugându-l să-i spună adevărul: a fost menţionat Maniu în declaraţii? Da, a spus Velciu, a fost. Şi au aplicat nemţii să vadă aceste declaraţii? Nu, i-a răspuns colonelul. Rică a subliniat atunci că, dacă Aliaţii câştigă războiul..., dar colonelul i-a spus că el crede în victoria germană. Da, a admis Rică, dar dacă, în ciuda tuturor condiţiilor foarte nefavorabile, Aliaţii ar câştiga totuşi, nu i-ar merge bine nici lui Velciu, nici serviciului său, când vor fi traşi la răspundere pentru faptul că l-au incriminat pe liderul opoziţiei antigermane din România. Dacă acesta l-ar putea scoate pe Maniu din cauză, Georgescu ar accepta întreaga responsabilitate pentru reţea. Până la urmă, magistratul a fost convins să dea ordin ca declaraţiile să fie redactilografiate, substituind numele lui Maniu cu cel al lui Georgescu în calitate de cap al conspiraţiei. Dar, în acest caz, i a atras atenţia colonelul, trebuie să existe o dovadă materială că o parte din fondurile britanice s-au oprit la Georgescu; trebuia să i fie găsit, a doua zi, un milion de lei în casă.

Rică a primit permisiunea să-i telefoneze soţiei sale care a venit plângând la închisoare. El i-a cerut să facă rost de un milion de lei pe care să-l plaseze în casa lor, astfel ca agenţii Parchetului Militar* să-l poată descoperi a doua zi: Lygia era întotdeauna gata să încerce imposibilul. S-a dus mai întâi la Maniu, dar acesta nu avea suma necesară. Apoi s-a adresat trezorierului partidului, care i-a spus că nu avea în seif un milion de lei. S a îndreptat atunci spre unchiul ei, generalul Ion Manolescu,

* Parchetul Militar din România se afla sub ordinele lui Eugen Cristescu, şeful Serviciului Special de Informaţii, pentru anchetarea şi aducerea în faţa Curţii Marţiale a cazurilor penale incriminând personalul civil şi militar acuzat de trădare şi crime împotriva statului.

administratorul unuia dintre domeniile regale; dându-şi seama cât de gravă era situaţia lui Rică şi a lui Maniu, a promis că va face rost cumva de bani până dimineaţa.

Georgeştii aveau două case – una era a lor şi alta le fusese pusă la dispoziţie de societatea petrolieră. A doua zi dimineaţa, la opt, Rică şi-a dat seama că nu va fi percheziţionată casa care trebuia. I-a telefonat soţiei sale, care a reuşit să mute banii la timp. Aşa cum trebuia, banii au fost descoperiţi, Parchetul Militar şi-a căpătat cota parte cuvenită de 20 la sută din captură, şi a doua zi Partidul Naţional-Ţărănesc i-a returnat milionul generalului Manolescu.

Lygia ştia că pedeapsa cu moartea era aproape obligatorie în acest caz – există probe documentare la Bucureşti că se intenţiona într-adevăr execuţia lui Georgescu –, aşa că s-a pus în mişcare ca să-l salveze. A reuşit printr-un aghiotant de-al lui Antonescu să obţină o întrevedere cu Mareşalul, pe care l-a convins să-l primească pe Maniu. Dar când i-a spus lui Maniu ce făcuse, acesta nu s-a arătat prea încântat. Poate că ar fi dorit să fie consultat în prealabil poate că avea alte planuri şi nu dorea să-i rămână obligat Mareşalului.

Lygia şi-a pierdut cumpătul cu Maniu. Ei bine, a spus ea, Rică a recunoscut că le-a transmis Aliaţilor informaţii despre producţia de ţiţei şi despre exporturile de petrol destinate Germaniei, dar era oare convins Maniu că povestea aceasta va rezista la tribunal? Nu-şi dădea oare seama că, dacă nu se oprea procesul, propriul său nume va fi târât în faţa instanţei de către procuror sau de către oricare dintre ceilalţi inculpaţi? Autorităţile vor avea atunci pretextul să-i restrângă activităţile proaliate. Se simţea pregătit pentru asta?

Răspunsul lui Maniu a fost tipic pentru el; nu-i plăcea să ia hotărâri pripite, dar era foarte ferm când i se dădea timp de gândire. S-a dus până la urmă la Mareşal şi i-a spus că, în cazul în care Rică Georgescu va fi judecat, el va fi primul martor al apărării. Asta l-a impresionat pe Antonescu, care n-a pierdut niciodată din vedere popularitatea de care se bucura Maniu în ţară. Era oricum prea târziu ca procesul să mai poată fi oprit;

prizonierii fuseseră duşi pe jos pe străzi către Curtea Marţială şi acuzaţi de trădare. Dar Antonescu putea să amâne sentinţa *sine die*. Nu ştim ce explicaţii le-a dat el nemţilor, dar aceştia erau furioşi; aşa cum aveam să descopăr mai târziu, Mareşalul putea să fie foarte încăpăţânat în astfel de cazuri.

În regim de carceră, Rică a fost supus unui tratament foarte dur timp de şase luni. Într-o noapte, în primăvara anului 1942, a avut o criză renală şi, cu toate că avea dureri foarte mari, i s-a refuzat chiar şi o cană cu apă. A doua zi, colonelul Velciu, directorul închisorii, a venit în celula lui pentru prima oară. A fost cutremurat de starea lui Rică; le-a permis soţiei şi medicului familiei să-l vadă şi, după spusele lui Rică, l-a săpunit zdravăn pe gardian. Din momentul acela, Lygia şi Alecu Ionescu, adjunctul lui Rică la Româno-Americana, l-au vizitat cu regularitate şi el s-a înzdrăvenit încetul cu încetul. La 1 mai, Velciu a venit în celula lui Rică şi a participat la o mică sărbătorire a zilei de naştere a Lygiei, care a început să-l invite de atunci la unele dintre petrecerile date de prietenii sau rudele ei. Până la urmă, Rică a fost mutat din celula nr. 12 în celula nr. 2, unde avea răcitor şi putea folosi celula alăturată ca „salonaş".

Întrucât maşina Lygiei fusese rechiziţionată, ea făcea drumul lung până la închisoare cu tramvaiul sau pe jos ca să-i ducă de mâncare; era întotdeauna urmărită de o maşină a Siguranţei. Odată, a încercat o figură pe care aveam să o fac şi eu oamenilor Siguranţei câţiva ani mai târziu; a aşteptat în zăpadă şi, când maşina a ajuns lângă ea, i-a întrebat dacă mergeau în aceeaşi direcţie şi dacă nu puteau să o ia cu ei. Au refuzat-o politicos. Singurii prieteni din lumea diplomatică care îndrăzneau să se întâlnească cu ea erau încântătorii Bova Scopa – ministrul Italiei şi soţia acestuia, ca şi argentinienii. Aceştia din urmă o aşteptau chiar la poarta închisorii cu fanionul fluturând pe maşină şi o conduceau acasă pentru a-i da timp să se schimbe înainte de a veni la ei la o petrecere.

Între timp, Rică Georgescu lucra pentru a câştiga bunăvoinţă în închisoare. A început prin a-i convinge pe gardieni şi pe ofiţerii de serviciu să facă abateri mărunte de la regulament,

ca, de pildă, să nu-i pună lacăt la uşă decât dacă nemţii apăreau pe acolo. Mai târziu, când nu riscau să vină vreun neamţ în vizită, îl lăsau să se plimbe prin grădină şi să hrănească gâsca colonelului. Până la urmă, ofiţerii şi gardienii au început să lucreze pentru el. Cu toate că fuseseră atraşi de personalitatea puternică şi plăcută a lui Rică, oamenii de pază îşi riscau carierele, viaţa lor şi a familiilor lor pentru a ajuta cauza britanică. Printre simpatizanţii noştri se aflau şi personalităţi de marcă ale regimului antonescian. Ca în orice societate, măsura în care fiecare dintre membrii acesteia era pregătit să-şi pună pielea la bătaie diferea mult de la om la om, dar colonelul Velciu, Colonelul Radu Ionescu (succesorul său), căpitanul Bărbulescu şi un oarecare maior Oatu s-au hotărât, după cum vom vedea, să-şi asume riscuri considerabile.

Capitolul IX
Restabilirea legăturilor radio

Curând după arestarea lui Jockey, am fost trimis la Teheran să însoţesc un grup de germani proaliaţi la una dintre bazele de antrenament SOE de la Haifa. Ministru la Teheran era Sir Reader Bullard. Robin Hankey era şeful Cancelariei. Francis Buckley cu încântătoarea sa soţie, Audrey, se aflau, de asemenea, acolo. Christopher Sykes* m-a prezentat vânzătorilor de covoare ştiutori a o groază de limbi. Nancy Lambton** mergea cu bicicleta, se întreţinea mai curând cu scriitorii şi profesori iranieni decât cu diplomaţii şi ajunsese ca literatura persană să-i fie mai familiară decât majorităţii oaspeţilor ei iranieni.

Între Teheran şi Cairo l-aş fi ales desigur pe cel dintâi, dar trebuia să-mi iau nemţii de acolo. Cred că i-am lăsat – erau o

---

* Autorul cărţilor *Four Studies in Loyalty*, *Orde Wingate*, *Troubled Loyalty: A Biography of Adam van Trott* etc.

** Ann K. S. Lambton, profesoară emerită de persană la Universitatea din Londra. Distinsă specialistă în studii persane.

mână de oameni cumsecade – la o bază de tranzit de lângă Bagdad, pentru că, după cum îmi amintesc, am petrecut o seară cu un prieten, la un pahar de bere neagră cu şampanie, pe o terasă care dădea spre Tigru, şi a doua zi am luat ceaiul cu Freya Stark, care purta o pălărie cu boruri mari împotriva soarelui şi părea o persoană cu mult simţ practic; i-am luat apoi pe nemţi cu autobuzul fraţilor Nairn până la Haifa; după ce i-am predat autorităţilor bazei militare, m-am îmbolnăvit.

Aveam ori difterie ori poliomielită şi, întrucât personalul civil nu avea acces la medicamentele militarilor, am rămas cu sănătatea zdruncinată pentru tot restul vieţii. Le datorez supravieţuirea unui medic vienez, care făcea parte din grupul de refugiaţi ce preferaseră să-şi arunce vasul în aer în portul Haifa decât să riște să li se interzică debarcarea, unui medic rus specializat în boli de gât şi fetelor de la hotelul în care am locuit, aflat pe Muntele Carmel. Îmi stăruie trei imagini din vara aceea bătută de vânturi fierbinţi, când zăceam în pat cu faţa strâmbă şi gâtlejul aproape strangulat. Prima este a unui vis delirant în care beam suc de fructe de la gheaţă. Alta este a nervosului medic vienez înfundându-şi mâinile până la cot în apă rece, înainte de a mi face o injecţie în inimă. Şi, cea de-a treia, de pe vremea când eram nițel mai bine, mi-l aminteşte pe Patrick Leigh Fermor stând la picioarele patului şi schimbând câteva vorbe româneşti cu mine. Cuvântul moldovenesc pentru cearşaf era slavonul „prostire", provenind din „prost", însemnând „slab la minte", şi de la „a prosti" pe cineva. Echivalentul său din Muntenia este „cearceafuri", de origine turcă, cuvânt pronunţat prelung cu o iluzie de „i" la sfârşit, care dă un marcat efect onomatopeic, sugerând fâşâitul mătăsii orientale.

Când am început să mă ţin pe picioare, nu eram încă în stare să iau parte la vreo operaţiune militară, nici la pregătirile care o precedă. Mă aflam la Ierusalim în timpul evacuării de urgenţă a oraşului Cairo şi urmam un curs simplu, de zece zile, la baza de antrenament SOE pentru Orientul Mijlociu, deprinzând alfabetul

Morse şi învăţând cum să folosesc un transmiţător portabil al SOE, care, ca şi Enigma, provenea din Polonia.

La Cairo împărţeam locuinţa cu David Russell*, care, îmbrăcat în uniformă germană, tocmai salvase doi ofiţeri şi opt ostaşi de rând de la Tobruk. Apartamentul dădea spre un cinematograf în aer liber şi, dacă aveam nesăbuinţa să ne culcăm devreme, stăteam cu ochii deschişi până la ora unu noaptea, ascultând replicile ininteligibile în arabă ale filmului. David avea un servitor sudanez cu care uneori, după cină, încingea o trântă.

După arestarea reţelei româneşti în august 1941, de Chastelain, care era acum şeful biroului de la Istanbul, nu avea legătura radio cu Bucureştii şi trebuia să se mulţumească cu un curier ocazional. Întrucât ştirile acestea veneau încet şi nu erau sigure, prioritatea numărul unu a SOE era să restabilească comunicaţiile radio. În aprilie, când am aflat că un radiotelegrafist român de pe unul din vasele companiei Goeland era internat în Palestina, colonelul Ted Masterson, şeful Secţiei române de la Cairo, s-a dus să stea de vorbă cu el. Nicolae Ţurcanu, telegrafistul, se ducea la pregătire paramilitară şi la antrenament de paraşutism, în timp ce eu mă ocupam să-i găsesc ruta pe care va pleca în România. A fost aleasă până la urmă cea via Mihailović pentru operaţiunea „Ranji", condusă de David Russell, însoţit de Nicolae Ţurcanu ca radiotelegrafist.

În ianuarie 1943 am fost expediat la Istanbul pentru recuperare; locuiam într-o casă a SOE pe coasta Mării Marmara şi mă hrăneam cu caimacul adus de o mămoasă menajeră turcoaică. Învăţasem destulă rusă ca să fac o conversaţie la ora ceaiului cu o doamnă din Istanbul, iar serile îmi exersam cunoştinţele de morse cu una dintre staţiile noastre din Palestina. Mai târziu, mi s-a alăturat un tip simpatic, din Marina Militară Română. Alexandru (Sandy) Ştiubei, care aştepta ca şi mine să participe la o operaţiune SOE şi cu care traversam golful cu

---

* Ridicat la gradul de ofiţer de gardă în aprilie 1940. Angajat în SOE în aprilie 1942. În ianuarie 1943 i s-a acordat „Crucea Militară". În iunie 1943 a fost omorât în timp ce conducea operaţiunea „Ranji" în România.

barca să bem o bere sau un zabib la cafenea. Aveam încă dificultăți la înghițit.

De acasă până la Istanbul călătoream cu tramvaiul sau cu vaporul. Bântuia o epidemie și mă trezeam scărpinându-mă în tramvai de păduchi imaginari, gândind la ce pericole se expusese ambasadorii noștri pe vremea când Constantinopolul era în plină glorie. Vapoarele solide, construite de Brown Brothers din Glasgow în anii 1880, se loveau de ponton până când distanța era destul de mică pentru ca pasagerii să poată sări pe mal sau de acolo pe vapor. Se spunea că trădătorii turci erau aruncați în coșurile acestor vapoare.

De Chastelain mi-a relatat încercările lui de a rămâne în legătură cu Maniu după arestarea lui Jockey. În martie a trimis un aparat de radiotransmisie în locul celui folosit de Bălan, dar Maniu nu a răspuns la semnale. L-am cunoscut pe Tozan, omul care trecuse clandestin aparatul în țară; era un tip strălucitor, care, atunci când Atatürk i-a forțat pe toți cetățenii turci să-și ia un nume de familie, l-a adoptat pe cel desemnând cel mai mic lucru cu putință – fir de praf. Lufti Bey, cum era el cunoscut la Istanbul, găsea o cale de ieșire din orice situație, nu numai în țările balcanice, dar chiar mai departe, la Budapesta. Când a fost arestat acolo, a acuzat dureri mari și a fost dus la spital, unde știa că va întâlni agenți SOE. I s-a scos vezica biliară perfect sănătoasă și în timpul convalescenței chirurgul și surorile l-au ajutat să evadeze.

În ianuarie, disperat să stabilească legăturile cu România, de Chastelain s-a gândit că ar putea să înlocuiască rețeaua Georgescu-Popovici cu Bursan, un om de afaceri, liberal de-al lui Brătianu, care îi aducea cu regularitate rapoarte politice și economice. În iunie, cu gândul la Țurcanu, l-a rugat pe Bursan să găsească un loc de paraşutare potrivit și în august își pusese mari speranțe într-o moșie de lângă Craiova. Țurcanu era pregătit să plece la sfârșitul lui septembrie. Cu toate acestea și aranjamentul acesta a căzut și, în noiembrie, Bursan, cu ocazia ultimei sale vizite la Istanbul, i-a spus lui Chas că moșia de la Craiova a fost vândută. În aceeași lună, alt român, Gheorghiu, despre

care Chas ştia că este curier veritabil, l-a avertizat din partea lui Jockey asupra lui Bursan şi contactul s-a întrerupt.[1]

Vizita lui Gheorghiu fusese aranjată de către Georgescu (Jockey) şi de către soţia acestuia. Îngrijorat de lunga întrerupere a comunicaţiilor cu Aliaţii şi având timp berechet la dispoziţie, lui Rică i s-a năzărit o idee. Lygia a pus-o în practică. A convins-o pe prietena ei Florica Stoicescu, soţia preşedintelui Creditului Minier, singura societate petrolieră eminamente românească din ţară, că Rică dorea să-i facă o propunere atât de interesantă soţului ei încât merita ca acesta să meargă să-l vadă la închisoare. Admirator al lui Antonescu, Stoicescu s-a îngrozit iniţial la ideea de a vizita un deţinut politic, dar Lygia şi Florica au reuşit până la urmă să-l convingă să renunţe la convenţionalismul lui oarecum exagerat şi să se prezinte la poarta închisorii drept unchiul lui Georgescu.

Rică i-a sugerat lui Stoicescu că România ar face mai bine să cumpere proprietăţile Aliaţilor decât să şi le însuşească. Creditul Minier ar putea obţine probabil pe nimica toată cele două rafinării şi reţeaua de desfacere aparţinând societăţii britanice Unirea. Unul dintre cele mai mari conglomerate petroliere din ţară ar deveni astfel românesc, şi nu german. Stoicescu a fost impresionat. S-a consultat cu Mareşalul, care era nerăbdător să limiteze exploatarea germană a petrolului românesc; două săptămâni mai târziu, Operaţiunea „Lygia" a fost aprobată.

Gheorghiu, directorul general al Creditului Minier, a venit apoi să-l vadă pe Rică pentru a discuta detaliile. Rică i-a sugerat să-l contacteze pe de Chastelain la Istanbul, deoarece acesta, ca fost angajat al Unirii, putea supune propunerea companiei-mamă din Marea Britanie. Când s-a lămurit în cursul discuţiei că Gheorghiu era unul din mulţii admiratori ai lui Maniu, Rică a decis să-i încredinţeze secretul la prima întrevedere. L-a întrebat dacă ar fi pregătit să lucreze în calitate de curier al lui Maniu, şi Gheorghiu a fost de acord. Dacă ar fi intrat în panică şi ar fi informat autorităţile, Rică Georgescu era un om sfârşit.

Cum nemţii nu trebuiau să aibă nici cea mai mică idee despre ce se punea la cale, Antonescu i-a cerut lui Cristescu, şeful

Serviciului Special de Informații, să-l verifice pe Gheorghiu. Cristescu l-a avertizat pe Gheorghiu că la Istanbul, Gestapoul fiind activ, va trebui ca întâlnirea cu cei de la Unirea să aibă loc în casa lui Economu, reprezentantul SSI. Deși era profund zdruncinat de convorbirea cu Cristescu, Gheorghiu s-a purtat corect față de Rică Georgescu, care, la următoarea întâlnire, i-a comunicat parola „privighetoarea" ce urma să-l convingă pe de Chastelain că el era un curier de încredere trimis de Maniu și de Rică însuși.

La Istanbul, conform indicațiilor, Gheorghiu s-a întâlnit cu de Chastelain în casa lui Economu și, în timp ce gazda deschidea o sticlă de țuică, a scris cuvântul „privighetoare" pe o bucățică de hârtie pe care i-a dat-o lui de Chastelain pe furiș. Chas, care mâzgălea cu zel hârtii în timpul conversației, a notat o întâlnire printre datele pe care le însemna și la plecare a strecurat hârtia în buzunarul pardesiului lui Gheorghiu. De Chastelain l-a culeș mai târziu cu mașina de lângă hotelul în care acesta locuia și l-a condus într-o casă sigură.

Mai era un alt curier la Istanbul, Christu, șeful delegației economice a României în Turcia. Maniu i-a împărtășit lui de Chastelain câte ceva din planurile sale[2] prin intermediul lui Christu și Gheorghiu. Întrucât România era mai curând aliata Germaniei decât o țară ocupată, Maniu mai avea încă loc de manevră. El a subliniat că un sabotaj n-ar face decât să-i determine pe nemți să întărească paza, pe când o cotitură radicală bine pregătită și bucurându-se de ajutorul armatei ar putea aduce prejudicii reale Reichului. Alegerea momentului era foarte importantă: lovitura de stat trebuia să aibă loc atunci când numărul trupelor germane din țară era la un nivel minim. Trebuia pregătită cu meticulozitate. Maniu își plasase deja oamenii lui în posturi-cheie în armată și în ministere. Dacă planul eșua sau dacă noul guvern nu era capabil să țină piept Wehrmachtului până la sosirea Aliaților, România ar fi fost ocupată de Germania și nu ar mai fi avut o altă șansă.

Maniu, după spusele lui Gheorghiu, era incapabil să găsească un operator pentru aparatul adus de Tozan; Chas, cu gândul la Turcanu, i-a spus lui Gheorghiu că o să încerce să dea o mână

de ajutor. Între timp, mesajele cifrate i se vor trimite lui Jockey la sfârşitul programului BBC pentru Austria. Gheorghiu a luat cu el un simplu cod poştal pentru uzul propriu, dar cifrul BBC pentru Jockey a fost adus prin curierul diplomatic elveţian câteva săptămâni mai târziu.

Adjunctul lui Georgescu de la Româno-Americana era liniştitul şi conştiinciosul Alecu Ionescu; însurat cu o americancă, studiase geologia în Statele Unite şi vorbea englezeşte perfect, cu accent american. Îl vizita pe Rică cu regularitate la închisoare. Alecu şi nevastă-sa descifrau mesajele trimise prin intermediul BBC. Pentru o verificare parţială, întrucât apartamentul lui Ionescu era aproape de linia de tramvai, care putea să interfereze cu recepţiile radio, Rică urma să asculte şi el radioul din închisoare şi să noteze părţile de mesaj pe care le putea prinde. În acest mod, Rică şi, prin el, Maniu au aflat despre proiectata Operaţiune „Ranji", sub conducerea lui David Russel.

În timpul vizitei următoare la Istanbul, Gheorghiu a primit o recomandare către căpitanul Radu Protopopescu, un prieten de-al lui Ţurcanu, telegrafistul pe care l-am găsit în Palestina. Ţurcanu s-a gândit că s-ar putea ca Protopopescu să cunoască un telegrafist de încredere în interiorul ţării. Era acum extrem de important să fie găsită o persoană care să lucreze cu unul dintre cele două transmiţătoare de care dispunea Maniu, pentru că, în afara celui adus de Tozan, mai exista şi o copie a originalului lui Bălan care stătea degeaba.

În martie 1943, Gheorghiu, întors la Istanbul, a fost rugat cu insistenţă de către de Chastelain să pună mâna pe unul dintre cele două aparate şi să ceară SOE să-l trimită pe Ţurcanu să lucreze cu el. În acelaşi timp, Gheorghiu trebuia să caute o zonă unde Ţurcanu să poată fi paraşutat. N-am mai auzit nimic de la Gheorghiu până în mai, dar mesajul său cifrat în cod poştal trimis atunci a fost indescifrabil. De Chastelain şi-a dat seama că „era o speranţă deşartă să te aştepţi la o acţiune rapidă din partea lui Maniu... singura soluţie fiind expedierea unei grupe sub comanda unui ofiţer englez, care era în stare să realizeze o legătură de încredere şi să dea impulsurile necesare de acţiune".[3]

În noaptea de 15 iunie, David Russell şi Nicolae Ţurcanu au fost paraşutaţi într-o zonă de primire de la Homolje în Iugoslavia, cu ordin să pătrundă în România în scopul de a „deschide un canal de comunicaţie prin radiotelegrafie, de a stabili contactul cu organizaţia lui Maniu şi de a pregăti o zonă de paraşutare în Carpaţii României".

M-am întors la Cairo şi am petrecut cea mai mare parte a verii în antrenamente. Am fost făcut ofiţer la 27 august şi am fost condus cu maşina de la Acera direct la baza SOE de la Haifa, unde îmi lăsasem şi eu nemţii cu un an înainte. Fusesem instruit într-un lagăr de prizonieri de război abandonat, pentru a deveni ofiţer; şi acum, într-o mănăstire dezafectată, un amestec de englezi şi balcanici învăţau vechile şi modernele taine ale subversiunii.

Am învăţat acolo cum să conducem o locomotivă, cum să provocăm o explozie profundă – efectul de stup – astfel încât să distrugem o grindă de oţel cu exact atâta „ciocolată" câtă ne intra în buzunare. Explozivii plastici ne dădeau dureri mari de cap. Detonatoarele noastre, cărora le spuneam „creioane", se reglau printr-un sistem simplu: când le strângeam în mână, o substanţă acidă începea să roadă peretele metalic care varia în grosime în funcţie de durata preconizată pentru detonare.

Stas Lazarowicz, un polonez chior, ne-a învăţat să tragem din dreptul şoldului. Tropăiam pe scări câteva trepte în jos până la o cameră întunecată, unde trăgeam în siluete de lemn folosind un singur braţ ţeapăn, nu două, cum vedem acum la televizor. Mi amintesc şi acum că avea un deosebit simţ al umorului, singura lui nemulţumire fiind aceea că nu aveam muniţie destulă pentru a ne familiariza cu armele.

De pe muntele Carmel m-am dus direct la cursul de paraşutism de la Kabrit. Cum sufeream de vertij, partea cea mai grea din acest curs de zece zile a fost să sar din turn; de îndată ce te dezlipeai de pământ, totul părea mai uşor. La primul nostru salt în grup de cinci, făcut de astă dată din avion, prin uşă, îmi strângeam încă paraşuta când următorul a aterizat lângă mine,

încântat pentru că reuşise să termine un sonet care îl chinuia de câteva zile. Imediat după deschiderea paraşutei (nu eram dotaţi cu paraşută de rezervă ca astăzi), căderea era destul de plăcută, până ce apărea brusc pământul şi trebuia să te hotărăşti cum să aterizezi.

Mai săream şi prin podeaua unui Wellington vechi. Fratele meu a zburat cu acest tip de avioane în 1939, iar ăsta pe care îl aveam noi de abia se mai ţinea în aer. Într-un salt de noapte, m-am dat peste cap, mi-am prins picioarele în suspantele paraşutei şi am pornit-o glonţ cu capul în jos; în timp ce cineva de la sol îmi zbiera ceva, am trecut prin cele mai lucide cinci secunde din viaţa mea, încercând să-mi eliberez la timp picioarele ca să nu-mi frâng gâtul.

Am făcut şase salturi de antrenament, cel mai scurt de la aproximativ 150 de metri. Am învăţat căderea liberă, utilă atunci când bate vântul, doar că sincronizarea trebuie să fie exactă; ne-am antrenat de asemenea să ne rostogolim din partea din spate a unui camion, care rula cu o viteză de aproximativ 65 km pe oră.

Duminica după-amiaza, atunci când eram liber, o luam pe jos până la un kibbutz, unde beam câte un pahar cu lapte şi vedeam un film. Peste ani, când eram ambasador în Senegal, colegul meu israelian, care era de origine română, mi-a relatat că lucrase pe atunci şi el în acel kibbutz şi că îşi aminteşte de vizita mea. Mi-a spus că era greu să-l uiţi pe singurul soldat britanic vorbind limba română pe care îl cunoscuse vreodată.

La întoarcerea mea la Cairo, l-am găsit pe căpitanul Charles Maydwell*, care intrase în SOE când eu mă aflam în Turcia. Am auzit că Russell şi Ţurcanu traversaseră Dunărea la 2 august, cu un cetnic sârb care le-a servit drept ghid, şi că spre mijlocul lunii l-a contactat la Vârciorova pe reprezentantul lui Maniu.

---

* Charles St. George Maydwell a lucrat la Standard Oil, în statul New Jersey, înainte de război. În martie 1941, a fost trimis la Brigada de Puşcaşi, a servit în deşertul de vest şi a intrat în SOE în februarie 1942. După ce a activat alături de kurzi, în Kurdistanul de Nord, a venit la Secţia română în aprilie 1943.

Şi au ridicat tabăra în afara oraşului şi au trimis primele mesaje radio spre Cairo la 12 şi 13 august. În ziua de 4 septembrie, Russel a fost ucis: convingerea generală este că a fost asasinat de ghidul sârb pentru cele câteva monede de aur pe care le aveam toţi asupra noastră în astfel de operaţiuni.

După moartea lui Russell, Alecu Ionescu, adjunctul lui Georgescu, s-a ocupat de Nicolae Ţurcanu. L-a adus la Bucureşti, i a închiriat un apartament de la Protopopescu şi l-a instalat acolo cu transmiţător cu tot. Acest aranjament avea două avantaje deosebite: Protopopescu era prieten cu Ţurcanu, iar apartamentul se afla numai la o sută de metri distanţă de transmiţătorul poştei centrale, care dădea un buletin de ştiri la ora 7 în fiecare dimineaţă, pe o frecvenţă foarte apropiată de cea folosită de Ţurcanu, şi îi servea ca acoperire locală pentru transmisiunile lui.

Mesajul cifrat radio de la Cairo era predat de Ţurcanu lui Ionescu, care-l decodifica. Ionescu ducea apoi mesajul descifrat lui Georgescu la închisoare. Adesea, acesta îi era adresat personal lui Jockey, dar, dacă nu, Lygia îl ducea lui Maniu, ascuns între învelişul exterior şi interior al unui pachet de ţigări. Se distra oferindu-i directorului închisorii câte o ţigară, deşi mesajul era doar la un milimetru de degetele cu care acesta îşi alegea ţigara.

Succesul operaţiunii impunea ca totul să se facă în aşa fel încât nimic să nu pară ieşit din comun. Părea cât se poate de normal ca Alecu Ionescu să-l viziteze pe Georgescu în închisoare pentru a-i da veşti de la Româno-Americana, ca Lygia să-şi vadă zilnic bărbatul şi, din când în când, pe naşul ei, Iuliu Maniu. Iar când Maniu se afla înconjurat de suporteri ce putea fi mai normal decât ca ea să tragă la o parte, pentru o clipă, un vechi prieten?

Cu un spate politic puternic, Maniu a reuşit, aşa cum a promis, să-i numească pe câţiva dintre suporterii lui în posturi administrative cheie. Întrucât aceştia erau printre cei mai talentaţi oameni disponibili şi întrucât pe vremea lui Antonescu nu se făceau „epurări", ar fi fost greu să fie ignoraţi oricât şi-ar

fi dorit Mareşalul aceasta. Dar Antonescu recunoştea valoarea lui Maniu şi a adepţilor săi. Astfel, atunci când, în septembrie, Alexandru Cretzianu, unul dintre suporterii lui Maniu, a fost numit de către Antonescu ministru al României în Turcia, acesta s-a trezit drept factor de legătură cu Aliaţii în numele a doi stăpâni. Unul dintre oamenii lui Maniu era acum locţiitorul şefului de stat-major şi câţiva generali au lăsat să se înţeleagă în mod discret că susţineau ideea unei rupturi cu Axa. Ca director al Direcţiunii Cabinetului Ministrului şi al Cifrului din cadrul Ministerului Afacerilor Străine, Niculescu-Buzeşti folosea propriul său cifru pentru a menţine contactul prin canalele oficiale cu oamenii lui Maniu aflaţi în misiune în străinătate. Tot atunci când Alexandru Cretzianu a fost instalat ministru la Ankara, George Duca, fiul prim-ministrului asasinat, a preluat postul de consilier la Stockholm, cu o misiune precisă din partea lui Maniu.[4] Duca avea să descopere în curând că până şi ministrul lui, Frederick Nanu, fusese instruit de către Mihai Antonescu, ministrul afacerilor străine, şi de către Mareşal să sondeze terenul pe lângă Aliaţi.[5] La 24 septembrie, ministrul britanic a raportat că primele cuvinte adresate de Nanu secretarului general al Ministerului Afacerilor Externe al Suediei au fost: „opinia publică din România este în întregime de partea Aliaţilor".[6]

Situaţia devenea din ce în ce mai complexă. Încă din martie 1943, ministrul afacerilor străine român a făcut primele sondaje pentru eventualitatea încheierii păcii, pentru ca în iulie să-i spună ministrului turc la Bucureşti că, îndată ce se va ajunge la o înţelegere practică cu „anglo-saxonii", guvernarea va trece în mâinile unuia ca Maniu, care se bucura de sprijin popular.[7] La 2 octombrie, ataşatul militar român de la Ankara i-a înmânat omologului său britanic un memorandum din partea Mareşalului însuşi cu lista efectivelor militare şi rezervelor de aprovizionare puse la dispoziţia forţelor anglo-americane care ar pătrunde în Balcani înaintea ruşilor.[8] Dar, în ciuda acestor încercări de apropiere, reacţia guvernului britanic părea să fie negativă.

În octombrie, Chas, Charles Maydwell şi cu mine eram pregătiţi să pornim operaţiunea numită codificat „Autonomous". După nereuşita operaţiunii „Ranji" aveam unele probleme tehnice, în special cu găsirea unei zone sigure de paraşutare, dar după părerea noastră acestea nu erau insurmontabile. Trebuia să îndeplinim acţiuni directe de sabotare a comunicaţiilor germane. Singurul aspect neplăcut al acestei operaţiuni – în special pentru Chas – era acela de a-l face pe Maniu să înţeleagă că se aşteaptă capitularea necondiţionată a ţării sale în faţa ruşilor fără nici un fel de garanţii privind independenţa sa viitoare şi restaurarea unei guvernări democratice. Înţelesul cuvintelor „cauza noastră", folosite atât de des de Churchill în primele zile ale războiului, părea să se fi schimbat apreciabil de-a lungul anilor, şi acest lucru nu era uşor să i-l explici lui Maniu.

Capitolul X
Maniu și Puterile Aliate

În vara anului 1940, când guvernul britanic ajunsese la o înţelegere cu Maniu, Anglia şi coloniile ei se luptau singure împotriva Axei. Pe la sfârşitul anului 1943, când s-a pornit operaţiunea „Autonomous", Anglia avea doi aliaţi, fiecare dintre ei mai puternici decât ea însăşi, fiecare cu un trecut istoric şi concepţii diferite, şi, din multe puncte de vedere, cu obiective de război diferite.

Cu toate că, în iunie 1941, Anglia s-a trezit dintr-odată aliata Uniunii Sovietice, politica britanică faţă de micile state est-europene nu s-a schimbat peste noapte. La 12 august, Churchill a dat o declaraţie comună cu Roosevelt – Carta Atlanticului – formulând anumite principii comune de politică naţională aplicabile lumii postbelice. Cei doi lideri nu doreau schimbări teritoriale în afara celor ce corespundeau voinţei liber exprimate a popoarelor interesate. Ei respectau dreptul tuturor popoarelor de a-şi alege forma de guvernământ în care doreau să trăiască. Doreau restabilirea drepturilor suverane şi de autoguvernare

ale tuturor acelora care fuseseră privaţi de aceste drepturi. Churchill mai spera încă să unească până la urmă ţările est-europene împotriva Germaniei. Carta Atlanticului ar fi fost în felul acesta aplicabilă tuturor acestor ţări, inclusiv acelora care, ignorându-li-se voinţa, fuseseră forţate să intre în orbita germană. Câteva luni mai târziu, el a cedat insistenţelor lui Stalin de a declara război Ungariei, Finlandei şi României, dar a continuat să se opună ambiţiilor acestuia în Europa răsăriteană şi în regiunea baltică.

Când, în decembrie, Eden s-a dus în Uniunea Sovietică să negocieze tratatul anglo-sovietic, bătălia pentru Moscova era în toi. Dârzenia ruşilor şi a conducătorului lor – care, spre deosebire de restul guvernului, a stat la Kremlin pe tot parcursul războiului – era impresionantă. Foreign Office spera ca Eden să-l facă pe Stalin să înghită ideea de a se crea, după război, o confederaţie balcanică, sprijinită de marile puteri, evident ca bastion împotriva Germaniei. Dar Stalin nu s-a lăsat atât de uşor păcălit. A fost cât se poate de cinstit în legătură cu obiectivele sale est-europene. El dorea să recapete teritoriile dobândite în urma pactului său cu Hitler şi înaintea invaziei germane, denumite neoficial graniţele din 1941. Acum românii îşi reluaseră Basarabia şi Bucovina de Nord, dar, după cum i-a spus Stalin lui Eden, acesta voia să le ia înapoi după război, ca şi bazele navale de pe coasta românească a Mării Negre. Ungaria trebuia să retrocedeze României Transilvania de nord-vest. Marea Britanie, a sugerat Stalin, va trebui să-şi stabilească propriile ei poziţii într-o Franţă de pe acum slăbită. Luat prin surprindere de acest demers, încercând să-l implice în planurile postbelice dinainte stabilite pentru Europa de Est, Eden s-a angajat totuşi să examineze propunerile lui Stalin împreună cu guvernele Canadei şi Statelor Unite la întoarcerea sa la Londra.

Schimbul de telegrame pe care l-a realizat cu Churchill, aflat la Washington, în legătură cu această chestiune, scoate în evidenţă reacţiile lor diferite faţă de scopurile de război ale Rusiei, la numai şase luni de când aceasta din urmă devenise aliata lor. Idealist el însuşi, Eden a simţit nevoia să-i inculce lui Churchill,

un om cu puternice tendinţe idealiste, propria sa concepţia de *Realpolitik*. După război, argumenta el, golul lăsat de Germania va fi umplut de URSS. Trupele americane se vor retrage din Europa, iar Marea Britanie, singura ţară rămasă în picioare, nu va fi capabilă să reziste presiunii sovietice. De aceea, trebuie să stabilim relaţii de bună conlucrare cu URSS pe parcursul războiului nostru comun împotriva lui Hitler; Stalin considera acordul nostru faţă de ambiţiile sale în Europa de Est ca „o piatră de încercare" pentru prietenia noastră. În ceea ce priveşte orice „conflict evident cu Carta Atlanticului" – la care Stalin subscrisese –, propunerile în legătură cu graniţele puteau face obiectul unui plebiscit, întrucât ruşii „nu întrevăd nici o piedică, atunci când va sosi momentul, să aranjeze voturile necesare în favoarea lor".[1]

Răspunsul lui Churchill începea cu o propoziţie care nu prevestea nimic bun: „telegrama dumneavoastră m-a surprins". Noi, spunea el, nu am recunoscut graniţele din 1941. „Ele au fost dobândite prin acte de agresiune în cârdăşie ruşinoasă cu Hitler. Transferul popoarelor din ţările baltice în Rusia sovietică împotriva voinţei lor ar contraveni tuturor principiilor în numele cărora luptăm în acest război şi ar dezonora cauza noastră. Acest lucru se aplică şi la Basarabia şi la Bucovina de Nord..." În afară de unele cazuri în care s-ar putea invoca motive de securitate strategică, „transferurile de teritorii trebuie reglementate după terminarea războiului prin plebiscite libere şi cinstit organizate, foarte diferite de ceea ce sugeraţi în paragraful trei din telegrama dumneavoastră". În orice caz, nu se poate pune problema stabilirii graniţelor înainte de Conferinţa de Pace:

> „Afirmaţia dumneavoastră din paragraful doi, că nimic din ceea ce noi şi Statele Unite putem face sau spune nu va putea afecta situaţia la sfârşitul războiului, este hazardată. Este posibil... ca Statele Unite şi Imperiul Britanic, departe de a fi sleite, să fie cel mai puternic bloc militar şi economic pe care lumea l-a cunoscut vreodată şi ca Uniunea Sovietică

să fie aceea care să aibă nevoie de ajutorul nostru pentru refacere şi nu noi de ajutorul ei."

Churchill admite că trebuie să onoreze angajamentul lui Eden de a examina pretenţiile Rusiei, „dar nu poate încăpea nici o îndoială în legătură cu opinia oricărui guvern britanic în fruntea căruia mă aflu eu".[2] Cei doi membri ai Cabinetului care i-au acordat întregul lor sprijin, în acest sens, lui Churchill au fost Attlee şi Bevin.

Când Churchill l-a vizitat pe Stalin pentru întâia oară în 1942 cu misiunea deloc de invidiat de a-i spune că, în ciuda promisiunilor, puterile occidentale nu puteau să organizeze un al doilea front în acel an, Stalingradul era sub asediu, şi Wehrmachtul sacrifica tot atât de mulţi oameni pentru cucerirea fiecărei străzi cât i-au trebuit pentru a pune mâna pe câte o întreagă ţară din vestul Europei în 1940. Trupele britanice şi americane erau angajate în Africa şi Orientul îndepărtat, dar în Europa, acolo unde Hitler trebuia, de fapt, să fie înfrânt, Armata Roşie era aceea care ducea aproape tot greul războiului.

După Stalingrad, imaginea Rusiei s-a schimbat. Era un elan crescut de patriotism, afirmându-se mai curând ataşamentul faţă de ţară decât faţă de partid. Erau invocaţi eroii de pe vremea ţarismului. A fost restabilit Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe. Comisarii politici au fost subordonaţi comandanţilor militari. S-au reintrodus epoleţii, s-au reînfiinţat regimentele de gardă şi Stalin însuşi a îmbrăcat uniforma de mareşal. În mai 1943, Cominternul a fost dizolvat.

Potrivit lui Isaac Deutcher, în vara lui 1943, în Rusia „coexistau tăcut, în gândurile şi sentimentele poporului, ca şi în mintea lui Stalin însuşi, două partide, un partid al revoluţiei şi un partid al tradiţiei, doar pe jumătate conştiente de ele însele".[3] Churchill şi Roosevelt îşi dădeau seama de acest lucru. Greşeala lor a fost probabil aceea că au sperat ca partidul tradiţiei să fie mai puţin suspicios, mai puţin dogmatic şi mai puţin expansionist decât partidul revoluţiei. Oare nu scrisese contele Kiseleff, în februarie 1832, că „Rusia nu mărşăluise mai bine de un secol

de la malurile Niprului, pentru ca să se oprească doar pe malurile Prutului?"[4] La fel cum socialiştii români erau convinşi, în 1917, că revoluţia avea să purifice Rusia de şovinism, tot aşa, mulţi dintre consilierii superiori din jurul lui Churchill, cu excepţia celor de la Foreign Office, se împotmoliseră, fiecare în felul lui, în propriile lor idei încâlcite despre bolşevism. Erau departe de a fi kremlinologi în accepţiunea de azi a cuvântului. Când Churchill l-a trimis pe Cripps ca ambasador la Moscova, el l-a recomandat lui Stalin pentru trecutul lui socialist, deşi felul de socialism al lui Cripps, mai ales al unui vegetarian ca el care nici măcar nu bea, trebuie să fi fost un fel de blasfemie pentru Kremlin. Roosevelt, care nu avea acea viziune largă asupra istoriei şi a problemelor internaţionale caracteristică lui Churchill, se izolase de propriul său Departament de Stat, unde erau singurii experţi în domeniu din SUA. Aşa se face că Harry Hopkins – cel care părea să dea apă la moară prejudecăţilor preşedintelui – a participat la acele întâlniri critice la cel mai înalt nivel din anul 1943, şi nu secretarul de stat Hull, cum ar fi fost normal. Hopkins vedea o lume postbelică fără „colonialistul" Churchill, dar nu părea a fi în stare să-şi dea seama de imperialismul lui Stalin. Poate că liderii occidentali încercau un sentiment de vinovăţie pentru a fi ostracizat o ţară care se dovedea acum a fi un aliat ce se purta cavalereşte, continuând să spere că, din moment ce îl făcuseră pe Stalin membru al clubului lor, acesta se va comporta ca un adevărat membru al clubului. Când vorbea despre „democraţie", mulţi dintre ei gândeau că Stalin înţelege prin democraţie acelaşi lucru pe care-l înţeleg ei.

Printre anexele la protocoalele Foreign Office privitoare la înţelegerile confidenţiale încheiate la Conferinţa miniştrilor de externe din octombrie 1943, de la Moscova, anexa 7 se referă la propunerea britanică de realizare a unei confederaţii a statelor balcanice. „Guvernul sovietic apreciază eliberarea ţărilor mici şi redobândirea independenţei şi suveranităţii lor ca una dintre cele mai importante sarcini pentru configuraţia postbelică a Europei şi pentru realizarea unei păci durabile." Ca atare, Moscova se opune să impună statelor est-europene confederarea. „Un

pas atât de important, precum unirea cu alte state şi posibila renunţare la o parte din propria lor suveranitate, este admisibil doar ca un rezultat al manifestării libere, paşnice şi bine gândite a voinţei popoarelor."[5] Liderii occidentali se poate să nu fi fost versaţi în dialectica marxistă, dar Molotov stăpânea cu siguranţă jargonul democraţiei occidentale.

Delegaţia britanică s-a întors de la Moscova într-o stare vecină cu extazul. Trei luni mai târziu, şeful Departamentului pentru ţările nordice îi adresa lui Jock Balfour, la Moscova, o scrisoare personală şi confidenţială despre necesitatea de a-i dezobişnui „pe mai marii de aici" a se plasa la extreme, fie entuziasmaţi pentru că Molotov şi Tătucul Stalin au dovedit amabilitate şi receptivitate, fie „întorşi pe dos" când presa sovietică se obrăznicea puţin. Toate acestea, spunea el, aduc prejudicii deosebite unei înţelepte conduceri politice: „am suferit mult din pricina reprimării tuturor criticilor publice făcute la adresa ruşilor şi dacă lucrurile ar fi continuat aşa ar fi dus uşor, dar sigur la dezastru. Pentru că i-ar induce în eroare pe ruşi... şi va duce direct spre o politică de conciliere... Teamă mi-e, dar cred că, din acest punct de vedere, conferinţele de la Moscova şi Teheran au greşit în mod periculos..." [6]

Abstracţie făcând de diversitatea de ideologii şi de baze sociale, de bonomia, de chefurile şi de respectul reciproc – Churchill a făcut liderilor sovietici o impresie puternică „de «om de stat burghez»[7] cu vederi largi şi periculos" – exista, de fapt, o profundă suspiciune de ambele părţi. Când Aliaţii occidentali şi-au călcat de două ori promisiunea de a deschide un al doilea front pe motivul lipsei mijloacelor de debarcare, acest lucru trebuie să-i fi părut lui Stalin o scuză slabă din partea celor două ţări – cele mai puternic dezvoltate din punct de vedere industrial din lume. Pentru o vreme, el a crezut că Aliaţii occidentali nu vor interveni până când Rusia şi Germania nu-şi vor fi sleit forţele. Pe de altă parte, Churchill şi Roosevelt s-au temut că, îndată ce îşi va redobândi graniţele din 1941, Stalin va face un târg cu Hitler. După spusele lui Liddell Hart, Ribbentrop l-a întâlnit pe Molotov în Rusia în mai 1943[8] şi, aşa cum aflăm dintr-o

minută trimisă de Churchill lui Attlee, şase luni mai târziu, prim-ministrul mai era încă îngrijorat de posibilitatea unei păci separate care ar fi însemnat subjugarea de către cele două mari tiranii a întregii Europe. Nu este surprinzător că principala preocupare a guvernului de atunci era să ţină Rusia în şah până când Marea Britanie ar fi fost în stare să aducă o contribuţie corespunzătoare la războiul din Europa. De aceea, Marea Britanie nu avea să facă nimic care să aducă Rusia în braţele Germaniei şi, desigur, nu avea să se opună ambiţiilor ruseşti în privinţa României. Trupele româneşti luptau în Uniunea Sovietică de doi ani. Noi am considerat România ca fiind o problemă a sovieticilor şi ne-am exprimat clar în acest sens faţă de Stalin şi Molotov cu fiecare ocazie. Parcursesem un drum lung de la sentimentele exprimate în acea telegramă adresată de Churchill lui Eden în ianuarie 1942.

La sfârşitul anului 1943, când de Chastelain şi cu mine am revenit în România, Stalin nu avea de gând să renunţe la vreun teritoriu pe care Armata Roşie l-ar fi putut ocupa, după atâta pustiire în Rusia şi o atât de uriaşă pierdere de vieţi omeneşti. Este greu de spus dacă hotărâse sau nu ca acel „cordon sanitar" de la graniţa sa de vest – pe care Londra l-a aprobat – trebuia neapărat să fie format din guverne comuniste total supuse Moscovei. Stalin i-a spus într-adevăr lui Tito că „acest război nu este ca unul din trecut; cine ocupă un teritoriu îşi impune acolo şi propriul său sistem social."[9] Dar aceasta s-a întâmplat în 1945.

Ce legătură are Maniu cu toate acestea? În 1940, în vară, el i-a spus lui Chas că va părăsi ţara pentru a forma un guvern în exil şi, ceea ce era mai important, s-a angajat să realizeze o răscoală în Transilvania, când nemţii vor fi în sfârşit forţaţi să părăsească ţara. Peste un an, planurile lui au devenit şi mai ambiţioase, vizând o schimbare de 180 de grade, la scară generală, îndreptată împotriva nemţilor şi antrenând întreaga ţară şi armata naţională. Pentru realizarea acestui lucru, Maniu şi-a dat seama că trebuie să rămână în ţară şi, la sfârşitul anului 1941,

Londra a convenit că el va fi mai util cauzei rămânând în România decât dacă ar fi format un guvern în exil. Într-un raport solid argumentat, prezentat oral la Lisabona, la sfârşitul lui 1941, de către unul dintre colaboratorii lui Maniu, Vasile Serdici, Maniu declara că, în loc să aţâţe o revoluţie sau sabotajul, el prefera „o lovitură de stat bine pregătită, în aşa fel încât întregul efectiv al armatei române să poată întoarce armele împotriva Axei". Cu toate că Maniu nu era Tito şi că avea oroare instinctivă de violenţă, Pierson Dixon de la Foreign Office explica celor din SOE, în ianuarie 1942: „Împărtăşim deplin părerea că Maniu este cea mai bună garanţie a noastră pentru pornirea unei mişcări împotriva Axei în România."[10]

Dar Maniu era lipsit de un oarecare simţ practic. În 1942, el plănuise să plece împreună cu Georgescu din ţară; Matei Ghica – care trebuia să-i scoată cu ajutorul unui avion – se referă pe un ton sec la posibilitatea transferării unui evadat dintr-o închisoare la o distanţă de circa 150 de kilometri în ziua şi la ora exactă stabilite pentru fuga din ţară. Ghica îşi reaminteşte de asemenea o conversaţie purtată cu Maniu în noaptea dinaintea zilei stabilite pentru zbor, în Vinerea Mare a anului 1943:

Maniu: De ce să fie doi mecanici acolo ?

Ghica: Pentru că motoarele, elicele şi roţile sunt acoperite şi prelatele trebuie date la o parte. Nopţile sunt reci şi trebuie să folosim un acumulator de teren pentru pornire.

Maniu: De ce trebuie să fie santinela la poartă?

Ghica: Pentru că acolo este postul său.

Maniu: Nu poţi s-o trimiţi în altă parte?

Ghica: Nu, pentru că aş deveni foarte suspect.

Maniu: De ce nu desfiinţezi acest post mâine noapte?

Ghica: Din acelaşi motiv.

Maniu: Ce se întâmplă dacă ne someză şi trage?

Ghica: N-o va face, e sub ordinele mele.

Maniu: Atunci oricine poate intra şi lua un avion.

Ghica: Eu nu sunt oricine. Eu sunt ofiţer de serviciu şi mă cunoaşte. După Dumnezeu, eu sunt stăpânul lui, atâta vreme cât nu mă amestec în ordinele pe care le are el.

Maniu a lăsat baltă chestiunea şi, după ce a făcut caz de hainele pe care trebuia să le ia, a căzut de acord să nu mai aibă nici un contact cu Ghica până a doua zi la orele 23, când urmau să se întâlnească în faţa porţii principale a bazei. Cu toate acestea, la ora 7.30 a doua zi dimineaţa, şeful cabinetului lui Maniu a telefonat pentru a spune că acesta considera nesigură fuga în prezenţa unei santinele în post. Operaţiunea a fost anulată şi, două săptămâni mai târziu, escadrila lui Ghica a fost transferată la Marea Neagră.

Aşa era Maniu când căuta nod în papură. Dar în foarte multe alte privinţe era un om cu vederi largi, a cărui integritate era greu de ignorat. El a pus Londra în dificultate prin refuzul de a i acorda lui Stalin aceeaşi încredere pe care a investit-o în noi. Dacă ar fi fost mai puţin principial, ar fi fost mai uşor să tratezi cu el pe vreme de război. Sir Reginald Hoare a spus odată despre el că „menţinea cu îndârjire şi neînduplecare fidelitatea faţă de principiile sale într-o ţară în care oportunismul este suveran".[11] Chiar dacă la sfârşitul anului 1943 oportunismul nu era nota dominantă în consiliile celor trei Puteri Aliate, se poate spune că juca un rol important. Pentru a nu pierde nici o şansă de a-l înfrânge pe Hitler, cei trei aliaţi trebuiau să fie strâns uniţi, ceea ce însemna, chiar dacă refuzau să recunoască acest lucru, că Aliaţii occidentali trebuiau să sacrifice principiile Cartei Atlantice în favoarea ambiţiilor lui Stalin privind Europa răsăriteană.

La 16 ianuarie 1944, trei săptămâni după începerea Operaţiunii „Autonomous" în România, Churchill l-a informat pe Eden în amănunt despre situaţia graniţelor de vest ale Rusiei. După ce s-a referit la linia fermă pe care a adoptat-o în ianuarie 1942, după călătoria lui Eden la Moscova, el a spus:

> „Neîndoielnic, propriile mele sentimente s-au schimbat în cei doi ani care au trecut... Victoriile uriaşe ale armatelor ruseşti, schimbările profunde survenite în caracterul statului şi al guvernului Rusiei, noua încredere care ne-a încolţit în inimi faţă de Stalin – toate acestea şi-au avut efectul lor. Dar mai presus de toate este faptul că ruşii s-ar putea ca în

curând să intre în posesia efectivă a acestor teritorii şi ceea ce este absolut sigur este că noi nu va trebui niciodată să încercăm să-i îndepărtăm de acolo."[12]

Maniu se pare că nu a priceput niciodată acest lucru. El cunoştea lunga istorie a opoziţiei britanice faţă de expansiunea rusească. El a supraestimat puterea militară a Marii Britanii şi influenţa lui Churchill asupra celor doi parteneri ai săi. El a presupus că Marea Britanie pregătea o acţiune diplomatică, economică sau chiar militară pentru a preîntâmpina transformarea Europei răsăritene într-un cerc de sateliţi sovietici. Când Londra i-a cerut insistent să aibă încredere în URSS părea că vrea să le spună: „mai bine spuneţi adevărul!", „lăsaţi-o mai moale!", incapabil să creadă că declaraţiile lor de credinţă faţă de Stalin erau reale.

Când ne-a trimis un mesaj prin prietenul său apropiat, Cornel Bianu, în octombrie 1942, el încă mai credea că poate fi absolut sincer cu guvernul britanic. El nu putea să se declare împotriva Axei, spunea el, până nu ştia sigur că Aliaţii vor exclude posibilitatea unei invazii ruseşti în România după căderea Frontului de est. Marea Britanie, desigur, nu putea da o astfel de garanţie; ar fi fost tot atât de lipsită de sens ca şi garanţiile anglo-franceze din 1939, iar Uniunea Sovietică ar fi văzut în aceasta un gest neamical. Eden spera că guvernul sovietic va susţine principiile Cartei Atlanticului, dar, întrucât acesta era singurul care-i putea da opoziţiei româneşti asigurările dorite, cel mai util lucru pe care îl putea face, după părerea lui, era să-i pună pe ruşi în contact direct cu Maniu. El a propus acest lucru în repetate rânduri guvernului sovietic, care răspundea invariabil că nu era interesat. Apoi, în martie 1943, cu ocazia unei noi vizite efectuate de Eden la Moscova, Molotov i-a adresat o scrisoare personală sugerând că, întrucât Maniu reprezenta singura opoziţie efectivă din România, s-ar putea găsi până la urmă baza unei colaborări între el şi guvernele britanic şi sovietic. Eden a interpretat-o ca pe un accept din partea Moscovei. SOE pornea acţiunea „Ranji", precum şi propria noastră operaţiune, „Autonomous".

Reacția Londrei față de avalanșa de tentative de pace românești din vara și toamna lui 1943 a fost asemănătoare atitudinii față de cererea de garanții a lui Maniu. În martie, Foreign Office hotărâse că singura în măsură să sprijine România era Rusia și, ca atare, orice demersuri de pace ale acestei țări vor fi transmise Moscovei, iar românilor li se va spune că nu se va lua în considerație nici un fel de propunere în viitor, dacă aceasta nu va fi adresată tuturor celor trei Puteri Aliate. Această procedură se va aplica în egală măsură atât guvernului, cât și opoziției. Londra a propus apoi ca la conferința tripartită a miniștrilor de externe, ce urma să aibă loc la Moscova, în octombrie 1943, să se adopte oficial această formulă *ad hoc*.

Ca și cum acest lucru n-ar fi fost destul de rău pentru grupările de rezistență necomuniste din țările satelite, la Conferința de la Casablanca din ianuarie, Roosevelt, luându-l gura pe dinainte în fața presei, fără a se fi consultat cu Churchill, a anunțat că se va impune „tuturor inamicilor noștri" capitularea necondiționată. Rușii au preluat această declarație la Conferința de la Moscova, insistând asupra aplicării capitulării necondiționate sateliților Germaniei. Luate împreună, propunerile britanice și sovietice însemnau în realitate că numai capitularea necondiționată față de Uniunea Sovietică va fi luată în considerație de către toți Aliații, chiar dacă un lider al opoziției, așa cum era Maniu, ar răsturna regimul progerman într-o țară satelită, ar rupe cu Axa și s-ar alătura Puterilor Aliate. Aceasta a avut un efect nimicitor asupra prietenilor Aliaților occidentali din Europa răsăriteană. Totuși, Churchill a continuat să facă declarații în Camera Comunelor, sfătuind călduros țările satelite „să-și netezească drumul spre reabilitare", cu alte cuvinte, să-și câștige independența postbelică prin scurtarea duratei războiului. Această contradicție între sugestia că, în anumite condiții, principiile Cartei Atlanticului vor fi aplicabile sateliților Germaniei, pe de o parte, și, pe de alta, hotărârea noastră de a-i trata exclusiv ca pe o problemă de interes sovietic avea să bramburească până la urmă întreaga noastră politică privind țările satelite. Atunci când, în septembrie 1943, colonelul Pearson de la SOE i-a sugerat șefului

Departamentului pentru ţările sudice că ar trebui să se trimită un mesaj de încurajare lui Maniu, bazat pe declaraţia publică făcută de Churchill cu o săptămână înainte, potrivit căreia, în cazul în care ar contribui la scurtarea războiului, ţările satelite „corupte şi intimidate" puteau fi lăsate să-şi „netezească drumul spre reabilitare", el trebuie să fi ştiut cu siguranţă că Foreign Office nu putea trimite un astfel de mesaj.[13]

De fapt, nici nu mai aveam acum o politică în privinţa României. Aveam o politică rusească, căreia i se subsuma România. Nu greşeam când susţineam că înfrângerea lui Hitler trebuia să prevaleze faţă de soarta ţărilor est-europene. Şi, totuşi, noi îi ceream insistent lui Maniu capitularea necondiţionată, chiar dacă aceasta ar fi dus la o ocupaţie germană şi în felul acesta ar fi exclus lovitura de stat care ar fi apropiat considerabil victoria. Şefii noştri de stat-major recunoşteau că, întrucât românii puteau face foarte mult pentru „a-şi netezi drumul spre reabilitare", noi nu trebuia să insistăm asupra capitulării necondiţionate,[14] deoarece, în cazul puţin probabil că ei ar fi fost de acord cu o astfel de capitulare fără ajutorul nostru militar, noi nu am fi avut nici un avantaj de pe urma ei. Comentând concluziile şefilor de stat-major, un tip cu picioarele pe pământ de la Foreign Office nota că, deşi politica noastră este dictată de dorinţele guvernului sovietic, „trebuie... să recunoaştem că această linie intransigentă nu este de natură să ducă la nici un fel de rezultate practice. Capitularea necondiţionată... nu îndeamnă cu nimic România să iasă din război, atâta vreme cât ea poate să o evite". Formula „netezirii drumului spre reabilitare", promovată de şefii de stat-major, era de bun-simţ şi i-ar fi atras pe români, dar nu ar fi fost acceptată de către guvernul sovietic. „În ciuda faptului că efortul de război al României este îndreptat în întregime împotriva lor, sovieticii au arătat o surprinzătoare lipsă de entuziasm pentru orice proiect destinat să micşoreze acest efort."[15]

Atitudinea Moscovei era de înţeles. Ea se arăta neîncrezătoare în capacitatea lui Maniu de a înfăptui o lovitură şi, în orice caz, prefera să invadeze ţara fără să-şi asume obligaţii faţă de

un devotat al puterilor occidentale. Rușii îl suspectau pe Maniu în aceeași măsură în care îi suspectau și pe britanici. Timp îndelungat, ei nu au crezut afirmațiile britanicilor potrivit cărora – în ciuda considerabilelor investiții făcute de englezi înainte de război, a faptului că aceștia aveau singura rețea de spionaj eficace din țară și a sprijinului pe care marea majoritate a românilor li-l acordau – ei erau gata, totuși, să fie alături de ruși în toate aspectele relațiilor lor cu România.

La Conferința de la Moscova a miniștrilor de externe, din octombrie 1943, Marea Britanie a pierdut orice teren de manevră politică în România, iar o lună mai târziu, la Conferința la nivel înalt de la Teheran, orice perspectivă a unei debarcări a Aliaților în Balcani – chiar așa redusă cum apărea ea înainte – a fost abandonată.

În primele zile ale războiului, Churchill considerase țările est-europene – inclusiv sateliții – potențial avantajoase din punct de vedere militar. Trupele britanice s-ar fi întors în Grecia. Operațiunile de gherilă ar fi deschis logic calea debarcării trupelor regulate. Ofițerii britanici, care învățaseră limbile balcanice, pentru a asigura armatei regulate legăturile, erau ținuți la dispoziție în Turcia. În ciuda negărilor sale ulterioare, Churchill a continuat un timp să tânjească după o debarcare a Aliaților și un atac spre nord, pornit din „pântecele moale" al Europei. S-ar putea ca obiectivul său principal să fi fost dorința de a slăbi presiunea exercitată asupra Armatei Roșii, deși nu se putea ca el să fi omis vreodată implicațiile politice pe termen lung. Orme Sargent remarca fără ocolișuri, la 11 ianuarie 1942, că o soluție pentru împiedicarea pătrunderii rușilor în Balcani era o forță expediționară la sfârșitul războiului.[16]

Americanii, pentru care Pacificul însemna infinit mai mult decât Mediterana, înclinau să atribuie permanenta insistență a lui Churchill privind această parte a lumii unei moșteniri imperiale din viziunea sa. Roosevelt nu vedea nici un avantaj politic în implicarea americanilor în Europa răsăriteană, deși, firește, nu voia să pară că îi „trădează pe baltici". Era un mod al lui

specific de a exprima opinia lui Eden potrivit căreia pretenţiile lui Stalin asupra ţărilor baltice trebuiau luate în considerare doar la încheierea păcii, căci „altfel vom avea tămbălău, şi aici, şi peste hotare, pentru că am violat Carta Atlanticului".[17]

Interesul lui Churchill pentru Mediterana de est a alimentat din păcate înţelegerea greşită a şefilor de stat-major americani, precum că el nu ar fi fost pe deplin de acord cu Operaţiunea „Overlord". Soldaţii nu trebuiau să ştie decât una şi bună: înfrângerea Germaniei nu putea avea loc decât în Europa centrală. Toate celelalte teatre de război – Africa, Italia, Mediterana de est şi Balcanii – cădeau pe un plan secundar în faţa înaintării sovietice dinspre est şi a acţiunii „Overlord" dinspre vest. Lupta de partizani şi o strategie de diversiune pentru Europa răsăriteană erau acceptabile, dacă reuşeau să imobilizeze suficiente divizii germane. Dar succesul unei debarcări, fie şi pe insulele greceşti, ar fi depins în mare măsură de oferta îndoielnică a Turciei de a intra în război de partea noastră. Orice acţiune de felul acesta ar fi putut prea bine să se amplifice în mod necontrolat şi să înghită în mod nejustificat resurse umane şi materiale în detrimentul operaţiunii principale. În plus, orice fel de amânare a Operaţiunii „Overlord" nu ar fi făcut decât să revitalizeze pericolul unei păci separate. Şefii de stat-major americani credeau de aceea că au motive întemeiate să se opună proiectelor „exotice" ale lui Churchill şi să-l tragă de mânecă pe Roosevelt de fiecare dată când acesta părea să le arate vreo înţelegere.

Când cei trei lideri s-au întâlnit pentru întâia oară la Teheran, în noiembrie 1943, Roosevelt şi Hopkins erau hotărâţi să rămână în termeni buni cu Stalin chiar dacă aceasta ar fi însemnat că nu va fi o identitate de păreri în tabăra occidentală; Roosevelt încercase ani de-a rândul să-l întâlnească pe Stalin, dar acesta s-a lăsat greu. „Desigur – le-a spus Hopkins englezilor, chiar în preajma conferinţei –, suntem pregătiţi să ne batem la Teheran. O să vă treziţi cu noi de partea ruşilor."[18]

Invocând informaţia cum că s-ar pregăti un atentat la viaţa unuia dintre şefii de stat, ruşii i-au oferit lui Roosevelt ospitalitatea sigură a ambasadei sovietice şi acesta a primit invitaţia

cu plăcere. Britanicii erau îngroziți. În afară de faptul că apartamentul lui Roosevelt era înțesat cu microfoane, Roosevelt și Stalin s-ar fi găsit și din punct de vedere fizic mai aproape unul de celălalt. Mai ales că Roosevelt evitase încercările prim-ministrului de a merge la Teheran cu o strategie occidentală convenită în prealabil. Iar acum l-a invitat pe Stalin la o întrevedere între patru ochi, pentru a-l sonda asupra posibilității ca Rusia să declare război Japoniei imediat după încetarea războiului în Europa, și a aruncat o aluzie, ca de la anticolonialist la anticolonialist, despre susceptibilitatea lui Churchill în problemele Mediteranei.

Conducând prima ședință plenară, președintele a subliniat că operațiunile din Extremul Orient, pe de o parte, și lipsa de mijloace de debarcare, pe de altă parte, au întârziat deschiderea celui de-al doilea front, plănuită pentru 1943. Dacă nu se va desfășura nici o acțiune majoră în Mediterana, Operațiunea „Overlord" va avea loc în 1944; o acțiune minoră în Mediterana ar întârzia-o cu până la trei luni. El i-a cerut părerea lui Stalin.

Stalin s-a angajat să intre în război împotriva Japoniei după încheierea ostilităților în Europa. Întrucât drumul spre Germania ducea prin Franța, el dorea ca Operațiunea „Overlord" să înceapă cât mai curând posibil. Nu a manifestat nici un fel de entuziasm față de un atac în Balcani.

Churchill a argumentat în van că forțele din Mediterana nu trebuie să lâncezească timp de șase luni. Ele puteau fi folosite fie pentru o debarcare în sudul Franței, fie pentru un atac din-tr-un cap de pod din Adriatica, iar o activitate mai susținută în Balcani, un mai mare ajutor dat lui Tito, intrarea Turciei în război și o rută directă de aprovizionare spre porturile Mării Negre ar provoca o înfrângere catastrofală a aliaților Germaniei. Operațiunea „Overlord", pentru care se angajaseră ferm să aibă loc în primăvară sau în vară, nu ar avea nimic de suferit.

Stalin a optat pentru un atac în sudul Franței, în sprijinul Operațiunii „Overlord". Desigur, el dorea să țină trupele anglo-americane cât mai departe posibil la vest. Dar el avea și solide rațiuni militare de a-i sprijini pe americani împotriva lui Churchill.

Campania ruşilor mergea bine, dar asta nu însemna în nici un caz că ea fusese câştigată, iar Operaţiunea „Overlord" era singura acţiune militară occidentală care, odată capul de pod realizat, putea să asigure o oarecare uşurare a imensei poveri care apăsa pe umerii Armatei Roşii. Dacă, aşa cum obiectau şefii de stat-major ai Statelor Unite, proiectele lui Churchill privind Mediterana de est ar întârzia sau chiar ar periclita Operaţiunea „Overlord", era de aşteptat ca Stalin să li se opună.

Churchill era atât de supărat de această concluzie încât, într-o convorbire particulară cu Stalin, înainte de dejun, la 30 noiembrie,[19] l-a acuzat pe Roosevelt că vrea să deturneze mijloacele de debarcare necesare operaţiunii lui din Mediterana către o operaţiune în Golful Bengal. Alegerea, aşadar, ar consta nu între Mediterana şi „Overlord", ci între Golful Bengal şi „Overlord". În acest fel, Stalin a avut confirmarea, dacă mai era nevoie de aşa ceva, că Aliaţii săi occidentali se băteau pe utilizarea cea mai convenabilă a resurselor lor militare, şi prim-ministrul a înrăutăţit şi mai mult lucrurile explicând la începutul conversaţiei că, întrucât el însuşi era pe jumătate american, nimic din ce va spune nu trebuie considerat ca o discreditare a americanilor.

Cu toate că Churchill nu a părut niciodată să fi abandonat toate speranţele de acţiune în Mediterana de est, în cazul în care Turcia ar fi intrat în război, posibilitatea ca trupele anglo-americane să ajungă cât de cât în apropierea graniţelor României, oricât de vagă ar fi fost ea înainte, era acum complet scoasă din discuţie.

Întrucât Hitler se mai temea încă de o debarcare a Aliaţilor în Europa de Est, cei trei şefi de stat au căzut de acord „ca în scopul dezorientării şi înşelării duşmanului" o debarcare în Balcani să fie inclusă în planul lor de acoperire, plan „care urma să fie pus de acord între statele-majore interesate". Ofiţerul de stat-major britanic a atras atenţia că, în negocierile lor cu românii, englezii trebuie să acrediteze presupunerea falsă că „în aprilie forţele anglo-americane şi poloneze vor ocupa poziţii în Grecia şi Albania". De aceea, românii trebuie ca, „începând cu sfârşitul lui martie, să fie pregătiţi să se declare de partea

Aliaţilor, îndată ce debarcarea în Grecia va fi anunţată".[20] Ţelul unei asemenea înşelătorii era de a convinge Înaltul Comandament german să păstreze în rezervă forţele necesare în cazul unei debarcări anglo-americane în Balcani. Nici mai mult, nici mai puţin de nouăsprezece divizii se pare că au fost imobilizate în acest mod. Deşi personal nu am avut nici o dovadă că englezii ar fi făcut vreodată o aluzie românilor că o asemenea debarcare ar avea loc, ei au fost întotdeauna foarte atenţi să nu elimine posibilitatea aceasta.

Totuşi ar fi o mare deformare a adevărului să se sugereze că politica lui Churchill de atac „din burta moale" ar fi fost concepută ca o strategie de diversiune de la bun început. Când cei doi aliaţi mai puternici ai săi şi majoritatea consilierilor militari l-au convins că o astfel de politică nu era practicabilă din punct de vedere militar, el a înghiţit cu bărbăţie acest eşec, adoptând strategia de diversiune, cu toate că a bombănit aproape tot anul 1944.

Eram la Cairo în decembrie, când Churchill a trecut pe acolo în drumul său de la Teheran spre casă. Bill Deakin*, care se însurase în acelaşi ani cu Pussy Nasta şi care condusese, în mai, prima misiune britanică la Tito, era şi el la Cairo. În calitate de istoric şi de membru al Colegiului Wadham, îl ajutase pe prim-ministru în activitatea literară de dinainte de război; ne-a spus că acesta va sta la taclale la un pahar de brandy până la trei dimineaţa şi că va bate la uşa lui la ora 7.30, întrebându-l de ce nu se sculase încă.

Când SOE a aflat după Conferinţa miniştrilor de externe din octombrie 1943 că singura cale deschisă României era capitularea necondiţionată în faţa Armatei Roşii, de Chastelain s-a întrebat dacă mai era cazul să-şi continue misiunea pe lângă Maniu. În ceea ce priveşte Conferinţa de la Teheran din noiembrie, din motive evidente de securitate ne-am dus în România fără să ştim ce se întâmplase acolo. După spusele lui Victor

* Ulterior, Sir William, director al Colegiului St. Anthony din Oxford.

Rădulescu-Pogoneanu, un funcţionar de încredere de la Ministerul Afacerilor Străine al României, ataşatul militar al Statelor Unite la Ankara l-a întrebat pe colegul său român la scurtă vreme după Teheran care ar fi reacţia guvernului său la o debarcare a Aliaţilor în Balcani, ce ar urma să se dezvolte spre Sofia. Când Cretzianu, ministrul României, a fost trimis valvârtej înapoi la Ankara cu un răspuns pozitiv, i s-a spus de către americani că această chestiune nu mai este actuală.[21] Era rezonabil ca românii să vadă în misiunea noastră, care era condusă de un ofiţer superior de rang mult mai înalt decât cei care se duc în mod obişnuit pe câmpul de operaţii, o uvertură a debarcării noastre în Balcani. Cert, toate planurile lui Maniu se bazau pe presupunerea că, aşa cum generalul Berthelot ajunsese la Dunărc în timpul Primului Război Mondial, tot aşa trupele engleze sau americane vor apărea la momentul oportun să-i sprijine lovitura de stat împotriva nemţilor.

Capitolul XI
„Autonomous" intră în acţiune[1]

Aproape întotdeauna în legăturile dintre cartierele generale ale serviciilor de informaţii şi agenţii acestora aflaţi în misiune intervin unele neînţelegeri. În cazul SOE de la Cairo şi al Rezistenţei române lucrurile au fost agravate de o întrerupere de doi ani a legăturii lor radio. La sfârşitul anului 1943, în momentul în care Operaţiunea „Autonomous" se afla în faza pregătirii finale, Cairo ştia prea puţin despre ceea ce se organizase în România în vederea operaţiunii. Cei ce veneau de acolo – Bianu, Serdici, Gheorghiu, Christu, Bursan şi alţii – aduceau informaţii despre planurile lui Maniu şi despre evoluţia politică şi economică generală. Ei ştiau că procesul lui Jockey fusese amânat probabil *sine die,* dar nu erau în cunoştinţă de cauză asupra activităţii cotidiene a reţelei pe care el o pusese pe picioare din închisoare.

La 20 septembrie, după săptămâni de tăcere, Ţurcanu (având acum numele conspirativ Reginald) a trimis la Cairo un mesaj radio raportând moartea lui Russell şi propria-i instalare în apartamentul lui Protopopescu.

Pierderea lui David Russell, un ofiţer cu calităţi deosebite şi iubit de toţi, a fost o lovitură grea pentru Secţia română. După stabilirea contactului radio între Maniu şi Cairo, Russell trebuia să găsească o zonă de paraşutare sigură sau, cum spuneam noi, o D.Z. Royal Air Force era familiarizată cu paraşutările în teritoriile Iugoslaviei şi Greciei aflate sub controlul partizanilor, unde D.Z.-urile puteau să fie indicate cu focuri de semnalizare. Dar în România nu se puteau găsi porţiuni atât de întinse de teren în care să ai parte de o primire prietenească. Focurile ar fi putut fi descoperite de către autorităţi, iar semnalizarea cu ajutorul lanternelor era greu perceptibilă din aer. Chiar pentru un ofiţer special instruit ca Russell, stabilirea unei D.Z. operaţionale în România s-ar fi putut dovedi destul de grea. Fără el şi cu o vreme propice paraşutării de numai câteva luni, situaţia devenise critică.

Îndată ce şi-a revenit din şocul provocat de pierderea lui Russell, Cairo a început să-şi pună speranţe în reţeaua Ţurcanu-Protopopescu. Se convinseseră că Reginald nu lucrează sub controlul inamicului. Protopopescu îi obţinuse acte false lui Ţurcanu şi l-a angajat ca funcţionar. Avea prieteni gata să-l ajute – un bărbat numit Brener, spre exemplu. Erau de asemenea Virgil Tabacu, inspector-şef al Secţiei 2 Poliţie din Bucureşti, Sandu Ioan, căpitan de aviaţie şi comandant al aviaţiei de la Ploieşti. Ţurcanu i-a cerut lui Ted Masterson, şeful Secţiei române, să i acorde încredere, să asigure membrilor grupului său mijloacele necesare şi pe cineva care să-i antreneze, şi atunci – spunea el – aceştia vor putea forma echipe de sabotaj. Aprecierea să potrivit căreia oamenii lui Maniu „se temeau şi de umbra lor" te ducea cu gândul la faptul că Ţurcanu însuşi avea şi accese de impulsivitate. Cu toate acestea, unul dintre obiectivele principale ale SOE era hărţuirea inamicului prin acel tip de operaţiuni paramilitare raportate de ofiţerii de legătură britanici din

Iugoslavia şi Grecia şi care erau atât de bine văzute la Londra. Inactivitatea lui Maniu din acest punct de vedere a pus într-o situaţie neplăcută Secţia română. Nu a fost deci de mirare că cei de la Cairo au primit cu plăcere oferta lui Ţurcanu şi, cunoscând obiecţiile lui Maniu faţă de activitatea de sabotaj, au decis să observe o delimitare categorică între activităţile celor două grupuri – Ţurcanu-Protopopescu şi Maniu-Georgescu. Ei l-au avertizat pe Ţurcanu să nu sufle o vorbă despre planurile sale faţă de oamenii lui Maniu.

Protopopescu a sugerat ca paraşutarea să aibă loc pe moşia unui general anglofil, care era în acelaşi timp şi prieten apropiat al mareşalului Antonescu. Cu toate că unui român ideea nu i s-ar fi părut deloc absurdă, la Cairo s-a hotărât că nu era înţeleaptă şi el a fost rugat să caute altceva. Între timp, Cairo se pregătea să trimită un ofiţer britanic de origine română ca instructor pentru folosirea explozivilor. Pentru mine, care nu aveam nici 30 de ani, Silviu Meţianu, un tip trecut de 50 de ani, părea un om bătrân. Ardelean, Meţianu luptase în Primul Război Mondial şi apoi emigrase în Anglia. Arăta ca zeul Pan: scund, pătrăţos, cu un cap mare şi ascuţit şi faţa aspră de vânt, era foarte zdravăn, dur şi un ochitor excelent.

La 16 octombrie, Cairo a primit primul mesaj din partea lui Jockey transmis prin radio de către Ţurcanu (Reginald). După ce i-a răspuns întrebărilor lui Chas despre prietenii din România şi i-a reproşat câteva indiscreţii anterioare, Jockey a trecut la treabă. Întrucât lovitura de stat a lui Maniu trebuia coordonată cu acţiunile Aliaţilor, el a întrebat dacă operaţiunile anglo-americane din Balcani sau de la Marea Neagră erau de aşteptat în curând.

La mijlocul lui octombrie, Maniu a fost convins să renunţe la ideea de a părăsi România; apariţia lui Maniu tam-nisam, la mijlocul Conferinţei miniştrilor de externe, ar fi putut, după părerea Foreign Office, să stârnească ruşilor suspiciuni. La 30 octombrie a revenit cu insistenţele. Avea de gând să părăsească ţara, însoţit de trei colaboratori, pentru a-i contacta pe ruşi cu ajutorul britanicilor. În acelaşi timp, Jockey şi-a repetat întreba-

ră cu caracter militar. Noi am transmis cererea lui Maniu centralei SOE din Londra, care a primit la rândul ei un răspuns din partea Foreign Office, reproducând cuvânt cu cuvânt formula acceptată la Moscova. Maniu nu avea nevoie să părăsească ţara pentru a-l răsturna pe Antonescu şi pentru a capitula necondiţionat în faţa ruşilor. Jockey comenta din închisoare că „duşul rece pe care l-am primit nu ne uşurează suferinţa pentru cauza comună"; patru zile mai târziu, el întreba: „În cazul în care guvernul român acceptă capitularea necondiţionată, ce veţi face voi, englezii? Putem să contăm pe ajutorul vostru neîntârziat?"

De Chastelain era conştient că astfel de întrebări ar fi mai greu de eludat dacă ajungea faţă în faţă cu Maniu. Poate va reuşi să-l convingă că, după doi ani şi jumătate de luptă pe pământ rusesc, România depinde acum de bunăvoinţa sovietică; iar dacă se despărţea de Axă imediat şi capitula necondiţionat în faţa URSS, ar mai putea câştiga bunăvoinţa tuturor celor trei Puteri Aliate. Cu toate că noi îl respectăm pe Maniu pentru faptul că punea independenţa ţării mai presus de orice altceva, ne vom strădui din răsputeri să-l convingem să facă saltul în necunoscut. Pentru că îl considerăm pe Maniu loial cauzei democratice şi un prieten, ştiam că misiunea noastră va fi grea şi nu prea onorabilă, dar merita să fie încercată.

Maniu a manifestat o încăpăţânare caracteristică faţă de răspunsul negativ al Londrei şi la 9 noiembrie şi-a anunţat intenţia de a trimite un reprezentant special. Unde va trebui să aterizeze? a întrebat el. Am transmis Londrei şi această întrebare şi ne aşteptam la un nou refuz categoric.

Atâta timp cât a scontat că va pleca din România, Maniu îi cerea cu insistenţă lui de Chastelain să-l aştepte în Orientul Mijlociu. După „duşul acela rece", el a acceptat ideea ca prietenul său să vină în ţară. Ceilalţi doi ofiţeri pentru care Cairo exercita presiuni asupra lui Maniu ca să fie acceptaţi – adică Charles Maydwell şi cu mine – trebuiau, după cum spunea Jockey, să şi amâne călătoria până când Chas va avea ocazia să controleze la faţa locului dificultăţile de ordin tehnic împreună cu oamenii lui Maniu.

Între timp, Reginald a trimis la Cairo coordonatele unei noi zone de paraşutare pe care o verificase personal. Semnalele de recunoaştere urmau să fie nouă lanterne dispuse în cruce, una dintre ele indicând direcţia vântului. Până aici totul era în regulă. Cairo l-a întrebat dacă Maniu ştia ceva despre D.Z. sau despre planurile sale. Ţurcanu a răspuns că oamenii lui Maniu ştiau despre D.Z. – o găsiseră împreună –, dar nu şi despre planurile de sabotaj. Din punctul de vedere al celor de la Cairo, un asemenea lucru era deja destul de rău. Dar când Chas, la insistenţele lui Jockey, a acceptat să se ducă în România singur, menţionând că va folosi transmiţătorul lui Maniu, nu cel folosit de Reginald, i s-a răspuns că era unul şi acelaşi. (La Cairo ar fi trebuit să ne dăm seama de acest lucru.) Lovitura finală s-a produs la 17 noiembrie; Jockey a transmis coordonatele şi semnalele de recunoaştere care s-au dovedit a fi identice cu cele pe care Cairo le primise cu patru zile înainte de la Reginald. Aşa s-au dus de râpă eforturile de a se lucra cu două reţele complet separate – una de sabotaj şi alta de legătură cu Maniu. Cairo i-a comunicat imediat lui Reginald că operaţiunea Meţianu „a fost amânată", că va veni un ofiţer la 21 noiembrie fără echipament de sabotaj şi, în cazul în care nu va reuşi să se paraşuteze atunci, va face o nouă încercare într-una dintre nopţile următoare. Chas i-a cerut lui Jockey discreţie absolută, nu numai pentru faptul că ambele reţele cunoşteau zona de paraşutare, ci şi pentru că, într-una dintre transmisiunile sale anterioare, fusese menţionat un magistrat militar, o persoană cu totul nepotrivită. Acesta era, de fapt, maiorul Oatu de la închisoarea unde se afla Rică Georgescu, care şi-a asumat marele risc personal ca, în uniformă fiind, să-l însoţească pe de Chastelain cu maşina până la Bucureşti.

La 20 noiembrie, Foreign Office a primit următoarea telegramă neaşteptată de la Moscova:

„Guvernul sovietic este de acord ca Maniu să fie informat că poate să-şi trimită un reprezentant, dar numai pe baza

înțelegerii că singura lui calitate constă în discutarea detaliilor operative în vederea răsturnării regimului actual din România și înlocuirea lui cu un guvern gata să capituleze necondiționat în fața celor trei principali Aliați."

Guvernul sovietic adăuga că, deoarece era vorba de România, este absolut necesar ca un reprezentant sovietic să ia parte la negocieri. Stalin nu voia să rişte; cu trei luni înainte, britanicii și americanii încheiaseră un armistițiu cu guvernul italian al lui Badoglio, fără să le permită rușilor să ia parte la negocieri.

Londra era desigur încântată de această schimbare de atitudine din partea sovieticilor. Ei au sugerat ca de Chastelain să-i ducă personal mesajul lui Maniu, urmând ca BBC să-l confirme în decurs de douăzeci și patru de ore. De Chastelain, care se afla deja la Tocra, în apropiere de Bengazi, de unde RAF organiza zbourile SOE spre Balcani, a fost de părere și el că acest mesaj era de natură să ofere Operațiunii „Autonomous" un început bun; a cerut totuși ca răstimpul până la confirmare să fie prelungit de la douăzeci și patru la patruzeci și opt de ore, pentru a fi sigur că-l poate contacta până atunci pe Maniu.

Acesta a fost momentul în care „Autonomous" s-a transformat dintr-o operațiune eminamente militară într-una predominant politică. Ea fusese inițial plănuită ca o operațiune SOE clasică, de dezorganizare a comunicațiilor germane, cu toate că Foreign Office nu avusese nimic împotrivă ca noi să acționăm și pentru răsturnarea regimului antonescian. Dar, de data aceasta, misiunea principală a lui de Chastelain era să-l informeze pe Maniu și pe reprezentantul acestuia despre situația în care se afla România și despre necesitatea de necontestat ca această țară să accepte capitularea necondiționată în fața rușilor.

Se spera ca zborul lui de Chastelain să aibă ca acoperire, la sugestia lui Jockey, o bombardare a depozitelor de petrol de la Giurgiu. Acțiunea s-a dovedit imposibilă, deși în Dunăre fuseseră aruncate mine, iar deasupra câtorva orașe fuseseră lansate manifeste. Zborul a fost amânat cu douăzeci și patru de ore,

până la 22 noiembrie, şi în noaptea aceea am fost câţiva care n-am închis un ochi în aşteptarea vreunei veşti. Vremea era bună şi la început am fost optimişti, cu toate că eram îngrijoraţi că nu avusesem nici un contact radio cu Reginald în cele douăzeci şi patru de ore critice dinaintea decolării. Când am văzut că avionul nu se întoarce la Tocra, ne-am dat seama că e bucluc mare. A doua zi, o zi neagră, ştirile au început să picure una câte una. Avionul, un Liberator, s-a învârtit prea mult deasupra obiectivului în căutarea luminilor de semnalizare; aparatura radio s-a stricat şi, dintr-o eroare de navigaţie, au ajuns deasupra Albaniei; rămaşi fără combustibil, au fost forţaţi să sară cu paraşuta în apropiere de coasta italiană, pe lângă Brindisi, neştiind dacă se aflau pe un teritoriu prieten sau pe unul inamic. Chas şi echipajul au supravieţuit, dar avionul a fost distrus.

Ştorobăneasa, moşia aleasă pentru aterizarea noastră, se afla la sud-est de Alexandria, un oraş situat cam la 32 de kilometri nord de Dunăre. Aceasta îi aparţinea familiei Racottă. Sandu Racottă, unul dintre cei trei fii, era cel care, împreună cu Rică Georgescu, avusese acea convorbire neobişnuită cu Antonescu pe vremea când erau studenţi în Anglia. Sandu îi făcea vizite lui Rică la închisoare şi, într-o bună zi, Rică l-a întrebat dacă n-ar putea da o mână de ajutor Operaţiunii „Autonomous". Familia Racottă a fost de acord şi Sandu, care s-a angajat în acţiune, a fost botezat cu numele conspirativ Ştefan; de fapt şi eu îl ştiam pe vremea aceea doar ca Ştefan.

Jockey a raportat că Reginald şi cu Ştefan au aşteptat în zona de recepţie pe timp favorabil până la ora trei dimineaţa în ziua de 22 noiembrie, ceea ce explica lipsa de contacte radio cu Reginald la Bucureşti pe data de 21. Cu toate acestea, vremea fiind proastă şi maşina stricată, erau semne clare că nu fusese nimeni prezent în zona de paraşutare în noaptea următoare. Destul de firesc, Chas a trimis o telegramă usturătoare. Tensiunea a crescut când Jockey s-a referit la Alecu Ionescu – despre care la Cairo nu se auzise niciodată – ca la unul dintre puţinii oameni pe care te poţi bizui. „Atunci în cine să avem încredere?", a întrebat de Chastelain. Jockey l-a rugat să aibă răbdare, a explicat

de mine erau Ionescu şi soţia acestuia, exprimându-şi regretul pentru cele întâmplate în noaptea de 22, deşi, el fiind în închisoare, la o depărtare de peste 160 de kilometri de zona de paraşutare, numai cu greu ar fi putut fi făcut răspunzător pentru eşec.

Între timp, Maniu a primit, prin intermediul BBC, mesajul sovietic, însoţit de o scurtă informare asupra situaţiei şi i s-a spus că reprezentantul său era aşteptat la Nicosia. Trebuia doar să îi anunţe sosirea cu douăzeci şi patru de ore înainte. O notă trimisă la 28 noiembrie de către lordul Moyne, ministrul rezident la Cairo, lui McVeagh, ambasadorul Statelor Unite la Cairo, având responsabilităţi în problemele balcanice, dădea expresie stării de excitare a britanicilor şi seriozităţii cu care ei priveau această chestiune. Un ofiţer superior român era aşteptat în decurs de o săptămână şi, după cum spunea Moyne, negocierile cu acesta trebuiau încheiate cât mai rapid cu putinţă „pentru ca lovitura de stat împotriva actualului regim din România, urmată de capitularea necondiţionată, să poată fi realizată înainte ca inamicul să poată lua contramăsurile adecvate".[2] Cu toate acestea, aranjamentele din ţară nu erau atât de simple; reprezentantul lui Maniu nu avea să plece decât peste trei luni.

Reginald continua să insiste în privinţa lui Meţianu şi a explozivilor, dar a trebuit să i se spună că momentan aceste probleme nu se puteau rezolva. Ted Masterson i-a cerut insistent să-şi procure explozivi în ţară şi „să se apuce de treabă". Din fericire, Ţurcanu nu a dat curs acestei cereri. Ar fi fost desigur prins înainte de a fi făcut ceva care să merite într-adevăr osteneala şi SOE şi-ar fi pierdut unul dintre cei mai buni operatori radiotelegrafişti şi singura sa legătură prin radio cu România.

Jockey a căzut acum de acord să preia două persoane; Chas şi cu mine ne aflam la Tocra, aşteptând să fim paraşutaţi în noaptea de 5 decembrie ori într-una dintre următoarele două nopţi. De la Cairo, Ted Masterson îi recomanda lui Reginald să stea cu aparatul său de transmisie la Bucureşti şi să ia legătura cu el de două ori pe zi.

La 5 decembrie, ne-am urcat într-un Halifax. La plecare, condiţiile meteorologice erau perfecte. Am văzut clar Dunărea

şi strălucirea râurilor mai mici aflate la nord de fluviu. Am văzut chiar lumină la ferestrele caselor. Totuşi, obiectivul nu era luminat. Poate că Ştefan şi oamenii lui nu au calculat la timp direcţia noastră pentru a semnaliza cu torţele pe direcţia de zbor când am fost la o distanţă suficient de mare pentru a-i putea repera; poate că le-au mişcat când avionul era prea aproape sau chiar deasupra capului lor. Oricare ar fi fost motivul, pilotul a străbătut de câteva ori spaţiul respectiv fără să vadă semnalele care ne-ar fi permis să sărim.

La întoarcere spre Africa, tipul însărcinat cu lansările a ridicat capacul greu al trapei din podea şi a zvârlit pachetele slab legate, după ce le-a lovit de marginea capacului, pentru a fi sigur că se desfac şi că manifestele, antrenate de curentul de aer, se împrăştie plutind deasupra pădurilor de dedesubt. Se mai întâmpla ca un pachet să cadă nedesfăcut şi să lovească solul cu o asemenea forţă, încât mai curând ajungea să omoare pe cineva decât să-l convingă de cele scrise. Câteva zile mai târziu, tipul ăsta şi-a pierdut echilibrul şi s-a prăbuşit în hău cu unul dintre pachete.

Am făcut drumul spre casă pe o vreme din ce în ce mai proastă. Eram descurajaţi şi plini de draci împotriva prietenilor noştri români. Echipajul avea la activ o mulţime de ore de zbor în asemenea acţiuni. Pilotul era un om liniştit, cu o mare putere de stăpânire, şi ne dădea un sentiment de totală încredere. Vremea de care beneficiasem în această acţiune fusese mai bună decât ne-am fi putut aştepta pentru acea perioadă a anului. Era puţin probabil să ne mai întâlnim cu o asemenea şansă.

La Tocra, vântul bătea puternic dintr-o parte şi ne-a împins spre o pistă neamenajată şi părăsită unde ne-am petrecut noaptea în avion, înfrigurați, flămânzi şi furioşi. Peste câteva zile, acelaşi avion, târându-se cu dificultate spre casă, s-a răsturnat şi a luat foc la aterizare, distrugând odată cu el şi un Spitfire. După pierderea Halifaxului şi a Liberatorului lui de Chastelain, după moartea lansatorului şi ghinionul avut cu semnalele lui Ştefan, Chas şi cu mine am început să facem haz de necaz pe seama Operaţiunii „Autonomous"; se pare că doar asta ne mai rămăsese.

Jockey a raportat apoi că Ştefan (Racottă), Reginald (Turcanu), Sorin (Ioan) şi magistratul militar fuseseră toţi prezenţi în zona de lansare cu mijloacele de transport necesare. Luminile fuseseră aprinse după cum fusese convenit. Ne-am învârtit în aer deasupra lor şi ei nu puteau înţelege de ce nu am sărit.

La 12 decembrie, Reginald ne-a spus că, întrucât Sandu Ioan fusese numit comandantul zonei de la sud-est de Bucureşti, cu sediul la Roşiorii de Vede, un orăşel la mică distanţă de Alexandria, el însuşi se va instala acolo cu staţia de radio. Patru zile mai târziu ne-a comunicat că sosise. Întrucât era căutat acum de poliţie sub numele său conspirativ iniţial, avea acte noi pe numele Popa şi calitatea de funcţionar de stat. Cairo l-a informat că vom veni „cât se poate de urgent", îndată ce vor fi stabilite D.Z.-ul şi semnalele de recunoaştere. Reginald ne-a spus că de această dată D.Z.-ul se va afla la patru kilometri sud-est de Roşiorii de Vede, între şosea şi calea ferată. Cairo a modificat atunci sistemul de semnalizare: patru lămpi la o distanţă de 2–5 metri una de alta, dispuse în pătrat, cu o a cincea în centru şi o a şasea, la o sută de metri de ultima, care să indice direcţia vântului, toate aşezate pe direcţia de apropiere dinspre sud-est.

Misiunea la care trebuia să participăm de Chastelain, Charles Maydwell şi cu mine urma să aibă loc luni 20 decembrie sau într-una dintre nopţile următoare, între orele 23 şi 2 după miezul nopţii. Pe data de 18, Cairo i-a informat pe Reginald şi pe Ioan că, în cazul în care avionul nu va reuşi să le vadă semnalele la primul zbor deasupra zonei de lansare, îşi va continua zborul pe aceeaşi direcţie încă 70 de kilometri şi că la întoarcere ne vu lansa fără să vedem semnalele într-un punct aflat la o distanţă de şase kilometri de Roşiorii de Vede, „acolo unde calea ferată făcea o curbă şi se apropia cel mai mult de şosea". Aşadar, o parte a echipei de primire trebuia să ne aştepte în acel loc. Reginald a confirmat şi ne-a cerut să intrăm în această zonă la mai puţin de 1 000 de metri înălţime. Pe atunci, Rică Georgescu (Jockey), sub stare de arest la Bucureşti, nu putea lua contact cu Reginald la Roşiorii de Vede; ultimul său mesaj, dinaintea celor care au urmat operaţiunii, fusese recepţionat la Cairo pe data de 9.

Luni 20, am fost nevoiţi să amânăm operaţiunea din cauza condiţiilor meteorologice nefavorabile. La 21 decembrie, Reginald a transmis: „Astăzi, marţi dimineaţa, vremea este foarte bună şi calmă. Vă rugăm veniţi astăzi. Nu putem aştepta mai mult din motive de securitate a transmiţătorului... Ofiţerii vor auzi de pe şosea claxonul lui Sorin, două semnale scurte la intervale mici... Succes." Cairo a răspuns în numele nostru: „Aşteptaţi negreşit la noapte, marţi 21 decembrie..."

La ora nouă, în dimineaţa zilei de 21, rapoartele meteo erau descurajante: nordul Greciei era acoperit de ceaţă şi se aştepta ca ea să se întindă la noapte şi deasupra Dunării şi să cuprindă şi zona obiectivului. Înainte de amiază, Chas, Charles Maydwell şi cu mine ne-am întâlnit cu comandantul escadrilei – un locotenent-colonel – şi cu pilotul, într-un vechi castel turcesc, o parte a acestuia fiind folosită de către aripa de aviaţie ca birouri. S-a căzut de acord ca, în cazul în care nu vom vedea semnalele la ducere, să ne continuăm drumul spre Piteşti, un orăşel de pe Argeş, şi, după ce vom arunca manifestele diversioniste, să sărim fără vizibilitate într-un punct aflat la sud de Roşiorii de Vede, acolo unde şoseaua şi calea ferată se apropiau la maximum. Cam asta era tot ce puteam noi să sperăm pentru a ateriza aproape de obiectiv, în condiţii de vizibilitate cât de cât acceptabile, dar lipsiţi de semnale de la sol.

Puteam vedea şoseaua, calea ferată şi râul pe harta de perete şi pilotul îi tot dădea zor spunând „floare la ureche, dom'le". „Vedeţi râul, dom'le, merg de-a lungul lui. Floare la ureche, ce mai, dom'le." Comandamentul contramandase operaţiunea cu o noapte înainte, când ceaţa nu fusese mai deasă decât o prevesteau serviciile meteorologice pentru această noapte. Dar acum nu mai spunea nimic. Simţeam cu toţii că trebuie să pornim operaţiunea „Autonomous" în noaptea aceea. Era ultima noastră şansă; era important ca Chas să stea de vorbă cu Maniu şi cu reprezentantul său înainte ca acesta din urmă să plece din România, ceea ce se putea întâmpla în orice moment. Eram de aceea

pregătiți să ne asumăm riscuri mari, deși nu imposibile; dacă-l pierdeam pe de Chastelain, întreaga operațiune se ducea de râpă.

Am ridicat o problemă în legătură cu securitatea operațiunii. Ca tactică diversionistă, SOE propusese să se dea de înțeles germanilor că vom sări în zona Piteștilor. Am replicat că recunoașterea unei parașutări, indiferent de loc, ar atrage după sine o imediată întărire a pazei generale și că ar fi mai bine să recurgem la același sistem de acoperire cu lansarea de manifeste. Propunerea mea a fost acceptată.

Înainte de prânz am fost echipați cu parașute și ne-am pregătit sacii. Prețiosul transmițător se afla într-un container romboidal, confecționat dintr-un material nou, rezistent, ușor – un precursor al materialelor plastice –, înfășurat pentru și mai multă siguranță în hainele noastre civile.

În timpul după-amiezii, de Chastelain a primit instrucțiuni de la Londra să-l ia pe Silviu Mețianu, expert în acțiuni de sabotaj, în locul lui Charles Maydwell; Maydwell ne va urma îndată ce ne vom fi stabilit undeva. Părea o decizie ciudată și dificilă atât pentru Maydwell, cât și pentru Mețianu. Întrucât operațiunile paramilitare puteau surveni mai târziu, obiectivul nostru imediat era să facem în așa fel încât să-i dăm instrucțiuni realiste emisarului lui Maniu pentru convorbirile acestuia cu reprezentanții celor Trei Puteri. Maniu n-ar fi putut să înțeleagă de ce am apărut cu un expert în sabotaj pentru o acțiune care devenise în primul și în primul rând o misiune politică.

Rapoartele meteo de la ora unu erau ceva mai bune, dar, după cum simțeam eu, nu suficient de bune. Cu toate acestea, Reginald ne-a informat să-i dăm drumul la ora 4 și cu asta punct. Am discutat dacă e cazul sau nu să fim înarmați: aveam un Colt 38, dar, întrucât Chas ținea ca în calitate de prieteni ai lui Maniu să apărem neînarmați, l-am rugat pe Charles Maydwell să-mi păstreze arma. Mețianu, după cum aveam să descoperim mai târziu, și-a luat arma eu el.

Pe la cinci ni s-au dat obișnuitele ouă cu șuncă. Peste o oră, ne aflam în răcoroasa grădină turcească, aruncând încă o privire asupra planului, iar pilotul ne-a spus din nou că va fi „floare

la ureche"; ne garanta practic că ne va lansa în noaptea aceasta. Am lăsat în urmă coasta şi ne-am îndreptat cu maşina spre aerodrom, decolarea fiind stabilită pentru ora şase şi jumătate.

Locotenent-colonelul, Chas, Charles, Silviu şi cu mine stăteam la o oarecare distanţă de avion, cât să putem trage o ţigară în aşteptarea încălzirii motoarelor, în timp ce feţe ciudate geometrice apăreau din când în când în licărul câte unei brichete. Chas şi locotenent-colonelul au mai trecut în revistă o serie de probleme de ultim moment. Eu m-am îndepărtat, oprindu-mă să privesc scânteile eşapamentelor, lumina verde estompată ce se vedea din cabina pilotului, semnalul roşu de identificare de pe linia dealurilor aflate pe partea noastră de coastă, cerul nord-african blând şi fără lună, zicându-mi că, chiar dacă Chas împreună cu comandantul ar fi spus cu glas tare ceea ce gândeam cu toţii, tot nu se mai putea face nimic. Acea „floare la ureche" a pilotului era o mare gogoaşă, dar nimeni nu avea de gând s-o spună cu voce tare.

Când avionul a fost în sfârşit gata de decolare, la şapte şi jumătate, ne-am luat rămas-bun de la locotenent-colonel, i-am spus la revedere lui Charles şi ne-am urcat prin trapă în burta enormă a avionului.

La decolare ne-am înghesuit în partea din faţă a avionului, în cuşca radiotelegrafistului, patru inşi claie peste grămadă în strâmta despărţitură vibrând din toate încheieturile; îndată ce am luat înălţime, am trecut prin culoarul strâmt de deasupra lăcaşului port-bombe, până în compartimentul mare în care se aflau manifestele şi trapa de lansare. În timp ce Chas şi cu mine stivuiam pachetele ca să avem pe ce ne aşeza, unul dintre noi a remarcat că fiecare conţine o încărcătură de cinci kilograme de subversiune aliată. Silviu îşi sorta documentele personale, hotărând pe care dintre ele să le distrugă. Lansatorul şi-a pus mâinile în buzunare, a sporovăit ce a sporovăit cu noi, apoi s-a dus în faţă. Chas a scos un manifest, l-a citit, a zâmbit amar, l-a mototolit şi mi l-a aruncat. Era adresat cetăţenilor din Bucureşti, dar urma să fie aruncat la o distanţă de 160 de kilometri de capitală, nu departe de Curtea de Argeş, ea însăşi fostă capitală a Valahiei

după invaziile barbarilor, înainte ca valahii să se fi hotărât că pot reveni în siguranță la câmpie. I-am zâmbit și eu și am dat din cap în semn că sunt de acord cu el. Zgomotul era asurzitor.

Luam înălțime, depărtându-ne de coasta africană. Trebuia să traversăm Mediterana, Grecia și Bulgaria și, odată ajunși la nord de Dunăre, să punem cap spre zona de lansare. Ultima dată când făcusem acest lucru, pe vreme bună, nu am reușit să vedem semnalele lui Ștefan. De ce ne-am descurca mai bine acum, pe o noapte cețoasă, cu un pilot plin de el? În fond, de ce nu, mi-am zis eu. Ajung o spărtură în nori și un licăr norocos de lanterne ca să ne dăm drumul. Așa fac și pisicile câteodată.

M-am strecurat printre manifeste până la romboedrul burtos în care se aflau transmițătorul și hainele civile alese cu grijă, pe care urma să le purtăm până ne luam altele noi de acolo. Fiecare haină, ne spusese o femeie cu ochi de vultur de la Cairo, se putea găsi și în România; puteam chiar declara de unde le cumpărasem. Am atins materialul ultramodern din care era făcut romboedrul și mi-am privit degetele. Dădea o senzație stranie, de eră nouă. Am tras apoi de săculețul de pânză legat de romboedru; conținea binoclurile și rațiile de supraviețuire de care am fi avut nevoie dacă lucrurile luau o întorsătură proastă. Apoi m-am târât spre paraşută, m-am proptit cu spatele de ea și m-am întins încet pe podeaua aspră, cu nervuri, sprijinindu-mi capul pe sac.

Saltul îmi făcea un nod în stomac, deși nu aveam nici un motiv să-mi fie atât de rău. Poate că băusem prea mult sherry mainte de masă. Fața mi se albise. Părul meu blond era tuns scurt. Îmi înfundasem mâinile adânc în buzunare să mă încălzesc și pielea de pe trupul meu subțire, dar vânjos, se încrețise toată. Încercam să mă lupt cu frigul și cu greața, să mă las dus de zgomotul și vibrațiile avionului. Am simțit îndelung în cerul gurii toate grăsimile popotei; materialele de propagandă mi se balabăneau la picioare. Apoi am adormit.

M-am trezit și m-am ridicat într-un cot. M-am uitat la ceas. Se oprise. SOE îmi dăduse un ceas special, care s-a stricat în mai puțin de zece ore. Cheltuiserăm o sută de mii de lire pentru

operaţiunea aceasta, dar ne-am zgârcit la un obiect atât de vital din echipamentul nostru.

M-am ridicat în picioare, ţeapăn de frig, şi m-am târât spre Chas. A dat din cap. După ceasul lui – el refuzase cu înţelepciune obiectul din dotarea armatei – era deja douăsprezece şi douăzeci. „Pierdem înălţime", a strigat el. Aşa era, de-aia ne era rău; din cauza asta dispăruse şi lansatorul în partea din faţă a avionului, în căutare de oxigen.

S-a întors cu un termos cu ceai tare, îndulcit. Ne-am luat raţia de rom, apoi un sandvici şi încă o gură de ceai şi ne-am simţit mult mai bine. Lansatorul ne-a spus că cea mai mare parte a drumului zburasem la aproape 5 500 m înălţime, între două straturi de nori. La un moment dat au avut dificultăţi să găsească Dunărea, dar acum dăduseră de un reper şi navigau direct spre ţintă.

Chas a vorbit cu pilotul prin intercom, reamintindu-i că ne vom lansa deasupra locului numai dacă se vor vedea luminile. Ne-am pus paraşutele şi ne-am agăţat cârligele de sârma care trecea prin mijlocul compartimentului. Fiecare s-a asigurat că era bine ancorat, întrucât, dacă nu era smuls învelişul paraşutei când ieşeai din avion, paraşuta nu s-ar fi deschis în aer. Cu intercomul la ureche, lansatorul ne-a anunţat că mai aveam cam şase minute. Chas stătea la marginea trapei şi se uita pe acolo. Eram în spatele lui, foarte încordat. Silviu Meţianu urma al treilea. Lansatorul a dat câteva pachete la o parte cu piciorul, a tras romboedrul la locul lui în spatele lui Silviu şi i-a ancorat cârligul de sârmă. S-a dus iar la intercom şi aproape imediat s-a întors şi a strigat ceva. Sunt sigur că nu trecuseră cele şase minute, dar s-a aprins lumina roşie, apoi cea verde şi am sărit.

M-am aruncat înainte, însă cu o mişcare prea bruscă, casca mi s-a lovit de marginea din faţă, iar sacul de marginea din spate, ceea ce mi-a corectat poziţia în timp ce mi-am dat drumul prin vuietul tubului de scurgere, urmat de liniştea celor două secunde atât de lungi de cădere liberă. Când coarda a pocnit strâns şi a desfăcut paraşuta, singurul lucru pe care l-am observat era ceaţa groasă. Am inspirat-o adânc, m-a orbit şi m-a năucit. Poate că era doar un nor fugar. Poate că pilotul zărise într-adevăr luminile

lui Ştefan printr-o spărtură. M-am întors, dar n-am văzut nici o lumină. Am ascultat, dar nu auzeam nici un claxon care ar fi trebuit să semnalizeze la intervale regulate. Am scos lanterna roşie şi când am văzut masa aia neagră ca smoala repezindu-se spre mine am pus-o cu repeziciune la loc. Dar nu era pământul, era o perdea şi mai groasă de ceaţă. Atunci am fost sigur; când am străbătut-o, mi-am dat seama că eram pierduţi. Ştefan nu va fi acolo să ne aştepte.

La câteva zeci de metri de pământ, am început să mă balansez, dar eram prea furios să-mi bat capul cum să mă întorc ca să mă pregătesc pentru impactul cu pământul; mă uitam la orizontul ce se vedea în faţa mea şi am aterizat rostogolindu-mă pe spate pe o arătură.

PARTEA A TREIA
decembrie 1943–martie 1944

Capitolul XII
Capturarea

După doi ani şi jumătate de şedere în Orientul Mijlociu, pământul cald şi reavăn al Europei îmi mirosea bine. Am stat un moment lungit acolo, cuprins de o deosebită afecţiune pentru continentul meu. Cu mâinile desfăcute şi picioarele răscrăcărate, întins pe câmpul arat, la ora unu în miez de noapte, cu trei zile înainte de Crăciun, la mii de kilometri, în teritoriul inamic, iată genul de paradox care va fi întotdeauna pe placul meu.

Am stat ce am stat, m-am ridicat în picioare, am scos hamurile, am strâns paraşuta şi m-am căutat prin buzunare să fiu sigur că nu scăpasem ceva. Am fluierat încetişor şi Chas mi-a răspuns. L-am găsit relativ repede, dar am pierdut de două ori mai mult timp în căutarea propriei paraşute, blestemându-mă că nu o luasem cu mine. Chas şi-a aruncat-o pe a lui lângă a mea, s-a aşezat şi mi-a spus: „«Floare la ureche» nu putea să-l vadă nici pe dracu' prin ceaţa asta."

Am fumat o ţigară. Dacă ne-am fi aflat la o distanţă mică de locul de întâlnire mai aveam o şansă să-l găsim pe Ştefan. El şi oamenii lui trebuiau să aibă lămpi verzi; ale noastre erau roşii. Parola noastră era „Îl caut pe Ştefan" şi a lor „Ştefan e acasă". Ştefan săpase o groapă în care să ne ascundem lucrurile. Avea arme şi vânat care să justifice hainele de vânătoare pe care le aveam peste uniforme. Urma să ne conducă la Bucureşti în siguranţă, cu magistratul militar îmbrăcat în uniformă pe

omul de lângă şofer; un membru al Parchetului Militar din România trebuia să ne ajute să-l contactăm pe şeful Rezistenţei româneşti. Totul depindea acum de Ştefan. Altă cale de scăpare nu era. Aveam numai câteva sandviciuri şi raţiile de supravieţuire din săculeţul legat de romboedru. Bani aveam din plin, dar, în afară de ciomege, eram complet dezarmaţi. Dacă am fi aterizat la sud de Dunăre, în loc de nord, bulgăroaicele, dacă era să ne luăm după poveştile celor din RAF, puteau să ne linşeze. Am ciulit urechile, simţindu-mă ca o fiară, cu simţuri mai ascuţite acum decât ale animalului care fusese paraşutat din avion. Nu auzeam nimic în afară de trăncăneala propriilor mele gânduri; ceaţa continua să fie densă, omniprezentă şi de o tăcere ca de început.

Era cam unu noaptea, în 22 decembrie. Trebuia să-l găsim mai întâi pe Silviu Meţianu. Fie a sărit mai târziu, fie s-a rănit la aterizare; poate nu i s-a deschis paraşuta şi a murit. M-am hotărât să mă duc în recunoaştere în timp ce Chas rămânea lângă echipament. Am scos busola din buzunarul pentru ceas, uşor nesigur de mine; antrenamentul nostru de orientare pe timp de noapte fusese destul de diferit în Palestina, pentru că mergeam fie câte doi, fie câte trei, nu era nici urmă de ceaţă, şi puteam conta pe un mic dejun sătios la sfârşitul exerciţiului.

Am luat-o către sud-est şi am ajuns la marginea arăturii. Nu a răspuns nimeni la fluieratul meu, aşa că m-am întors la Chas şi am încercat apoi către vest. De data aceasta am dat de o pădure şi nici din partea asta n-am primit nici un răspuns. Către nord-vest, se întindea aceeaşi pădure şi am străbătut-o până la capăt. La a patra recunoaştere, de data aceasta către sud, am mers o bună bucată paralel cu pădurea şi, în fine, am auzit fluieratul lui Silviu. M-am mişcat încet înapoi spre Chas, păstrând contactul cu Silviu; n-a trecut mult şi ni s-a alăturat şi el. Căzuse într-un copac şi a trebuit să-şi taie chingile ca să se elibereze.

Trecuse bine de ora două. Chas auzise trenuri şi automobile la o oarecare distanţă spre nord-vest şi credea că am aterizat pe undeva la sud-est de calea ferată şi de şosea, în loc să picăm

între ele. Am auzit şi câinii lătrând la nord, dar mult mai aproape, ceea ce însemna că era un sat pe acolo.

După spusele lui Silviu, pădurea era destul de adâncă. Am smuls celuloidul roşu de la lanterne ca să vedem mai bine. Am şters urmele şi ne-am îndreptat spre colţul de care dădusem la cea de a treia recunoaştere şi am petrecut restul nopţii acolo, într-o adâncitură. După ce au făcut câţiva paşi să se încălzească, pe la ora şase, Chas şi cu Silviu mi-au spus că au văzut ceva ce părea a fi un aeroport părăsit, cu ridicături de pământ aducând a cuiburi de mitralieră, dar îndată ce s-a luminat ne-am dat seama că erau doar nişte movile, iar „aeroportul" nu era nimic altceva decât o pajişte mare. Am camuflat echipamentul cât am putut de bine cu puţina verdeaţă care se mai putea găsi în acea perioadă a anului şi apoi ne-am întors în pajişte cercetând-o metodic, pierzând douăzeci de minute până să găsim romboedrul şi să-l aruncăm împreună cu paraşuta în pădure. Dar n-am mai găsit săculeţul care fusese legat de romboedru, tocmai acum când raţiile de supravieţuire ne erau chiar mai importante decât însuşi transmiţătorul. Ştiam că trebuie să fi căzut pe undeva între Silviu şi romboedru. L-am căutat aproape o oră, ascunzându-ne ori de câte ori trecea vreo căruţă, şi până la urmă ne-am târât înapoi fără săculeţ până la marginea pădurii. Am mâncat fiecare câte un sandvici şi câte o bomboană spirtoasă din cele pe care ni le dăduse Pussy Deakin şi care ţineau de sete.

M-am uitat la ceas, mi-am adus aminte că se stricase şi am înjurat printre dinţi. Întrebasem de o adresă la care să tragem în Roşiorii de Vede, dar nu ni s-a dat nici una. Având în vedere legătura radio de dimineaţă a lui Reginald, Ştefan trebuia să ştie că am aterizat şi că dacă va fi posibil îl vom aştepta în punctul stabilit. Era de aşteptat ca echipamentul nostru să fie descoperit cam în vreo 48 de ore. Ne terminasem şi bomboanele şi, rămaşi fără mâncare, nu mai era mult şi trebuia să ieşim la lumină. Aveam hărţi desenate pe mătase, făcute la scară redusă, dar nu ne erau de nici un folos în situaţia în care ne aflam. Urma să ne orientăm cum puteam, şi apoi, dacă judecasem corect

ca ținta noastră era la nord și la o distanță nu prea mare pentru a fi parcursă cu piciorul, l-am fi întâlnit pe Ștefan chiar în noaptea aceea.

Pe la zece, vizibilitatea ajunsese până la vreo 90 de metri. Au apărut niște femei care strângeau lemne de foc și îndată ce le am auzit vorbind ne-am dat seama că cel puțin ne aflam în România. Chas l-a rugat pe Silviu să intre în vorbă cu ele, dar peste o oră, când s-a întors, nici gând să fi făcut așa ceva. După douăzeci de ani de când fusese plecat din țară, și străin de locurile în care ne aflam, ar fi fost dificil să o facă fără a trezi suspiciuni.

Ceața se ridicase acum suficient pentru a vedea la nord linia copacilor mergând în direcția est-vest, aproape sigur de-a lungul șoselei asfaltate. Am părăsit ascunzătoarea și am pornit spre sat. Am trecut pe lângă niște țărani și ne-am amintit ca nu cumva să le dăm binețe spunându-le „saida", pe arăbește. Satul era cam la vreo trei kilometri; era așezat într-o vale și, după placa pusă pe un deal, se chema „Plosca". Cu toate că pe ceață părea mai mare, era o așezare prea mică pentru a figura pe hărțile pe care le văzusem.

O femeie își făcea de lucru în grădină la marginea satului și Chas a propus ca Silviu, singurul dintre noi care arăta a român, să o întrebe cât este până la Roșiorii de Vede. Silviu a crezut că e prea riscant. Poate că avea dreptate; poate că nevoia de contact uman ne împinsese pe Chas și pe mine înspre sat, și poate și faptul că, mai ales în ceea ce îl privește pe Chas, el îi considera pe acești oameni prieteni. Dacă am fi știut atunci două lucruri poate că ne-am fi răzgândit. Manifestele au fost lansate deasupra Roșiorilor de Vede, nu deasupra Piteștilor, și în loc să aibă efectul de diversiune au concentrat Siguranța chiar în zona în care ne aflam. În al doilea rând, fișierul meu cu „informații utile unui călător în România" nu mai era la zi, astfel că noi habar nu aveam că țăranilor li se promisese o recompensă de 20 000 de lei dacă raportau autorităților prezența în satul lor sau în împrejurimi a unor străini care s-ar dovedi că sunt parașutiști.

În ciuda reţinerilor lui Silviu, Chas s-a apropiat de femeie, care la început ne-a spus că mai erau treizeci de kilometri până la oraş, apoi cincisprezece, dar aşa cum a subliniat Chas, ţăranii aveau o idee foarte aproximativă a distanţelor. Cincisprezece kilometri păreau în regulă, adică vreo optsprezece de la pădure. Judecând după zgomotul maşinilor şi al trenurilor pe care le-am auzit când am aterizat, zona ţintei noastre – acolo unde şoseaua şi calea ferată se aflau la cea mai mică depărtare una de alta ar fi trebuit să fie cam la zece kilometri de la pădure.

Chas a propus să stăm în pădure până la căderea nopţii, în timp ce eu eram de părere că, deoarece fusesem văzuţi, ar fi trebuit să părăsim atunci zona şi să ajungem cât mai aproape de ţintă înainte ca ceaţa să se îngroaşe din nou. Eram cu toţii de acord că şansele noastre de supravieţuire erau precare, dacă nici în noaptea aceasta nu dădeam de Ştefan. Aşa că am hotărât să pornim imediat.

Pe drumul de întoarcere spre pădure un ţăran a manifestat un interes deosebit faţă de noi; mai târziu, acesta a pretins recompensa, deşi cea care a primit-o a fost femeia din grădină. Am ajuns în pădure chiar înainte de unu, am camuflat echipamentul şi mai bine şi eram tocmai pe punctul de a ne părăsi adăpostul când am văzut un grup de oameni – civili şi jandarmi înarmaţi cu puşti – care se apropiau dinspre Plosca. Ne-am croit drum prin pădure spre marginea de vest şi apoi am plecat mergând cât puteam de firesc în speranţa disperată că aceştia de fapt nu ne căutau pe noi. Bineînţeles, pe noi ne căutau. La început ne-au somat, apoi au tras peste capetele noastre. Pădurea nu era destul de mare ca să ne putem adăposti, iar în loc deschis am fi fost împuşcaţi înainte de a apuca să mai facem cincisprezece metri. Ne era, în plus, foarte foame şi foarte sete şi se poate ca asta să ne fi influenţat reacţiile.

Pentru a ne mări şansele, dacă eram prinşi înainte de a-l întâlni pe Ştefan, hotărâsem să ne purtăm uniformele sub hainele civile. Tot ce mai aveam de făcut era să ne scoatem hainele înainte ca jandarmii să pună mâna pe noi, şi aşa am şi procedat

Capitolul XIII

Ne întoarcem la București

Îndată ce de Chastelain i-a explicat subofițerului într-o românească curgătoare că eram neînarmați și i-am arătat actele de identitate, care purtau o ștampilă în limba română, cu mențiunea că aparțineam armatei britanice, militarul inamic s-a transformat pe loc într-un țăran român prietenos. Ne-a spus că ne aflăm în satul Plosca. Și-a cerut scuze că era obligat să ne aresteze și, în timp ce tropăiam de-a curmezișul câmpului spre șosea și apoi în drumul spre jandarmerie, le striga tuturor celor care treceau: „sunt prieteni". O primire destul de încurajatoare pentru trei captivi care erau mai mult decât îngrijorați de ceea ce-i aștepta.

În drum spre sat am reușit să schimbăm câteva vorbe între noi pe englezește; practic, ultimele înainte de interogatoriu. Pentru a nu cădea în mâinile nemților, am căzut de acord să spunem că adusesem mesaje guvernului român și că trebuie, de necesitate, să fim duși la București cât se poate de repede și cu cea mai mare discreție. Scopul nostru era să rămânem cât de mult timp posibil departe de ghearele Gestapoului: nici nu ne-a trecut prin minte atunci că această primă formulă de acoperire va fi scânteia care, cinci luni mai târziu, va declanșa o explozie colosală.

Un grup de țărani se strânseseră în fața jandarmeriei, dar erau mai curând curioși decât ostili, vorbind între ei în timp ce ne făceau loc să trecem. Am tropăit prin camera de gardă și am urcat patru trepte până la un dormitor, separat de prima încăpere de un geam prin care oamenii se puteau zgâi la noi.

La stânga, cum priveai dinspre ușă, era o fereastră care dădea spre stradă și, dacă se ridicau pe vârfuri, oamenii ne puteau vedea și pe acolo. Lângă ușă – o masă și două scaune; în cameră – trei paturi de fier cu cearceafuri curate, aproape albe, peste care erau împăturite, în lung, pleduri cafenii, iar la picioarele fiecărui pat era câte o pereche de galenți de lemn pe care soldații români îi purtau când erau în repaos. Dar pe noi, niște prizonieri chinuiți de frig și de foame, șocați, cu acte de identitate false, singurul

lucru din cameră care ne interesa era soba de teracotă cu lemne, aflată în celălalt capăt al încăperii.

Fiind de prin partea locului, sergentul de serviciu nu-i putea ține pe săteni afară. Mai întâi a venit primarul cu secretarul după el, apoi subprefectul, urmat de veterinar, de medicul și învățătorii din sat, perceptorul-șef și slujbașii lui. Spre sfârșitul după-amiezii, toți țăranii întorși de la câmp au venit să vadă ce se întâmpla. Erau tentați să se strângă în grupuri mici, destul de agitați, în jurul câte unuia dintre ei care le spunea câte ceva, apoi își strângeau mâna și plecau în șir unul după altul. Preotul ne-a pus câteva întrebări despre senzația pe care o ai când sari cu parașuta, apoi, la plecare, a spus: „Să dea Domnul să fie pace între noi cât mai curând."

Îmi amintesc în mod special o bătrână care a venit singură. S-a cocoțat pe un scaun și ne făcea mici semne încurajatoare din cap și din mâini în timp ce vorbea. Silviu trebuie să fie român, a spus ea, și l-a mângâiat pe cap. Despre Chas nu era sigură, dar credea că este englez, în ceea ce mă privește, era sigură că eram neamț. Întrucât nici unul dintre noi nu era rus, însemna că eram cu toții prieteni ai României și ne-a întrebat dacă nu ne întâlnirăm cu nepotul ei pe frontul de est. Ne-o fi frig, a zis ea, și i-a spus sergentului să ne facă focul. O jumătate de oră mai târziu, când s-a întors cu ceai și cu pâine, ne ieșise mirosul de umezeală din haine, iar actele false și programele transmisiunilor radio fuseseră aruncate în sobă.

Cred că au trecut pe-acolo vreo două-trei sute de persoane ca să ne vadă, dar unul singur, un învățător, a fost neprietenos. Era un bărbat mic de stat, irascibil, care insista să vorbească o franțuzească balcanică plină de înfloriturî și făcea pe propagandistul german. Am înțeles că era legionar, membru al Gărzii de Fier și că cei din sat nu-l prea plăceau. Întrucât Chas era ofițerul cel mai înalt în grad și vorbea bine românește, el a fost acela care a suportat greul acestor întâlniri. De câteva ori am întrebat dacă putem primi ceva de mâncare, la care oamenii dădeau din cap, zâmbeau, dar nu mișcau nimic. Până la urmă a apărut o matahală de sergent-major, i-a dat pe toți afară, i-a

bat peste picior pe „aceşti intelectuali" – se referea la învăţă-
tu „care-i înnebunesc pe toţi cu ideile lor" şi a ordonat să
mi se aducă o mâncare caldă.

Trei nemţi de la staţia locală de radiogonometrie, care probabil că detectaseră în cursul nopţii Liberatorul, se uitau din stradă, dar nu li s-a permis să intre. Când în cele din urmă au renunţat şi au plecat, probabil să raporteze sosirea noastră, a devenit pentru noi cu atât mai presant să părăsim zona; sergentul-major părea un tip tare şi care făcea ce voia, dar n-aş fi pariat pe el într-o confruntare cu un ofiţer superior german.

De Chastelain i-a spus că trebuie să-l vedem pe colonelul comandant al postului de jandarmi din Turnu-Măgurele cât se poate de repede. Sergentul-major a telefonat, a făcut tot ce a putut, dar colonelul – care, după spusele lui, era un om cumsecade – era plecat pentru o zi la Bucureşti, iar căpitanul de serviciu se afla în drum spre noi cu un camion. Era mai puţin entuziast în ceea ce îl priveşte pe căpitan.

Chas a cerut apoi să vorbească între patru ochi cu subprefectul. Acestuia i-a relatat aceeaşi variantă pe care o imaginaserăm de comun acord atunci când fuseserăm arestaţi, pretinzând că avem o misiune pe lângă guvernul român. Putea el oare să ne ajute să luăm contact rapid cu o oficialitate de vază, şi asta în cât mai mică publicitate posibil? Ne-a promis că va face tot ce poate şi a plecat.

Sergentul-major stătea lângă uşă şi redacta un scurt raport despre aterizarea şi capturarea noastră. A făcut inventarul obiectelor noastre personale, dar s-a căzut de acord ca acel romboedru adus de Silviu împreună cu un caporal din pădure să nu fie deschis decât în prezenţa colonelului. A sosit în sfârşit mâncarea – tuica, carne, cartofi şi vin – iar sergentul-major şi cu Chas se întreţineau pe româneşte. Atmosfera era într-adevăr atât de călduroasă, încât Chas ne-a spus numai atât cât să auzim eu şi Silviu că nu ne-am fi putut bucura de o primire mai prietenoasă nici dacă am fi fost prizonieri români întorşi acasă din război.

Dar nu avea să ţină prea mult; când căpitanul plin de sine a venit de la Turnu-Măgurele, temperatura a scăzut la zero.

A acceptat bombănind un pahar de vin de la Chas, dar fără să ne ureze sănătate aşa cum se obişnuia. A aprobat raportul sergentului-major, dar s-a plâns, pe bună dreptate cred eu, că li s-a permis prea multor oameni să stea de vorbă cu noi. Remarca se referea în special la subprefect, pe care l-a acuzat că a efectuat un interogatoriu neoficial; jandarmeria, a spus el, nu trebuie să permită nici un amestec din partea prefecturii.

După o discuţie scurtă, dar înfierbântată, în contradictoriu, ne-a spus să ne urcăm în camion. L-a aşezat pe Chas în cabina încălzită a şoferului şi s-a urcat şi el tot acolo. Ordonase să se aducă un scaun pentru Silviu şi pentru mine, ca să ne putem urca în camion, dar ne-am făcut că nu-l vedem şi ne-am căţărat cu sac cu tot peste oblonul din spate al camionului, urmaţi de sergent şi santinele.

M-am aşezat cu spatele spre cabină, mi-am frecat palmele ca să scap de murdărie şi mi-am vârât mâinile în buzunare. Un grup de săteni se uita la noi cum plecam şi, în timp ce camionul, hurducându-se, a pornit la drum, cineva a strigat: „La revedere, englezilor", iar Silviu şi cu mine le-am răspuns.

Începea o altă noapte friguroasă şi ceţoasă, iar camionul de abia se mişca. În timp ce moţăiam, mă întrebam dacă Ştefan auzise despre capturarea noastră. Putea fi în oricare dintre maşinile care treceau pe lângă noi spre Bucureşti.

Când m-am trezit, camionul se oprise. Prefectul judeţului Teleorman şi inspectorul de jandarmi – colonelul – ne veniseră în întâmpinare cu o maşină. Chas s-a urcat cu ei în maşină şi au pornit-o cu toţii înainte.

Camionul a ajuns la Turnu-Măgurele pe la 11, iar Silviu şi cu mine am fost interogaţi pe rând de către colonel, un bărbat voinic, care părea de treabă în ciuda asprimii gesturilor. I-am relatat pe scurt aterizarea şi capturarea noastră şi i-am spus că am fost trimişi să luăm legătura cu guvernul român. Cifrul lui de Chastelain se afla pe masă şi, întrucât şi al meu urma să fie descoperit la cercetarea hainelor, i-am spus colonelului unde îl aveam ascuns. Nici Chas, nici eu n-am divulgat niciodată cheia cifrurilor, pe care o memoraserăm.

Transmițătorul, hainele civile și busolele (în afară de busola lui Chas care a dispărut în chip misterios pe drumul de la Plosca) erau înșirate pe podea. După ce colonelul și-a terminat raportul și inventarul obiectelor găsite în romboedru și asupra noastră, nevastă-sa ne-a dat o masă ușoară. Era a două noastră cină, dar eram foarte încântați că o primeam. Colonelul ne-a spus că vom pleca cu el la București la ora șase dimineața. Era 23 decembrie 1943, ora 1.30.

După ce am „închiriat" pentru câteva ore paturile modeste ale jandarmilor, am fost urcați într-un Ford mic aflat în curte. Din păcate programul colonelului s-a modificat și cel care urma să ne însoțească până la București era căpitanul. După ce colonelul i-a atras atenția cu delicatețe să nu-și mai dea atâtea ifose, am plecat; Chas, Silviu și căpitanul în spate, eu am fost făcut sandvici între șofer și sergentul mătăhălos, dar preferam aranjamentul acesta decât să fiu nevoit să fac conversație cu plictisitosul nostru însoțitor.

La marginea orașului Turnu-Măgurele, căpitanul ne-a părăsit un sfert de oră, ca să intre într-o casă cu sticle colorate și sonerie electrică la ușa din față, în timp ce din spatele ei se auzeau grohăituri de porci și cotcodăcit de găini, ca și cum casa nu se putea hotărî încă asupra statutului ei de locuință urbană sau rurală. În timp ce așteptam, m-am gândit la un trup cald de femeie de-abia trezită din somn.

Ne-am oprit la Alexandria să bem un ceai cu rom, pe care căpitanul l-a lăsat pe Chas să-l plătească din mărunțișul ce i-l împoiase sergentul-major. Pe pereții cafenelei erau afișe nemțești și fetița care ne-a servit se uita neîncrezătoare la noi, cu priviri ostenite. Când eram pe punctul de a pleca, căpitanul, punându-și chipiul, le-a spus fetiței și celor câțiva bărbați care se aflau acolo la acea oră a dimineții că eram prizonierii săi. Au ieșit să ne petreacă până afară, făcându-ne exact publicitatea pe care doream să o evităm.

Mai departe, în drum spre București, ne-am mai oprit doar ca să cumpărăm niște „Plugar", țigările alea tari și ieftine, pe care doar țăranii și regele Mihai le fumau. În jurul mașinii s-a

strâns din nou un ciorchine de oameni, ca şi cum s-ar fi dus peste tot buhul despre noi. Am trecut de câteva patrule care nu ne-au oprit, şi mi-am dat seama cât de uşor am fi putut călători cu Ştefan la volan şi cu un procuror militar în uniformă lângă el. La Bucureşti, am evitat bulevardul Brătianu, Calea Victoriei şi toate străzile cunoscute, derapând de câteva ori pe mâzga ce acoperea iarna străzile lăturalnice, înainte de a ne opri la poarta Comandamentului Jandarmeriei din şoseaua Ştefan cel Mare 51, fără să fi văzut mare lucru din oraş. Pe tot parcursul călătoriei n-am zărit decât doi nemţi în uniformă.

Capitolul XIV
Antonescu protejează „Autonomous"

Am intrat cu maşina în curtea Jandarmeriei, am trecut de intrarea principală şi ne-am oprit brusc în faţa unei uşi laterale. Atmosfera de calm, ca şi cum lumea ar fi fost în stare de repaos, era amăgitoare; când m-am dat jos din maşină şi m-am uitat în sus la ziduri, la poarta grea şi la feţele santinelelor în poziţie de drepţi lângă uşă, mi-am dat seama că n-aveam nici o scăpare.

Căpitanul a răspuns absent salutului santinelei, aşa cum îi stătea bine unui ofiţer cu misiuni importante pe cap. Am fost fericit când din coridorul cu dale de piatră ne-au dus la stânga, într-o sală de aşteptare, iar el a luat-o înainte şi am scăpat de el definitiv. Sergentul-major ne-a zâmbit, ne-a salutat dând din cap şi l-a urmat, la fel de grăbit, desigur, să rezolve ceva cu transportul pentru a ajunge înapoi acasă de Crăciun.

Ne-am petrecut dimineaţa pe o bancă, picior peste picior, când stângul peste dreptul, când dreptul peste stângul, zgâindu-ne la zugrăveala galbenă a pereţilor şi la dalele spălate de mântuială, astfel încât murdăria devenea parte a desenului însuşi. O aromă de mirodenii îndulcea mirosul uniformelor grosolane. Ziarele româneşti, aduse săptămânal la Cairo de curier, zăceau pe masă, dar când m-am atins de unul dintre ele, gardianul s-a mişcat şi a zis: „Nu!"

A intrat un căpitan, ne-am ridicat în picioare, sperând că se va întâmpla ceva sau că vom avea cel puțin tovărășie. Dar zâmbetul de pe fața lui nu era decât o brazdă adâncă pe care o avea permanent pe obraz. Când de Chastelain a cerut să-l vadă urgent pe general, căpitanul i-a aruncat o privire lipsită de expresie și n-a catadicsit să-i răspundă. I-a spus gardianului că prizonierii nu aveau voie să vorbească decât românește și dus a fost.

Mai târziu, un căpitan cu fața prelungă, nas ascuțit și ochi iscoditori ne-a condus la colonel. Colonelul Teodorescu, un tip solid, era șeful siguranței Jandarmeriei. A trimis după țigări, a stat cu noi la taclale despre aventurile noastre; a respins ideea că venisem să luăm legătura cu guvernul român și a spus că era mai curând vorba de o acțiune de sabotaj. Nu puteam să picăm într-un moment mai prost. Era după părerea lui de-a dreptul aurea, pentru că o mulțime de proiecte plăcute pentru sărbători, ale lui inclusiv, erau date peste cap. Nu avea nici un loc potrivit în care să ne cazeze, dar, întrucât elevii școlii militare plecaseră în permisie de Crăciun, le puteam folosi infirmeria.

Căpitanii care veniseră în camera de așteptare se numeau Ionescu și Unga. Ori de câte ori colonelul era chemat afară veneau fie căpitanul Duță, fie căpitanul Dobrogeanu să stea de vorbă cu noi. Pe la sfârșitul dimineții, când Dobrogeanu ne-a escortat până la „Sala de bolnavi", care se afla două etaje mai sus, ajunsesem să cunoaștem aproape întreaga secție a siguranței Jandarmeriei.

Urma să ne petrecem Crăciunul și Anul Nou într-o cameră de infirmerie cu trei paturi, o masă de bucătărie și un dulap mare. Judecând după zgomotul străzii, fereastra dădea spre Ștefan cel Mare, o stradă largă numită după un domnitor al Moldovei din secolul al XV-lea, care a învins un rege polon, a intrat în Valahia pentru a înfrânge trupele otomane și a ridicat câteva din cele mai frumoase monumente de arhitectură ale Moldovei.

Ni s-a dat ciorbă de fasole, brânză albă și pâine neagră; de-abia când l-am auzit pe unul spunând că era destul de bine pentru niște spioni englezi mi-am dat seama pentru prima dată de gravitatea situației în care ne aflam. Șireturile de la pantofi

ne-au fost luate; o notiță prinsă pe perete cuprindea instrucțiuni pentru gardian: să nu ne scape din ochi nici un moment și să nu permită să ne apropiem de fereastra fără gratii în cazul în care am fi încercat să sărim afară. M-a șocat această îngrijorare neașteptată față de o posibilitate de sinucidere. La Plosca îi predasem amabilului sergent major pilula mea roșie de cianură, fără să am sentimentul că aș fi pierdut ceva.

Opt ostași au primit misiunea specială de a ne păzi. Zi și noapte erau câte doi la ușa noastră. La dreapta, după un holișor care dădea spre scară, era fosta farmacie transformată acum în camera gărzii. La stânga erau baia și toaleta. Aparent, instrucțiunile permanente nu interziceau folosirea aparatului de ras pe care îl aveam în buzunar, așa că m-am simțit mult mai bine după ce m-am bărbierit cu apă rece. După câteva zile am găsit și robinetul pentru apă caldă.

Întrucât gardianul primise ordinul să nu ne lase să vorbim decât românește, ne-am înțeles ce să nu divulgăm la interogatoriu într-un fel de românească englezită, care oricât aducea cu limba lor maternă nu le putea spune prea mult gardienilor noștri. După vreun ceas de somn, am fost treziți înainte de ora trei și ni s-au înapoiat șireturile de la pantofi. Capul parcă-mi era îndesat tot cu vată, iar gura mi-era amară de nesomn. Mai mult decât orice pe lume, îmi doream o ceașcă de ceai. Am fost duși întâi la colonel, care a fost prietenos ca întotdeauna și ne-a spus că ne așteaptă câteva zile grele. Chas a fost chemat primul; mie mi-a venit rândul la ora 4.30.

Camera de interogatoriu era mai mică decât m-aș fi așteptat; a trebuit să mă strecor în jurul unei mese lungi pe care erau așezate tocuri, călimări și coli de hârtie. Nici vorbă de lampa care ți se bagă în ochi în orice scenă de interogatoriu realizată la Hollywood. De fapt stăteam cu spatele la geam și zgomotul tramvaielor mă îmbărbăta.

M-am bucurat când l-am văzut pe Teodorescu acolo. Doi ofițeri de serviciu mormăiau și-și făceau de lucru cu hârtiile, dar când a intrat generalul, însoțit de un civil, ne-am ridicat toți

în picioare. S-au aşezat toţi şi generalul m-a întrebat dacă preferam să vorbesc franţuzeşte în loc de româneşte.

Generalul Tobescu, comandantul Jandarmeriei, era un om trecut de 50 de ani, voinic, cu pieptul plin de decoraţii; avea o faţă binevoitoare şi o bărbie lipsită de fermitate; corpolenţa lui trecea pe planul al doilea când îi vedeai nasul ascuţit, degetele lungi şi lampasul pantalonilor de albastrul cerului. Civilul din dreapta sa trebuia să fie, aproape sigur, Eugen Cristescu, şeful Serviciului Special de Informaţii. Era bărbatul cel mai gras pe care-l văzusem vreodată, palid, cu nişte pungi uriaşe sub ochi, atârnând pe faţa-i buhăită. Avea vocea dogită de prea multă băutură. Mătăhălos, oarecum flasc, te atrăgea cu aerul lui de apatie de pe altă lume. Ar fi fost perfect, îmi ziceam eu, în rolul creierului unei acţiuni criminale într-un film făcut după Edgar Wallace. Cristescu ştia, probabil, mai multe murdării despre persoanele din regimul trecut sau prezent decât oricare dintre contemporanii săi. Noi, prizonierii, aveam să-l poreclim Willy şi el a fost cel care ne-a interogat de obicei din partea română.

Mai întâi, generalul m-a pus să relatez, pas cu pas, ce am făcut, începând cu momentul aterizării, până la arestarea noastră. Aşa cum convenisem cu Chas şi Silviu n-am ascuns nimic în legătură cu acest episod şi sunt sigur că, coroborate, răspunsurile noastre au coincis. Numai când generalul a trecut la scopul misiunii noastre, Cristescu a intervenit şi el. Când am explicat că venisem să convingem guvernul român să rupă legăturile cu Axa, el a spus că era mult mai verosimil că ne aflam aici ca să contactăm opoziţia. L-am asigurat că la Cairo se pierduse încrederea în aşa-numita lovitură de stat a lui Maniu; numai Mareşalul, bucurându-se de sprijinul armatei, putea spera să reorienteze politica românească. Cu toate că ceea ce am afirmat era parţial adevărat, Cristescu nu s-a lăsat convins.

A încercat câteva tehnici obişnuite. Întrucât aterizasem în haine civile, urma să fim trataţi ca spioni. Îi spusesem mult mai puţin decât de Chastelain, deşi, zicea el, trebuia să fiu aproape tot atât de bine informat. Sperase să se poată comporta cu mine în mod civilizat şi să nu fie nevoit să mă predea Gestapoului.

Fusesem avertizat asupra acestor tactici de interogatoriu, aşa că nu am fost atât de impresionant pe cât, probabil, se aştepta el, şi când m-a întrebat cine erau prietenii mei de la Ploieşti mi-am dat seama că era pe o pistă total greşită. Chas lucrase în petrol, aşa că s-a repezit să tragă concluziile că fusesem trimişi să sabotăm instalaţiile petroliere. Am subliniat că aviaţia americană făcuse deja acest lucru. A replicat că avea o părere mai bună despre serviciile secrete britanice decât, aparent, îmi închipuiam eu; aceştia ştiau tot atât de bine ca şi el că raidul american a fost un fiasco total, iar pagubele minime. (Din păcate, avea dreptate.) Nu, a spus el; era convins că fusesem trimişi să facem de la sol ceea ce americanii nu reuşiseră să realizeze din aer. Oare nu urmasem un curs de sabotaj? Da, i-am replicat, astfel de cursuri sunt de rutină – oricine intră în acest gen de luptă învaţă tehnicile de sabotaj, paraşutism şi unele noţiuni de radiotelegrafie. Totuşi, nu fusesem trimişi să sabotăm instalaţiile petroliere. De data asta spuneam tot adevărul, şi este extraordinar câtă siguranţă îţi poate da mărturisirea adevărului. Am refuzat să-i arăt modul de folosire a cifrului; mi-a spus că la următoarea întâlnire mă va forţa el să vorbesc. Ameninţarea de la despărţire suna a clişeu; faptul că fumase ţigară de la ţigară în tot timpul interogatoriului m-a făcut să cred că nu era un adversar atât de formidabil pe cât îmi închipuisem iniţial.

Am fost dus apoi într-o cameră mică unde am stat, chinuit de frig şi de foame, până ce a trecut bine de miezul nopţii. Căpitanul Dobrogeanu a trecut pe acolo pentru vreo douăzeci de minute şi mi-a vorbit despre unele persoane pe care le cunoştea la Ploieşti, încercând, probabil, să scoată de la mine ceea ce nu-i spusesem lui Cristescu. Cum nu cunoşteam nici un român în Ploieşti, n-a ajuns prea departe. Dar câteva săptămâni l-am suspectat în mod eronat că ar fi, ca şi Cristescu, agent german.

Pe la unu, m-au dus în sfârşit sus şi, în ciuda celor 65 de ore de nesomn, noutăţile pe care mi le-a transmis Chas m-au mai ţinut treaz o bucată de vreme. Prima lui întrevedere a fost asemănătoare cu a mea. Dar, în timp ce pe mine Dobrogeanu mă strângea cu uşa, Chas a fost chemat a doua oară la interogatoriu,

unde l-a întâlnit pe generalul Picky Vasiliu, subsecretar de stat la Ministerul de Interne, cu responsabilităţi nelimitate asupra Jandarmeriei şi bun prieten al Mareşalului. Chas a recunoscut faţă de acesta că aveam o misiune pe lângă Maniu şi că era pe de-a întregul ratată.

La început am fost furios. Convenisem să-l protejăm pe Maniu şi credeam că mă descurcasem destul de bine în această privinţă. Mai târziu am înţeles ce a fost în capul lui Chas. Cu toate că legenda combinată de noi a reuşit să ne scape de mâna nemţilor la Plosca, era puţin probabil să reziste unui interogatoriu serios la Bucureşti. De aceea, era mai bine s-o lăsăm baltă de bunăvoie în speranţa că îi vom câştiga bunăvoinţa Mareşalului.

Antonescu i-a trimis vorbă lui Chas că, deşi venise în chip de inamic, el ne va proteja de nemţi. Nu trebuia să li se ofere nemţilor nici un pretext să ne ia în seama lor şi de aceea profesorul Mihai Antonescu – prim-ministru şi ministru de externe al României, specialist în drept internaţional – ne va ajuta să ne întocmim declaraţiile. În nici un caz nu trebuia să admitem că am fost trimişi să sabotăm petrolul, pentru că un astfel de act împotriva unei mărfi strategice le-ar fi oferit nemţilor argumentul valabil ca să ne preia. Vasiliu şi Cristescu, mi-a spus Chas, au adăugat că regretau că fuseserăm arestaţi, pentru că tot binele pe care l-am fi putut face era acum mult diminuat. Nu-l cunoscusem pe Vasiliu, dar în ceea ce îl priveşte pe Cristescu, dacă spusese aşa ceva, sunt sigur, aşa cum îl văzusem, că trebuie s-o fi făcut cu multă ironie, plimbându-şi limba lătăreaţă în gura-i enormă. Când m-am trântit în pat să mă culc, eram încă supărat pe Chas, dar excitat la gândul că atitudinea Mareşalului deschisese noi posibilităţi. Iată cum unul dintre cei mai apropiaţi aliaţi ai lui Hitler – un quisling – aresta trei paraşutişti britanici, apoi le oferea protecţia sa, îl trimitea pe propriul său ministru de externe să-i instruiască cum să procedeze la interogatoriul pe care urmau să-l ia germanii. Câţi oare dintre cei de acasă – învăţaţi să judece războiul în termenii cei mai generali şi mai puţin echivoci – ar fi putut să creadă că aşa ceva era posibil?

Cea de a doua zi, Ajunul Crăciunului, am petrecut-o scriindu-ne declaraţiile şi a trebuit să le modificăm de două ori înainte ca Mihai Antonescu – poreclit Ică de către români – să-şi dea în sfârşit acordul. În varianta finală, susţineam că veniserăm să pregătim un raport la zi asupra situaţiei economice, cu referinţă specială la producţia agricolă şi cea de petrol, pentru a stabili probabilităţile rămânerii României în război şi a ne forma o imagine generală asupra situaţiei politice. Plănuiserăm să stăm în ţară trei sau patru săptămâni şi apoi să trecem Dunărea în zona controlată de Tito. Declaraţiile noastre nu erau, desigur, identice. Eu spuneam că o parte a raportului nostru urma să fie folosită ca material de propagandă difuzabil în România, iar o altă parte pentru instruirea ofiţerilor pentru afacerile civile. Cu toate că eu habar nu aveam de acest lucru, britanicii instruiau într-adevăr ofiţeri pentru afacerile civile pentru Grecia şi Iugoslavia, dar nu şi pentru România. Astfel, mai puteam avea o speranţă că am reuşit să-i ducem de nas pe nemţi în legătură cu planurile noastre privind România.

De Crăciun ni s-a dat supliment la mâncare, dar n-am văzut pe nimeni. De Ziua Darurilor* din nou n-a apărut nimeni, dar a doua zi l-am văzut pe Teodorescu. La 28 decembrie, de Chastelain a avut o întâlnire cu Tobescu, Vasiliu şi Cristescu, după care am mai adăugat ceva la declaraţiile noastre, dar nu îmi mai amintesc ce.

În ajun de Anul Nou, am fost plimbaţi pentru prima oară în curte şi la miezul nopţii ni s-a trimis o cină specială. A doua zi, de Anul Nou, Vasiliu ne-a trimis o sticlă de şampanie şi o prăjitură delicioasă făcută de nevasta unuia dintre colonei. Seara, Chas i-a revăzut pe cei trei şi le-a înmânat copii ale versiunii noastre de acoperire.

Într-o seară, două fetiţe care ne văzuseră în curte s-au urcat până la noi. Cea mai mare ne-a spus cu mândrie că, fiindcă părinţii lor dădeau o petrecere, au reuşit să se strecoare fără

* 26 decembrie, când, după obiceiul englezesc, servitorii, factorii poştali, comisionarii etc. primesc cadouri. (N. trad.)

să fie văzute de nimeni. Gardienii le erau prieteni şi le-au lăsat să intre. Le-am dat câte o bucată de prăjitură şi, în timp ce o mâncau, conversaţia dintre Chas şi cea mai mare dintre ele a decurs cam aşa:

„Ce faceţi aici?"

„Stăm."

„De ce staţi?"

„Suntem prizonieri."

„O, ce păcat."

După ce şi-au satisfăcut curiozitatea, au şters-o în fugă pe scări în jos.

Această mică scenă mi-a rămas mai vie în minte decât oricare parte a interogatoriilor oficiale cu care aveau să ne hărţuiască în următoarele patru luni.

Capitolul XV
Interogatoriul german

Între timp, ni s-a pregătit un arest permanent la ultimul etaj al clădirii. Fusese apartamentul generalului şi era mult mai spaţios decât infirmeria. Avea un hol pentru gardieni, o cameră mare în care ne luam masa, primeam pe cei care veneau la noi şi jucam cărţi, o încăpere de interogatoriu în care se afla un telefon, ţinut însă sub lacăt, un dormitor pentru Chas şi un altul mai mare pentru Silviu şi pentru mine, după care venea baia. Apa caldă, deşi raţionalizată, ne ajungea să ne spălăm rufele şi pe noi, iar un cearşaf ne servea, cu nu prea mult folos, drept prosop de baie.

Ne-am mutat acolo, marţi, 4 ianuarie. Cel mai mare lux pe care-l aveam la îndemână erau ferestrele cărora li se montaseră zăbrele, aşa că puteam să stăm cu orele să privim jos în stradă. La un colţ era o lăptărie şi, peste drum, un chioşc de tutun şi de ziare. Centrul activităţii era staţia de tramvai. Tramvaiul 26 mergea spre Piaţa Victoriei şi Universitate, iar tramvaiul 9 o lua la dreapta spre cartierul Floreasca, mai depărtat de centru,

dar elegant. Femei purtând coşuri grele de piaţă coborau de pe platforma tramvaielor şi traversau în goană strada, fără să se uite vreodată la stânga sau la dreapta. „Iarna – notam eu în jurnal – oamenii tropăie pe loc în staţie, cu umerii încovoiaţi şi se închid în ei. Primăvara, sunt veseli, umblă degajaţi şi devin mai comunicativi. Vedem doar puţini nemţi în uniformă, luând de obicei tramvaiul 9."

Mâncarea ni se aducea de la „Cioc", un restaurant din apropiere, şi era plătită din banii pe care-i avusesem asupra noastră la sosire. Nu trecea nici o zi fără carne. Pieţele erau pline de hrană neraţionalizată. Ni se permitea fiecăruia dintre noi să bem o sticlă de vin pe zi, fie sec, fie şpriţ, şi ţuică la aperitiv şi, dacă doream, ni se aduceau fructe şi pâine cu brânză albă. Pe vremea războiului, românii aveau parte de o hrană mult mai bună decât majoritatea vecinilor lor. „Ţăranul – notam eu – poate trăi. Funcţionarii publici o duc mai greu."

La 11 ianuarie, căpitanul Unga a apărut cu efectele noastre personale – şosete, batiste, cărţi de joc şi zaruri. Generalul refuzase să-mi returneze dicţionarul român sau să mi se dea un caiet. Unga era prietenos. Zornăia zarurile pe masă, zâmbind când îi cădeau trei popi sau doi decari. Fuma cu un ţpiţ lung, pe care-l ţinea cu două degete, scuturând-l uşor în scrumieră, când se termina ţigara şi nu mai era pic de scrum; scotea apoi mucul cu un ejector special şi punea ţpiţul înapoi în buzunarul de la piept.

Lunea următoare am notat: „Am iar dicţionarul şi învăţ româneşte aproape toată ziua. Fac o traducere pe zi, pe care i-o dau lui Chas s-o corecteze." Oamenii lui Cristescu mi-au cercetat dicţionarul în căutare de semne; după cum bănuiau, în acesta se afla cheia cifrului meu personal; dar n-au găsit nici un fel de semne.

Cristescu şi ofiţerii de la Jandarmerie mi-au împrumutat o grămadă de cărţi în limba engleză, română, franceză şi germană, incluzând autori ca Jean Stratton Porter, Upton Sinclair, John Ruskin, P.G. Wodehouse şi Bernand Shaw. Aveam şi ziare româneşti.

Sub raportul stării fizice, am trecut prin câteva etape. La început, când stăteam la infirmerie, dormeam pur şi simplu. A urmat o perioadă în care simţeam nevoia să facem cât se poate de mult exerciţiu fizic, şi le omoram picioarele ofiţerilor de serviciu care ne însoţeau în plimbările din curtea geroasă, comentând situaţia internaţională şi inspirând adânc aerul tare de ianuarie. După ce ne-am mutat în apartament, am simţit mai puţin constrângerea şi, pe timpul activităţilor politice din martie şi aprilie, se întâmpla câteodată să refuzăm orice fel de exerciţiu. Câteva săptămâni mai târziu descriam în jurnalul meu cum arăta o zi obişnuită:

„În afară de lectură, ne petrecem timpul în varii moduri. Numai Silviu nu-şi găseşte niciodată ceva concret de făcut. Stă de obicei în camera lui Chas şi citeşte ziarele, se uită pe fereastră sau face conversaţie. Chas s-a apucat de broderie şi a confecţionat trei ecusoane de paraşutist pe care le purtăm. De atunci, îşi perfecţionează cunoştinţele de română şi are acum un carnet de notiţe cu cuvinte deosebite, unele de origine turcă. Am început şi eu să fac câte ceva pentru româna mea, aproape îndată ce ne-au adus aici. Pârnă nu de mult mi s-a refuzat un caiet, aşa că-mi scriam cuvintele pe dosul pachetelor de ţigări Plugar. În felul acesta, am adunat vreo trei mii de cuvinte pe care acum le transcriu în caiet. M-am gândit că ar fi fost prea mult să cer o gramatică rusă, deşi această limbă mă interesează deosebit de mult şi era acum o ocazie bună să-mi îmbunătăţesc cunoştinţele. Mă amuz de asemenea scriind versuri şi ţinând acest jurnal. Pe acesta l-am scris pe foiţele din interiorul pachetelor de Regale. Se împăturesc uşor şi ard repede, cu toate că nu am nimic în ele care să impună să fie arse. Cam aşa ne trece ziua... Ne sculăm mai târziu şi bem un ceai de plante cu un corn. Chas şi cu mine ne punem al doilea corn pe radiator ca să fie crocant la prânz. Apoi ne bărbierim dacă este apă caldă. Cam o dată la cinci zile ori se strică boilerul, ori crapă vreo ţeavă şi câteodată se opreşte apa câteva ore. Dată fiind

situaţia, nu e mare lucru. Cât stăm la baie, băieţii ne fac curat în cameră şi ne fac paturile. Apoi citesc ceva pe nemţeşte până la prânz, învăţând cuvinte şi gramatică, şi aşa trece vremea până când sună gongul de douăsprezece şi jumătate la sanatoriul particular de vizavi, unde Marion de Chastelain a născut primul copil. Câteodată, între 12.30 şi 13, începem să jucăm bridge şi continuăm partida până la două, când ni se aduce masa. Cea mai bună parte a prânzului este ţuica cu brânză cu care începem. După masă ne terminăm roberul şi apoi citesc ziarele sau scriu câteva versuri, în timp ce Silviu doarme. Mai târziu, după-amiaza, citesc de obicei ceva în limba română sau scriu în acest jurnal până la şapte, când iar jucăm bridge sau ne întreţinem cu ofiţerul de serviciu, care urcă adesea pe la noi. Astfel, ne culcăm târziu, eu pentru că citesc şi Silviu pentru că mai stă la taifas cu Chas până spre zori, când intră în cameră şi face ce face de mă trezeşte."

Şi în fiecare duminică apărea pe Ştefan cel Mare acelaşi flaşnetar bătrân, care cânta pe sub ferestrele casei doamnei Arditti.

Au fost şi zile mai însemnate. Odată, am văzut nişte prizonieri ruşi care cărau lemne în curtea sanatoriului, cu căciuli pe cap şi purtând şi nişte scurte cu inscripţia K.G., de la „Kriegs Gefangene", pe spate, păziţi de soldaţi germani înarmaţi cu nişte carabine demodate. La 25 februarie a fost un cutremur mic, un slab ecou al dezastrului din 1940.

A doua zi, Silviu a coborât să-şi vadă familia pentru întâia oară din 1917. Nu i s-a permis să vorbească, ci doar să dea mâna cu fratele său. Sora lui s-a întors apoi la ea acasă, în apropierea noii frontiere cu Ungaria, dar maică-sa a rămas în Bucureşti în speranţa să-l vadă din nou. A doua zi, ne-a trimis un pachet cu şuncă, slănină, cârnaţi, prăjituri şi dulceaţă, care săptămâni în şir au făcut micul nostru dejun mult mai apetisant.

Pentru o presă dintr-o ţară-satelit a Germaniei, ziarele româneşti cuprindeau surprinzător de multă informaţie. Rezultatele războiului erau comentate pe larg. Părţi întregi din comentariile

de presă şi comunicatele oficiale britanice erau citate cuvânt cu cuvânt.

Cu ocazia Anului Nou, presa a fost pesimistă. Modul în care Aliaţii tratau chestiunea poloneză, spunea Şeicaru, influentul proprietar al ziarului *Curentul*, ar trebui să risipească orice iluzii ale românilor în legătură cu ajutorul pe care l-ar putea aştepta din partea Marii Britanii şi a Americii. „Îşi va păstra Europa în 1944 – se întreba el – nobilele ei tradiţii sau va fi rusificată?" Când am făcut remarca faţă de Chas şi de Silviu că, în cazul nazificării Europei, nu se poate spune că acesteia i-ar merge mai bine, de fapt nu înţelesesem miezul problemei. Şeicaru, ca majoritatea românilor, nu se mai gândea la o victorie germană. Dacă o parte a Europei cădea sub influenţă sovietică, „până şi Marea Britanie – scria el – va ajunge să fie subordonată unei Europe dominate de ruşi şi de americani".

Potrivit ziarelor din 20 ianuarie, *Pravda* acuzase Marea Britanie că încerca să negocieze o pace separată; se susţinea că doi politicieni englezi s-ar fi întâlnit cu Ribbentrop. În jurnalul meu era notat că ruşii nu publicaseră dezminţirea britanică în întregime. Nu ştiam că Churchill, urmărit de teama că articolul din *Pravda* ar putea invita la o nouă încercare de pace separată, îl trimisese valvârtej pe ambasadorul nostru, Sir Archibald Clark-Kerr, înapoi la Moscova şi-i scrisese lui Stalin, cerându-i cu insistenţă să acţioneze prin alte canale mai potrivite decât presa, adăugând: „Mă strădui zi şi noapte să fac ca lucrurile să meargă aşa cum doriţi dumneavoastră şi aşa cum triplele noastre interese o cer."[1]

Clark-Kerr a tras concluzia că articolul din *Pravda* era o consecinţă directă a publicităţii din jurul Operaţiunii „Autonomous". De fapt, noi inventaserăm trei variante de acoperire în numai 10 zile. Prima – potrivit căreia aduceam mesaje guvernului român – fusese pe linia planului de rezervă asupra căruia căzuserăm de acord înainte de plecare. Ţelul acesteia era să evite căderea noastră în mâinile nemţilor, până am fi putut contacta pe cineva din apropierea guvernului român. A doua – prin care

Chas recunoştea că veniserăm să luăm legătura cu opoziţia – nu dezvăluia informarea pe care trebuia să i-o facem lui Maniu, nici numele vreunei persoane implicate, în afară de cel al lui Maniu însuşi. Cea de a treia – cum că venisem într-o scurtă misiune de documentare – fusese combinată împreună cu românii şi, în timpul interogatoriului german, trebuia să fim atenţi să nu o confundăm cu celelalte două.

Prima variantă avea să provoace necazuri atât guvernului britanic, cât şi celui român. La 18 ianuarie 1944, presa turcă a lansat zvonul că-i adusesem lui Antonescu un exemplar al condiţiilor de pace propuse Rusiei de către Germania în detrimentul României. Românii erau în încurcătură, suspectaţi fiind de către ruşi de complicitate cu britanicii. La 21 ianuarie, oficiosul Partidului Comunist Britanic, *Daily Worker*, ne acuza de negocieri cu „quislingul Antonescu" cu scopul de „a da peste cap hotărârile Conferinţei de la Teheran" – o linie inspirată probabil de Moscova. Chas era descris ca „un domn cu o funcţie înaltă într-o agenţie guvernamentală britanică de la Cairo", în timp ce eu sau Silviu apăream în formula „omul care cândva înţelesese să acorde un mare sprijin financiar Gărzii de Fier pronaziste". Cu toate că o relatare completă a misiunii noastre fusese transmisă la NKVD la sfârşitul lui ianuarie[2], ruşii tot mai suspectau Londra de înşelăciune. Întâmplător, când Ministerul de Război i-a spus tatălui meu că eram prizonier, el i-a scris lui Denis Wright la Trabzon. Denis nu vedea nici un motiv de ce nu ar şti şi tata ceea ce publicase în presa turcă şi i-a spus unde ne aflam.

Interogatoriile nemţilor au început la 10 ianuarie şi au continuat până la sfârşitul lui februarie, apoi încă vreo câteva luni, cu intermitenţe. Căpitanul Petermann, numărul 2 al biroului de la Bucureşti al serviciilor militare de informaţii ale Germaniei, a condus aceste interogatorii. Era caricatura unui ofiţer german obişnuit – înalt, rigid, corect, şi purta până şi monoclu. La 17 aprilie i s-a alăturat un om al Gestapoului austriac, calm şi iute la minte, care venea de la Berlin şi al cărui nume nu mi-l mai amintesc.

La începutul primului interogatoriu, Cristescu a spus că, deşi complet independentă faţă de Germania, România s-a simţit

obligată să invite un reprezentant al armatei germane să ia parte la interogatoriu. Probabil că de Chastelain va voi să înceapă prin a confirma că zvonurile care circulau despre el erau nefondate, şi anume că după aterizare nu ne dusesem de bunăvoie la jandarmerie, că nu adusesem documente diplomatice pentru Mareşal şi că nu cinasem la Cercul Militar din Bucureşti. Precum ne înţelesesem în prealabil cu Tobescu, de Chastelain, ca să citez un raport german ulterior, „ne-a dat de înţeles prin răspunsurile şi gesturile sale că zvonurile erau total eronate".[3]

I-am repetat lui Petermann detaliile aterizării şi capturării noastre, prezentându-i ca obiect al misiunii noastre versiunea convenită cu românii. Când a venit, omul de la Gestapo n-a putut înţelege cum de nu se stabilise cu minuţie traseul nostru de evadare prin Iugoslavia. Oamenilor lor, a spus el, li se dădeau întotdeauna planuri de evadare precise, „acest lucru este un gest de corectitudine faţă de agent". I-am replicat pe loc că SOE se baza mult mai mult decât serviciile de informaţii germane pe iniţiativa agenţilor, dar era clar că nu l-am putut convinge.

Nemţii erau deosebit de interesaţi de organizarea secţiilor de informaţii de la Cairo şi Istanbul şi dacă n-ar fi fost lista lui Cristescu, cuprinzând cele 21 de întrebări pe care ei înşişi propuseseră să ni se pună, Chas şi cu mine am fi fost în dificultate. Nu puteam să pretind că ştiu mult mai puţine lucruri decât Chas. Silviu, care nu lucrase la sediul central, era într-o poziţie mai avantajoasă. Când am fost întrebaţi dacă ne propuseserăm „să contactăm un grup politic anume din România şi, dacă era aşa, care anume", am spus că ni se dăduseră instrucţiuni exprese să nu facem acest lucru. Întrebat pe cine cunoştea în România, Chas a dat numele a opt persoane fără importanţă. El n-a trădat nici una dintre legăturile noastre, şi noi am negat că am şti ceva de vreun sistem de comunicare prin radiotelegrafie cu România. Nemţii ştiau că ascundem o groază de lucruri, dar, mulţumită protecţiei româneşti, n-au avut niciodată ocazia să ne strângă cu uşa.

La 31 decembrie 1943, Serviciul Secret German de la Bucureşti a trimis la Berlin un raport rezumativ precis asupra pregătirii

şi ocupaţiilor noastre anterioare, precizând inclusiv faptul că eu predasem la Universitatea din Bucureşti. (Foreign Office, în rapoartele despre „Autonomous", mă descria întotdeauna ca petrolist.) Nemţii au rămas cu impresia că de Chastelain „dorea să restabilească legăturile sale personale cu diverse elemente anglofile – Statul-Major Român şi Maniu, cel mai popular exponent al cooperării anglo-române". Pe această cale, el urmărea să creeze în România o situaţie similară cu cea existentă în Italia între Badoglio şi Aliaţi.[4]

La 6 ianuarie 1944, von Killinger a informat despre o conversaţie pe care o avusese cu Cristescu în ziua precedentă. La întrebarea cum se explică că de Chastelain a fost înlăturat şi trimis în acţiune, după ce îndeplinise funcţia de şef al serviciilor de informaţii de la Istanbul şi de şef al secţiei politico-militare pentru România la Cartierul general de la Cairo, Cristescu i-a răspuns că de Chastelain s-a exprimat foarte evaziv.[5]

Cu toate că, desigur, la Cairo erau şi acolo gelozii, de Chastelain nu a fost trimis în acţiune în urma unei intrigi. El fusese cel care plănuise şi organizase Operaţiunea „Autonomous" şi ţinuse cu tot dinadinsul să o conducă el însuşi. Nu fusese în viaţa lui membru al Serviciilor de Informaţii Secrete, darămite şeful secţiei acestora de la Istanbul, dar, dacă românii şi nemţii nu-şi dădeau seama de acest lucru, nu era el cel care să-i lămurească. Telegrama mai conţinea şi alte inexactităţi, susţinând că am fost interogaţi la Legaţia britanică, că eu eram pirotehnist şi că, atunci când l-am întrebat pe un ţăran care era drumul spre Bucureşti (sic), purtam toţi uniformă. Se pare că Eugen Cristescu nu a menţionat că sosisem în haine civile, deşi la primul meu interogatoriu a acordat greutate acestui amănunt.

Într-un lung raport, datat 20 ianuarie, şeful Abwehrului de la Bucureşti a făcut o relatare detaliată şi precisă asupra sosirii noastre, bazată pe primele patru interogatorii germane, care ni s-au luat la 10, 11, 13 şi 18 ianuarie. Înainte de interogatoriu, după cum spune acesta, căpitanului Petermann i s-a cerut să se comporte „în mod prietenos, camaraderesc" faţă de noi (şi, dat fiind caracterul său auster, cred că şi-a dat toată silinţa).

Printre concluziile raportului se puteau citi următoarele:

a) Faptul că interogatoriul efectuat de un german a început de-abia la două săptămâni şi jumătate de la arestarea noastră, deşi se putea accepta că a fost perioada de sărbători, arată că românii doreau să ne ţină sub controlul lor.

b) De Chastelain, personal, probabil că nu a intenţionat să organizeze acţiuni de sabotaj, în special în zona petrolieră.

c) Maniu se temuse prea mult să arate că ar avea vreo legătură cu sosirea noastră.

d) Biroul recunoştea că aprecierile sale iniţiale nu au fost confirmate de prezenta examinare a faptelor şi de aceea trebuiau ignorate.[6]

Se putea prea bine ca „aprecierile iniţiale" menţionate la punctul (d) să se fi referit la sabotarea petrolului, de care Chas părea să fie complet exonerat acum. La 3 februarie, într-o telegramă scurtă, biroul aducea corecturi parţiale la punctul (c), raportând că Maniu ceruse atât lui Cristescu, cât şi Jandarmeriei permisiunea să-l vadă pe de Chastelain, dar fusese refuzat.[7]

Maniu avusese, într-adevăr, la 30 decembrie, o întrevedere de trei ore cu Mihai Antonescu şi, după spusele secretarului particular al lui Ică, ministrul „a ieşit foarte bine dispus".[8]

Maniu, desigur, îşi asumase întreaga răspundere pentru sosirea noastră.

CAPITOLUL XVI
Antonescu spune „NU" Gestapoului

La sfârşitul lui ianuarie, Cretzianu i-a înmânat reprezentantului SOE de la Istanbul un mesaj codificat scris de mâna lui de Chastelain. Acesta din urmă raporta că nu fusesem paraşutaţi potrivit instrucţiunilor şi, ca urmare, am fost arestaţi în primele douăsprezece ore. Ne străduiam să ne îndeplinim misiunea, dar ceream unele indicaţii privitoare la viitorul României, fără de care ar fi fost imposibil să ajungem la vreun rezultat[1].

Nu îmi amintesc acest mesaj. Nu conţinea semnul convenţional indicând că Chas nu emite sub control; din motive de securitate, nu se putea răspunde în nici un caz la un astfel de mesaj. Totuşi sună autentic.

După eşecul misiunii noastre pe lângă Maniu, ne-am hotărât să încercăm cu Antonescu. Ne aflam într-o poziţie privilegiată, întrucât orice îi spuneam lui Vasiliu sau lui Tobescu era raportat direct Mareşalului. Eram aproape siguri că atâta timp cât vedea în noi o potenţială legătură cu Londra, Antonescu ne va ţine în rezervă pentru orice fel de eventualitate şi, dacă presupunerea lui Maniu în legătură cu el se dovedea corectă, s-ar putea ca până la urmă să rupă cu Axa.

Este adevărat că încă ne mai „străduiam să ne îndeplinim misiunea" care, în accepţiunea sa cea mai largă, însemna să aducem România de partea celor Trei Puteri cu orice mijloace care ne stăteau la îndemână. Nu scăpăm nici o ocazie să îi rugăm pe Vasiliu şi pe Tobescu să accepte realitatea în legătură cu situaţia României: să înţeleagă că nu era posibil nici un aranjament separat cu Aliaţii occidentali; că singura ieşire a României era abandonarea Germaniei – care nu merita loialitatea acestei ţări – şi capitularea necondiţionată în faţa ruşilor; şi cu cât contribuia în felul acesta mai devreme la efortul de război al Aliaţilor, cu atât mai bune vor fi perspectivele ei, în final, la încheierea păcii. Ei au răspuns că românii vor colabora cu trupele occidentale – fuseseră gata să facă acest lucru încă de la începutul războiului –, dar era de neconceput ca ei să-şi lase ţara la bunul plac al ruşilor; dacă nu exista decât alternativa de a înfrunta Armata Roşie, atunci Mareşalul va duce lupta mai departe.

Nu este mai puţin adevărat, de asemenea, că cerusem „unele indicaţii privitoare la viitorul României", pentru a putea decide cât de departe puteam să mergem cu românii. Unul dintre motivele nereuşitei noastre în a-i convinge că nu avea nici un rost să amâne o lovitură de stat, în aşteptarea unei debarcări Aliate, era faptul că nici noi înşine nu eram sută la sută siguri că o asemenea debarcare nu va avea loc vreodată. Dorinţa românilor continua să se hrănească cu credinţa că, în ciuda celor afirmate

de noi, dacă mai aşteptau, ajutorul Aliaţilor se va materializa până la urmă şi că, în această situaţie, şi-ar putea „netezi drumul spre reabilitare" pentru a ajunge la independenţa postbelică promisă în Carta Atlanticului şi la care Churchill făcea aluzie din când în când în declaraţiile sale.

Între timp, noi adunam informaţii; ofiţerii de toate gradele aveau încredere în noi fără rezerve ştiind că nu aveam practic nici o şansă să evadăm.

Gardienii erau de planton câte trei ore, cu şase ore libere; Silviu le-a împrumutat ceasul. Doi subofiţeri erau de serviciu, cu schimbul, câte douăzeci şi patru de ore. Atât soldaţii, cât şi subofiţerii erau, fără excepţie, prietenoşi şi antigermani aproape până la ultimul om. Nu toţi îi priveau pe ruşi cu antipatia comună superiorilor. Dar garda se schimba săptămânal, mult prea des ca să ajungem la o înţelegere efectivă cu vreunul dintre membrii săi.

Nimănui nu i se permitea să pătrundă în apartamentul nostru înainte ca vocea să-i fie recunoscută de unul dintre ostaşii de pază. Când auzeam zgomot de călcâie pocnite, ştiam că vizitatorul nostru era un ofiţer şi după violenţa salutului ştiam dacă era căpitan, colonel sau generalul însuşi.

Aveam cinci ofiţeri de serviciu şi câte unul dintre ei ne vizita o dată sau de două ori pe zi. Majoritatea erau prietenoşi, câţiva suspicioşi; în timpul bombardamentului Aliaţilor asupra Bucureştilor, erau deosebit de reci. Dar nici unul nu a fost agresiv vreodată. Doi dintre cei mai înţelegători – dintre care unul s-a aflat mai târziu pe punctul de a ne transmite mesajele către prietenii noştri din Bucureşti – au fost trimişi pe front. Câţiva erau foarte inteligenţi. Duţă, de pildă, fusese, pe vreme de pace, mai întâi asistent al unui profesor de drept de la Universitatea din Bucureşti şi apoi şeful de cabinet al premierului Armand Călinescu, asasinat de Garda de Fier în 1939. În curând, am ajuns să stăm pe o mină de informaţii de primă mână, dar pe care nu aveam cum să le exploatăm. De fapt, am codificat nişte date despre bombardamentele Aliate şi poziţiile germane şi le-am trimis unor prieteni de la Cairo şi Istanbul pe căile poştale ale Crucii Roşii; acoperirea mi-a reuşit mult prea bine,

astfel încât nimănui nu i-a mai trecut prin minte acolo să supună verificării aceste cărți poștale pentru a-mi descoperi codul personal.

Ziarele dădeau imaginea societății românești din timpul războiului și conțineau o mulțime de „predici" editoriale. Astfel, în *Universul* din 3 aprilie se relata că un ucenic de la o brutărie din Ploiești fusese condamnat la 5 ani muncă silnică pentru că a încercat să fure zece kilograme de orz în timpul unui bombardament. În aceeași zi, un redactor de la *Ecoul* le ocăra pe două femei pentru ce flecăriseră la coafor. Le-au zorit în fel și chip pe coafeze, spunând că le așteptau maseuzele acasă; deși s-au plâns de lipsurile și greutățile pe care erau obligate să le îndure, în aceeași după-amiază, amândouă și-au cumpărat câte douăzeci de perechi de ciorapi de mătase și puteau să privească cu mai mult curaj viitorul.

Un șofer de taxi a relatat altui ziar despre o pereche de tineri căsătoriți pe care îi culesese din Gara de Nord și în bagajele cărora nu era nimic altceva decât zahăr. Părinții fetei țineau o băcănie în Moldova și se hotărâseră să rămână pe loc în ciuda amenințării ocupării de către ruși. Ei le-au spus tinerilor căsătoriți să ia orice își doreau de acolo, iar ei nu au vrut să ia decât zahăr.

Se pare că „evreii erau mai bine tratați în România decât în majoritatea teritoriilor aflate în orbita Germaniei. Ei nu erau obligați să poarte brasarda galbenă. Nu li se permitea să se înroleze în armată, deși Annie și Bobsie Samuelli, de exemplu, dădeau ajutor în spital, împăturind cearceafuri sau prestând alte asemenea munci. Cum bombardamentele deveneau din ce în ce mai distrugătoare, evreicele bucureștene s-au refugiat, ca toată lumea, la țară. Dar în Basarabia, Bucovina și Transnistria – numele dat teritoriului de dincolo de Basarabia, în Rusia propriu-zisă, care, în ciuda avertismentelor lui Maniu, era administrat de români acum – situația părea să fie cu totul diferită. Evreii erau literalmente trudiți de moarte în lagărele de muncă forțată din Transnistria și, cu cât erau mai departe de București, oficialită-

(ile române se întreceau cu omologii lor naziști în brutalizarea populației evreiești.

O ocupație germană ar fi înrăutățit mult, desigur, situația evreilor și în România. În fapt, regina Elena s-a dovedit o bună prietenă și evreii se rugau pentru Antonescu, în care vedeau protectorul lor. Într-o estimare statistică realistă a „Situației numerice a evreilor din România", publicat în 1946, dr. Filderman, care fusese șeful comunității evreiești în timpul războiului și care a stat el însuși într-un lagăr de muncă câteva luni, spunea în concluzie că „nici o altă țară care a fost la un moment dat sub dominație nazistă nu poate prezenta un număr atât de mare de supraviețuitori așa cum poate face România".

În ceea ce privește țiganii, aceștia au fost trimiși în masă în Transnistria. Un prieten care dăduse de unii dintre ei în închisorile române mi-a spus că tenacitatea pe care o arătau când își vindeau florile în stradă i-a ajutat foarte mult să reziste în captivitate. Spre deosebire de prizonierii cu o anumită școală, ei nu puteau fi provocați niciodată la vreo discuție. Respingeau chiar înainte de a se gândi, în mod categoric și repetat, orice acuzație li se aducea, iar poliția nu o scotea niciodată la capăt cu ei.

Mareșalul Jukov a preluat comanda Frontului 1 Ucrainean la 1 martie și marea sa ofensivă de primăvară a început pe data de 4. În următoarele două luni, Armata Roșie va înainta cale de aproape 250 km de la est de Bug până la vest de Nistru. La 21 martie, ei au trecut Nistrul, iar la 26 ale lunii au atins Prutul. În șase săptămâni, rușii au recucerit Transnistria. La 11 martie, notam că marea bază germană de la Uman căzuse; drumul către Odessa era acum deschis, iar trupele germane și române din Crimeea se aflau în pericol de a fi izolate.

Tobescu ne-a spus că în retragere nemții au luat cu ei 40 000 de cai, 40 000 de vite și 30 000 de oi. În plus, ei au retras 138 000 de etnici germani din Crimeea și Ucraina, care se deplasau toți prin zonele rurale. Întrucât ei deveneau un pericol de răspândire a tifosului, se făceau toate eforturile de a-i ține cât mai departe de orașe și sate.

La 3 aprilie scriam în jurnal:

„Refugiaţii suferă îngrozitor. Elemente necontrolate din armata sovietică se ţin de jafuri şi de altele de acest fel, iar majoritatea «intelectualilor» şi unii ţărani fug din calea lor. Organizarea este precară. Autorităţile dintr-un oraş s-au evacuat la vreo 80 de kilometri depărtare de oraş şi, când au constatat că ruşii nici măcar nu aveau de gând să-l ocupe, au fost nevoite să se întoarcă.

Veterani din războiul trecut s-au oferit să dea o mână de ajutor, fiecare după puterile lui. Guvernul a înfiinţat «staţii de poştă» în calea refugiaţilor pentru a uşura, cu ajutorul boilor, trecerea ţăranilor peste dealurile înalte sau porţiunile grele de drum... Ultimele zile au fost grele pentru refugiaţi: vremea umedă, apoi zăpada de ieri şi de azi-noapte au adus cu ele un ger foarte aspru."[2]

După spusele lui Vasiliu, nemţii prădaseră oraşul Cernăuţi, capitala Bucovinei. Mulţi au adus cu ei rusoaice în România; nu se mai supuneau superiorilor şi „nu mai erau buni de nimic". De Chastelain a informat mai târziu sediul central SOE că „Înaltul Comandament german a trebuit să plaseze panouri mari în limba germană în toată Basarabia şi Moldova, reamintind ostaşilor germani că «Soldatul german nu fură, iar dacă fură este împuşcat»".[3]

Hitler garantase frontierele României, dar majoritatea românilor nu se mai aşteptau ca el să-şi ţină promisiunea. Pierderile de vieţi omeneşti ale românilor ajunseseră la vreo 300 000, iar loialitatea încăpăţânată a lui Antonescu faţă de Reich devenea din ce în ce mai puţin populară. Câţiva dintre ofiţerii noştri se aşteptau la o schimbare politică în timpul ofensivei sovietice de primăvară: fie că se va datora lui Antonescu, fie lui Maniu – afirmau ei –, răsturnarea se va bucura de un covârşitor sprijin popular. Tobescu ajunsese chiar să creadă că, dacă nu am fi fost prinşi şi am fi putut să lucrăm cu Maniu, România ar fi putut foarte bine să iasă din război în aprilie.

Cu toate că, așa cum s-a întâmplat și în Primul Război Mondial, se mai găseau români germanofili printre membrii claselor mijlocii și de sus – profesorul Gheorghe Brătianu, de pildă –, relațiile dintre nemți și populația civilă au fost reci de la începutul războiului. Femeile se ridicau de pe scaun și plecau dacă se întâmpla ca un ofițer german să se așeze lângă ele la cinematograf. Jurnalele de actualități germane erau frecvent huiduite în sălile de cinema. Băcănia lui Dragomir Niculescu de pe Calea Victoriei era un fel de club neorganizat unde se adunau bărbații la prânz să discute chestiunile la zi. Putea și câte o doamnă să-i însoțească dacă nu-i păsa că putea fi luată drept „ușuratică". Dacă vreun neamț intra în prăvălie, conversația înceta pe loc. Cu excepția celor din vârf, această atitudine părea să fie proprie și armatei. Am văzut un ordin dat ofițerilor de jandarmi în care se spunea că participarea la sărbătorirea a trei ani de la declararea războiului împotriva Rusiei era obligatorie; nici o scuză de nici un fel pentru absență nu putea fi acceptată. Ceremonia a fost într-adevăr un eșec total, întrucât aproape toți participanții români la această manifestare erau acolo din ordin.

Marți 11 martie, scriam că avusesem o săptămână agitată. Primăvara venise brusc peste noi. Ni se dădea din ce în ce mai puțină căldură. Acum o săptămână, caporalul care ne aduna sticlele de vin goale a fost oprit și i s-a cerut să le prezinte pentru a fi cercetate. Când s-a întors cu masa noastră, de la restaurantul lui Cioc, a dus-o în camera de gardă, unde Duță a controlat-o. Incidentul ne-a îngrijorat atunci, dar acum știu că era consecința unei telegrame adresate de către Berlin Legației germane în care se spunea că „deși informația nu este confirmată" se va face o tentativă de salvare a noastră.[4]

După incidentul cu mâncarea, gardienii au fost prietenoși cu noi ca întotdeauna. Când am primit un pachet de cafea de la Cairo, ei ne-au dat un reșou pe care să o fierbem. Mai târziu, Tobescu ne-a trimis un radio. I-am refăcut legătura pe unde scurte și am putut astfel prinde buletinele de știri în limba engleză ale BBC, pe care le relatam ofițerilor de serviciu. Am scris câteva versuri despre saltul nostru:

„After the ride in the Wimpy's womb,
Your despatcher feeding you rum,
Senses walled in by the noise and vibration,
Oxygen-starved and numb,

Came the jump and the line was snapped
And you hung in the night without plane or crew,
The enemy ground swinging up
The briefing deep-frozen within you."*

Altfel, viața mergea înainte după același tipic – inactivitatea, mâncarea din ce în ce mai proastă, ceaiul de plante (care nu mi-a plăcut niciodată), jocurile de cărți și de zaruri, speranța din ce în ce mai vagă că am putea realiza ceva cu guvernul român, ploșnițele (am omorât patruzeci și șase într-o singură noapte). Și toate astea pe un fond de teamă că, în ciuda asigurărilor lui Antonescu, vom fi luați de valul retragerii generale în Germania.

La 1 aprilie, am notat în jurnal: „frițul a făcut iar bâlci, de data asta numai lui Chas". Potrivit lui Marion de Chastelain, care mânuia pe vremea aceea documente secrete foarte delicate, când prim-ministrului i s-a spus despre genul de materiale la care de Chastelain avusese acces înainte de a fi arestat, acesta i-a trimis un mesaj lui Antonescu, făcându-l personal răspunzător de securitatea noastră. Este puțin probabil ca mesajul să fi ajuns la Antonescu înainte de 23 decembrie, când ne-a spus că nu vom fi predați germanilor.

---

* „După-o plimbare-n măruntaie de avion
Lâng-un dispecer ce tot ne îndesa cu rom
Înnebuniți de zgomote și de scuturături
Lipsiți de oxigen, mai mult mahmuri,

Sărim acum nebuni, în hăul nopții
Cu frica datoriei-n piept și spaima morții
Ne despărțim de-avion și echipaj
Și tot cădem, cădem spre un pământ vrăjmaș." (N. trad.)

Îndată ce s-a raportat sosirea noastră, Legaţia germană a primit o telegramă de la cartierul general al Gestapoului, întrebând dacă măcar de Chastelain nu ar putea fi trimis în Germania pentru scurt timp. „De Chastelain ne oferă posibilitatea unică de a clarifica probleme de importanţă deosebită."[5] La 24 ianuarie, von Killinger transmitea un proces-verbal al interogatoriului, însoţit de următorul comentariu:

> „Este clar că românii nu au nici o intenţie să-i interogheze sau să se poarte dur cu de Chastelain şi cu tovarăşii săi, aceasta fiind încă o dovadă a faptului, asupra căruia v-am atras atenţia în mod repetat, că ei au o atitudine binevoitoare faţă de americani şi britanici. Am făcut acum o cerere oficială pentru transferarea lui de Chastelain în Germania, deşi nu cred – chiar dacă am recurge la artileria grea – că îi vom putea forţa să permită interogarea lui de Chastelain în Germania."[6]

Prin „artileria grea", von Killinger se referea, presupun, la Hitler, care, am aflat mai târziu, a intervenit personal în acest sens. În aprilie, serviciul german de securitate şi-a trimis reprezentantul să ia parte la interogatoriile noastre, dar ei tot nu erau satisfăcuţi cu acest aranjament; continuau presiunile pentru trimiterea lui de Chastelain în Germania şi erau semne de fricţiune pe această temă între ei şi Ministerul de Externe.

La 28 aprilie, von Killinger a raportat că Mareşalul refuzase din nou cererea lor, spunând că îl considera pe colonelul britanic de Chastelain drept prizonier de război.[7] La sfârşitul lui mai, SOE reamintea Foreign Office că „suntem de câtva timp extrem de îngrijoraţi asupra siguranţei colonelului de Chastelain şi a grupului său în cazul în care va avea loc o lovitură de stat. Temerile noastre provin din raţiuni atât de securitate, cât şi personale şi suntem din toate punctele de vedere extrem de preocupaţi ca aceşti oameni să nu cadă în mâna nemţilor".[8] La începutul lui iunie, Mihai Antonescu a dat asigurări SOE că de Chastelain

se afla în siguranţă.[9] La 15 iunie s-a pus punct acestei chestiuni; von Killinger îl abordase din nou pe Mareşal, dar s-a ales doar cu răspunsul acestuia că decizia sa era definitivă.[10] Pe lângă alte considerente, Antonescu s-ar fi aflat în mare încurcătură dacă am fi fost forţaţi să recunoaştem faţă de nemţi că el conspirase cu noi cum să-i tragă pe sfoară.

PARTEA A PATRA
martie 1944–iunie 1944

Capitolul XVII
Negocieri de armistiţiu

În cursul lunilor ianuarie şi februarie 1944, în timp ce noi, prizonierii, eram interogaţi la Bucureşti, Londra, fapt necunoscut nouă, se străduia să aranjeze o întâlnire între emisarul lui Maniu şi reprezentanţii celor trei Puteri Aliate. Overlord şi ofensiva concurentă rusească erau prevăzute pentru mai, iar o rupere a României de Axă, cu puţin înainte de acestea, ar fi fost o lovitură de importanţă majoră dată Reichului.

Maniu trebuia să găsească pe cineva în care să aibă încredere şi care să aibă un motiv credibil să plece în străinătate. El l-a ales pe unul dintre prietenii săi apropiaţi, Constantin Vişoianu, în care Regele avea, de asemenea, încredere deplină. Vişoianu era diplomat de rang înalt şi unul dintre protejaţii lui Titulescu, dar Mihai Antonescu, care ar fi trebuit să-i elibereze un paşaport diplomatic, considera că avea vederi prea de stânga. Potrivit lui Pogoneanu, care lucra pentru Rege şi pentru Maniu în cadrul Ministerului Afacerilor Străine, Mareşalul a fost acela care l-a propus în schimb pe prinţul Ştirbey, care făcuse afaceri în Turcia şi purtase negocieri cu Aliaţii în numele regelui Ferdinand şi al lui Ionel Brătianu în Primul Război Mondial. S-a căzut de acord că Vişoianu putea să i se alăture câteva săptămâni mai târziu.

Instrucţiunile lui Ştirbey erau de a obţine ajutor militar împotriva germanilor şi condiţii cât mai favorabile privind reglementarea problemelor teritoriale ale României şi independenţa

acesteia, sondând Aliaţii occidentali în vederea unui sprijin posibil împotriva tradiţionalei expansiuni ruseşti şi comuniste în acea parte a lumii.[1]

Alexandru Cretzianu l-a invitat pe prinţul Ştirbey, împreună cu fiica sa, să locuiască la Legaţia din Ankara, de unde Ştirbey urma să fie luat şi dus în secret la întâlnirea cu reprezentanţii Puterilor Aliate. La început, se stabilise ca întâlnirea să aibă loc la Londra, însă Ştirbey avea prea mulţi prieteni în Anglia – inclusiv ginerele său, colonelul Eddie Boxhall, funcţionar superior SOE –, aşa că, spre sfârşitul lui februarie, s-a decis ca locul de întâlnire să fie Cairo. Exista temerea ca, altfel, ruşii să ne suspecteze de o înţelegere secretă anglo-română.

Colonelul Ted Masterson l-a întâlnit pe Cretzianu la Ankara şi i-a reamintit că prinţul trebuie să aducă o declaraţie de capitulare necondiţionată. Cretzianu a replicat că Maniu şi Brătianu nu se vor angaja niciodată într-o lovitură de stat al cărei unic ţel să fie capitularea necondiţionată în faţa ruşilor. Chestiunea a fost lăsată baltă. Masterson nu s-a mai referit la o debarcare aliată în Balcani, pentru simplul motiv că aceasta nu fusese plănuită, dar Cretzianu a pus tăcerea lui Masterson pe seama faptului că nu putea discuta aspecte militare cu o persoană neautorizată.[2] De fapt, Maniu le-a spus unor prieteni din Braşov să se aştepte „foarte curând" la o debarcare. Astfel, cele două obstacole majore în calea unui armistiţiu apropiat – capitularea necondiţionată şi credinţa României într-o debarcare anglo-americană – nu au fost formulate cum se cuvine înaintea întâlnirii trimisului lui Maniu cu reprezentanţii Aliaţilor.

Prima aluzie, pe vremea când ne aflam în închisoare, la faptul că lucrurile au început să se mişte, a venit de la Cristescu. Ted Masterson, ne-a spus el, a fost văzut în Turcia, „dând impresia că nu dorea să fie recunoscut". Duminică, 27 februarie, a fost o zi cu vreme blândă şi ne-am plimbat cu Dobrogeanu vreo douăzeci de minute în curte. Acesta tocmai se întorsese de la Odessa. Am auzit un cântec de flaşnetă afară. O auzeam duminică de duminică dimineaţa, aşa cum o auzeam trecând prin faţa casei doamnei Arditti în toate după-amiezile de sâmbătă.

După masa de prânz, Dobrogeanu, probabil plictisit de ideea că era de serviciu la sfârşit de săptămână, s-a urcat la noi să mai stăm de vorbă o dată. Ne-a spus că Hitler îl invitase pe Antonescu la cartierul său general din Răsărit, trimiţându-i chiar propriului său avion. Era şi timpul, a continuat Dobrogeanu. Trupele române din Crimeea erau ca şi pierdute. Antonescu trebuia fie să-şi asume responsabilitatea de a lupta pe teritoriul României şi de a angaja o rezistenţă pe linia Carpaţilor, fie, mai bine, să ceară pace.

Luni a fost aniversarea zilei de naştere a lui Chas. Am dormit până la zece – un adevărat record. Am început mai devreme ca de obicei o partidă de bridge pe viaţă şi pe moarte şi ca să sărbătorim evenimentul am desfăcut un pachet nou de cărţi care era aşa de lucios că de-abia ne puteam concentra asupra jocului. Ca deviză am sugerat „paciencia y baraja" – adică „răbdare şi amestecă bine cărţile".

I-am făcut cadou lui Chas nişte ţigări Player's puse de-o parte, deşi habar n-am cum făceam rost de ele. Teodorescu a apărut dimineaţa cu trei sticle de lichior din Transnistria – avea un gust oribil, a spus el, dar era tot ce se găsea mai bun, cu excepţia lichiorurilor franţuzeşti, care se vindeau la preţuri prohibitive. După-amiază, Tobescu a stat cu noi o oră întreagă. Ne-a spus că Antonescu se întorsese din Germania la orele 13.30 în aceeaşi zi şi că vineri urma să-l întâlnească împreună cu Vasiliu. Nu a menţionat nimic în legătură cu viitorul nostru, deşi ştiam că, dacă Antonescu decisese să continue lupta, însemna că vom sfârşi probabil în Germania.

Chas a fost rugat să aleagă meniul pentru cină, aşa că am mâncat ciorbă, miel, brânză şi am luat câte o ţuică mare. Ungă a apărut şi el şi am deschis o sticlă de şampanie pe care Vasiliu ne-o dăduse de Anul Nou. Am discutat cu el până după două noaptea, în special despre Ungaria.

Ştirbey a fost ţinut în Turcia douăsprezece zile, timp în care guvernul britanic făcea o ultimă încercare să obţină de la Moscova textul unui armistiţiu. Molotov a refuzat, argumentând că

nu trebuia să i se spună nimic lui Ştirbey în legătură cu poziţia aliată, până când Aliaţii nu aflau care erau propunerile sale exacte.

Aşa cum era de aşteptat, misiunea lui Ştirbey a transpirat în Turcia – un focar de intrigă asupra căruia guvernul britanic nu avea nici un fel de control. Fie un corespondent american, fie unul de la *Daily Mail* a dezvăluit treaba la 14 martie. BBC nu s-a lăsat mai prejos, anunţând că Ştirbey plecase cu aprobarea lui Antonescu de a negocia ieşirea României din război. Am rămas înmărmurit când Tobescu a calificat indiscreţia drept cras abuz de încredere, pentru că ştiam că guvernul britanic nu s-ar aventura în mod deliberat într-o astfel de acţiune propagandistică. Ceea ce m-a surprins mult mai mult a fost tergiversarea lui Maniu. Se împlineau trei luni de când Chas şi cu mine ne asumasem riscuri inutile, pe o vreme îngrozitoare, pentru a ajunge la el înainte de plecarea reprezentantului său din România. Dacă am fi ştiut, am fi putut aştepta până se desprimăvăra.

Când a sosit, în sfârşit, la Cairo, Ştirbey i-a fost recunoscător lui Ted Masterson pentru a-l fi prevenit că la prima şedinţă plenară, din 17 martie, era de aşteptat ca el, şi nu reprezentanţii Aliaţilor să dea tonul.[3] Delegaţii Aliaţilor erau lordul Moyne, ministru rezident în Orientul Mijlociu, din partea Regatului Unit, ambasadorul McVeagh, din partea Statelor Unite, şi ambasadorul Novikov, pentru URSS. Ştirbey s-a adresat celor de faţă în limba franceză şi a spus că, deşi nu îl reprezenta pe Antonescu, Mareşalul era la curent cu misiunea lui – altfel nu ar fi putut obţine paşaportul. Antonescu se afla acum „sub presiunea evenimentelor". El se bucura de încrederea Germaniei şi putea organiza o „cotitură radicală" mai lesne decât Maniu. O lovitură de stat a lui Maniu ar fi prematură şi ar avea puţine şanse de succes; dar, dacă cele Trei Puteri insistau asupra acesteia, se vedea nevoit să ceară ajutor militar. România îşi dădea seama că era învinsă şi spera că tratamentul din partea Aliaţilor va fi în concordanţă cu principiile Cartei Atlanticului.

În timp ce Maniu nu putea să renunţe formal la pretenţiile României asupra Basarabiei, Ştirbey a făcut cu titlu personal sugestia că, dacă ruşii ar organiza un plebiscit în condiţii de

ocupare a acesteia, rezultatul ar fi „dinainte cunoscut". Încolțit de ambasadorul sovietic în privința „cooperării militare cu Aliații", Ştirbey a spus că se gândise la debarcări sovietice în portul Constanța.[4] Ceea ce avea de fapt el în minte era, desigur, sosirea trupelor anglo-americane la Dunăre.

Foreign Office şi-a exprimat satisfacția față de propunerile „neașteptat de realiste" ale lui Maniu. Washingtonul le-a considerat inatacabile. Cu toate acestea, Molotov a spus că, întrucât Ştirbey nu părea să-l reprezinte pe Maniu, iar Maniu era probabil o unealtă a lui Antonescu, „nu există motive să se acorde importanță declarațiilor lui Ştirbey".[5] S-ar putea ca atitudinea lui Molotov să fi fost determinată de insuficienta cunoaştere a limbii franceze de către delegația sovietică, asociată fricii maladive a lui Novikov că nu este în stare să anticipeze modul de gândire al propriului său guvern. În orice caz, evenimentele din următoarele câteva zile aveau să determine guvernul sovietic să facă o neașteptată întoarcere de 180°.

La 19 martie, în timp ce Horthy se afla la Berchtesgaden, trupele germane au ocupat Ungaria. Antonescu a fost convocat în Germania şi românii se temeau, după indiscreția în legătură cu misiunea lui Ştirbey, să nu le fi venit şi lor rândul. Mihai Antonescu i-a trimis un mesaj disperat lui Cretzianu la Istanbul, predat de către acesta reprezentantului SOE, întrebând pe ce fel de ajutor poate conta România din partea Aliaților.[6] Întrucât Mareşalul pleca a doua zi în Germania, generalul Wilson, Comandantul suprem al trupelor din Orientul Apropiat şi Mijlociu, nu s-a consultat nici cu ambasadorul american, nici cu cel sovietic. Era modul său arbitrar de a ocoli stânjenitoarea maşinărie sovietică. I-a cerut cu insistență Mareşalului ca nu cumva să se ducă să-l viziteze pe Hitler şi să ordone trupelor sale încetarea rezistenței față de Armata Roşie. Antonescu se putea baza pe ajutor aerian. În următoarele douăzeci şi patru de ore, Comandantul suprem a primit un mesaj de la Maniu, care îl întreba la rândul său ce ajutor militar putea aştepta de la Aliați în momentul unei lovituri de stat. Generalul Wilson i-a spus că viitorul României

depinde de hotărârea acesteia de a răsturna regimul antonescian. Maniu nu a înţeles niciodată cum se putea pune de acord formula „netezirii drumului spre reabilitare" cu insistenţa Londrei asupra capitulării necondiţionate faţă de ruşi; el le-a mărturisit prietenilor că avea greutăţi „în a descifra intenţiile Marii Britanii privitoare la România."[7] Wilson i-a dat asigurări lui Maniu că vor fi executate atacuri aeriene puternice asupra unor obiective indicate de către el; ar fi adăugat, de asemenea, că „nici un ajutor terestru nu poate fi acordat din acest teatru de război"; dacă Foreign Office n-ar fi şters, în mod justificat, din raţiuni de securitate, această frază din concept, s-ar fi lămurit, în felul acesta, o neînţelegere esenţială între Maniu şi Aliaţi.[8]

Telegrama lui Wilson a ajuns la Bucureşti după plecarea Mareşalului în Germania. Totuşi gestul de independenţă al generalului, care era în mai mare măsură tipic militarului decât omului politic şi care de data aceasta l-a supărat tot atât de mult pe Eden ca şi pe Molotov, a reuşit în numai câteva zile acea îmbunătăţire a raporturilor cu Moscova care nu se putuse obţine timp de luni pe cale diplomatică. Peste şaptezeci şi două de ore, Molotov i-a spus ambasadorului nostru că guvernul sovietic era gata acum să negocieze atât cu Antonescu, cât şi cu Maniu. El a sugerat ca în continuarea telegramei lui Wilson să se mai trimită încă una prin care să se propună numirea de către Antonescu a unei persoane competente, care să facă legătura între înaltele comandamente sovietic şi român. Acest mesaj i-a fost transmis atât lui Antonescu, cât şi lui Maniu prin Reginald şi, la primirea lui, Antonescu a cerut o linie independentă de comunicaţii între el şi Cairo prin transmiţătorul echipei „Autonomous", care fusese reţinut la Jandarmerie. Şi, în felul acesta, noi, prizonierii, am intrat în horă.

Pe vremea aceea, nu ştiam nimic despre cum evoluau lucrurile la Cairo şi ofiţerii noştri de serviciu păreau în aceeaşi necunoştinţă de cauză ca şi noi. Veneau să ne vadă, aducându-ne ca de obicei ştiri disparate şi făceau o groază de conversaţie, dar se simţea clar că îi apăsa deteriorarea situaţiei de pe front. Ruşii trecuseră de Chişinău şi ameninţau Iaşii, vechea capitală a

Moldovei. Ajunseseră la o depărtare de circa 400 de kilometri de București. Aşteptând într-o zi jos, în anticamera generalului, am avut impresia că „ofiţerii se vânturau pe acolo într-o grabă nebună. Adjutantul lui nu-şi mai vedea capul de treabă. După o absenţă de câteva zile, a apărut şi colonelul, foarte agitat în legătură cu situaţia existentă".

Căpitanul Ionescu, primul ofiţer de serviciu care venise la noi, în acea cameră de aşteptare sumbră, în dimineaţa sosirii noastre, ne-a făcut acum una dintre rarele sale vizite. Avea un păr des, sârmos, o ţinută neglijentă, iar zâmbetul nu-i dispărea de pe faţă. Chas şi cu mine am discutat fără să ne aşezăm şi am observat că acesta privea situaţia cu ochii de dinainte de război, „fiecare argument adus de el fiind bazat pe prejudecăţi antiungureşti sau antibulgare", ca şi cum nimic altceva mai important nu se întâmpla în lume.

La 26 martie, Vasiliu i-a spus lui de Chastelain că întâlnirea cu Hitler a decurs peste aşteptări. Führerul promisese o ofensivă de primăvară, care să facă inutilă retragerea trupelor române din Crimeea, deşi, după cum aveam să notez mai târziu, în timpul retragerii finale, germanii şi-au concentrat toate forţele aero disponibile, iar numai 15 000 din cei 40 000 de români din Crimeea au reuşit să scape.

Vasiliu nu a menţionat o remarcă pe care Ribbentrop i-o făcuse lui Mihai Antonescu, şi anume că în relaţiile lor cu Rusia, britanicii ajunseseră într-un punct din care nu mai puteau da înapoi şi că misiunea lui Ştirbey nu va mai putea duce la nimic. Vasiliu ne-a spus totuşi că, la înapoierea sa, Mareşalul găsise telegrama lui Wilson şi că dorea acum să trimită un răspuns prin cifrul nostru şi prin staţia noastră de transmisiuni. Era o veste minunată. Poate că, până la urmă, eforturile noastre modeste pe lângă Vasiliu şi Tobescu îl vor ajuta pe Antonescu să facă saltul în necunoscut pe care Maniu, până acum, îl refuzase. României, am notat eu, i se deschideau trei căi. Putea să continue lupta până va fi ocupată, putea capitula în faţa ruşilor şi să suporte consecinţele sau se putea întoarce împotriva Germaniei şi să culeagă roadele la conferinţa de pace. În numai trei săptămâni

şi ceva notam cinci zvonuri diferite despre o debarcare a Aliaţilor în Balcani, care mergeau de la debarcări la Dubrovnik şi Pireu până la speculaţia că scopul real al campaniei italiene era să deschidă drumul la Adriatica pentru o forţă expediţionară. Se spunea că două divizii britanice aeropurtate erau staţionate în sudul Italiei pentru a fi folosite în România. Acesta era, desigur, motivul pentru care forţele aeriene britanice nu bombardaseră aerodromurile româneşti! Ştiam că aceasta era mai mult o dorinţă a românilor decât o realitate. Unele dintre ele puteau să fie zvonuri lansate de Aliaţi, dar noi nu aveam cum să ne dăm seama. Eram într-o stare de spirit mai mult decât optimistă; simţeam că misiunea noastră mai putea fi de folos.

Răspunsul pe care Antonescu dorea să-l transmită prin noi lui Wilson ne-a dezamăgit. „Nu-i cereţi unui om bătrân şi unui soldat onest să-şi sfârşească zilele în umilinţă", pleda el adresându-i-se lui Wilson ca „unui mare şi glorios soldat", care nu ar trebui să-l forţeze să-şi arunce poporul „în prăpastia fără fund a ruşinii şi distrugerii. Suntem prietenii şi nu duşmanii dumneavoastră!" Nici o ţară cu forţele aproape intacte, „aşa cum este a noastră", nu putea capitula „fără garanţii serioase privind viitorul ei".[9] Chas i-a spus lui Vasiliu că Londra era plictisită până-n gât de aceste cereri de garanţii şi i-a sugerat ca Mareşalul să-şi reformuleze mesajul şi să avanseze diverse propuneri practice. Dar Vasiliu a insistat ca mesajul să fie transmis fără modificări. Probabil că Vasiliu se eschiva să-i ceară Mareşalului să refacă un proiect care fusese evident redactat de mâna lui. Dar se putea, de asemenea, ca unui român să-i sune mai bine decât nouă sau celor de la Cairo, Londra, Washington ori Moscova. Telegrama a fost amânată din cauza unor defecţiuni de transmisiune şi a ajuns la Londra de-abia peste o lună. Dându-şi seama de impresia proastă pe care i-ar putea-o face lui Molotov şi din decenţă faţă de Antonescu, Churchill şi Eden au hotărât să facă excepţie de la regula de a trimite la Moscova o copie a tuturor telegramelor româneşti şi, invocând faptul că era prea veche pentru a mai fi de vreun folos, au trecut-o sub tăcere.[10]

La 27 martie, când eram pe punctul de a trimite mesajul sentimental al lui Antonescu, am primit vizita neașteptată a căpitanului Petermann, interogatoriul său coincizând cu spațiul de transmisie. Nici a doua zi nu am avut posibilitatea de a transmite mesajul la ora stabilită.

Abia miercuri 29 martie, la ora prânzului, Chas și cu mine am coborât în camera lui Tobescu, unde fusese instalat emițătorul nostru. Am observat că antena era făcută dintr-un fir foarte scurt și m-am întrebat dacă nu cumva românii sperau prin asta ca semnalul nostru să fie atât de slab, încât să nu poată fi prins de către aliații lor. Eram încordat, pentru că aveam de făcut o treabă de profesionist adevărat. Dar, dacă nu reușeam să stabilim legătura, se pierdea o ocazie minunată.

Aceste transmițătoare funcționau pe bază de cristale; cristalul stabiliza frecvența transmisiei. Frecvența putea fi dublată. De data aceasta, cristalele vitale pentru acest tip de transmițător lipseau. Tobescu ne-a spus că, probabil, fuseseră puse la loc sigur de către căpitanul Unga, care răspundea de aparat. Din păcate, acesta era plecat în Dobrogea.

Seara, Tobescu a venit la noi într-o stare de spirit foarte proastă. A spus că aceste cristale fuseseră furate. El credea că era posibil ca Unga să fi fost cumpărat de nemți. (Am descoperit mai târziu că ele au fost predate germanilor de către Cristescu.) Tobescu era nervos mai ales pentru că Mareșalul credea că mesajul său fusese expediat cu două zile înainte. Ne-am dat seama că aceasta era de fapt problema care-l frământa pe Tobescu, dar o deteriorare rapidă a frontului rusesc însemna că, dacă românii puteau într-adevăr să aducă o contribuție prețioasă la război, atunci trebuiau să acționeze de îndată. Chas i-a împărtășit lui Tobescu că, în primăvara lui 1942, SOE îi trimisese lui Maniu o stație de transmisiuni care n-a fost folosită niciodată; i-a sugerat ca Maniu să fie rugat să ne împrumute stația, iar sâmbătă, 1 aprilie, Mareșalul și-a dat acordul. Chas urma să-l vadă pe Maniu a doua zi.

În acea duminică de 2 aprilie, Silviu și cu mine am fost conduși pentru prima oară cu mașina în oraș. Bucureștii păreau

să se fi schimbat puţin din 1941. Pe stradă erau, desigur, mai mulţi ofiţeri germani, în majoritate aviatori; unul s-a uitat cu insistenţă la mine, surprins probabil că cineva care arăta a ofiţer german şi purta o uniformă atât de jerpelită putea fi în mâinile Jandarmeriei române.

În timpul acesta, generalul Tobescu l-a luat pe Chas în maşina sa particulară, cu plăcuţe cu număr fals, şi l-a dus la mică distanţă de Bucureşti într-o pădurice în care acesta l-a întâlnit pe Maniu, care fusese condus acolo de către generalul Vasiliu. Au avut o convorbire între patru ochi. Chas i-a argumentat că situaţia militară este acum mai favorabilă decât ar putea să fie vreodată pentru o lovitură de stat; după ce a invocat promisiunea de ajutor militar pe care o primise din partea generalului Wilson, Maniu a spus că acum îşi va pune planul în aplicare. Cuvintele sale la plecare au fost „balonul este gata să pocnească"; au stabilit să se reîntâlnească foarte curând.[11] Dar Chas a simţit că nu reuşise să-l angajeze pe Maniu la ceva concret. După cum văd lucrurile acum, Maniu probabil îl încuraja pe Chas. Generalul Wilson nu îi promisese nici un ajutor terestru, fără de care Maniu nu considera lovitura posibilă. Chas, pe de altă parte, a încercat cu disperare, în scurtul răgaz pe care îl aveau la dispoziţie, să obţină promisiunea că va intra imediat în acţiune; lui Maniu nu i-a fost greu să-şi ia o mină veselă în faţa tânărului său prieten. Printre altele, el a informat autorităţile despre faptul că, în afară de staţia menţionată de către de Chastelain lui Tobescu, el mai avea una în stare de funcţionare. În consecinţă, Reginald a fost operatorul folosit pentru mesajele lui Antonescu, deşi nu înţelegeam de ce Maniu să fi dezvăluit autorităţilor române existenţa acestui al doilea post.

Încercările repetate de a-l convinge pe Maniu, făcute de către Wilson, de Chastelain şi chiar de către Benes – care îi spusese că el era încredinţat că URSS intenţionează să fie un bun vecin după război –, n-au reuşit să-i schimbe, nici un pic, atitudinea faţă de Rusia. La 2 aprilie, Molotov a dat asigurări românilor într-un mesaj radiodifuzat că guvernul său nu intenţionează să schimbe regimul politic sau social în ţara lor. În răspunsul său

la telegrama lui Wilson, prin care i se cerea să realizeze o lovitură, Maniu propunea ca toate cele trei puteri să-şi ia angajamentul comun de a se abţine de la vreo imixtiune de orice natură în România şi să recunoască că toate prerogativele politice şi administrative vor reveni unui guvern ales de regele Mihai.[12] O astfel de lipsă de încredere în cuvântul Rusiei a adus Londra şi Washingtonul la exasperare.

Potrivit lui Rică Georgescu, Maniu nu şi-a dat seama niciodată că telegramele adresate de el SOE erau văzute şi de ruşi. Totuşi britanicii i-au spus lui Ştirbey, în săptămâna următoare întâlnirii din 17 martie, că anumite mesaje adresate de Maniu Aliaţilor occidentali, iar nu tuturor celor trei Aliaţi, ar fi putut să-l fi deranjat pe Stalin; această indicaţie clară că toate mesajele lui Maniu mergeau la Moscova trebuie să-i fi deschis capul lui Ştirbey asupra situaţiei reale a României. Ştirbey însuşi s-a aflat într-o postură dificilă. Să-l convingi pe un anglofil îndârjit ca Maniu că nu se mai bucura de relaţii speciale cu britanicii şi să faci aceasta apelând la telegrame laborios codificate, cenzurate de Novikov, îşi dădea seama că era o treabă dificilă. La 3 aprilie, după o lungă întrevedere cu Novikov, Ştirbey l-a informat pe Maniu că, dacă – dincolo de telegramele pe care acesta le primise de la Cairo şi de asigurările date de Molotov la 2 aprilie – el tot nu ar putea trece la acţiune, aşa cum promisese, atunci, „sunt obligat să presupun că aveţi motive grave şi profunde să procedaţi în felul acesta şi trebuie să trag concluzia că misiunea mea aici nu-şi mai are rostul".[13]

În felul acesta înţelegerea greşită şi deziluzia au persistat. Maniu nu credea că, în absenţa forţelor anglo-americane, Stalin va permite ca în România să aibă loc acele alegeri libere pe care nu le permisese niciodată în URSS. Aliaţii occidentali nu-l prevedeau României un viitor democratic decât dacă Stalin, din raţiuni de politică generală, ar fi considerat în interesul lui să respecte principiile Cartei Atlanticului. Pe de altă parte, o cotitură radicală a României ar avea efecte dezastruoase pentru Hitler; fie chiar şi numai atât ar fi fost un motiv suficient, după părerea

Aliaţilor occidentali, pentru a încerca să o convingă să capituleze faţă de ruşi, indiferent ce consecinţe ar trebui să suporte.

Negocierile în vederea încheierii unui armistiţiu s-au complicat din cauza unei maşinării administrative greoaie, în special în privinţa legăturilor dintre Novikov şi Moscova, care făcea imposibilă luarea unei decizii tripartite rapide. Nici nu se ajungea bine la înţelegere între Aliaţi asupra unei chestiuni, că şi apăreau alte cereri din partea lui Antonescu sau a lui Maniu care impuneau o altă înţelegere tripartită. Şeful Secţiei pentru probleme sud-est europene din Foreign Office conchidea că soluţia evidentă ar fi mutarea negocierilor la Moscova: „Totuşi, ea nu putea fi realizată, întrucât Maniu nu-i va permite lui Ştirbey să meargă la Moscova în acest scop, ideea sa dominantă fiind de a ne contacta pe noi înşine şi pe americani."[14]

Apoi, la 4 aprilie, într-o marţi, forţele aeriene americane au bombardat pentru întâia oară Bucureştii. A fost un bombardament serios, menit să-l determine pe Antonescu să ia o hotărâre. După părerea noastră a reuşit să facă ceea ce fac toate bombardamentele convenţionale, şi anume a întărit rezistenţa civilă. În plus, a întrerupt radiotelecomunicaţiile pe care de-abia le stabilisem între Antonescu şi Cairo; după acest prim raid, Reginald n-a mai dat nici un semn de viaţă timp de zece zile.

Capitolul XVIII
Antonescu spune „NU" Puterilor Aliate

La 4 aprilie, alarma a sunat la 13.45, în timp ce jucam bridge în trei. Am auzit avioanele de vânătoare trecând deasupra noastră, dar nu le-am dat nici o importanţă; zece minute mai târziu, primul covor de bombe a căzut în direcţia Gării de Nord. Ne-am uitat pe fereastră până a sunat telefonul şi i s-a spus subofiţerului să ne conducă la adăpost.

Prima oară, am stat acolo doar patruzeci de minute. Nu era un adăpost în adevăratul sens al cuvântului, era doar un coridor la subsol. Nişte femei plângeau într-un colţ, convinse că rudele

lor care locuiau în zona gării fuseseră omorâte. Gardienii simțeau nevoia să iasă să vadă ce se întâmplă, dar erau obligați să stea cu noi; ca prizonieri eram în aceeași barcă cu ei; Chas cânta la muzicuță și noi pălăvrăgeam despre război, prizonieri sau gardieni, la fel de excitați de această schimbare în plictisul cotidian. În timpul acesta, un șchiop șontâcăia de colo până colo, ba deschidea ferestrele, ba încerca să facă ordine. Ori de câte ori bombele păreau să cadă mai departe, civilii se plângeau că era curent și ferestrele erau închise din nou.

Întrucât primul raid a venit imediat după un exercițiu de apărare pasivă pe scară largă, doar puțini s-au adăpostit la timp. Gara și casele ceferiștilor din împrejurimi au fost grav avariate. Trenurile erau înțesate cu refugiați din Basarabia și Bucovina, astfel că pierderile de vieți omenești au fost mari. Bombele au căzut pe o cazarmă germană din apropiere care fusese întărită în urma zvonurilor despre o lovitură de stat. Un colț al hotelului Ambasador – cartierul general militar german – a fost avariat. Hotelul Splendid Parc – Statul-Major al Gestapoului – a fost lovit din plin, dar, din păcate, după cum ne-a spus informatorul nostru, majoritatea personalului era plecat la masă. Depozitul CAM a fost rău lovit și pompierii s-au chinuit din greu din cauza presiunii scăzute a apei și a fumului orbitor, înecăcios. Lumea s-a îmbulzit să-și cumpere țigări și în câteva ore au golit debitele de tutun. ORIN Mogoșoaia, care, după spusele lui Chas, era unul dintre cele mai mari depozite de petrol din Europa, a ars timp de douăzeci și patru de ore; am putut vedea pălălaia toată noaptea.

Raidul a avut un efect imediat asupra modului nostru de viață. Prânzul ne era adus abia pe la ora 4. Apa s-a închis câteva zile. Ni s-a dat mămăligă în loc de pâine la cină și a doua zi dimineața am căpătat pâine neagră la fel ca soldații, în locul cornurilor alea albe fără nici un fel de gust.

A doua zi a fost un raid asupra Ploieștilor. Potrivit spuselor lui Cristescu, orașul a fost acoperit de o perdea de fum, astfel încât majoritatea bombelor n-au reușit să atingă instalațiile petroliere. Nu știai niciodată ce să crezi din ceea ce afirma Cristescu, dar de data aceasta spusese adevărul.

În timpul raidului asupra Ploieştilor, am stat doar o oră în adăpost şi atât ofiţerii, subofiţerii, cât şi ostaşii „ni s-au adresat toţi în termeni foarte amicali". O singură dată ni s-a întâmplat în timpul unui raid ca un civil să se ia de noi, dar asta a fost după ce Bucureştii au fost supuşi timp de luni în şir, zi şi noapte, bombardamentelor şi din ce în ce mai multe familii îşi numărau morţii. Ceilalţi au sărit şi i-au spus să se stăpânească: era război şi noi nu eram răspunzători pentru ceea ce se întâmpla, iar el să facă bine să înveţe să se comporte cum trebuie. S-a potolit de-abia când l-au ameninţat soldaţii.

De la fereastra noastră urmăream începutul unui mare exod de camionete şi căruţe încărcate cu mormane de catrafuse. Printr-o ordonanţă li se interzicea proprietarilor de prăvălii şi altor persoane considerate indispensabile să părăsească oraşul. Mareşalul se referea la „oameni mărunţi, de mare noblețe sufletească, fără ambiţii personale, care erau distruşi în acest mod sălbatic". Şeicaru a scris un articol lacrimogen, contrastând puternic cu cele sarcastice pe care le publicase în *Curentul* atunci când Londra fusese bombardată în toamna lui 1940.

Am codificat o a doua telegramă a lui Antonescu privind situaţia militară, însoţită de un scurt mesaj din partea lui Chas, care speram noi că va trece neobservat sub acoperirea primului text. Chas sugera ca, drept răspuns la primul mesaj, destul de patetic, adresat de către Antonescu Comandantului suprem, acesta să-i dea asigurări Mareşalului că Marea Britanie şi Statele Unite au subscris la declaraţia lui Molotov privind neamestecul în treburile interne ale României (noi nu ştiam că cele două ţări nu făcuseră un asemenea lucru); să continue să sublinieze necesitatea unei acţiuni neîntârziate împotriva nemţilor. „Văzut Maniu duminică... Rog trimiteţi ultimele instrucţiuni şi natura, genul şi mărimea ajutorului militar disponibil. Dacă îl convingeţi pe Maniu să colaboreze cu Antonescu [Chas se pare că încercase acest lucru duminică] aceasta ar accelera sfârşitul. Păstrarea secretului e capitală. Confidenţialitate Cairo suspectată aici. Toate bune."[1]

Vineri, 7 aprilie, Chas i-a dat lui Vasiliu mesajele codificate şi a doua zi Mihai Antonescu le-a înmânat lui Maniu. Ele au fost duse lui Rică Georgescu la închisoarea de lângă gară – probabil de către Lygia – şi apoi de către Alecu Ionescu lui Ţurcanu pentru a fi transmise îndată după restabilirea legăturii radio. Rică i-a recunoscut scrisul lui Chas. Maniu s-a plâns la Cairo că Ică îi ceruse să transmită „prin staţia noastră secretă de radiotelecomunicaţii un mesaj codificat de către de Chastelain fără a fi înştiinţat de conţinutul lui".[2] Cairo a împărtăşit cu satisfacţie Londrei că autorităţile române nu-l localizaseră încă pe Reginald.

A doua zi, sâmbătă, 8 aprilie, Novikov a prezentat pe neaşteptate condiţiile sovietice de armistiţiu. Lordul Moyne destina Londrei următorul comentariu: „Cu mai puţin de trei săptămâni în urmă, ruşii se prefăceau că îl consideră pe Ştirbey lipsit de vreo importanţă. Acum par dispuşi să facă orice pentru declanşarea loviturii de stat."[3]

Condiţiile armistiţiului prevedeau o cotitură radicală a României împotriva nemţilor. Basarabia şi nordul Bucovinei urmau să revină Rusiei. România va plăti reparaţii de război. Cu toate că ţara nu va fi ocupată, trupele sovietice vor trebui să aibă libertate de mişcare nelimitată. Guvernul sovietic va desfăşura operaţiuni împreună cu România în scopul de a reda României întreaga Transilvanie sau cea mai mare parte a acesteia.[4]

Churchill a considerat reparaţiile de război pretinse României prea oneroase. Referirea la problema Transilvaniei, care în mod normal ar fi trebuit să aştepte conferinţa de pace, o considera justificată ca slujind interesele unei acţiuni pornite din partea guvernului român. Cu toate acestea, Molotov, la cererea lui Churchill, a acceptat adăugarea clauzei „sub rezerva confirmării la Conferinţa de Pace",[5] iar Washingtonul a insistat şi el asupra înscrierii acestei garanţii. Reginald a revenit brusc în eter; condiţiile de armistiţiu modificate au fost transmise lui Antonescu şi Maniu la 13 aprilie.

Prin intermediul aceleiaşi legături radio, Cairo a recepţionat prima telegramă a Mareşalului şi comentariul lui de Chastelain

Lordul Moyne le confirma celor de la Foreign Office că telegrama noastră conţinea semnul secret de verificare, memorizat de către de Chastelain şi, ca urmare a recomandărilor lui Chas, Ştirbey trebuia să facă presiuni asupra lui Maniu pentru a-l determina să colaboreze cu Antonescu. Mareşalul Aerului, Slessor, să fie rugat să evite Bucureştii până la confirmarea primirii de către Antonescu a condiţiilor de armistiţiu. „Păcat – a spus de Moyne – că în ultimele zece zile am fost lipsiţi de legătură."[6]

La 8 aprilie, data la care Novikov a prezentat condiţiile de armistiţiu, tramvaiele au început să circule din nou în Bucureşti, dar apa era încă oprită. Am primit ţigări de la Crucea Roşie Română, cu un memento că era Paşte în Europa de Vest. I-am trimis o scrisoare fratelui meu, Eric, şi am primit veşti de acasă. BBC a anunţat că, în cazul în care România nu va capitula, Bucureştii vor fi din nou bombardaţi într-o săptămână.

A doua zi am fost din nou cu maşina. Unele bombe şi-au atins cu precizie ţinta, altele au căzut departe de obiectivele militare. Noi nu ştiam pe vremea aceea că prin „obiectiv" se înţelegea „zona obiectivului". Pe data de 10 n-am văzut pe nimeni. Odessa a fost evacuată. Nici pe 11 n-am văzut pe cineva. Miercuri, 12 aprilie, Chas a avut o întrevedere cu colonelul Teodorescu, care i-a spus că opinia publică era împotriva continuării politicii lui Antonescu şi că sosise timpul ca opoziţia să acţioneze. „I-am spus – scria Chas în raportul său final – că se afla într-o poziţie foarte favorabilă pentru a ne ajuta să comunicăm cu lumea din afară, dar el a refuzat."[7]

Pe la ora 11, în ziua de 13 aprilie, Chas a fost chemat jos şi i s-a înmânat o telegramă cifrată, conţinând, după presupunerile noastre, răspunsul la mesajul Mareşalului. Am început s-o lucrăm şi am descoperit curând că era de la Ştirbey şi că ea cuprindea condiţiile de armistiţiu oferite României de către cele Trei Puteri. Lucrurile se mişcau în sfârşit şi am lucrat textul mult după miezul nopţii, descifrând, corectând şi recorectând codul greoi.

A doua zi, potrivit jurnalului meu, „Chas şi cu mine ne-am sculat devreme şi am avut parte de un ou fiert", semn că mai

aveam de lucru cu cifrul. Am căpătat restul mesajului, am terminat decodificarea şi Chas i-a predat lui Tobescu textul integral al telegramei. Eram optimişti. Ţinând seama de împrejurări, termenii armistiţiului păreau extraordinar de blânzi. Voiam cu tot dinadinsul să ne asigurăm că Antonescu înţelegea pe deplin avantajele acceptării acestor condiţiuni. S-ar fi putut să nu i se mai ofere vreodată o altă şansă. În aceeaşi noapte, Chas şi cu mine am scris un memoriu de patru pagini adresat Mareşalului. Subliniam că un refuz al acestor condiţii de armistiţiu ar antrena o ocupaţie sovietică. În schimb, o acceptare din partea României i-ar da ocazia să contribuie la efortul de război al Aliaţilor, permiţându-i să se aştepte la un tratament mai bun la reglementările de pace. Ne-am dus la culcare într-o dispoziţie foarte bună.

Ceea ce nici Londra, Washingtonul şi Cairo şi, desigur, nici noi ca prizonieri nu ştiam era că ruşii îşi stabiliseră de câteva luni, în secret, o linie directă de comunicaţii cu Antonescu prin doamna Kollontay, ambasadoarea lor la Stockholm. De Ziua Darurilor, aflat în biroul său, ministrul român, Frederick Nanu, s-a trezit brusc – în timp ce în încăperea de alături era în toi o petrecere de copii – cu un agent NKVD în uşă. Rusul i-a spus că Moscova prefera să trateze cu guvernul român şi nu cu opoziţia şi că Antonescu să nu interpreteze „capitularea necondiţionată" prea strict.

Când Nanu a raportat la Bucureşti această întrevedere, i s-a răspuns să-şi continue contactele cu Ambasada sovietică „în mod dilatoriu"; guvernul prefera să trateze cu Aliaţii occidentali şi oricum trimisul lui Maniu urma să plece în curând să negocieze cu reprezentanţii celor Trei Puteri.

La 12 aprilie, doamna Kollontay i-a spus lui Nanu că Moscova ia foarte în serios convorbirile de la Stockholm. Se cerea păstrarea secretului absolut; Bucureştii trebuiau să lase pe seama Moscovei informarea Aliaţilor. A doua zi, Ambasada sovietică i-a transmis lui Nanu condiţiile de armistiţiu, care diferenţa de acelea trimise de la Cairo sub un singur aspect – lipsea clauza anglo-americană privitoare la reglementările de pace."

Presupunând că Nanu a transmis telegrafic imediat acest text la Bucureşti, Antonescu (şi probabil şi Maniu) l-au avut înainte de a le parveni textul acceptat de toate cele Trei Puteri pe care noi îl descifrasem. Diferenţa de text putea fi interpretată la Bucureşti ca un semn de neînţelegere între cele Trei Puteri şi ca un motiv de a acţiona insistent pentru obţinerea unor condiţii mai bune. Maniu va considera absenţa din textul sovietic a oricărei referiri la o reglementare de pace drept un indiciu în plus că, dacă Moscova îşi va impune punctul de vedere, viitorul României va fi decis prin mijloace militare şi că o reglementare de pace, dacă urma să mai fie vreuna, n-ar mai fi decât o parafare a unui fapt deja împlinit de către sovietici.

Duminică, 16 aprilie, era Paştele ortodox. După ce ne-am sculat, i-am spus gardianului „Christos a înviat!" şi el ne-a răspuns cu un surâs larg „Adevărat a înviat!" Totuşi nu ne simţeam atât de bucuroşi pe cât ar fi trebuit să fim. Trecuseră două zile de când trimisesem condiţiile de armistiţiu împreună cu memoriul nostru Mareşalului. Este adevărat că Antonescu petrecea Paştele pe front – totdeauna se simţea mai fericit cu soldaţii –, dar fiind vorba de o chestiune vitală speram să ne parvină cel puţin un semn al reacţiei sale. Tobescu ne-a adus tradiţionalul cozonac de Paşte şi ne-a spus că bombardamentele engleze pe timp de noapte asupra ţintelor militare, cărora nimeni nu le reproşa nimic, erau mult mai precise decât cele făcute ziua de către americani, de la mare înălţime. Conversaţia noastră a fost întreruptă de alarmă; de data aceasta au fost lovite Universitatea, librăria Cartea Românească şi restaurantul Capşa – toate, locuri atât de familiare şi îndrăgite.

Raidurile nu i-au împiedicat pe oameni să plece de Paşte. Trenurile erau ticsite. Domnea o atmosferă de sărbătoare şi la sanatoriul de alături. Două surori de caritate au ieşit pe balcon să cânte din fluier şi au fost apostrofate de paza antiaeriană de pe acoperişul nostru. „În timpul raidurilor aeriene unele infirmiere se îmbrăcau în pantaloni albaştri şi alergau mândre de colo până colo. Pacienţii erau duşi întotdeauna în adăpost."

În lunea Paştelui, pe când Chas se afla jos, mi-am cârpit pantalonii care oricum arătau semne de uzură încă de la sosirea noastră în România. Am citit câte ceva din Odobescu: *Câteva ore la Snagov,* frumos scrisă, deşi pe un ton cam preţios. Începuse să îmi placă din ce în ce mai mult limba română. Am deschis apoi *Grand Hotel* de Vicky Baum, în germană – şi mi s-a părut a fi cu totul altceva. Dar tot timpul acesta stăteam cu urechea ciulită să-l aud pe Chas venind.

Ştirile pe care le-a adus în cele din urmă nu puteau fi mai proaste. Mareşalul discutase condiţiile de armistiţiu cu Maniu şi ambii, potrivit celor spuse de Vasiliu, ajunseseră la concluzia că sunt inacceptabile. Vasiliu putea să-l prezinte inexact pe Maniu, dar nu pe Antonescu. „Dacă românii continuă pe linia actuală – zice jurnalul meu – e foarte probabil să piardă toată Transilvania şi să ajungă la bolşevizarea ţării lor – cele două lucruri de care se tem cel mai mult." Adăugam că, întrucât terminasem cafeaua naturală, am încercat *ersatzul* de pe piaţă. Unul dintre surogate, „Aroma", nu era rău, dar ăsta pe care-l beam acum, „Lidia", era îngrozitor. „Încercarea mea de a încălzi farfuriile pe reşoul electric a reuşit, am încercat cu zece dintre ele. Ultima a crăpat." Se pare că scriam tot felul de aiureli în jurnal ca să maschez adânca deziluzie pe care o încercam de fapt.

Totuşi, starea mea de spirit răzbate dintr-un răspuns pe care i l-am dat lui Tobescu în legătură cu zvonurile că la Cairo se făceau preparative pentru repetarea misiunii noastre. Însemnarea era în româneşte şi ultima propoziţiune suna aşa: „Nu cred că acum, când ruşii au intrat deja pe pământul românesc şi când România şi-a legat soarta definitiv de cea a Germaniei, comandamentul britanic ar mai risipi personal şi material pentru o a doua misiune care s-ar dovedi tot atât de inutilă ca şi prima." Marţi 18, am văzut un car tras de un cal; în el erau trei sicrie, probabil cu victime ale aceleiaşi bombe. Un bărbat stătea pe capră lângă vizitiu, ţinând o cruce de lemn acoperită cu hârtie neagră; în urma carului venea familia. Vremea se încălzise bine şi porumbeii gângureau prin apropiere. După cum am observat, camioanele nemţilor îşi făceau foarte bine datoria când era

vorba să culeagă pe unul dintre ai lor; trăgeau fără excepţie lângă refugiu când vedeau aşteptând pe un neamţ în uniformă. A doua zi, miercuri, 19 aprilie, când Chas i-a întrebat pe Tobescu şi Cristescu în legătură cu reacţia lui Antonescu la condiţiile de armistiţiu, ei au spus că Mareşalul nu dădea nici un răspuns. Cu toate acestea, după părerea lor (care era desigur cea a Mareşalului), condiţiile erau inacceptabile pentru că punerea liniilor de comunicaţie la dispoziţia armatei sovietice era echivalentă cu o ocupaţie. Chas, care simţea acut că trebuia trimis la Cairo un răspuns oarecare, a conceput chiar atunci şi chiar acolo, un mesaj şi a cerut permisiunea să-l cifreze. Această telegramă din 19 aprilie, care a stârnit ulterior un mare tămbălău, suna după cum urmează:

„Antonescu informat asupra condiţiilor de către Maniu.* Nu cunoaştem reacţiile lor, dar cele ale oficialităţilor cu care suntem în legătură indică următoarele:

a) neîncredere în sovietici;

b) imposibilitatea unei colaborări între România şi Armata Roşie;

c) convingerea că punerea liniilor de comunicaţie la dispoziţia Aliaţilor este echivalentă cu ocupaţia de către Armata Roşie;

d) deziluzie din cauza faptului că termenii au fost stabiliţi de ruşi şi nu de către toţi cei trei Aliaţi cu care România se află efectiv în stare de război de la începutul bombardamentelor. Cu toate că admit că armata germană nu apără România la răsărit de Carpaţi, ei consideră dezonorantă ideea de a nu se bate cu «roşii» până la capăt. Ei recunosc că ţara vrea pace, dar nu doresc să înceapă o nouă luptă împotriva Germaniei. Sunt convinşi că România a fost abandonată sovieticilor întrucât noi am pierdut iniţiativa şi supremaţia. Cred că Armata Roşie nu se va opri înainte de Bosfor şi Adriatica. Ei lasă să se înţeleagă că atitudinea lor s-ar schimba, dacă trupele anglo-americane

* O telegramă transmisă prin Reginald ajungea mai întâi la Maniu, apoi la Antonescu.

s-ar apropia de teritoriul României. Sperăm să avem răspunsul lui Maniu într-o zi sau două."[9]

După cum îmi amintesc, această telegramă, folosind un cifru complicat, era o încercare de a ne asigura că ai noştri cunoşteau motivul real al tergiversărilor României. A fost scrisă în grabă, în stare de mare încredere şi dezamăgire şi a fost destinată doar privirilor britanice sau cel mult celor americane. Lui Chas nu i-a trecut nici o clipă prin minte că va fi arătată ruşilor.

Peste două zile, un covor de bombe a căzut în Ştefan cel Mare. A fost lovită o casă din spatele restaurantului Cioc. O bombă a căzut în tranşeele Jandarmeriei şi a ucis o mulţime de soldaţi. Sanatoriul a avut noroc. S-a ales cu o groapă mare în mijlocul curţii, din care a zburat pământ cu pietre de pavaj, care au ajuns până pe acoperişul nostru, avariind şi o casă de vizavi. O bombă neexplodată a căzut lângă zidul uneia dintre secţiile medicale. Singura stricăciune reală a suferit-o mica morgă din scânduri.

Am observat că serviciile de intervenţie s-au îmbunătăţit mult. În douăzeci de minute de la încetarea alarmei, au fost reparate firele de tramvai. O grupă de genişti a ajuns cam în acelaşi timp la sanatoriu şi bomba a fost dezamorsată aproape imediat. De această dată, tramvaiele, apa şi curentul electric păreau să nu fi fost afectate. Din spusele ziarelor, muncitorii – bărbaţi şi femei – de la brutăria Otto Gagel au refuzat să se ducă în adăpost în timpul ultimului raid aerian şi, în felul acesta, au salvat 160 000 de pâini. Li s-a dat un fel de recompensă. La 23 aprilie, surorile au ieşit din nou să cânte din fluier, dar pe alt balcon, aşa că nu puteam să le vedem. În ultimele zile începuseră să dea frunzele şi copacii pe ambele părţi ale şoselei erau plini de verdeaţă. Eram de patru luni în România. La sosirea noastră, ţara părea a fi în pragul capitulării şi acum, când suferea pierderi cumplite pe front şi acasă bombardamentele se ţineau lanţ ziua şi noaptea, ea încă nu ceda.

Peste două zile, am notat că la 12.30 am văzut trei soldaţi germani beţi pe stradă, primii pe care i-am zărit aşa în viaţa

mea. Ofițerii de serviciu ne-au spus că au izbucnit luptele între români și germani în Crimeea și că românii erau dezarmați înainte de a fi evacuați.

Vineri 28, am scris: „Știri despre trecerea fluviului la Giurgiu de către trupe germane ar putea indica unele mișcări ale Aliaților în Balcani. În cazul acesta, situația ar fi total schimbată." Am adăugat că relațiile Marii Britanii cu Turcia s-au îmbunătățit acum, după ce aceasta din urmă a încetat să mai livreze crom Germaniei. Dacă am putea folosi Turcia ca bază aeriană, ar fi posibilă și o campanie în România.

A doua zi dimineața, Chas și cu mine ne-am sculat iar devreme ca să descifrăm o telegramă personală, trimisă lui de către colonelul Tom Masterson*, fratele lui Ted Masterson. Telegrama fusese trimisă la sugestia lordului Moyne, pentru că de Chastelain „era atât de evident rupt de mersul evenimentelor". „Toți cei de aici – spunea Masterson – am fost surprinși de generozitatea condițiilor de armistițiu", care aveau puține șanse să fie îmbunătățite; în cazul în care nu vor fi acceptate rapid, ele ar putea fi retrase; într-o atare situație, o ocupare totală ar fi inevitabilă. Teama de ocupație, potrivit termenilor oferiți României, „de către toți cei trei (repet, toți cei trei)" Aliați era nefundamentată. Bombardamentele vor continua. „Aliații nu-și pot permite să se lase amăgiți și să-și reducă presiunea sub pretextul unor negocieri care n-au dat nici un rezultat după aproape șase săptămâni. Asta este exact ceea ce doreau germanii." Masterson spunea că ar dori teribil să știe mai multe despre condițiile noastre de muncă și viață. „Marion și copiii sunt bine. Succes."[10]

Telegrama ridica unele puncte discutabile, dar oricum nu ne mai era de nici un folos. Mareșalul se mutase de la București la reședința sa de la Predeal, ceea ce părea să facă din tăcerea sa un lucru definitiv.

---

* Colonelul Tom Masterson, consilier politic la Secția SOE pentru Mediterana, cu sediul la Londra, era în vizită la Cairo. Anterior acestei funcții a fost director general la Unirea. În timpul Primului Război Mondial, i s-a decernat titlul „Companion of the Distinguished Service Order", pentru contribuția la distrugerea instalațiilor petroliere românești.

În ultimele zile ale lui aprilie, două telegrame adresate lui Antonescu şi Maniu, redactate de lordul Moyne şi transmise şi celor trei guverne,[11] au fost aprobate şi expediate. Cea primită de Antonescu era indiscutabil ultimativă, deşi pasajul „ultima şansă de a scăpa de reputaţia unui criminal de drept comun... Aliaţii vă vor urmări implacabil în consecinţă"[12] a fost omis la sugestia Departamentului de Stat. Când a acceptat acest amendament, Orme Sargent şi-a exprimat părerea că, întrucât Antonescu se considera un om de onoare, un astfel de atac personal ar putea avea un efect contrar celui dorit.

Deşi exprimată în alţi termeni, telegrama către Maniu era în esenţă tot ultimativă. Chiar înainte de primirea ei, Maniu îi telegrafiase lui Ştirbey spunându-i: „Nu-mi vine să cred că termenii Aliaţilor sunt imuabili."[13] Anterior, el comunicase la Cairo că este gata să negocieze pe baza condiţiilor „prezentate de Puterile Aliate" împreună cu propriile sale sugestii. Cu toate acestea, negocierile vor fi îngreunate de faptul că propunerile Aliaţilor includeau unele stipulaţii care „prin natura lor ţin mai mult de un tratat de pace, decât de o convenţie de armistiţiu".[14] Aceeaşi chestiune a fost un motiv de îngrijorare pentru Churchill şi pentru Washington, dar cam cu cinci săptămâni înainte Orme Sargent a declarat că „scopul nostru este mai curând de a-i face pe sateliţi să se revolte împotriva stăpânilor lor germani decât să-i determinăm să încheie un armistiţiu cu ei".[15] Telegrama primită de Maniu acum îl punea la punct pentru aroganţa avută. „Propunerile" sale „elaborate", venind din partea unei ţări învinse, nu puteau fi acceptate favorabil; el trebuia să accepte sau să respingă condiţiile sovietice aşa cum erau şi să comunice imediat Aliaţilor „o declaraţie finală şi definitivă asupra atitudinii dumneavoastră... şi asupra intenţiilor dumneavoastră de a le duce la îndeplinire".[16]

Totuşi, incorigibilul Maniu părea să nu înveţe niciodată; continua să considere condiţiile de armistiţiu şi ale reglementărilor de pace probleme de interes major. El refuza cu încăpăţânare să compromită viitorul ţării în interesul celor Trei Puteri. În aşteptarea definitivării pentru transmitere a celor două telegrame ale

sale, lordul Moyne conota pentru Londra: „Am simţit tot timpul că posibilitatea unei lovituri de stat încununate de succes, deci care să nu fie un simplu gest de sinucidere, era ceva mult prea îndepărtat",[17] ca să continue că „nereuşita lui Maniu de a intra în joc" se datorează „unei incapacităţi funciare a unui politician român vlăguit de a se ridica la nivelul cerinţelor".[18]

În cazul lui Maniu existau două forme de sinucidere – o lovitură prost pregătită împotriva germanilor şi o lovitură victorioasă împotriva germanilor, dar care să ducă la o ocupaţie rusească, deosebită de o ocupaţie a Aliaţilor. A refuzat atât pe una, cât şi pe cealaltă. Cu toate acestea, s-a ţinut cu încăpăţânare de o a treia formă de sinucidere – iluzia că angajarea sa faţă de democraţie îi conferea o legătură specială cu Aliaţii occidentali.

Intenţiona acum să-l trimită pe Constantin Vişoianu, a cărui călătorie la Cairo fusese amânată după ce transpiraseră diverse informaţii în legătură cu misiunea lui Ştirbey. Vişoianu a fost un protejat al lui Titulescu, care a dus o politică de promovare a unei mai bune înţelegeri cu Uniunea Sovietică. În opinia lui Maniu, Vişoianu era omul ideal pentru a aborda împreună cu englezii şi americanii chestiunile vitale, politice şi legale de care continua să creadă că ar mai putea depinde viitorul României.

Aşa cum prevăzuse Ştirbey,[19] în momentul în care Vişoianu a ajuns la Cairo, atât el, cât şi Ştirbey au constatat că misiunea lor devenise futilă. Marea Britanie se retrăsese din scena românească şi, întrucât americanii tindeau să joace vioara a doua după englezi în Europa răsăriteană, se părea că se oferă cale liberă stăpânirii sovietice.

Capitolul XIX
Bomba lui Molotov

În primele zece zile ale lui mai 1944, după amara deziluzie pe care am avut-o cu Mareşalul, însemnările mele reflectă o înăsprire a atitudinilor faţă de România. Am hotărât să ne dăm deoparte ambiţiile şi, ca orice buni prizonieri de război, să ne

concentrăm asupra evadării. Nu știam că, în același timp și în mare măsură din cauza noastră, Londra încerca, de asemenea, să-și ia mâinile de deasupra României. Dacă ar fi avut posibilitatea, SOE ne-ar fi dat instrucțiuni să încetăm transmiterea de telegrame și să stăm cuminți în banca noastră – exact ceea ce hotărâsem noi înșine să facem.

Viața de închisoare se târa mai departe. Silviu a văzut prima rândunică la 13 aprilie, dar iarna se mai făcea simțită încă. Duminică, 30 aprilie, a fost frig și a plouat toată ziua. M-am uitat pe cealaltă parte a șoselei Ștefan cel Mare, cum familia pantofarului își părăsea locuința. Au umplut o tărăboanță cu ce le mai rămăsese prin casă, au pus o gâscă într-un coș și au plecat.

Într-o zi, gardienii și-au pierdut capul din cauza unei rusoaice tinere, o paraşutistă, pusă să lucreze la grădină. Se îmbrăca bărbătește, spuneau ei, și le-a povestit că paraşutiștii ruși săreau adesea fără nici un fel de antrenament.

Jurnalul meu face prima mențiune despre Divizia de prizonieri români, „Tudor Vladimirescu", instruiți în Rusia pentru activități de securitate internă. La ocuparea României de către Armata Roșie, notam eu, ei vor fi aceia care vor ajuta la instalarea unui guvern comunist.

De-a lungul primelor zece zile ale lui mai, jurnalul meu s-a ocupat în principal de raidurile aeriene. Pe 5, într-o vineri, după ultima răbufnire de vreme rea, bombardamentele au reînceput în forță. Ploieștii au fost loviți cu succes și, după cum ne-a spus Tobescu, bombardarea gărilor din București, Pitești și din alte locuri a întârziat cu aproape zece zile mișcarea trupelor și a echipamentului destinate frontului de răsărit.

Alarma suna de patru ori: prima oară atunci când avioanele plecau din Foggia; a doua oară când treceau frontiera; a treia oară, 15–30 de minute mai târziu, dacă ținta lor erau Bucureștii; a patra oară anunța îndepărtarea pericolului. Începând cu luna mai, s-a instituit un „buletin al aerului", transmis din oră în oră, astfel că, într-un fel sau altul, populația părea să fie ținută într-o stare permanentă de neliniște.

Ziarele povățuiau femeile care plecau în refugiu la țară să nu facă pe cucoanele cu țăranii, ci mai curând să le răsplătească ospitalitatea, dându-le sfaturi practice de igienă. Li se reamintea să nu umble în pantaloni și să nu facă plajă la vedere, pentru că i-ar scandaliza pe țărani. Curentul puritan era puternic în România în timpul războiului. Biciclistele trebuiau să-și prindă fusta de cadru, fapt care a dus la multe accidente, dar nu prea grave.

Tobescu ne-a spus că piloții americani răsuflau ușurați când li se spunea că au căzut în România; dacă mitralierea populației civile continua, se putea ca atitudinea oamenilor să se schimbe însă. Jandarmeria fusese chiar alertată să-i protejeze pe parașutiști în cazul în care populația locală devenea agresivă. În raportul său din septembrie 1944, de Chastelain scria:

> „Opinia publică a fost serios afectată de mitralierea civililor și, deoarece nu am nici o dovadă în acest sens și nici nu știu dacă a fost un lucru intenționat sau o consecință a atacurilor asupra obiectivelor militare, nu am nici un motiv să mă îndoiesc de numeroasele rapoarte, pe care le-am văzut cu ochii mei, provenind de la posturile auxiliare de jandarmi care aveau obligația de a culege informații despre fiecare raid imediat ce a avut loc."[1]

Potrivit jurnalului meu, relațiile noastre bune cu ofițerii de serviciu au avut de suferit ca urmare a raidurilor. Duță a dat buzna la noi în cameră, la două noaptea, ca să ne spună: „Ei bine, ce mai, sunteți într-adevăr dușmanii noștri." Rocescu, care era întotdeauna politicos, a refuzat să se așeze alături de noi, „stând în picioare lângă masă și fumând o țigară cu șpițul, aprinsă în camera subofițerilor înainte de a intra la noi". Ionescu era îmbufnat. Diaconescu, avansat de curând la gradul de maior, evita subiectul, „din cauza simpatiilor sale reale pentru Aliați". „Balzac [cum îl poreclisem pe Tobescu] apare pe neașteptate, cu pieptul plin de medalii, ia loc la masă, spune să se închidă ușa și este de obicei foarte prietenos. A fost nevoit să fugă în Iugoslavia pe vremea Gărzii de Fier și acum este de-a dreptul

zguduit de ceea ce se întâmplă şi de ceea ce se va întâmpla cu ţara lui." La 9 mai scriam:

„Mă tem că am avut o discuţie destul de înfierbântată cu Chas la prânz, pentru că el a sprijinit afirmaţia lui Balzac cum că România se aştepta să i se aplice – şi trebuia să i se aplice – un tratament preferenţial. Aş fi fost de acord cu el cu două săptămâni în urmă, dar acum, deşi condamn cu tărie acest gen de bombardamente, nu văd nici un motiv pentru ca România să fie tratată altfel decât Ungaria şi Bulgaria. Ea dă, voluntar de fapt, germanilor un sprijin mai mare decât oricare dintre aceste ţări şi trebuie să fie considerată acum ca cel mai important aliat al Germaniei din Europa. În 1940, ea s-a aflat într-o situaţie extrem de dificilă şi a fost împinsă într-o alianţă nelegiuită, însă guvernul a avut de atunci varii ocazii să se despartă de Germania."

În ultima zi a lui aprilie, când la Bucureşti a plouat toată ziua, iar Chas şi cu mine eram deosebit de amărâţi pentru eşecul pe care îl suferiserăm cu Antonescu, la Chequers atmosfera a fost deosebit de călduroasă. La petrecerea de sfârşit de săptămână erau prezenţi, în afară de Mary Churchill, feldmareşalul Smuts şi fiul său Jan, prim-ministrul Noii Zeelande şi doamna Frazer, primul lord al Amiralităţii şi lady Cunningham, colonelul Bill Hudson de la SOE, întors tocmai atunci dintr-o călătorie din Iugoslavia, invitaţi la masa de prânz. Feldmareşalul Smuts şi fiul său, precum şi domnul şi doamna Cunningham au plecat imediat după ceai, iar prim-ministrul, care dădea semne de oboseală la acest sfârşit de săptămână, s-a retras un timp să lucreze. După cină, în timpul căreia domnul Frazer a debitat o seamă de poveşti cam plictisitoare, s-a dat ca de obicei un film – o poveste de groază – *Casa de la mijloc de drum*. Cu o seară înainte fusese *Fanny sub lumina felinarului*, dar

„seara a fost stricată de sosirea unei telegrame agresive din partea lui Molotov, care pretindea, în mod nejustificat, că

noi am fi uneltit în România pe la spatele rușilor. Aceasta l-a stârnit pe prim-ministru, care s-a lansat într-una din cunoscutele sale serii de preziceri sumbre asupra viitoarelor tendințe ale Rusiei; uitându-se la ceas, pe la 2 noaptea, în timp ce își data ultima minută ce aștepta să fie semnată, el a spus: «Niciodată nu mi-a plăcut luna mai; sper că de data asta va fi în regulă».“[2]

Telegrama lui Molotov era agresivă atât ca ton, cât și în conținut. „Autonomous“ era „o misiune semioficială britanică pe lângă guvernul Antonescu“, cu propria sa stație de emisie și recepție, utilizată pentru corespondență codificată cu reprezentanții britanici de la Cairo. „Se știe, de asemenea, că reprezentantul român la Cairo, Știrbey, folosește aceeași stație și aceleași cifruri pentru comunicările cu Maniu și Antonescu.“ Corespondența politică susținută între București și Cairo, cu ajutorul grupului „Autonomous“, „dovedește că guvernul Antonescu cooperează cu el în această activitate. O asemenea situație nu ar fi posibilă decât ca rezultat al unei înțelegeri între guvernul Marii Britanii și guvernul României“.

Prezența pe lângă mareșalul Antonescu a unei misiuni britanice „ale cărei scopuri sunt necunoscute guvernului sovietic“ nu va fi de natură să contribuie în nici un fel la grăbirea capitulării României și a acceptării de către aceasta a condițiilor sovietice de armistițiu. „Guvernul sovietic așteaptă o explicație în această chestiune din partea guvernului Marii Britanii.“[3]

Churchill a schițat un răspuns înainte de a se duce la culcare. Nu era în apele lui la acest sfârșit de săptămână; cu o zi înainte dormise până la 11 și jumătate, ceea ce era cu totul excepțional pentru el. L-a enervat această nouă dovadă de rea-voință sovietică și mai ales faptul că a fost pusă la îndoială propria sa bună-credință. Proiectul său de răspuns, având o tentă emoțională, a fost trimis la Foreign Office, care a doua zi i-a supus spre aprobare un text de telegramă amendat:

„Mesajul dumneavoastră din 29 aprilie privitor la România dovedeşte clar că aţi căzut în capcana unei iluzii. I s-au trimis ambasadorului nostru instrucţiuni pentru a vi se da explicaţii complete.

Vreau să fiu înţeles clar, de la bun început, că în toate aceste treburi româneşti încercăm să conlucrăm cu domnia voastră şi cu Stalin. În ciuda cererii [neproletare] de despăgubiri, am acceptat, ca rezultat al înţelegerii dintre noi, condiţiile de capitulare prezentate de dumneavoastră României, cu amendamentele pe care vi le-am sugerat.

Am avut dificultăţi practice în legătură cu agenţii noştri şi cu comunicaţiile radio, care sunt în curs de a vă fi explicate în detaliu. Ceea ce mă uimeşte este că v-aţi putut imagina, fie chiar şi pentru o clipă, că am complota cu guvernul român sau cu altcineva din România sau că am avea vreun interes ascuns în România, în detrimentul operaţiunilor dumneavoastră şi al cauzei comune, sau că am putea avea ceva secrete cu România, pe care nu vi le-am împărtăşi oricând. Faptul că vă mai frământă astfel de gânduri arată cât de greu este să conlucrăm, chiar atunci când cele mai mari operaţiuni militare combinate din lume sunt iminente. [Ce avantaje credeţi că aţi putea obţine afirmând astfel de lucruri unor oameni care acţionează cu bună-credinţă faţă de dumneavoastră?] Nu faceţi decât să ridicaţi obstacole viitoare împotriva dumneavoastră.

Mă simt obligat să vă reamintesc că toată această corespondenţă este expediată în acelaşi timp preşedintelui şi Departamentului de Stat ale Statelor Unite.

V-am mai spus că vă considerăm vioara întâi în materie de politică românească, pe baza condiţiilor de capitulare asupra cărora ne-am înţeles, sub rezerva preocupării mele privind despăgubirile. Desigur, dacă nu credeţi nici o vorbă din ceea ce spunem, ar fi într-adevăr mai bine să lăsăm lucrurile să se rezolve de la sine. Dar, ţinând seama de colosalele treburi pe care trebuie să le ducem la bun sfârşit

împreună, sunt încredinţat că [ne veţi trimite] *veţi cântări cu atenţie* răspunsul *dumneavoastră* [pe care să nu fim obligaţi să-l returnăm ambasadorului dumneavoastră] *înainte de a ni-l trimite.*"

W.S.C.
2.5.44.

Schimbările de mai sus au fost făcute de prim-ministru personal în creion înainte de a parafa telegrama pentru expediere.[4] El a şters cuvântul fără sens „neproletare", care, dacă intenţiona să indice o lipsă de compasiune faţă de muncitorul român, fie era ironic, fie demonstra ignoranţa lui Eden în legătură cu atitudinea neîndurătoare a lui Stalin faţă de proletariat. El a şters apelul adresat de Eden lui Molotov pentru a nu compromite viitorul relaţiilor anglo-ruse şi a mai îndulcit tonul de la sfârşit.

A doua zi după ce s-a produs bomba lui Molotov, Departamentul pentru ţările sudice a întocmit un *aide-mémoire* care a trebuit să fie pus cap la cap în mare grabă. Inadvertenţele din cuprinsul său nu erau deci surprinzătoare. Una a fost prinsă de ambasadorul nostru la Moscova, înainte de a-l vedea pe Molotov, şi anume afirmaţia că, misiunea noastră având un caracter pur operaţional, nu a mai fost necesar ca ruşii să fie informaţi în prealabil[5]. „Autonomous" a pornit, într-adevăr, ca o misiune operaţională, dar, când Londra a aflat că Maniu urma să-şi trimită reprezentantul, aceasta a devenit aproape în totalitate politică. Am fost, este adevărat, instruiţi în mod expres să nu întreprindem nici un fel de negocieri cu Maniu, deşi, din nou, dacă am fi reuşit să luăm legătura cu el, este puţin probabil să nu fi putut influenţa în vreun fel răspunsurile lui Maniu la telegramele primite de el de la Cairo.

La 5 mai, Clark-Kerr i-a înmânat lui Molotov mesajul prim-ministrului – interpreţii au avut desigur multă bătaie de cap cu traducerea „iluziei", exprimată de Churchill cu acel atât de englezesc „cuib al iepii"; au trecut apoi la discutarea în detaliu a chestiunii referitoare la Operaţiunea „Autonomous". Guvernul

britanic se oferise în nenumărate rânduri să pună guvernul sovietic în legătură directă cu Maniu. Guvernul sovietic a declinat de fiecare dată oferta, dar nici nu a ridicat nici un fel de obiecţii faţă de propriile noastre contacte cu opoziţia românească. Imediat ce grupul „Autonomous" a fost prins, Novikov a şi fost informat despre cele întâmplate. Londra dispunea de puţine date în legătură cu membrii grupului; s-ar fi putut prea bine ca ei să fi fost într-adevăr în legătură cu cercurile oficiale româneşti. Tot ceea ce se ştia, cu certitudine, era că de Chastelain îl întâlnise pe Antonescu o dată. (Ceea ce nu era adevărat.) Grupul nu avea staţie de radiotelecomunicaţii proprie şi nici legătură directă cu superiorii săi de la Cairo şi cu atât mai puţin cu prinţul Ştirbey. Toate legăturile recente cu Cairo au parvenit prin intermediul staţiei radio secrete a lui Maniu şi au fost comunicate, fără excepţie, fie lui Novikov, fie guvernului sovietic prin ambasada noastră la Moscova. De Chastelain nu a fost folosit drept canal de informare a guvernului român asupra dorinţei Aliaţilor. (De Chastelain codificase şi decodificase mesajele pentru Antonescu şi le comentase – e drept că nu la cererea guvernului britanic – în beneficiul membrilor guvernului român. Conţinutul telegramei colonelului Tom Masterson către de Chastelain fusese astfel conceput pentru a fi de folos în relaţiile cu oficialităţile româneşti.)

Explicaţia părea să nu-l fi satisfăcut pe Molotov. Gândea că ceva era dubios în legătură cu poziţia colonelului de Chastelain şi a camarazilor săi prizonieri. S-a referit la ceea ce a numit el o „combinaţie" din care de Chastelain făcuse parte, pentru că fusese folosit să codifice acel mesaj „abject", insultător pentru guvernul sovietic şi măgulitor pentru Marea Britanie. A revenit de câteva ori la mesajul din 19 aprilie, şi Clark-Kerr a rămas cu impresia că, de fapt, mai mult decât orice, acesta le-a făcut sânge rău. În concluzie, Molotov a spus că „va medita asupra mesajului lui Churchill" şi-i va trimite un răspuns.[6]

Răspunsul primit la 10 mai nega că ambasadorul îi dăduse vreo explicaţie şi pretindea că mesajul prim-ministrului „în ciuda abilităţii sale era neconvingător".[7] A doua zi, Churchill

a informat Cabinetul că nu va mai putea coresponda cu Molotov, a cărui atitudine l-a făcut să-şi piardă încrederea în posibilitatea de menţinere a unor relaţii bune cu Rusia.[8]

În minuta sa din 7 mai, Churchill îl întreba pe Eden:

> „Cum de-au fost prinşi aceşti doi... petrolişti (sic) importanţi? Mi se pare că SOE se vâră, în necunoştinţă de cauză, în tot soiul de situaţii delicate. Iniţial, au avut misiunea să construiască un cuib de şerpi pentru Frontul Naţional de Eliberare din Grecia... Este foarte periculos ca relaţiile a două puteri atât de mari ca Imperiul Britanic şi Uniunea Sovietică să fie tulburate de asemenea înţepături între persoane obscure care fac pe nebunii în subteran... De ce trebuie să ne mai confruntăm şi cu paraşutarea acestor doi petrolişti în România, în noiembrie (sic), care, după ce că au nişte atribuţii vagi, mai şi cad, cum ajung, în mâinile inamicului? Ce încredere mai putem avea în cifrul colonelului de Chastelain, când acesta se află în mâinile inamicului şi poate fi folosit de către Maniu (sic), fie că individul lucrează liber sau sub cotrol?"[9]

Eden a redactat un răspuns pe care nu l-a expediat, dar, la data de 14 mai, i-a explicat prim-ministrului istoria relaţiilor cu ruşii, cu referinţă directă la contactele SOE cu Maniu. El era de părere că ruşii au fost mult mai puţin afectaţi de faptul că nu fuseseră informaţi înainte de intrarea în acţiune a lui de Chastelain decât de poveştile din presa de inspiraţie germană din care reieşea că el ar fi avut asupra lui un exemplar al tratatului pe care se presupunea că Germania l-ar fi propus Uniunii Sovietice în dauna României. Aşa se explică, a continuat Eden, şi articolul din *Pravda*, din februarie, despre presupusele tentative de pace ale Marii Britanii pe lângă Germania. El credea de asemenea că lui Molotov îi păsa mai puţin de prezenţa grupului „Autonomous" în România decât folosirea acestuia drept canal de transmitere a unor mesaje care au rănit amorul propriu al sovieticilor.[10]

Importanța acestui episod nu rezidă, desigur, în chestiunea „Autonomous" ca atare, ci în deteriorarea, în general, a relațiilor personale dintre Churchill și conducătorii sovietici. Reacția lui Molotov la problema „Autonomous" nu era decât un semn în plus că politica Marii Britanii de stabilire a unor relații bune pe timp de război cu Uniunea Sovietică – care să supraviețuiască și în perioada postbelică – era pe cale de prăbușire. Până și angajarea cu obstinație a lui Eden în această politică părea să nu fie capabilă să reziste paranoiei lui Stalin.

Nu putem decât să facem speculații în legătură cu rațiunile care l-au determinat pe Molotov să provoace o criză invocând „Autonomous". Faptul că el pretindea că acele mesaje au fost trimise fără știrea rușilor era desigur un nonsens. Susținut de britanicii de la Cairo, Știrbey își făcuse obiceiul să discute conceptele materialelor sale cu Novikov, care știa că fusese folosit canalul Reginald – „Autonomous" pentru transmiterea condițiilor sovietice de armistițiu către Antonescu și Maniu. Cu toate acestea, Novikov nu ar fi îndrăznit niciodată să-l pună pe Molotov la punct, mai ales când era vorba de „fapte". Întrucât Mareșalul nu răspunsese ofertei sovietice și se primise doar „abjecta" telegramă a lui de Chastelain, Moscova putea să considere că „Autonomous" își epuizase misiunea.

Mai mult decât atât, s-ar putea ca Molotov să-și fi lansat atacul pentru a-și pregăti terenul în așteptarea zilei când partenerii săi occidentali vor afla ce are de gând la Stockholm. Dacă lucrurile stăteau așa, tactica îi reușise, pentru că, atunci când Londra a aflat în sfârșit de la Vișoianu[11] despre negocierile de la Stockholm, sila de a provoca o altă ieșire din partea lui Molotov a făcut-o de fapt să se abțină să-și mai arate nemulțumirea.

Dar este de asemenea posibil ca Molotov să fi crezut o parte din propriile sale acuzații. La sosirea noastră, presa turcă anunțase că aduceam documente pentru guvernul român. Fusesem paraşutaţi la nimereală şi neînarmaţi şi în momentul arestării declaraserăm că dorim să fim puşi în legătură cu o persoană oficială română importantă. Zvonurile care circulau în București că fuseserăm văzuți cinând la Cercul Militar ajunseseră desigur

şi la urechile Moscovei. Într-un fel, trebuie să recunoaştem că am fost trataţi mai curând ca oaspeţi decât ca prizonieri de război şi că ni s-a permis să trimitem mesaje codificate englezilor la Cairo. Într-adevăr, când a explodat Molotov, SOE tocmai încerca să-i trimită lui de Chastelain o a doua staţie de radiotelecomunicaţii prin intermediul unei delegaţii comerciale române. Iniţiativele pe care le-am luat la faţa locului, mergând până la a contacta un guvern inamic, erau de neconceput pentru agenţii NKVD. Este foarte posibil ca cineva de la NKVD, poate Stalin însuşi, să fi văzut în toate acestea o cârdăşie anglo-română la nivel guvernamental. Iar în ceea ce priveşte ideea că ai noştri le arătau lor chiar toate informaţiile operative provenind din dispozitiv, fără nici un fel de aranjament de reciprocitate, era tot atât de greu de înghiţit de către unii de la Moscova cum mi-a fost şi mie când am auzit despre acest lucru, deşi era adevărul adevărat.

Revenind la mesajul „abject", acesta era acea telegramă pe care de Chastelain o redactase la 19 aprilie prezentând SOE din Cairo motivele respingerii de către Antonescu a condiţiilor de armistiţiu. Dacă ar fi ştiut că aceasta va fi arătată ruşilor, cu siguranţă de Chastelain ar fi elaborat-o în alţi termeni sau nu ar mai fi trimis-o deloc. Moscova ştia că românii nu aveau încredere în ruşi, dar niciodată înainte acest lucru nu fusese pus pe hârtie – şi de către cine, de către un ofiţer britanic – în astfel de termeni tăioşi, ca apoi să mai fie şi larg difuzat printre aliaţii Rusiei. Stalin nu era obişnuit cu un asemenea comportament din partea respectuoşilor săi parteneri. Lordul Moyne s-a gândit iniţial să nu i-o arate lui Novikov, dar apoi a socotit că, fiind doar o informare asupra atitudinii româneşti, nu ar avea de ce să-i stârnească pe ruşi împotriva Marii Britanii. N-a vrut nici să fie acuzat că ar ascunde ceva, mai ales ceva neplăcut, pentru că dacă ar fi procedat în felul acesta nu ar fi făcut decât să întărească orice suspiciune posibilă de complicitate cu românii. Aşa cum s-a dovedit până la urmă, comenta lordul Moyne cu mâhnire, el şi oamenii lui au căzut „victimă propriei lor sinceriţăţi".[12]

După această bombă, lordul Moyne a informat Foreign Office că Antonescu îl folosea pe de Chastelain ca unealtă. „Nu putem împiedica acest lucru, dar putem şi trebuie să ne asigurăm că nu suntem deturnaţi prin manevrele lor de la principalele noastre scopuri de război."[13] De Chastelain nu era manipulat. El a fost acela, şi nu Vasiliu, care a insistat să se explice faţă de Cairo refuzul lui Antonescu de a accepta condiţiile de armistiţiu. Din nefericire, telegrama sa putea să lase impresia că, deşi regreta atitudinea românilor, de Chastelain o înţelegea, un sentiment pe care nici Molotov, nici Moyne nu puteau să-l împărtăşească.

Efectele bombei lui Molotov au fost considerabile. Churchill, rănit de acuzaţiile de rea-credinţă, a dat vina pe SOE. Toate operaţiunile SOE din Balcani au fost suspendate, iar cele din România, oprite. Churchill a sugerat ca organizaţia să treacă la Foreign Office, o parte, şi la armată, o altă parte. Cu toate că acest lucru nu s-a întâmplat, Molotov a reuşit să o dezbine grav.

La 12 mai, Cairo a fost rugat de către Foreign Office să-i dea instrucţiuni lui de Chastelain să nu mai trimită telegrame, iar ambasada de la Moscova să-l informeze în consecinţă pe Molotov.[14] Moyne a trebuit să explice că nu are o legătură directă cu de Chastelain; nu putea decât să-i trimită un mesaj codificat prin Maniu, cu alte cuvinte, prin Reginald. În orice caz, Reginald nu mai transmitea de la 4 mai şi indicaţia a fost până la urmă anulată. Lordul Selbourne, şeful SOE, care nu fusese consultat în legătură cu această indicaţie transmisă unuia dintre oamenii săi, i-a scris lui Eden la 19 mai:

> „Mi se pare că ne situăm pe o poziţie prea puţin fermă. SOE, la cererea Foreign Office, a asigurat trecerea unor agenţi ruşi în Germania, Austria, Franţa şi Italia, şi nici una dintre aceste ţări nu poate fi considerată ca făcând parte din sfera de influenţă a Rusiei. Noi nu am întrebat dacă agenţii paraşutaţi de noi erau comunişti şi nici care era scopul misiunii lor... sunt sigur că atitudinea conciliatoristă nu merită osteneala chiar atunci când e vorba de cei mai buni prieteni."[15]

La primirea acestei scrisori, Eden s-a înfuriat; își dădea seama că termenul „conciliatorist" a fost voit insultător și a adnotat-o: „Crasă impertinență!" În răspunsul său, el a scos în evidență că armatele rusești vor fi cele ce vor da tonul în România. Aceasta era realitatea crudă și politica externă se face pornind de la fapte. „Procedând în felul acesta, ne putem păstra fermitatea acolo unde interesele noastre militare și politice sunt vital implicate."[16]

Eden se referea la Grecia, unde EAM-ELAS, condusă de comuniști și ajutată de Moscova, le făcea englezilor o mulțime de necazuri. În momentul în care Churchill a apelat la Moscova pentru cooperare, Molotov a răspuns, la sfârșitul lui aprilie, că nu-și poate asuma nici o răspundere în „treburile grecești sau în privința măsurilor britanice în Grecia. La ședința Cabinetului din 11 mai, Eden a sugerat că scopul real al nemulțumirii exprimate de Molotov în legătură cu România putea să fie crearea unui precedent pentru a trimite o misiune sovietică în Grecia. Ținând seama de deteriorarea relațiilor anglo-sovietice, ca urmare a celor două mesaje agresive – unul privitor la Grecia, celălalt la România – trimise de către Molotov lui Churchill la scurt interval unul de altul, la sfârșitul lui aprilie, asociația de idei făcută de Eden nu era surprinzătoare. La 4 mai, prim-ministrul i-a cerut să întocmească o scurtă notă explicativă a guvernului referitoare la „problemele divergente între noi și guvernul sovietic existente în Italia, în România, în Bulgaria, în Iugoslavia și în special în Grecia. Trebuie să încapă pe o singură pagină".[17] A doua zi, vorbindu-i lui Gusev, ambasadorul sovietic, despre răspunsul pe care era pe cale să-l trimită lui Molotov în legătură cu România, Eden a abordat cu el dificultățile pe care le avea în Grecia. El i-a propus lui Gusev un târg: întrucât Grecia se afla în zona noastră de control, eram îndrituiți la rândul nostru să cerem ajutor în politica noastră acolo, așa cum le-am dat și noi lor în România, care era în sfera lor de control.

Peste două săptămâni, Gusev i-a spus lui Eden că guvernul său a fost de acord cu oficializarea înțelegerii, cu condiția unei aprobări din partea Statelor Unite. Stalin se gândise, desigur,

la sensibilitatea americanilor în legătură cu orice atingea chestiunea sferelor de influenţă în Europa. La 18 mai, Cabinetul lua notă cu satisfacţie de relatarea roză făcută de Eden în legătură cu răspunsul ambasadorului şi de propriile sale asigurări că nu vor fi necazuri cu americanii. Churchill a fost nevoit să dea asigurări repetate lui Roosevelt că acesta era un simplu aranjament pe vreme de război. Nu se va pune în nici un caz problema unor sfere de influenţă postbelice, dar până atunci cineva trebuia să facă ceva. „Nici dumneavoastră – i-a reamintit el preşedintelui –, nici noi nu avem nici un fel de trupe acolo", iar ruşii „vor face oricum ceea ce vor."[18] De fapt, implicaţiile pe termen lung ale aranjamentului propus erau clare pentru toţi cei interesaţi; cu toate acestea, Roosevelt a fost convins până la urmă să-l accepte pe o perioadă de trei luni, cu titlu de încercare.

O înţelegere potrivit căreia chestiunile româneşti trebuie să fie de competenţa Rusiei şi cele greceşti de competenţa Marii Britanii – fiecare guvern colaborând cu celălalt din ţările respective – ar fi în mare măsură în avantajul nostru. Rusia ne mai putea face necazuri în Grecia, dar cu Armata Roşie la graniţa României noi puteam face foarte puţin sau chiar nimic în România. De doi ani încercasem fără succes să-l determinăm pe Maniu să acţioneze într-un fel, în ultimele şase săptămâni o „cotitură radicală" a lui Maniu sau a lui Antonescu ar fi fost de mare valoare strategică pentru cei trei Aliaţi. Noi am asigurat prin SOE comunicaţiile secrete, am convins un guvern sovietic prea puţin entuziast să ofere condiţii de armistiţiu României, inclusiv liderului prooccidental, antirus al opoziţiei româneşti. Am încercat să-i convingem atât pe Maniu, cât şi pe Antonescu să accepte aceste condiţii. Am eşuat, şi unii dintre cei implicaţi au ieşit cu faţa boţită. În aceste împrejurări, o înţelegere compensatorie efectivă privind România şi Grecia ar fi avut două mari avantaje: i-ar fi dat posibilitatea Marii Britanii să-şi ia de pe cap România, care devenise o belea personală pentru prim-ministru; în acelaşi timp, ar putea contribui la retragerea sprijinului sovietic dat oponenţilor Marii Britanii în Grecia, o ţară

care însemna mult mai mult pentru noi decât România, atât din punct de vedere istoric, cât şi din punct de vedere strategic.

Capitolul XX
Planuri de evadare

Când a devenit limpede că Antonescu va continua să lupte de partea Germaniei, de Chastelain i-a comunicat lui Tobescu că dorea să fim trataţi în viitor ca simpli prizonieri de război. La 9 mai, el i-a dat lui Vasiliu o scrisoare către Crucea Roşie Internaţională; după aceea, „ne-am dedicat, prin canale ilegale, tot timpul legăturilor cu opoziţia şi încercărilor de evadare".[1]

Doream să evadăm din două motive: din teama că vom fi duşi în Germania în timpul retragerii generale şi, fiindcă Antonescu ne trădase aşteptările, din nevoia de a-l recontacta pe Maniu. De Chastelain îi ceruse colonelului Teodorescu să ne intermedieze legătura cu prietenii noştri din oraş, dar ne-a refuzat şi, de atunci, n-a mai urcat la noi să ne vadă niciodată. Apoi Chas a avut probleme cu dantura, care deşi în parte erau adevărate – costând guvernul român cam 100 000 lei – urmăreau mai ales să-i dea o şansă să-i transmită un mesaj dentistului, pe care nu-l cunoşteam, un evreu pe nume Kahony, cu speranţa că va avea curajul să-l dea mai departe vreunei persoane pe care o va indica Chas. Tentativa a eşuat. Căpitanul Ionescu, aşa cum era de aşteptat, a fost arogant şi necioplit cu Kahony, ajungând câteodată cu o oră întreagă întârziere, fără un cuvânt de scuze. Am notat în jurnalul meu că, la 27 mai, acesta a fost înlocuit cu Duţă, care era mai bine-crescut. Dar nici unul dintre ei nu a slăbit câtuşi de puţin supravegherea. Asistentele medicale i-au spus lui Chas că erau urmărite seara până acasă; Cristescu luă măsuri speciale pentru a fi sigur că mesajele nu erau transmise de către nici un cadru medical.

În ziua de 23 mai, jandarmii au fost înlocuiţi cu un regiment special de gardă: erau mult mai arătoşi cu diagonalele şi centiroanele lor de toval decât jandarmii încinşi cu centiroanele şi

diagonalele lor de blanc. Cei doi subofiţeri care erau în permanenţă de serviciu îşi petreceau o mulţime de timp simţindu-se ca acasă în camera lui Chas, distrându-se cu radioul şi cărţile noastre. Unul dintre ei ne-a relatat cum noapte de noapte au urmărit progresele americanilor la un tunel pe care îl săpau în lagărul de prizonieri de război de la Timiş şi cum, atunci când prizonierii au ieşit în sfârşit la suprafaţă, n-au avut decât să tragă în aer şi să-i ducă frumuşel înapoi în lagăr. Povestea era bună, dar noi n-am luat-o în serios.

La 12 mai 1944, cele trei Puteri Aliate au publicat o declaraţie către sateliţii Germaniei, care era mai curând o ameninţare decât o momeală. Deşi sugestia lui Eden – şi anume, ca sateliţilor să nu li se aplice capitularea necondiţionată întrucât le-ar întări hotărârea de a lupta până la capăt – a fost acceptată de către Departamentul de Stat, ea a fost respinsă de către preşedintele Statelor Unite; Roosevelt refuza să înţeleagă că o ţară est-europeană, capitulând necondiţionat faţă de URSS, se afla într-o poziţie diferită faţă de o Italie, capitulând necondiţionat faţă de Aliaţii occidentali. Mai târziu, ceea s-a considerat a fi doar o modificare stilistică, adusă de cabinetul britanic, a dus la ştergerea din declaraţie a oricărei menţiuni referitoare la independenţa sateliţilor şi la dreptul de a-şi alege propriul guvern după război,[2] textul final afirmând doar că vor fi cu atât mai grele consecinţele pentru un satelit cu cât acesta va continua să lupte mai mult timp alături de Germania. Chiar şi această momeală, oricât de mică, era înşelătoare. Măsura în care o ţară est-europeană colaborase cu Germania avea să fie de mică sau chiar de nici un fel de importanţă pentru independenţa ei postbelică sau pentru dreptul de a-şi alege în mod liber propriul său guvern; Cehoslovacia şi Polonia vor sfârşi prin a se găsi în aceeaşi situaţie ca Ungaria şi România.

La sosirea lui Vişoianu la Cairo, la 25 mai, cu ştirea că Maniu va avansa un nou plan de acţiune, el a fost introdus direct în şedinţa celor trei reprezentanţi. Până a doua zi, nu a reuşit să schimbe nici un cuvânt în particular cu vreun membru al personalului

lordului Moyne. Cu acea ocazie, el a cerut, în numele lui Maniu, asigurări personale că Marea Britanie nu şi-a pierdut complet interesul în ceea ce priveşte Balcanii; în lipsa unei asigurări în acest sens românii mai curând „se vor îneca luptând cu torentul sovietic".

Atunci când telegrama privind această discuţie a ajuns la Foreign Office, referentul de spaţiu a notat marginal că nu vede nici un motiv pentru a nu i se comunica lui Vişoianu – prin viu grai – că, desigur, nu ne pierdusem interesul privind Balcanii. Din punctul de vedere al şefului departamentului, totuşi, aceasta era „o încercare de a vârî zâzanie între noi şi ruşi". Orme Sargent regreta chiar şi faptul că s-a permis ca această conversaţie să aibă loc. „Cred că ar trebui să-l facem pe lordul Moyne să înţeleagă că el nu trebuie să accepte o repetare a acestei situaţii. Deopotrivă, ar trebui să i se spună lui Vişoianu că nu au nici un rost încercările sale de a obţine pe o asemenea cale asigurări privind politica britanică ca ceva în divergenţă cu politica sovietică." Lordul Moyne va trebui să-i facă lui Novikov „o relatare a celor două convorbiri – a cărei amploare, ţinând seama de împrejurări, o va aprecia el însuşi – cu scopul de a-l convinge că nu avem nici o intenţie de a negocia separat cu Vişoianu în spatele ruşilor". Cadogan a fost de acord. Eden a adăugat: „Vă rog să telegrafiaţi în consecinţă."[3]

Cu altă ocazie, Orme Sargent a întrebat dacă SOE are vreo dovadă că mesajele lui Maniu nu erau trimise de nemţi şi că Vişoianu nu era un neamţ deghizat. Era relevant pentru atmosfera de la Londra şi faptul că SOE a considerat necesar să-i dea asigurări în scris în ambele chestiuni.[4]

Lordul Moyne nu a înţeles pe loc şi în toată profunzimea ei implicaţia pentru România a bombei lui Molotov din 1 mai. La 30 mai, un ţâfnos, Rose, de la Departamentul pentru ţările sudice, a pus o apostilă pe o telegramă de la Cairo: „I-am spus în repetate rânduri lordului Moyne că nu este cazul să ia vreo iniţiativă în aceste negocieri româneşti."[5] Pe la începutul lui iunie, Moyne a priceput că trebuie să fie întrerupte negocierile

cu trimişii lui Maniu. La propunerea ca de Chastelain şi grupul său să fie schimbaţi contra unui viceconsul român internat într-un lagăr din Palestina, el a comentat că, deoarece acest lucru „ar da din nou apă la moară celor mai rele suspiciuni ruseşti privind o înţelegere secretă", a spus ca de Chastelain să fie lăsat acolo unde este.[6]

Nu e de neînţeles faptul că diplomaţii de la Cairo s-au dezobişnuit destul de greu să ia iniţiative în legătura cu România. Cu toate acestea, spiritul lor de autodisciplină asociat cu repulsia lui Novikov de a-şi deranja vreodată propriul său guvern a făcut ca în intervalul iunie-august, în care Maniu şi regele Mihai făceau ceea ce trebuie, deşi cam târziu, pentru o lovitură de stat, comunicaţiile dintre Cairo şi Bucureşti să fie practic întrerupte.

Joi 25 mai, ziua sosirii lui Vişoianu la Cairo, notam: „Azi noapte, Chas a fost chemat jos să se întâlnească cu o femeie care a primit permisiunea prim-ministrului Mihai Antonescu să-l vadă – o schimbare plăcută pentru el." Era Viorica, prietena aventurierului Tozan, acel Lufty Bey pe care îl cunoscusem la Istanbul. Chas avea mare încredere în Tozan şi când Viorica i-a dat un mesaj – un plan de evadare – ne-am simţit în al nouălea cer. Urma să menţinem contactul coborând un pachet de ţigări la anumite ore după căderea întunericului. Vom folosi aţa care i-a fost dată lui Chas când ne-a făcut ecusoanele de paraşutişti; am încercat să estimăm lungimea potrivită, în aşa fel încât pachetul să fie mai sus de nivelul ochilor, dar ca o mână ridicată să-l poată lua. La ora stabilită, doi dintre noi îl vom ţine de o parte pe gardian într-o discuţie animată, în timp ce al treilea realiza operaţiunea de la fereastra băii. Speram să facem rost de o pilă şi de frânghie; eram neliniştit cum o să cobor, deoarece nu fusesem niciodată în măsură să-mi controlez viteza de coborâre, nici măcar pe o frânghie mult mai scurtă şi mai groasă din sala de gimnastică a şcolii. Silviu, cu toate că era cel mai în vârstă, se va descurca desigur cel mai bine dacă planul reuşea. N-a ieşit însă nimic; pachetul se întorcea întotdeauna gol, iar noi nu am fost în stare să luăm legătura cu prietenii noştri din

oraş prin intermediul dentistului sau prin vreunul dintre ofiţerii de serviciu.

Condiţiile din închisoare s-au înrăutăţit după respingerea condiţiilor de armistiţiu. Cioc ne-a trimis vorbă că nu mai putem căpăta ţuică, ouă sau brânză, pentru că erau prea scumpe pentru noi; Duţă însă a aranjat lucrurile.

Când am cerut pantaloni noi mi s-a dat o pereche dublată cu pânză de sac, de felul acelora purtaţi de ostaşii români pe timp de iarnă. Adusesem cu mine o pereche ca lumea şi credeam că, la fel ca şi prizonierilor de război americani, mi se va da voie să o port. Am cerut permisiunea să stăm mai mult pe acoperiş, unde era mai răcoare, dar am fost refuzaţi, şi atunci am scris: „Ce rău puteam face? Să ne aruncăm de sus? Să scoatem din funcţie antiaeriana? Să facem semne prietenilor? Am fi putut face asta de la ferestrele camerelor noastre dacă am fi avut măcar vreun prieten."

„Am cerut permisiunea să-mi cumpăr un ceas. Colonelul a fost imediat de acord. Partea cea mai grea a venit după aceea – cumpărarea propriu-zisă a ceasului. Când era generalul plecat – doar el putea să dea banii. Aşa, un fel de uite popa, nu e popa."

Ploşniţele ieşeau vara din lemnărie şi ne ţineau treji toată noaptea pe Chas şi pe mine. Colonelul ne-a promis că va lua măsuri şi, „destul de surprinzător, şi-a ţinut promisiunea şi problema s-a rezolvat în douăzeci şi patru de ore". Făceam speculaţii în jurnalul meu că, dat fiind modul în care evoluau lucrurile, Iugoslavia, Grecia şi România vor deveni republici după război, iar Iugoslavia sub Tito va fi probabil în fruntea naţiunilor din acea regiune. Cultura sovietică o va înlocui pe cea occidentală şi în special ţările neslave vor fi potrivnice acestui fapt. Cehoslovacia, şi nu Germania, se va trezi în zona sovietică. Nu făceam nici o menţiune despre divizarea Germaniei sau în legătură cu scoaterea Greciei din acest scenariu.

Totuşi, jurnalul meu surprindea şi unele momente mai bune, mai amuzante. Soldaţii din gardă ne aduceau flori din curtea Jandarmeriei; într-o zi, spre sfârşitul războiului, colonelul ne-a zis că Hitler şi-a smuls mustaţa şi peruca şi a spus: „Sunt Jack Jones

de la serviciile secrete britanice. Am fost trimis aici să distrug Germania şi raportez că mi-am îndeplinit misiunea."

În aceeaşi zi, am vorbit cu o femeie pentru prima oară în şase luni. Mă uitam cum plecau maşinile din oraş, când o infirmieră a deschis geamul vizavi şi m-a întrebat. „A sunat alarma?" I-am răspuns: „Da, a sunat", la care ea a zâmbit şi a dispărut. Fiind un eveniment important, l-am notat în jurnal.

Am primit primele ştiri despre debarcările din Normandia pe 6 iunie, înainte de prânz. La început, posturile germane de radio au transmis o mare cantitate de informaţii. BBC se concentra asupra unor relatări de interes general uman. Cristescu s-a urcat la noi să ne spună că, aşa cum se zvonea în oraş, Aliaţii au fost aruncaţi înapoi în mare şi trupele aliate au debarcat la Pireu. Nu mai dădeam nici o ceapă degerată pe ce ne spunea Cristescu.

Lui Goebbels i-au fost necesare doar douăsprezece ore să se hotărască să sugereze că invazia era „probabil destul de mare ca să fie pe placul Moscovei". „Nu va trece mult – notam eu – şi el va spune lumii că englezii şi americanii şi-au sacrificat băieţii exclusiv pentru Rusia; cam atât îi mai rămăsese Germaniei în materie de propagandă."

Aşa cum era de aşteptat, comentatorii români vedeau invazia aproape numai din unghiul lor strâmt de vedere românesc. Va slăbi aceasta planurile Rusiei referitoare la România? Va stimula interesul Aliaţilor pentru România? Şeicaru scria că a venit vremea clarificărilor: „Într-o lună vom avea o idee mult mai clară dacă Aliaţii se vor afla pe o poziţie de mai mare egalitate cu URSS."

PARTEA A CINCEA
iunie 1944–august 1944

Capitolul XXI
Ultimele pregătiri pentru lovitură

Pentru Maniu, debarcările din Normandia erau semnalul unei ofensive timpurii ruseşti pe frontul de sud; dacă nu acţiona rapid în vederea unei rupturi cu Axa, România risca să piardă şansa de a deveni cobeligerantă. Antonescu nu era de aceeaşi părere. După el, cel de-al doilea front oferea un motiv în plus pentru a ţine piept ruşilor, până ce raportul militar de forţe în Europa se schimba în favoarea anglo-americanilor; potrivit credinţei sale ferme, aceasta era ceea ce voiau, cu adevărat, englezii.

Noi, prizonierii, ne puseserăm speranţele într-o lovitură a lui Maniu şi a lui Antonescu. Nu ne-a dat prin cap, ca multor altora din România, că în momentul în care Antonescu eşua, când Maniu mai ezita încă, regele Mihai va fi acela care va face saltul hotărâtor în necunoscut.

Maniu, deşi cu cincizeci de ani mai în vârstă, îi purta un respect deosebit regelui Mihai. Ceea ce nu se putea spune despre Antonescu. Ani de zile în şir, el îi ţinuse atât pe rege, cât şi pe mama acestuia, regina Elena, practic vorbind, într-un fel de arest la domiciliu. Ideea că ar trebui să se consulte cu acest tinerel, în legătură cu indiferent ce, părea să nu-i fi trecut niciodată prin cap Conducătorului. Ruptura între generaţii şi o nepotrivire de caracter excludeau francheţea şi încrederea reciprocă. Dar conflictul s-a amplificat. În vara lui 1944, Regele nu mai era băietanul care-i urmase la tron cu patru ani înainte discreditatului

său tată; își formase o conștiință politică, intuind că România se îndrepta spre dezastru și că nici încăpățânatul mareșal, nici politicienii tradiționali, cu ambiguitățile lor legaliste și cramponarea în evenimentele anilor '30 (era încă un copil pe vremea când Tătărescu îl sprijinise pe tatăl său), nu păreau capabili să o salveze.

În mesajul său radiodifuzat pentru Anul Nou 1943, Regele a făcut un apel la pace, înnebunindu-i de furie pe Hitler și pe Antonescu. Un an mai târziu, SOE a fost informat că un anumit „colonel Black" pregătea o revoltă armată antiguvernamentală în numele Regelui – fără știința, așa cum afirma colonelul, „nehotărâtelor" partide politice. Cu toate că nu s-a ales nimic din revolta aceea – unul dintre motivele eșecului fiind faptul că Aliații nu au putut trimite trupele aeropurtate cerute de colonelul Black fără să înregistreze scăderi de efective pe frontul italian –, se poate ca regele Mihai să fi avut în vedere un asemenea lucru când i-a spus lui de Chastelain, în noaptea de 23 august 1944, că, în timp ce politicienii au fost într-o stare de letargie, el fusese pregătit să acționeze încă din februarie.[1] După spusele lui Pichi Pogoneanu, Regele insistase să se pornească la acțiune în primăvară, dar fusese sfătuit împotriva unei lovituri în acel moment, invocându-se prezența în țară a unui număr prea mare de trupe germane. Partidul Național-Țărănesc își baza calculele privind efectivele trupelor germane pe baza rațiilor cerute de autoritățile germane. Georgescu și agenții secreți aflați împreună cu el în închisoare considerau că cifra era mult umflată.

Regele, mai tânăr fiind, era mai nerăbdător și mai flexibil, mai dispus să-și asume riscuri decât cei mai în vârstă. Se bucura de sprijinul mamei sale; de cel al baronului Mocsonyi-Stârcea, mareșalul Curții Regale; al generalului Sănătescu, un ofițer de cavalerie, pe care Antonescu îl făcuse șeful Casei Militare Regale în speranța că va avea cel puțin un om la Palat în care să aibă încredere; al lui Niculescu-Buzești, Directorul Direcției Cabinetului Ministrului și al Cifrului în Ministerul Afacerilor Străine; al propriului său secretar particular, Mircea Ionnițiu, fostul său coleg de școală. Dar Regele știa că, atunci când va veni [redacted]

va trebui să-i țină singur piept Mareşalului, ceea ce puțini români, chiar cu mult mai multă experiență şi încredere în sine decât regele Mihai, ar fi îndrăznit să facă.

Relațiile lui Maniu cu Antonescu erau ceva mai complexe. Ambii aparțineau aceleiaşi generații. Maniu l-a considerat întotdeauna pe Mareşal un om de onoare care, deşi nu s-a consultat nici cu Regele, nici cu poporul atunci când a împins țara într-un război dezastruos, ar restabili lucrurile dacă i s-ar prezenta motive rezonabile de capitulare. În vara anului 1944, Maniu beneficia de sprijinul poporului şi dispunea de organizarea necesară realizării rupturii cu Axa. Dar el nu a reuşit să obțină acele condiții de capitulare pentru care ar fi fost pregătit să pună în joc soarta țării sale.

Antonescu a apreciat întotdeauna forța electorală a lui Maniu. I-a spus odată generalului Friessner că el, cum nu se bucura de sprijin popular, n-ar fi fost în stare de mai mult ca învins. Decretul lui Antonescu din februarie 1941, prin care se interziceau toate activitățile politice neguvernamentale, nu a fost aplicat niciodată partidelor tradiționale. Maniu şi Brătianu îi trimiteau lui Antonescu aproape lunar câte un memoriu critic, pe care îl difuzau apoi misiunilor străine chiar pe sub nasul Siguranței. Ori de câte ori Hitler ridica problema activităților lui Maniu – Ribbentrop i-a spus odată lui Antonescu că un astfel de om ar fi fost spânzurat până atunci în Germania –, Mareşalul refuza cu tenacitate să întreprindă ceva împotriva lui.

Antonescu îşi investise toată încrederea în Germania, iar aceasta l-a trădat. Maniu îşi investise toată încrederea în Aliații occidentali, iar aceştia, în concepția românilor, l-au trădat. Dar nici unul dintre ei nu ar fi învinuit țara față de care se angajaseră inițial – Germania şi Marea Britanie – şi se respectau unul pe celălalt pentru acest lucru.

Lovitura de stat nu ar fi reuşit fără pregătirea minuțioasă a lui Maniu şi fără saltul Regelui în necunoscut. Dar în vara anului 1944 a mai fost un factor de care a trebuit să se țină seama – Partidul Comunist Român. Cu toate că nu era esențial pentru succesul loviturii, Maniu spera – aşa cum o făcuse Rose de la

Foreign Office – că participarea comunistă îi va asigura un ajutor sovietic pentru ceea ce urma să întreprindă.

Înființat în 1893, Partidul Social-Democrat din România a fost la început condus de intelectuali din rândurile familiilor aristocrate și mijlocii. La sfârșitul secolului, mulți dintre aceștia au fost dezamăgiți de problemele pe care le punea aplicarea marxismului în România și au trecut la Partidul Liberal.

În timpul Primului Război Mondial, mișcarea socialistă a militat pentru o alianță cu Puterile Centrale mai curând decât pentru o alianță care ar fi inclus „Rusia imperialistă". Unul dintre conducătorii ei, strălucitul Rakovski, credea că, dacă i s-ar ivi prilejul, Rusia ar repeta în România nemiloasa rusificare a Basarabiei. După Revoluție, acesta a fugit la Odessa, unde, la recomandarea lui Troțki, a fost numit guvernator.[2] Socialiștii români erau convinși că revoluția purgase Rusia de propriul ei imperialism; nu va trece mult și Rakovski, acum în serviciul Uniunii Sovietice, va susține incorporarea Basarabiei în URSS chiar cu forța, dacă era necesar.

Și în România, mișcarea socialistă s-a scindat conform liniilor cunoscute. În 1921, cei care erau în favoarea afilierii la Comintern au înființat Partidul Comunist, lăsând moderatul Partid Social-Democrat parlamentar să reprezinte restul mișcării, cu toate că n-a ajuns niciodată la putere. Patru ani mai târziu, Partidul Comunist a fost trecut în ilegalitate și, la izbucnirea celui de-al Doilea Război Mondial, numărul membrilor săi rămăsese încă de ordinul sutelor. Mulți dintre membrii săi de frunte – Emil Bodnăraș, de pildă, și Ana Pauker – au fugit în URSS, unde se formase o secție română a PCUS. Unii au devenit cetățeni sovietici. Toți au primit educație sovietică și aveau să ajungă în cele din urmă să influențeze considerabil partidul din țară.

După dizolvarea Cominternului, în mai 1943, Partidul Comunist Român și-a căutat o legitimare prin colaborarea cu alte partide politice. Partidul însuși nu era chiar atât de omogen pe cât credeam noi pe atunci. O grupare condusă de „intelectualul" Lucrețiu Pătrășcanu, un moșier din Moldova, milita pentru o alianță cu cele două principale partide tradiționale. Dar mai

şi activişti cu mai multă greutate în partid decât Pătrăşcanu, oameni care formaseră celule de partid în închisoare, cu legături prin diverşi mesageri cu lumea exterioară, şi care erau pregătiţi să lucreze cu elemente politice mai puţin respectabile. În toamna anului 1942, o astfel de grupare de la închisoarea de la Târgu Jiu a înfiinţat Uniunea Patrioţilor, din care făceau parte deţinuţi politici din rândurile partidelor comunist, socialist, liberal şi naţional-ţărănesc. Ziarul ilegal al Uniunii Patrioţilor, *România liberă*, a chemat toate forţele antihitleriste din România să se unească, indiferent de vederile lor politice de partid. S-ar putea ca acest grup, mai curând decât cel al lui Pătrăşcanu, să fi ajuns la o înţelegere cu disidentul liberal Tătărescu, pe care Maniu şi Brătianu nu-l iertaseră niciodată pentru colaborarea sa cu regele Carol. Mircea Ionniţiu, secretarul particular al regelui Mihai, îşi aminteşte o întâlnire în cursul căreia Maniu l-a acuzat pe Pătrăşcanu de a fi făcut acel târg, iar acesta din urmă a respins categoric ceea ce i se imputa, şi părea să spună adevărul.

La început, Maniu a respins ofertele de colaborare ale lui Pătrăşcanu, pe motivul că România trebuie să fie liberă de orice putere străină şi că nu poate renunţa la pretenţiile ei asupra Basarabiei şi asupra Bucovinei de Nord. Dar, în primăvara lui 1944, amândoi ştiau că influenţa partidului comunist va creşte neaşteptat de mult, nu atât datorită sprijinului popular, cât graţie apropierii Armatei Roşii. Se întrevedea chiar posibilitatea instalării de către ruşi a unui guvern comunist la Iaşi. Sprijinul creştea în orice caz, venind din partea muncitorilor sătui de război. În martie, ministrul Ungariei raporta că mişcarea comunistă „se răspândea într-o măsură neaşteptată în România" şi, o lună mai târziu, Legaţia germană observa o atitudine comunistă evidentă printre muncitorii petrolişti.[3]

Dar debarcările din Normandia au fost cele care au dat impulsul decisiv formării, la 20 iunie, a Blocului Naţional Democrat, alcătuit din Partidul Naţional-Ţărănesc, Partidul Naţional Liberal, Partidul Social-Democrat şi Partidul Comunist. Scopul acestuia era de a încheia armistiţiul, încercând să obţină cele mai bune condiţii posibile pentru ţară, şi să realizeze retragerea din

Axă, înlocuind dictatura existentă cu un guvern democratic constituţional. Maniu, care încă nu avea încredere în comunişti şi în capacitatea de rezistenţă faţă de ei a social-democraţilor, a insistat asupra introducerii în platforma comună a unei clauze obligând toţi semnatarii să conlucreze în vederea realizării de urgenţă a obiectivelor Blocului.

Chiar înainte de înfiinţarea oficială a BND, Pătrăşcanu şi Titel Petrescu, liderul Partidului Social-Democrat, luau parte la preparativele secrete pentru o lovitură de stat, desfăşurate sub conducerea Regelui. Ionniţiu probabil că îl avea în vedere pe Pătrăşcanu atunci când scria, mult mai târziu, că, deşi atât de deosebite ca orientare, toate personalităţile politice care au ajutat la pregătirea loviturii „lucrau cu onestitate pentru ţara lor".[4]

Regele îşi petrecea de obicei vara la Sinaia, dar, întrucât vizitele acolo ale unor oameni politici din opoziţie ar fi putut fi bătătoare la ochi, el venea cât se putea de des la Bucureşti în 1944. A prezidat un comitet militar secret care plănuia să preia aparatul de stat – poşta, radiodifuziunea etc. – şi să apere Bucureştii împotriva unui contraatac german. Acest comitet a recomandat coordonarea cu Comandamentul Aliat de la Cairo şi folosirea trupelor aliate aeropurtate ca sprijin în lupta împotriva forţelor germane.

Un subcomitet, condus de colonelul Dămăceanu, a întocmit planurile de apărare a Bucureştilor. La una dintre întruniri, Pătrăşcanu a propus să fie chemat să participe şi reprezentantul militar al Partidului Comunist, inginerul Ceauşu*, pentru că el

---

* Emil Bodnăraş (cunoscut sub numele conspirativ de Ceauşu) a fost adus în faţa Curţii Marţiale pentru dezertare pe vremea când era ofiţer în armata română. Colonelul Radu Ionescu, directorul închisorii în care era deţinut Georgescu, i-a spus acestuia că a fost numit din oficiu să-i ia apărarea lui Bodnăraş şi că a obţinut eliberarea sa. Bodnăraş a plecat apoi în Rusia, unde a activat în aripa moscovită a Partidului Comunist Român. S-a întors în România în primăvara lui 1944. După lovitura de stat, Uniunea Patrioţilor, aflată sub controlul său, a fost singura [illegible] civilă care nu a fost dezarmată de către Comandamentul sovietic pe [illegible] mea preluării puterii de către comunişti, membrii ei au fost folosiţi [illegible]

putea mobiliza muncitorii şi-i putea pune la dispoziţia comandamentului militar.

Când inginerul Ceauşu a apărut în noaptea de 13 iunie la o întâlnire secretă într-o casă de pe Calea Moşilor, Mircea Ionniţiu a fost uimit de diferenţa dintre el şi Pătrăşcanu. Văr cu mareşalul Curţii Regale, Pătrăşcanu semăna mai mult cu un învăţător, dar în persoana lui Ceauşu Ionniţiu a crezut că vede prima oară imaginea unui comunist convins, făcut pentru operaţiuni militare.[5]

Ceauşu sosise de la Moscova cu scopul de a revitaliza partidul şi era acum unul dintre membrii triumviratului, care nu-l includea însă pe Pătrăşcanu. Acesta îl invitase pe Bodnăraş să ia parte la şedinţa respectivă, să vadă cu ochii lui că planurile puse la cale de el cu Regele şi partidele tradiţionale erau serioase. Bodnăraş s-a convins şi o săptămână mai târziu Partidul Comunist a intrat în Blocul Naţional Democrat.

Trei zile după înfiinţarea Blocului Naţional Democrat, Cristescu l-a informat pe Mareşal că într-o conversaţie de la Snagov, cu nişte prieteni, Maniu a menţionat 15 august ca dată a loviturii de stat.[6]

La 27–28 iunie, Cairo a primit planul revizuit al lui Maniu, pe care Vişoianu îl promisese la sosirea sa. Pentru a fi victorioasă, spunea Maniu, lovitura trebuie sincronizată cu acţiunea Aliaţilor, după cum urmează: (a) lansarea unei masive ofensive sovietice pe frontul românesc în decurs de douăzeci şi patru de ore de la răsturnarea guvernului. Trupelor române li se va ordona în acest caz să permită ruşilor pătrunderea şi să-i atace pe nemţi; (b) trei brigăzi aeropurtate şi, dacă se poate, încă 2 000 de paraşutişti să fie lansaţi în interior simultan cu schimbarea guvernului. Acestea pot fi ori anglo-americane, ori sovietice; (c) o bombardare masivă a comunicaţiilor cu Ungaria şi Bulgaria.[7]

Lordul Moyne, într-un comentariu adresat centralei din Londra, a spus că, aşa cum arăta planul, părea rezonabil şi în

---

intimidarea demonstranţilor Partidului Naţional-Ţărănesc şi ai Partidului Liberal. În 1945, Bodnăraş a dispus personal executarea colonelului Radu Ionescu. În 1947, el a devenit ministrul român al Apărării.

unele părți chiar încurajator; „acceptarea unor trupe sovietice aeropurtate este un pas clar înainte".* Totuși, când McVeagh a propus convocarea unei întruniri tripartite care să examineze planul lui Maniu, britanicii au fost de acord cu Novikov că aceasta ar fi prematură.[8]

În a doua parte a mesajului său, trimis a doua zi, Maniu declara că opoziția nu putea accepta condiții mai puțin favorabile decât cele oferite lui Antonescu. „Aliații sunt preveniți împotriva oricărei iluzii de posibilă înțelegere cu Antonescu."

Referirea lui Maniu la „condiții mai puțin favorabile decât cele oferite lui Antonescu" privea termenii mai buni asupra cărora Moscova convenise cu Nanu, la Stockholm, cu trei săptămâni înainte, fără știrea aliaților săi. În conformitate cu acestea, reparațiile de război cerute României vor fi reexaminate. Se va rezerva ca reședință a guvernului român un județ care să nu fie sub ocupația trupelor sovietice. Întrucât Antonescu dorea să „joace cinstit" cu aliatul său, Moscova căzuse, de asemenea, de acord să li se dea nemților două săptămâni în care să părăsească România înainte ca armata română să întoarcă armele împotriva lor. În cazul puțin probabil în care nemții ar pleca de bună voie, România s-ar putea considera neutră.[9] Cu toate că pe hârtie condițiile acestea erau mult mai bune decât cele oferite de Cairo, Antonescu nu se putea hotărî să le accepte, atâta vreme cât simțea că ar mai fi o șansă de a ajunge la o înțelegere cu Aliații occidentali. Maniu nu-i informase în prealabil pe englezi și pe americani despre această ofertă mai bună. Fie presupunea că Londra și Washingtonul o cunoșteau de la ruși, fie a ghicit adevărul, dar nu dorea să se expună unei alte acuzații că ar pune bețe în roate.

* Reținerea lui Maniu de a depinde de ajutor militar sovietic în primele câteva zile critice de după lovitură, deși considerată la Cairo ca o punere de bețe în roate, s-a dovedit justificată la începutul lui august, când, în timpul tragicei răscoale de la Varșovia împotriva nemților, Armata Roșie s-a retras din fața polonezilor asediați și chiar a refuzat să permită aviației britanice să le parașuteze ajutoare.

Dată fiind inactivitatea britanică şi preferinţa rusească pentru o înţelegere bilaterală cu Antonescu, s-a ajuns ca, atunci când planul lui Maniu – în foarte mare măsură realizabil – era pe punctul de a fi pus în aplicare, dialogul dintre Cairo şi Bucureşti să fie practic închis. Atunci, la mijlocul lui iunie, Nicolae Ţurcanu, operatorul radio a lui Jockey, a fost arestat, iar cei care complotaseră lovitura trebuiau să se rezume la mult mai puţin sigura şi mai înceata legătură asigurată de către Cretzianu în Turcia.

Din închisoarea de pe Calea Plevnei, Rică Georgescu (Jockey) păstrase legătura cu Sandu Racottă şi cu Matei Ghica. Dat fiind că furase un avion german cu care intenţiona să-l ducă pe Vişoianu la Cairo şi fiindcă acesta a preferat să plece cu trenul, Ghica a fost nevoit să fugă din ţară; l-a luat cu el pe Sandu Racottă, acel Ştefan care pusese la dispoziţie un loc de aterizare pentru grupul „Autonomous" şi care era el însuşi în primejdie acum. Ei au scos din ţară ceea ce Forţele Aeriene ale Statelor Unite au descris ca fiind cele mai bune informaţii secrete primite vreodată din România.[10] Cu toate acestea, Londra a fost atât de dezamăgită de sosirea acestor „nonentităţi" în locul unui ofiţer superior român care să facă legătura direct cu Armata Roşie şi să-i ia România de pe cap (în apostila sa, Eden a spus „neghiobi"[11]), încât a hotărât să nu se mai autorizeze nici un fel de zboruri dinspre România. După fuga lui Sandu Racottă, fraţii săi au fost arestaţi împreună cu soţiile lor şi duşi în aceeaşi închisoare în care se afla şi Georgescu. La un moment dat, Georgescu a aranjat ca toţi deţinuţii – români, ruşi, bulgari, belgieni, polonezi şi patru englezi – să fie duşi la adăpostul de la Gara de Nord în timpul raidurilor aeriene, angajându-se personal că nu vor evada. Până în iulie, Rică ştia că, în ciuda tăcerii de la Cairo, pregătirile pentru o lovitură de stat mergeau bine. A avut moralul ridicat până când, la 14 iulie, a pierdut din nou orice legătură radio cu SOE de la Cairo.

Un radiotelegrafist în teritoriu inamic nu putea sta nicăieri prea mult timp. Nemţii i-ar fi recunoscut „stilul" în timpul transmisiei: l-ar fi detectat prin staţie radio-goniometrică. Ascunşi într-o utilitară, ei ar fi tăiat curentul electric, stradă după stradă,

casă după casă, până transmisia ar fi încetat şi staţia ar fi putut fi localizată. Transmisionistul putea, desigur, să folosească acumulatori, dar aceştia erau voluminoşi şi necesitau încărcări prelungite, care la rândul lor puteau naşte suspiciuni prin mărirea notelor de plată la consumul de electricitate. Putea trece pe baterii ori de câte ori se întrerupea curentul, dar, chiar dacă nu erau ezitări în transmisiune, tensiunea în care se afla se resimţea în precizia cu care lucra la manipulator.

Nu este surprinzător că Ţurcanu începuse să bea prea mult şi de multe ori punea lăutarii să-i cânte „God Save the King" în câte un restaurant ticsit de nemţi. Costică Mugur, un membru al reţelei care încerca să-l mai ţină în frâu, avea multă bătaie de cap cu el şi, fiind evreu, risca să fie supus unui tratament şi mai aspru decât alţii în cazul în care ar fi fost prins.

Când Ţurcanu transmitea din apartamentul lui Protopopescu, nevastă-sa se uita de la fereastră după Costică Mugur, care stătea de pază să vadă dacă nu vine utilitara nemţilor. Dacă acesta îşi sufla nasul, Ţurcanu încheia transmisiunea normal, se arunca împreună cu staţia portabilă într-o motocicletă cu ataş, parcată la câteva case mai încolo, şi era condus de un prieten de-al lui Costică, un căpitan de poliţie în uniformă. Manevra a mers ca unsă cam zece luni.

Când doamna Protopopescu a rămas însărcinată şi a început să fie tot mai neliniştită că are un agent britanic în apartament, Ţurcanu s-a mutat în altă parte, ajungând până la urmă în casa prinţului Ştirbey de pe Calea Victoriei. Cu toate acestea, Siguranţa a aflat de la servitori că un bărbat venea la anumite ore şi se încuia într-una din camere. Când Antonescu l-a întrebat pe Maniu dacă avea pe cineva care lucra în Palatul Ştirbey, Maniu, căruia nu i se spusese nimic despre aceste operaţiuni, a putut să răspundă având cugetul curat că nu ştie nimic. A trecut atunci să o avertizeze pe Lygia, care i-a spus lui Rică. Antonescu ştia desigur că i-a dat, în mod indirect, o informaţie lui Maniu. Ţurcanu s-a mutat într-un apartament vizavi de Palatul Regal, probabil în blocul în care locuiseră Reggie şi Olivia Smith. Cu toate că una dintre intrări era ţinută sub observaţie de oamenii

lui Alecu Ionescu, agenţii Siguranţei au folosit altă uşă şi l-au prins pe Reginald asupra faptului.

Colonelul Radu Ionescu îl înlocuise pe colonelul Velciu în funcţia de director al închisorii din strada Plevnei. La fel ca şi predecesorul său, era un simpatizant al englezilor. Drept urmare, când Ţurcanu a fost adus la închisoare, pe data de 14 iulie, Georgescu a fost în măsură să facă în aşa fel încât escorta germană să nu intre în cameră, până când Ţurcanu i-a predat unuia dintre agenţii colonelului Ionescu banii şi documentele, precum şi o telegramă „în clar" care l-ar fi incriminat pe Maniu. Georgescu i-a spus lui Ionescu că Ţurcanu nu trebuie să cadă în nici un caz în mâinile Gestapoului; ştia prea multe. El l-a convins pe colonel să-l bată pe Ţurcanu în timpul interogatoriilor, astfel ca Gestapoul să creadă că acest agent britanic putea fi lăsat fără grijă în mâinile sale. Colonelul şi-a jucat rolul atât de bine, încât, la un moment dat, Ţurcanu a ajuns să se întrebe dacă acesta era într-adevăr de partea sa; nemţii au fost convinşi, iar Ţurcanu a rămas, cu staţia sa cu tot, în închisoarea din Plevnei.

În tot cursul lunii iulie, Regele şi consilierii săi au stabilit detaliile. Deşi nu aveau nici un ecou de la Cairo cu privire la planul lor, la întâlnirea din data de 7 au stabilit ca ziua „Z" să fie fixată pentru 15 august; era data pe care o menţionase Maniu suporterilor săi cu două săptămâni înainte. La trei săptămâni după acea şedinţă, data a fost schimbată pentru 26 august şi menţinută până aproape în ultima clipă, când s-a hotărât anticiparea ei la 23 august.

La una dintre aceste şedinţe, Maniu a făcut să circule o scrisoare pe care i-o trimisese Churchill în 1940, asigurându-l că, drept răsplată pentru o răscoală în Transilvania, Guvernul Maiestăţii Sale Britanice va face tot posibilul să garanteze integritatea teritorială a României după război. Cu toate că insurecţia urma să fie la scară naţională în loc să fie limitată la Transilvania, cel puţin un membru al comitetului, baronul Stârcea, a gândit că, dat fiind că scrisoarea fusese scrisă înaintea invadării Uniunii Sovietice de către România, care a dus la o stare de război între aceasta şi Marea Britanie, angajamentul putea să nu mai aibă

valabilitate. Maniu a cerut ca scrisoarea să fie păstrată în seiful particular al Regelui şi cei prezenţi au hotărât ca, în cazul unui eşec, scrisoarea să-i fie arătată „bătrânului Antonescu" şi apoi ascunsă în altă parte.

Britanicii continuau să insiste ca un român de rang înalt să treacă linia frontului şi să negocieze direct cu Înaltul Comandament sovietic. Bucureştii nu erau prea entuziasmaţi de idee; ultimul lucru pe care îl doreau era un contact direct cu ruşii. Regele l-a acreditat pe generalul Aldea* pentru această misiune, dar, când generalul Sănătescu a efectuat o acţiune de recunoaştere pe front, sub forma unei „inspecţii a forţelor armate", nici el, nici comandanţii locali pe care se putea bizui nu au putut găsi un loc sigur de trecere pentru delegatul român.[12]

Una dintre problemele stabilite a fost modul în care vor fi deţinuţi cei doi Antoneşti. Militarii erau împotriva implicării armatei într-o operaţiune politică, iar Poliţia şi Jandarmeria nu erau de încredere, aşa că s-a decis ca toate partidele politice să pună la dispoziţie o gardă temporară comună. Când a fost cazul, numai Pătrăşcanu a găsit voluntari. După relatările secretarului particular al Regelui, nu s-a pus niciodată problema executării lui Antonescu; când a fost clar că toţi gardienii vor fi comunişti, Pătrăşcanu şi-a dat cuvântul că prizonierii vor fi trataţi în mod demn şi uman, atâta vreme cât se vor afla în mâinile lor.[13]

Regele a plănuit să aibă o discuţie decisivă cu Antonescu la Castelul Peleş din Sinaia, care era mai uşor de apărat decât clădirea din Calea Victoriei. În cazul în care Antonescu ar fi refuzat să semneze armistiţiul, el ar fi fost demis şi urma să se numească un guvern al Blocului Naţional Democrat. Dacă accepta condiţiile de armistiţiu – şi mai erau unii care credeau că acest lucru ar fi posibil –, planul urma să fie modificat în consecinţă.

La 5 august, Maniu a trimis la Cairo un mesaj privitor la planul său. „Nimeni nu poate înţelege cum o astfel de ofertă

* Generalul Aldea, înalt comandant de armată, căruia Regele i-a acordat încrederea de a-i împărtăşi secretul loviturii de stat.

precisă de colaborare poate rămâne fără răspuns timp de cinci săptămâni..."[14] În ziua de 20, el a informat Cairo că se decisese să acționeze fără să mai aștepte un răspuns. „Spuneți-ne ce ne puteți da... Am prefera să ne spuneți că nu ne puteți da tot ce am cerut decât să fim ținuți într-o ignoranță care este absolut paralizantă."[15]

Sub conducerea regelui Mihai, opoziția română a fixat data „cotiturii radicale" cu cel puțin șase săptămâni înainte de ofensiva sovietică. Apoi au stat să aștepte semnalul „Porniți!" de la Cairo, care nu a mai venit niciodată. Habar nu avea cum să procedeze. Puteau fie să acționeze fără să mai aștepte un răspuns și să riște să efectueze o operațiune care nu era nici în beneficiul Aliaților, nici al României, fie să aștepte un răspuns, care putea să ajungă prea târziu. Ofensiva sovietică de la 20 august i-a convins în sfârșit să-și asume riscul fără a avea vreo certitudine de sprijin din afară, dar norocul, curajul și pregătirea serioasă au fost cele care au asigurat victoria loviturii de stat.

Capitolul XXII
Ultima vizită a lui Antonescu la Führer

Noi, prizonierii, am auzit de înțelegerea dintre Maniu și Partidul Comunist pe data de 13 iunie, la mai puțin de o săptămână după ce Cristescu îl informase pe Mareșal despre cele întâmplate.

Efectele bombardamentelor se făceau simțite. Oamenii începuseră să fie nervoși. Prefectura Poliției le reamintea că „se interzice producerea oricăror zgomote care ar putea afecta calmul populației – radiourile date la maximum, claxonatul, ambalarea motoarelor și altele de acest fel".

Cu toate că lansările de V2 micșoraseră efectul propagandistic al debarcărilor din Normandia, am fost mai bine tratați după 6 iunie. Mâncarea ne era adusă caldă de la un alt restaurant în caserole. Vinul ne era servit la gheață. Lenjeria ne era înapoiată de la spălat în patruzeci și opt de ore în loc de zece zile. Aghiotantul generalului venea în persoană de două ori pe zi la

noi să se intereseze dacă nu avem nevoie de ceva. Am bănuit că lucrurile vor merge şi mai bine după începerea ofensivei sovietice.

Greşeam. Rușii şi-au respectat promisiunea să lanseze o ofensivă concomitentă cu invazia din vest, dar aceasta nu a avut loc, aşa cum toată lumea fusese lăsată să creadă, pe frontul de sud. Planul real a fost cunoscut doar de Stalin şi de către cinci ofiţeri. Ordinele au fost scrise de mână. Se foloseau numai staţii radio de putere redusă, nici una nefiind întrebuinţată la o distanţă mai mică de 50 de kilometri de front.[1] Ofensiva, atunci când a fost declanşată, în a treia săptămână a lui iunie, nu a avut loc în sud, ci pe două mari direcţii spre nord; una era îndreptată împotriva masivelor concentrări germane din sectorul central, iar cealaltă urmărea scoaterea Finlandei din război. La 22 iunie, consemnam căderea Viborgului şi înaintarea rușilor către nord şi vest spre Helsinki; la numai patru zile de la începutul ofensivei în sectorul central, la 26 iunie, a cedat şi oraşul Vitebsk. Prin iulie, nucleul armatei germane fusese zdrobit, numărul prizonierilor ridicându-se la 57 000, printre care şi câţiva generali. Aşa că, ori de câte ori mă plângeam în jurnalul meu că nu începuse ofensiva, mă refeream la una care să fi avut loc pe frontul român, deci care să ne fi putut afecta direct.

Duminică, 16 iulie. „Rădulescu s-a urcat la noi azi-dimineaţă şi am discutat despre arta românească. Speră că Rusia o va rupe cu Aliaţii, ceea ce ar aduce România de partea noastră. I-am spus că, după părerea mea, Rusia va deveni o mare putere în viitor şi că tirania sovietică din ultimii douăzeci de ani – care era de aşteptat în urma unei revoluţii de o atât de mare amploare – va fi mai moderată." Nu mai ştiu dacă într-adevăr credeam ceea ce îi spuneam; cred că gândurile mele ţineau de speranţa generală că temerile în privinţa viitorului se vor dovedi neîntemeiate.

Ziarele au anunţat că, la 1 iulie, Curtea Marţială îi condamnase în lipsă pe câţiva care „trecuseră fraudulos graniţa". Printre aceştia se numărau căpitanul Matei Ghica şi Alexandru Racottă.

Vineri, 21 iulie, am aflat despre un atentat la viaţa lui Hitler. Liniile telefonice între Suedia, Elveţia şi Germania fuseseră întrerupte. La Berlin s-a decretat legea marţială. Un număr mare

de generali germani omiseseră să-i trimită lui Hitler telegrame de felicitare şi nici din partea lui Antonescu nu s-a dat vreuna publicităţii.

Joi, 27 iulie, am primit mult aşteptata vizită din partea reprezentanţilor Crucii Roşii Internaţionale. Ambii erau elveţieni. După cum afirmau, biroul lor întrebase Londra dacă ei ar putea fi de un ajutor, dar nu au primit nici un răspuns. Adevărul era că nu prea puteau face mare lucru în situaţia noastră destul de specială. Cu toate acestea, ne-au dat o copie a Convenţiei de la Geneva, care confirma cu certitudine faptul că nu eram trataţi ca prizonieri de război. În aceeaşi zi s-a făcut curăţenie lună în apartamentul nostru, apa a curs toată ziua şi Ionescu ne-a adus nişte sandale, care erau o adevărată mană cerească pe canicula de atunci. Aşa că vizita n-a fost chiar degeaba.

Jurnalul meu ne informează că sâmbătă, 29 iulie, parcă mişca ceva. Radio Ankara afirmase că Hitler, suspectând o trădare din partea românilor, îl ţinea pregătit pe Horia Sima, conducătorul Gărzii de Fier, să preia guvernul în numele Germaniei. Ofiţerii de serviciu ne vorbiseră şi ei despre acest lucru.

„La Sinaia a fost o activitate intensă săptămâna trecută. Regele le-a acordat audienţe lui Tătărescu şi lui Maniu. Se spune că i se va cere foarte curând lui Antonescu să demisioneze... Nemţii pretind că au descoperit o broşură intitulată «Războiul neobişnuit» şi citează fragmente referitoare la lupta corp la corp. Eden a negat existenţa unei astfel de cărţi, dar nemţii au predat presei fotocopii ale acesteia. Se presupune că au luat-o de la un ofiţer din Iugoslavia."

La sfârşitul lui iulie, unul dintre cei mai buni prieteni ai noştri, Dobrogeanu, care pleca pe front, a venit foarte devreme într-o dimineaţă, să-şi ia rămas-bun de la noi.* Mai târziu, am

* Potrivit celor ce mi-au fost precizate recent de către căpitanul Dobrogeanu, colonelul Teodorescu îi ceruse să încerce să-l ajute pe unul dintre noi să evadeze şi să se ascundă de Gestapo, dar planurile sale au fost în ultima clipă năruite, din cauza trimiterii sale pe front.

auzit că un general german se dusese să se întâlnească cu doamna Kollontay la Stockholm, pentru a negocia condiţiile de pace cu Uniunea Sovietică.

La 2 august, am fost chemat împreună cu Chas la Tobescu. Ne-a spus că, deşi nu putea şti cu certitudine, bănuia că vom fi eliberaţi la 15 august. (Culesese probabil date din rapoartele lui Cristescu despre conversaţiile lui Maniu.) În ziua aceea Turcia rupsese relaţiile diplomatice şi comerciale cu Germania; viitorul arăta desigur mult mai luminos. Cu o zi înainte, Mareşalul Antonescu părăsise Bucureştii pentru a se duce la Olăneşti, în Vâlcea, o mică staţiune balneară situată cam la două sute de kilometri sau la o oră de zbor de Bucureşti. Situaţia pe frontul românesc fiind atât de liniştită, medicul îi sugerase să meargă la băi pentru o cură de vreo douăzeci de zile. Unul dintre aghiotanţii săi, colonelul Magherescu, era în serviciul său din zilele rebeliunii Gărzii de Fier; deşi nu era confidentul său în chestiuni politice, era un ofiţer foarte devotat.[2] Magherescu nu era încântat deloc de o asemenea propunere de vacanţă. Spre deosebire de Hitler sau de Stalin, simţea el, Mareşalul nu-şi putea permite să guverneze în absenţă; odată plecat, generalii şi clica de la Palat vor complota în linişte. Cu toate acestea, Mareşalul a urmat sfatul medicului şi a plecat la Olăneşti împreună cu soţia sa, cu Mihai Antonescu, cu medicul, colonelul Radu Davidescu, şeful cabinetului său militar şi câţiva adjutanţi.[3]

Cura i-a fost întreruptă trei zile mai târziu de o invitaţie la buncărul lui Hitler din Prusia răsăriteană, la Rastenburg. Mareşalul s-a întors la Bucureşti să se pregătească pentru ceea ce se anunţa ca o întrevedere foarte grea. Potrivit relatărilor lui Magherescu, Mihai Antonescu era într-un hal fără de hal la ideea plecării în Germania. De la atentatul împotriva lui Hitler, nemţii erau gata oricând să tragă şi Ică ştia că, din tot anturajul Mareşalului, el era omul în care aceştia aveau cea mai puţină încredere. De optsprezece luni el făcuse tentative de pace pe lângă Aliaţi şi acum era sigur că, dacă Antonescu rupea cu Axa, Hitler îl va face pe el răspunzător de acest lucru. El i-a încredinţat chiar

niște documente unei prietene, cu rugămintea de a-i fi predate Regelui în cazul în care nu se mai întoarce de la Rastenburg.

În seara de 4 august, Tobescu i-a spus lui de Chastelain că a doua zi, la ora 6 dimineața, Antonescu va pleca în Germania împreună cu Mihai Antonescu și cu șeful Statului-Major, generalul Șteflea. Urmau să se întoarcă pe data de 7 la prânz. Mai târziu am aflat de la colonelul Teodorescu că guvernul hotărâse să accepte condițiile sovietice de armistițiu, probabil cele îmbunătățite, transmise la începutul lui iunie prin doamna Kollontay. Se pregătise un *aide-mémoire* care enumera domeniile în care Germania nu-și respectase angajamentele militare și economice, ce urma să fie instrumentul principal pe care se baza Antonescu la întâlnirea de la Rastenburg.

Tobescu a spus că se luaseră măsuri pentru a-i împiedica pe nemți să organizeze o altă „Budapestă" în timpul absenței lui Antonescu.* Un efectiv suplimentar de 7 000 de jandarmi a fost mobilizat în Capitală pentru a întări paza clădirilor publice – a gărilor, ministerelor, posturilor de radio etc. – iar câteva regimente au fost aduse din provincie în împrejurimile Bucureștilor. Chas l-a auzit pe Tobescu dând ordine telefonice unor comandanți de unități; un număr suplimentar de trei sute de ostași, după cât se pare, fuseseră afectați numai clădirii noastre.

La 6 august, Tobescu ne-a spus că Mareșalul, contrar celor stabilite, se va întoarce de la Rastenburg în aceeași zi la ora 16, împreună cu cei care îl însoțiseră. Presupunea că s-au anulat convorbirile pe chestiuni militare plănuite pentru dimineața următoare. Era optimist. De data aceasta se pare că Mareșalul rupsese într-adevăr cu Hitler și, dacă era așa, speram să i se permită să se întoarcă acasă în siguranță.

Avionul lui Antonescu zburase pe o rută ocolită, prin estul Germaniei. Când a survolat Varșovia, se părea că acolo avea loc ceva care semăna cu o luptă; era insurecția de la Varșovia. Keitel i-a întâmpinat la sosire, și-a cerut scuze din partea lui Hitler care nu se simțea încă bine, a înmânat fiecărui membru al dele-

* Nemții au ocupat Budapesta când Horthy se afla la Berchtesgaden.

gației câte o banderolă și o carte de identitate și i-a însoțit până la buncăr. Hitler îi aștepta pe terasă. Acesta le-a întins mâna stângă, dreapta fiindu-i bandajată și ținută de o eșarfă. Părea obosit și atmosfera era încordată. Nu s-a permis nimănui din suita lui Antonescu să aibă arme sau serviete în prezența Führerului; avariile clădirii și brațul rănit al lui Hitler aduceau permanent aminte de complotul de la 20 iulie.[4]

În timp ce conducătorii se aflau în convorbiri, Magherescu și ceilalți din suita Mareșalului s-au întreținut cu ofițerii germani. Seara și-a făcut o scurtă apariție și Himmler, iar nemții au devenit brusc foarte încordați. S-a uitat la fiecare în parte, apoi s-a întors și a plecat.

La întâlnirea crucială dintre Antonescu și Hitler[5], Führerul a descris mai întâi cu lux de amănunte atentatul la viața sa[6]. Se așteptase de șase ani la așa ceva și era încântat că a avut loc acum pentru că i s-a dat ocazia poporului german să-și strângă rândurile în jurul persoanei sale, și lui să procedeze la curățenie în armată. El a trecut în revistă cazurile de neloialitate petrecute de-a lungul anilor în armată, vorbind când calm, când foarte agitat. A mers atât de departe încât a ajuns să dea vina pe defetismul propriilor săi generali pentru dezastrul din iunie, când Armata Roșie atacase frontul central în locul celui de sud. Antonescu a luat apărarea lui Kleist și lui Mannstein și a spus că cercetările în legătură cu dezastrul din vară vor da la iveală cu totul alte explicații.

Hitler a spus că nu vor avea loc alte comploturi. Himmler făcea acum cercetări în armată. Nu vor fi nici procese, ca în Uniunea Sovietică, vor fi doar execuții. Cei care nu erau de acord cu politica și acțiunile militare germane vor fi lichidați împreună cu familiile lor. Apoi, uitându-se drept în ochii Mareșalului, Führerul l-a întrebat dacă România, în general, și Conducătorul, în mod special, s-au hotărât să rămână de partea Germaniei până la sfârșit. Ce avea Mareșalul de gând să facă?

Ion Gheorghe descrie răspunsul Mareșalului ca virtualmente decisiv. Totul depindea de acest răspuns, nu numai propria lui

viaţă, dar şi soarta României. „Din păcate – spunea el – Mareşalul nu a fost la înălţimea acestui moment istoric."[7]

Dar este mai corect să-l lăsăm pe Mareşal să vorbească. În nota dictată lui Davidescu, câteva zile mai târziu, Antonescu spunea că a fost

> „total surprins de această întrebare, care venea desigur din calcul, după arătarea măsurilor drastice... luate în Germania contra acelora care nu sunt de acord cu conducerea germană în ceea ce priveşte metodele întrebuinţate pentru conducerea politică şi militară a statului, am căutat să câştig timp în răspunsul ce aveam de dat, arătând în prealabil regretul meu în ceea ce priveşte atentatul şi părerea mea asupra situaţiei din Răsărit, pericolele ce acest front prezintă pentru România şi care sunt greutăţile ce am de învins din cauza situaţiei provocate de bombardamentele inamice."[8]

Revenind la întrebarea critică, care – acum îşi dădea seama – fusese motivul real al invitării sale în Germania, Antonescu i-a spus lui Hitler că ar dori să i se dea lămuriri cu privire la câteva chestiuni înainte de a putea da un răspuns. Care erau intenţiile Germaniei în legătură cu frontul de sud? România nu se putea angaja să meargă la o „distrugere totală" alături de Germania. La protestul lui Hitler, cum că frontul va rezista, Antonescu i-a reamintit că România primise asigurări asemănătoare în toamna lui 1943, apoi din nou în martie, şi totuşi ruşii îşi dovediseră superioritatea în materie de efective, tehnică de luptă şi capacitate de manevră. Până la urmă, Hitler a admis că frontul nu va putea rezista în orice situaţie. De asemenea, a admis că nu va putea acorda un ajutor împotriva bombardamentelor Aliaţilor, care, nu nega, puteau deveni „catastrofale" dacă aceştia obţineau bazele turceşti. Cu toate că Hitler s-a referit la o nouă armă, V4, care putea revoluţiona războiul, el n-a putut să-i dea lui Antonescu asigurări cu privire la problemele acestuia – frontul, bombardamentele şi pericolul din direcţia Turciei şi Bulgariei. Doar în privinţa Transilvaniei a repetat că va fi retro-

cedată. Dar cele trei Puteri Aliate, care acum mai mult decât probabil erau pe cale să câştige războiul, promiseseră deja anularea Dictatului de la Viena, aşa că, efectiv, Hitler nu oferea nimic.

Aflându-se în defensivă, Hitler a acuzat România în termeni violenţi că de-abia îşi târa picioarele din punct de vedere economic, şi că o suspecta sau de rea-voinţă patentă, sau de rezistenţă pasivă. Hitler trebuie să fi fost sigur că o acuzaţie de duplicitate adusă unui om care făcuse atât de mult pentru el nu putea decât să-l stârnească pe Antonescu. Tactica i-a reuşit: potrivit celor spuse de Ion Gheorghe, izbucnirea Mareşalului a fost primită cu zâmbete îngăduitoare de către nemţii ce se aflau de faţă.[9]

După cum relata Paul Schmidt, interpretul lui Hitler, Führerul l-a avertizat pe Antonescu că ruşii nu le vor permite niciodată britanicilor să debarce în Balcani. El a spus că fusese de bună-credinţă când promisese că va salva Crimeea, unde au pierit atâtea trupe române, dar că vremea i-a fost potrivnică. El nu va trăda România[10]. Se pare că acesta a fost momentul în care Antonescu s-a decis să pună capăt unei conversaţii destul de aspre pentru ambele părţi, dusă pe un ton de bunăvoinţă. Nu se îndoia, a declarat el, de scopurile finale ale lui Hitler şi dorea să sublinieze că Germania nu avea un aliat mai credincios decât România. Aceasta va rămâne de partea Germaniei şi va fi ultima ţară care să o părăsească; Antonescu era conştient că sfârşitul Germaniei însemna şi sfârşitul României.

După câteva remarci personale, Führerul a încheiat convorbirea. Schmidt adaugă că era atât de istovit, că l-a rugat pe Ribbentrop să adreseze scuze în numele lui la dineul pregătit pentru seara aceea.

Mai târziu, rămas singur cu suita, Antonescu i-a numit pe nemţi „gangsteri"[11] şi pe Hitler „nebun furios"[12]; la întrevedere, a spus el, i-au stat cu cuţitul la beregată. Nu reuşise să o rupă cu Hitler; pe de altă parte, s-ar putea să fi lăsat impresia că procedase aşa cum a procedat din motive foarte serioase şi în deplină cunoştinţă de cauză, dar se punea problema dacă va fi în stare vreodată să ia o hotărâre decisivă.

Trebuie să fi fost un dineu macabru. Antonescu se simţea ofensat de absenţa Führerului. „Alunecosul" Mihai Antonescu – cum îl descria Guderian – era la cuţite cu Ribbentrop. Prezenţa lui Guderian îi reamintea mereu că predecesorul acestuia în funcţia de şef de stat-major fusese arestat. Singurul care părea că se distrează era Himmler. După dineu, Guderian a făcut un raport de situaţie, Hitler fiind de astă dată prezent.

„În timpul consfătuirii" – scria Guderian mai târziu – „Antonescu a dovedit că-şi dădea seama perfect de dificultăţile situaţiei noastre şi de necesitatea de a se reorganiza, înainte de toate, Grupul de armate «Centru» şi de a restabili după aceea contactul între Grupurile de armate «Centru» şi «Nord». Mareşalul însuşi a propus ca Moldova să fie evacuată şi ca, în cazul în care interesele comune ale Puterilor Aliate vor face o astfel de retragere oportună, să ne retragem pe o linie Galaţi–Focşani–Munţii Carpaţi. [Culoarul strâmt între lanţul muntos şi Marea Neagră, care constituia una din cele mai bune poziţii defensive din Europa.] I-am tradus imediat lui Hitler această ofertă generoasă..."[13]

Guderian era încântat că franceza pe care o vorbea era destul de bună ca să poată duce o conversaţie fără interpret; supraestimarea cunoştinţelor sale lingvistice ar putea fi o explicaţie posibilă a relatărilor contradictorii despre întâlnire rămase de la Guderian şi Gheorghe.

Potrivit spuselor lui Gheorghe, Mareşalul a acceptat argumentele în favoarea unei redesfăşurări a trupelor germane în urma dezastrului din vară, dar a insistat ca acestea să fie înlocuite sau rechemate în timp util pentru a înfrunta o ofensivă sovietică în Sud, care, conform informaţiilor aflate la dispoziţia sa, urma să se producă destul de curând. Mareşalul, spunea Gheorghe, nu era mulţumit de condiţiile în care i se cerea României să ducă războiul. Lungit în pat în noaptea aceea fără să închidă un ochi, Gheorghe şi-a amintit că la întrebarea ce trebuia făcut când va cădea frontul din Moldova, Mareşalul a răspuns „cu un gest plictisit".[14] Nu mai dorea să audă de o retragere pe linia sa

preferată Focşani–Nămoloasa–Galaţi. După cum spune Gheorghe, Antonescu credea că în cazul în care frontul din Moldova nu va putea fi ţinut, trebuia să se pună capăt războiului.

Oricare ar fi adevărul în legătură cu aceste relatări, nu este nici o îndoială că generalul Friessner, noul comandant al Grupului de armate „Ucraina de Sud", a recomandat ca linia frontului să fie retrasă pe poziţia Focşani–Galaţi; Hitler, care părea şovăitor după complotul de la 14 iulie, nu se va lăsa convins fără dovezi concludente că fusese plănuită o ofensivă sovietică în sectorul sudic. O astfel de probă nu se va ivi până la 20 august, când ofensiva s-a declanşat, dar chiar şi atunci Înaltul Comandament german nu credea că ea este altceva decât o diversiune.

La cartierul general al lui Hitler, loialitatea românească era reconsiderată. Von Killinger şi Hansen continuau să trimită rapoarte încurajatoare, dar Friessner era mult mai puţin încrezător. Ribbentrop însuşi era acum suficient de îngrijorat pentru a-i cere lui Hitler să transfere la Bucureşti o divizie Panzer din Iugoslavia. Nici de această dată, Hitler nu s-a putut hotărî şi astfel nu s-a făcut nimic.[15] Dacă Hitler ar fi fost de acord, poate că lovitura română nu ar mai fi avut loc, şi, chiar dacă avea loc, ar fi eşuat mai mult ca sigur.

L-am văzut şi noi pe Mareşal la întoarcerea din Germania la Bucureşti, pe data de 6 august. Eram conduşi într-unul din tururile noastre cu maşina în jurul capitalei şi eram în apropierea aeroportului Băneasa când avionul său, un Heinkel, a aterizat escortat de avioane de vânătoare. Am văzut un grup mic de oameni în preajma avionului şi i-am recunoscut pe Vasiliu şi pe Tobescu. La întoarcerea spre sediul Jandarmeriei am observat că cei care asigurau de obicei paza lui Antonescu nu erau prezenţi de-a lungul drumului, aşa că am tras concluzia că Mareşalul trebuie să fi plecat de la Băneasa cu automobilul direct la Sinaia, să-i prezinte Regelui raportul. Mai aveam încă speranţe că o ruptură cu Hitler, deşi absenţa oricăror zvonuri în legătură cu un eveniment atât de important ne îngrijora.

Două zile mai târziu, Tobescu ne-a spus că deţinea informaţii despre vizită, dar că nu erau încurajatoare. Guvernului,

nu i se spusese nimic; Cristescu a fost nevoit să culeagă unele informaţii fragmentare de la cercurile naţional-ţărăniste, care erau, desigur, în contact cu Regele. Potrivit acestor surse, Hitler ceruse o ruptură imediată a relaţiilor României cu Turcia; el l-a asigurat pe Antonescu că cele şapte sau nouă divizii de blindate, care fuseseră deplasate din sectorul românesc şi transferate la Lemberg, vor fi curând înlocuite; în plus, i-a dat asigurări că frontul de est era acum sub control ferm şi că avea la dispoziţie suficiente rezerve pe teritoriul Reichului pentru „a lichida toate forţele anglo-americane aflate între Loara şi Sena".

Noul şef de stat-major german fusese foarte optimist, vorbind de o nouă armă care putea schimba întreaga desfăşurare a războiului. El a făcut, după toate aparenţele, o apreciere corectă a situaţiei militare generale, dar se folosise de date false pentru a-i da asigurări lui Şteflea în legătură cu sectoarele româneşti de pe frontul de est.[16]

Dacă se ia drept bună versiunea lui Gheorghe privitoare la întâlnire, pare neverosimil ca atât Mareşalul, cât şi şeful său de stat-major să se fi lăsat păcăliţi. Mai curând, relaţiile lui Antonescu cu Regele erau atât de încordate, încât el nu se putea hotărî să accepte ceea ce gândea cu adevărat în legătură cu o situaţie pentru care el însuşi era principalul răspunzător.

Antonescu s-a dus, aşa cum bănuisem noi, direct la Rege. Potrivit lui Tobescu, după aceea s-a dus la Olăneşti, unde, cu excepţia lui Ică, a refuzat să vadă pe oricare alt membru al guvernului timp de cinci zile. Ică se ocupa de contactele sale diplomatice în ţările neutre. Se pare că aduna fonduri pentru o fugă rapidă, şocând-o chiar pe doamna Antonescu şi pe secretara acesteia într-o zi când a intrat în camera lor urmat de un valet ce ducea o casetă, pe care, după ce a descuiat-o, a răsturnat-o şi a umplut masa cu cocoşei[17]. Ică era excepţia de la regulă; nici una dintre celelalte persoane de vază implicate – Regele, Mareşalul, Maniu şi colaboratorii săi apropiaţi – nu-şi luase măsuri să trimită fonduri în străinătate. E de mirare cum de Antonescu putea să tolereze un confident care avea atât de puţin în comun cu el.

Capitolul XXIII
Lovitura de stat: Tempo I[1]

La începutul lui august, generalii Malinovski şi Tolbuhin erau pregătiţi pentru declanşarea ofensivei în sectorul sudic. Malinovski urma să rupă frontul la nord-vest de Iaşi şi să înainteze apoi spre linia Bacău–Vaslui–Fălciu – Comandamentul Armatei 4 române se afla la Bacău – încercuind astfel concentrarea de forţe inamice de pe linia Iaşi–Chişinău. Obiectivul său următor ar fi fost Focşanii, pentru a ajunge în România propriu-zisă prin strâmtul coridor dintre Carpaţi şi Marea Neagră. Între timp, Tolbuhin trebuia să distrugă concentrările de forţe din zona Chişinău, apropiindu-se prin mlaştinile Chişcanilor – o manevră care i-ar fi luat pe nemţi prin surprindere.

Planul definitiv al acestei operaţii se regăseşte într-o directivă din 2 august, emisă cu trei zile înainte ca Hitler să-i dea asigurări lui Antonescu la Rastenburg că nu va fi nici o ofensivă în sectorul sudic. Pe atunci, Hitler se afla în pragul unui colaps nervos, iar Antonescu avea o stare profund depresivă. Dacă s-ar fi dat curs recomandării generalului Friessner şi s-ar fi procedat la timp la o retragere pe linia Focşani, s-ar fi putut opune rezistenţă, cel puţin un timp, forţelor superioare ale Armatei Roşii. Dar, aşa cum s-a întâmplat, Comandantului Armatei 4 române nici măcar nu i s-a permis să se retragă pe linia Prutului, ca să asigure trecerea trupelor româneşti aflate în Basarabia.

După vizita sa la Rastenburg, Mareşalul a continuat să urmărească desfăşurarea războiului de la vila sa din Olăneşti. La 15 august, trupele Aliate au debarcat între Toulon şi Cannes şi, în vestul Franţei, s-a dat lupta decisivă de la Falaise. Regele s-a deplasat la Bucureşti. Oficial, trecea prin capitală în drum spre Delta Dunării, pentru deschiderea sezonului de vânătoare de raţe, dar de fapt venise pentru o întrevedere cu colaboratorii săi la Palat. Cu toate acestea, întrevederea a trebuit să fie anulată. Între 15 şi 17 august, raidurile aeriene au continuat fără întrerupere ziua şi noaptea şi, dacă, de pildă, Maniu şi Pătrăşcanu ar fi fost nevoiţi să se ducă împreună în adăpostul Palatului, folosit

şi de populaţie, oamenii s-ar fi putut întreba ce puneau la cale liderii partidelor Comunist şi Naţional-Ţărănesc.

Cam tot pe atunci, colonelul Teodorescu, ataşatul militar român de la Ankara, a participat şi el la o întrevedere la Bucureşti, informându-l pe Antonescu în legătură cu ultimele ştiri privind negocierile de la Cairo. Oferta sovietică, parvenită prin doamna Kollontay, se mai afla încă pe masă, dar Mareşalul nu se putea hotărî încă să accepte nici un fel de termeni, oricât de bine ar fi arătat pe hârtie, înainte de a fi sigur că trupele anglo-americane îşi vor oferi ajutorul în momentul cotiturii radicale. Teodorescu nu-i putea da astfel de asigurări. Antonescu a transmis prin el un mesaj, făcând apel la Aliaţii occidentali să nu piardă această ultimă ocazie de a juca un rol militar în Balcani.

În acest timp, la Palat erau în plină desfăşurare pregătirile pentru lovitura de stat. Mareşalul aprobase planul de apărare a obiectivelor de importanţă majoră din Bucureşti – Palatul Telefoanelor, Radiodifuziunea etc. –, iar colonelul Dămăceanu şi-a dat seama că, sub masca unor aplicaţii de rutină, va putea inversa scopul instrucţiunilor primite şi prelua aceste obiective. Un inginer român era pregătit să taie cablurile germane ce treceau pe la Palatul Telefoanelor. Emil Bodnăraş, alias inginerul Ceauşu, lider comunist, putea mobiliza 2 000 de oameni pentru a-i elibera pe deţinuţii antifascişti şi a-i aresta pe Antonescu şi pe alţi membri de frunte ai administraţiei române şi germane. Se aduceau însă obiecţiuni de ordin militar la acest plan. Oamenii lui Ceauşu vor pretinde armament uşor, care era deficitar. Forţele regulate ale armatei puteau ele însele să deschidă focul asupra unei bande de civili înarmaţi. Comitetul a decis în schimb să întărească forţele armatei regulate din capitală şi a renunţat la operaţiunea paramilitară a lui Ceauşu, fără îndoială spre uşurarea lui Maniu.

Comuniştii ar fi preferat, desigur, să aibă loc o insurecţie armată sub conducerea „forţelor patriotice". Ei se plângeau de „tergiversările" partidelor tradiţionale, iar Regele era înclinat, câteodată, să le dea dreptate. Bodnăraş s-ar fi putut prea bine

să fi avut instrucţiuni detaliate de la Moscova prin NKVD, cu toate că a doua zi după lovitura de stat Molotov i-a declarat ambasadorului britanic că propriul său minister habar nu avea despre ceea ce se petrecea în România[2].

Maniu rezista presiunilor din partea Regelui şi a lui Pătrăşcanu să ia conducerea unui guvern de coaliţie ştiind că acesta ar trebui să aibă şi comunişti în posturi importante. El a susţinut ideea ca armistiţiul să fie semnat, dacă nu de Antonescu, care adusese ţara în această situaţie, cel puţin de un guvern de tehnicieni condus de un militar; vremea unui guvern alcătuit din oameni politici va veni după ţinerea unor alegeri constituţionale libere.

Palatul, de asemenea, îl încurajase pe Antonescu să încheie armistiţiul cu Puterile Aliate. Dacă Mareşalul s-ar fi hotărât mai devreme să accepte condiţiile doamnei Kollontay, Regele l-ar fi sprijinit. Pe măsură ce ziua „Z" se apropia şi planurile se conturau din ce în ce mai bine, grupul de la Palat era probabil mai puţin înclinat decât Maniu să-l determine pe Mareşal să încheie armistiţiul, deşi a considerat tot timpul că Regele trebuie să-i dea lui Antonescu o ultimă şansă să se salveze. Dacă Mareşalul ar fi refuzat din nou, exceptând desigur situaţia în care ar periclita lovitura, îl vor reţine şi vor acţiona în continuare conform celor plănuite. Succesul va depinde de loialitatea armatei, de dezafectarea promptă a liniilor de comunicaţii germane şi de capacitatea trupelor locale de a apăra capitala până când cele de pe front vor putea să ajungă să le dea întăriri.

În acest timp, Ştirbey şi Vişoianu, aflaţi la Cairo, începuseră să se lămurească că URSS ar prefera acum să cucerească pur şi simplu România, fără nici un fel de ajutor din partea opoziţiei. După multe procese de conştiinţă, aceştia i-au trimis Regelui o telegramă prin care îi cereau insistent să pună capăt operaţiunilor militare împotriva Uniunii Sovietice, fără să mai aştepte un răspuns de la Cairo cu privire la planul românesc.[3]

La mijlocul lui august, Înaltul Comandament german a început să ia ceva mai în serios posibilitatea unei presiuni în sectorul

sudic, iar Friessner a cerut să li se ordone trupelor germane să revină pe linia frontului. Sâmbătă, 19 august, Antonescu şi-a întrerupt cura balneară şi a plecat spre capitală. A înnoptat împreună cu soţia sa la vila lor de la Predeal.

După însemnările mele, românii au respins la 18 august un atac lângă Tighina. La 19 august, s-au mai dat lupte la sud-vest de Tighina şi în regiunea Iaşilor. Timoşenko şi-a stabilit punctul de comandă înaintat la cota 195. În ziua de 20, spre asfinţit, după un baraj năpraznic de artilerie, Timoşenko şi Malinovski au atacat cu 90 de divizii şi cu aproximativ 1 750 de avioane. Friessner le-a opus 27 de divizii, 400 de tancuri şi 800 de avioane, iar românii 20 de divizii, dintre care doar una singură de blindate. În prima zi a ofensivei, Malinovski a pătruns adânc în dispozitivul de apărare german de la nord-vest de Iaşi şi infanteria română a început să se prăbuşească. În aceeaşi dimineaţă, Mareşalul a plecat de la Predeal la Snagov, de unde a luat avionul şi s-a deplasat la Comandamentul Armatei 4 române, la Bacău. Sosind în jurul orei prânzului şi găsind comandamentul în derută, a ordonat luarea unor contramăsuri menite să ofere armatei române timp pentru stabilizarea situaţiei. Unii dintre ofiţerii de stat-major ai Mareşalului au dat vina pe acei „generali defetişti", asemenea lui Sănătescu, şeful Casei Militare Regale, pentru demoralizarea trupelor române. Motivaţia era trasă de păr, iar soldaţii români nu puteau fi duşi de nas. De mai bine de doi ani se aflau în retragere, şi aliaţii lor germani se purtaseră rău cu ei, mai ales în Crimeea. Nu li se asigurase niciodată o apărare antitanc sau o protecţie aeriană adecvate şi acum îşi vedeau liniile dispuse într-un front larg în apărarea teritoriilor pentru care România intrase în război, având forţe şi echipament evident inferioare celor cu care se confruntau. Erau depăşiţi şi ştiau că luptau pentru un război pierdut. Nu era nevoie ca Sănătescu sau alt general să le-o mai spună.

Regele a primit la Sinaia o înştiinţare telefonică de la Palat că frontul de la sud de Iaşi fusese străpuns de puternice unităţi de tancuri şi că şansele unei stabilizări se aflau sub semnul

întrebării. Regele nici măcar nu şi-a mai schimbat costumul de sport şi tricoul cu care era îmbrăcat, s-a urcat în maşină şi a plecat la Bucureşti, unde, în aceeaşi seară, a avut o întrevedere cu colaboratorii cei mai apropiaţi şi cu consilierii săi militari.[4] Partidele politice nu au fost reprezentate la întâlnire. Stârcea a făcut la început o descriere a situaţiei de pe front şi s-a căzut de acord asupra necesităţii ca schimbarea guvernului să se producă înainte ca o mare parte din teritoriul românesc să fie ocupat. Regele l-a întrebat pe colonelul Dămăceanu cât timp îi este necesar pentru a pune la punct ceea ce îi revenea din planul stabilit. Acesta a cerut cinci zile şi astfel lovitura de stat a fost fixată pentru sâmbătă, 26 august, la orele 13,00. Mareşalul şi Mihai Antonescu vor fi invitaţi la masa de prânz, după care urma o discuţie asupra felului cum era mai bine să procedeze. Dacă Mareşalul va refuza să negocieze imediat cu Aliaţii, Regele îl va demite şi va numi un nou guvern în conformitate cu lista care nu era încă alcătuită de către partidele politice. Acest guvern va cere armatelor germane să părăsească teritoriul românesc şi-i va împuternici pe reprezentanţii săi de la Cairo să semneze armistiţiul. O telegramă va fi trimisă fără întârziere lui Ştirbey şi lui Vişoianu pentru a fi puşi la curent cu situaţia de ultimă oră.

Printr-o altă telegramă i se va cere generalului Wilson să ordone pentru data de 26 august, la orele 13.00, bombardarea cazărmilor şi aeroporturilor germane de la marginea Bucureştilor, precum şi a nodurilor feroviare ungare, urmată a doua zi de bombardarea centrelor de comunicaţii dintre Ungaria, Bulgaria, Iugoslavia şi România. Întrucât Cairo tăcea de mai multe săptămâni, nimeni nu se mai aştepta cu adevărat să mai vină vreun răspuns la această telegramă. Cu toate acestea, acolo au lucrat până târziu pentru localizarea pe hartă a cazărmilor germane de la nord de aeroportul Băneasa, fixând şi punctele probabile de intrare în ţară în cazul unui contraatac german.[5]

A doua zi, pe data de 21, au fost zdrobite poziţiile româneşti dintre Iaşi şi Târgu Frumos, iar ruşii înaintau în josul Prutului în urma rămăşiţelor armatei române în plină retragere. Poziţiile

germane de la Iaşi fuseseră încercuite prin flancuri dinspre est şi vest. Trupele mecanizate de sub comanda lui Tolbuhin se aflau doar la treizeci de kilometri de Prut, tăind calea de retragere a nemţilor. Totuşi Înaltul Comandament german continua să considere ofensiva nu mai mult decât un atac de sprijin. Mareşalul a ordonat retragerea trupelor pe un alt aliniament şi a trimis în ajutor ofiţeri de la propriul său stat-major. Aceştia s-au întors cu informaţii despre dezorganizarea trupelor, multe dintre ele fiind izolate de grosul efectivelor. Unica divizie de blindate a României suferise pierderi grele; soarta armatelor române şi germane din Basarabia nu era cunoscută.

Întruniţi în aceeaşi seară în ultima lor reuniune plenară înainte de lovitura de stat, reprezentanţii Blocului Naţional Democrat au aprobat planul de acţiune şi proiectele de telegrame puse de acord cu o noapte înainte de către Rege împreună cu consilierii Palatului. La reuniune au participat regele Mihai, Iuliu Maniu, Constantin Brătianu, Lucreţiu Pătrăşcanu, Titel Petrescu, Grigore Niculescu-Buzeşti, Ion Mocsonyi-Stârcea, Constantin Sănătescu şi Mircea Ionniţiu. Pătrăşcanu i-a supus Regelui spre aprobare proiectul unei proclamaţii şi al unui decret de amnistie politică. Singurul punct asupra căruia nu s-au înţeles a fost componenţa guvernului ce urma să fie instalat după lovitura de stat. Pătrăşcanu şi Petrescu continuau să susţină ideea unui guvern al partidelor politice, sub conducerea lui Maniu, care să dovedească limpede că această schimbare decisivă în politica României era emanaţia voinţei întregii ţări. Cu toate că Brătianu, ca şi Maniu, era în favoarea unui guvern de tehnicieni, el nu s-a opus ideii numirii lui Maniu ca premier. Acesta a refuzat însă din nou. Un guvern de specialişti şi tehnicieni ar fi putut, după părerea sa, să rezolve mai bine problemele dificile ce ar decurge din semnarea armistiţiului şi sosirea armatei sovietice. Chestiunea a fost încredinţată unui comitet de doi, format din Maniu şi Pătrăşcanu, cărora li s-a cerut să alcătuiască lista guvernului până la 23 august, la prânz.[6]

În acel moment, releva Ionnițiu, compoziția guvernului părea mai puțin importantă pentru stabilirea etapelor operațiunii decât aspectele militare ale loviturii de stat. Trebuiau evaluate atât reacția probabilă a armatei române la ordinul de încetare a luptei alături de germani, cât și reacțiile nemților. Întrucât Țurcanu se afla acum în închisoare, telegramele către Știrbey și Vișoianu, precum și cea către generalul Wilson stăteau în așteptare pentru a fi transmise în funcție de orarul lui Cretzianu, și anume, a doua zi, la ora 19.30. Dămăceanu trebuia să-și încheie pregătirile. Oamenii politici se vor dispersa, își vor vedea de treburile lor obișnuite, fără să scoată capul la iveală până la 26 august.

În zorii zilei de 22, Ionel Stârcea a dus la Snagov cele două telegrame aprobate pentru a fi expediate la Cairo, via Ankara, prin Cretzianu. Le-a înmânat lui Pogoneanu, șeful cifrului de la Centrul de comunicații de la Snagov al Ministerului Afacerilor Străine. Pogoneanu, asemenea lui Buzești, se bucura de încrederea Regelui. El va codifica mesajele și va asigura transmiterea lor prin emisia de la ora 19.00. Cretzianu le va descifra și le va da în clar reprezentantului SOE din Turcia, care le va recodifica și le va transmite la baza SOE de la Cairo. Procesul era complicat și greoi.

Pe Stârcea l-a apucat cheful să înoate în lac, dis-de-dimineață, înainte de a se întoarce la București, așa că a aflat din pură întâmplare o știre care necesita schimbarea imediată a planului. Ștefan Davidescu, secretarul general al Ministerului Afacerilor Străine, era pe lac, într-o barcă, și pescuia. Stârcea a înotat până la el și, dintr-un scurt schimb de cuvinte, a aflat că Antonescu, care era așteptat să sosească de la Bacău în seara aceea, se va întoarce pe front pe data de 24. Însemna că nu se va afla în București în 26, când trebuia să aibă loc lovitura de stat.

Stârcea s-a îmbrăcat în grabă și a pornit spre București. Acolo, în timpul unui scurt dejun la care au fost Buzești, Stârcea și Ionnițiu, Regele a hotărât că nu mai putea aștepta până în 26 și că Maniu trebuia informat despre această nouă evoluție. Știa că Antonescu era capabil să-i ignore invitația de a veni la Palat. Cu toate acestea, țărănistul Mihalache și liberalul Gheorghe

Brătianu, nepotul lui Dinu Brătianu, profesor cu simpatii progermane, se bucurau de un acces destul de larg la Mareşal ca să poată, eventual, să-l convingă că în aceste zile hotărâtoare era important pentru el să se întâlnească cu Regele înainte de a se întoarce la Bacău. Oricum, merita să se facă o încercare. După prânz, Buzeşti l-a căutat pe Maniu şi, negăsindu-l, i-a lăsat un mesaj unuia dintre oamenii săi. Seara s-a stabilit cu Maniu că lovitura de stat trebuia devansată pentru a doua zi, 23 august. Regele discutase în prealabil cu colonelul Ionescu, şeful corpului de gardă al Palatului, chestiunile referitoare la apărarea Palatului şi la o eventuală arestare a lui Antonescu. Cam de o lună, soldaţii fuseseră transferaţi cu discreţie la Sinaia, locul stabilit iniţial pentru declanşarea loviturii de stat, iar efectivul gărzii de la Bucureşti fusese redus. Acum a fost ales ca loc al acţiunii Casa Nouă, acel imobil de patru camere pe care regele Carol îl construise în grădina Palatului pentru rendez-vous-urile lui cu doamna Lupescu. Salonul şi sufrageria se aflau la parter. De partea cealaltă a holului erau cabinetul Regelui şi un dormitor. Un seif mare, adânc de doi metri şi jumătate, în care Mareşalul şi Ică ar fi putut fi închişi, dacă era necesar, se afla la etajul întâi. Regele însuşi i-a arătat unui sergent-major din gardă cum se deschide şi au adus de la baie două scaune şi o măsuţă pe care le-au pus înăuntru.

În acea dimineaţă, la Bacău a sosit vestea că trupe înaintate sovietice ajunseseră la o depărtare de numai 55 de kilometri de oraşul Roman. După-amiază, Antonescu i-a făcut o vizită lui Friessner la statul său major şi a căzut de acord cu retragerea eşalonată pe linia Focşani–Nămoloasa–Galaţi. Când Friessner s-a referit la neliniştea din România, Mareşalul i-a reamintit că în 1939–1940, atunci când Germania îi dăruise Uniunii Sovietice Basarabia şi nordul Bucovinei şi a forţat apoi România să renunţe nu numai la aceste teritorii, ci şi la Dobrogea şi nordul Transilvaniei, ea şi-a demoralizat cel mai bun aliat. Iar România, nu numai că nu s-a alăturat duşmanilor Germaniei, dar a rămas credincioasă Reichului. Aliaţii s-au angajat să i se retroce-

dcze României acea parte a Transilvaniei pe care i-o luase Germania; mai era atunci oare de mirare că în țară era o stare de neliniște? El, Mareșalul, nu avea nici un partid politic care să-l sprijine. Avea și el o limită în ceea ce putea face.[7] După această discuție deschisă, Antonescu s-a întors la București, fiind întâmpinat la aeroport, printre alții, de către Ică, Cristescu și Picky Vasiliu.

O oră mai târziu, și noi, prizonierii, am intrat parțial în acțiune. Potrivit raportului întocmit de către de Chastelain o lună mai târziu:

> „La orele 20.00, pe data de 22 august, am fost chemat de către generalul Vasiliu, inspector general al Jandarmeriei și subsecretar la Ministerul de Interne. Acesta mi-a prezentat situația de pe frontul rusesc în măsura în care se referea la România. În această etapă, rușii se aflau la 50 de kilometri sud de Iași și atacaseră Cetatea Albă. Generalul a explicat că românii aveau numai o divizie de blindate, față de un număr estimativ de șase sau șapte divizii rușești de blindate la sud de Iași, ceea ce excludea posibilitatea continuării rezistenței. În cazul unui atac în sud, Înaltul Comandament român prevăzuse anterior o retragere, trupele române urmând să se replieze spre Dunăre, la sud, și spre poarta Galaților, la vest. Generalul a prezentat situația ca fiind foarte gravă și a adăugat că, din fericire, prim-ministrul Mihai Antonescu avea „o perspectivă mai flexibilă" decât Mareșalul. Cel dintâi hotărâse că era timpul să se facă pace cu Aliații. Am fost întrebat dacă aș dori să pornesc în scurt timp spre Cairo, împreună cu prim-ministrul, și am răspuns că, deși în principiu nu aveam nimic împotrivă, insistam ca înainte de plecare să fie împlinite anumite condiții. Generalul s-a arătat mulțumit de răspunsul meu și a plecat să raporteze prim-ministrului, după ce ne-am înțeles că a doua zi dimineața îi voi prezenta condițiile."[8]

Potrivit însemnărilor mele, în aceeași seară, la orele 19.00, Mareșalul s-a întors de pe front „deziluzionat". Ică, după spusele lui Vasiliu, urma să fie învestit cu puteri depline pentru negocierea unui armistițiu și, însoțit de către de Chastelain, în dimineața

zilei de 24 august, va zbura până în Turcia, de unde urma să-şi continue drumul spre Cairo. Deşi nu prea avea mare încredere în Ică, de Chastelain era gata să colaboreze la orice plan care oferea o şansă rezonabilă de a aduce România de partea noastră în război.

În drumul de la aeroport, Ică l-a pus la curent pe Mareşal asupra celor plănuite. Antonescu vorbise cu Ică de două ori de la Bacău, dar acesta din urmă, pe propria-i răspundere şi fără să aştepte reîntoarcerea Mareşalului, a încercat să forţeze lucrurile. Îl chemase pe însărcinatul cu afaceri turc şi, prin acesta, ceruse guvernului turc să-i informeze pe Aliaţi asupra dorinţei României de a semna armistiţiul, cerând, ca prim pas, o încetare a focului. Nu este clar dacă i-a împărtăşit Mareşalului planul său de a se duce personal în Turcia, însoţit de către de Chastelain. Când, o oră mai târziu, Vasiliu i-a prezentat lui de Chastelain propunerea, el a lăsat să se înţeleagă că Ică acţiona independent de Mareşal. Mai târziu, în aceeaşi seară, Ică a trimis o telegramă la Legaţia României de la Ankara, solicitându-i din nou lui Saracioglu să-i acorde sprijin diplomatic, lui sau oricui va veni în Turcia în numele României. El dorea ca Turcia să acţioneze ca mediator în vederea încheierii armistiţiului; voia să fie informat în decurs de douăzeci şi patru de ore asupra soluţiei alese de către anglo-saxoni dintre cele trei propuse. Se pare că nu învăţase nimic din toate hapurile înghiţite din partea anglo-saxonilor în ultimele optsprezece luni.

Mareşalul a avut trei întrevederi importante în seara aceea. Două dintre ele au fost urmarea prânzului de lucru de la Palat. Mai întâi, Ion Mihalache a venit în vizită, în numele lui Maniu. S-a căzut de acord asupra necesităţii încheierii unui armistiţiu şi s-a discutat posibilitatea intervenţiei militare anglo-americane. Apoi s-a prezentat Gheorghe Brătianu, în numele lui Constantin Brătianu, şi a promis că va veni din nou la Mareşal a doua zi dimineaţa, la Snagov, cu propuneri concrete din partea ambelor partide.

Antonescu l-a văzut şi pe Clodius în aceeaşi seară. I-a reamintit că promisiunea Germaniei de a menţine frontul din Mol-

dova nu fusese respectată. Dacă nu primea pe loc ajutor din partea lui Hitler, se va vedea nevoit să încheie armistițiul cu ccle Trei Puteri. Pentru Antonescu, care nu dorea să ridice armele împotriva vechiului său aliat, aceasta era calea proprie de a obține acordul lui Hitler pentru retragerea din război.[9] Potrivit unui raport german, trimis ministrului Afacerilor Externe de la Berlin, pe data de 24 august, Mareşalul i-a declarat lui Clodius că va arunca în luptă ultimele rezerve în efortul său de a-i opri pe ruşi şi, dacă nu va reuşi, va trebui să-şi recapete libertatea de acţiune politică. Clodius înţelesese că Mareşalul dorea să aibă mână liberă să iasă din război numai în cazul prăbuşirii frontului.[10] Faptul că Înaltul Comandament militar german socotea, după cât se pare, atacul sovietic din sud drept o pură diversiune ar putea explica de ce Berlinul nu a fost alertat imediat cu privire la demersul Mareşalului. Ceva mai devreme, în aceeaşi zi, Hitler ţinuse o consfătuire la cartierul său general pentru a discuta problema Balcanilor, îşi exprimase îngrijorarea în legătură cu pericolul unei Serbii Mari, dar n-a pomenit nimic despre România.[11]

După întâlnirea cu Clodius, Ică a trimis de urgenţă un curier la Stockholm cu instrucţiuni pentru Nanu de a o informa pe doamna Kollontay despre faptul că guvernul român era dispus să încheie armistiţiul. Apoi Mareşalul, doamna Antonescu, Ică şi aghiotanţii au plecat la Snagov, unde dispuneau de casa prinţului Nicolae, şi au ajuns noaptea, după ora unu, atunci când lacul apare, vara, în toată splendoarea sa.

A doua zi, dis-de-dimineaţă, Ică i-a spus lui Antonescu că liderii partidelor se vor întâlni cu Regele în aceeaşi după-amiază. Doreau să semneze armistiţiul împreună cu Mareşalul. El l-a conjurat pe Antonescu să se întâlnească şi el cu Regele. Doamna Antonescu l-a sprijinit şi ea: „Vai, Ionele, poate e mai bine cum spune Ică, să faci un armistiţiu împreună cu opoziţia. De ce iarăşi tu să-ţi iei toată răspunderea ?“[12] Cu toate acestea, Antonescu era departe de a fi convins. Ică se pare că a mers şi mai departe, sculându-l din somn pe Mircea Ionniţiu cu un apel

telefonic pentru a-i spune că el şi Mareşalul solicitau să fie primiţi în aceeaşi zi în audienţă. Mircea – care cu ocazia acelor vizite la Bucureşti înnopta în cabinetul Regelui din Casa Nouă – s-a frecat la ochi să-şi alunge somnul, i-a comunicat Regelui vestea bună şi l-a informat pe Ică Antonescu că Regele îi va primi în acea după-amiază.

Şi noi, la închisoare, ne-am deşteptat devreme în acea dimineaţă. Chas aştepta să fie chemat jos dintr-un minut într-altul pentru aranjarea călătoriei sale cu Ică în Turcia. Îşi pregătise lista condiţiilor: cerea ca înainte de plecare să aibă loc o întrevedere cu Maniu, un schimb de mesaje confidenţiale, în propriul său cifru, cu baza de la Cairo, precum şi includerea în suita lui Ică a unui expert militar, capabil să furnizeze Aliaţilor informaţii complete asupra dispozitivului de luptă din România al trupelor germane şi române. Cu o noapte înainte, Chas obţinuse asigurări din partea lui Vasiliu în legătură cu securitatea lui Silviu şi a mea în cazul plecării sale din ţară.

Neprimind nici un semn de viaţă din partea lui Vasiliu până la ora 10, Chas a cerut să-l vadă şi i s-a răspuns că generalul nu va fi disponibil înainte de orele 17.30. Ca urmare, Chas a trimis condiţiile sale lui Tobescu, exprimându-şi totodată surprinderea că, în împrejurările date, era posibilă o amânare atât de mare. În raportul său final el adăuga: „Nu am primit răspunsul nici la scrisoarea mea, nici vreo aluzie la condiţiile formulate, şi nici nu i-am mai văzut pe generalul Tobescu sau pe generalul Vasiliu."[13]

La ora 10, Vasiliu se afla într-adevăr la Snagov pentru a participa la o şedinţă restrânsă a Cabinetului, convocată în vederea examinării situaţiei create în urma străpungerii sovietice. Sosise acolo cam la zece fără un sfert împreună cu Pantazi, ministrul de război, Cristescu, Şteflea şi colonelul Elefterescu, prefectul Bucureştilor. După analizarea situaţiei militare şi politice, s-a căzut de acord ca guvernul să fie evacuat la Haţeg în Oltenia. O relatare destul de confuză şi parţială a celor declarate de Mareşal cu această ocazie va circula în Bucureşti câteva săptămâni mai târziu:

„«Domnii din opoziţie au găsit de cuviinţă să formuleze un bloc şi să facă negocieri de pace peste capul guvernului. Recunosc că este un act curajos, dar răspunderea îi revine lui, Mareşalului Antonescu, singurul îndreptăţit să decidă asupra chestiunii dacă să semneze sau nu un armistiţiu cu URSS. Aceşti domni şi complicii lor, Regele şi clica de la Sinaia, nu au dreptul să se amestece în aceste lucruri. Mareşalul Antonescu nu are nevoie să fie salvat, el este puternic şi patriot. Domnilor, pentru ca să nu mă consideraţi încăpăţânat, îi voi propune Rusiei un armistiţiu. Îi voi avertiza şi pe germani şi, întrucât sunt sigur că ei vor refuza să discute chestiunea cu mine, eu voi avea misiunea să conduc războiul până la ultimul om, până la sfârşit, (strigând) până la victoria finală a Axei.»

În acel moment, Mihai Antonescu l-a informat pe Mareşal că Regele dorea să-l vadă şi se spune că Mareşalul ar fi replicat: «Să mă lase în pace. Spune-i că am altceva mai bun de făcut decât să mă duc la Palat».“[14]

Această versiune mult dramatizată putea, în esenţă, să fie în mare ceea ce Mareşalul comunicase guvernului. Aşa cum reiese din mărturia depusă la procesul său, se pare că i-ar fi avertizat în particular, după întâlnire, pe Vasiliu şi pe Cristescu că se hotărâse să semneze armistiţiul împreună cu Maniu şi Constantin Brătianu. Dar acest fapt s-a petrecut după întrevederea sa cu Gheorghe Brătianu.

În zori, avusese loc o şedinţă la domiciliul lui Constantin Brătianu din Calea Dorobanţilor nr. 16, în cursul căreia Maniu şi Brătianu – cred că şi Titel Petrescu – l-au însărcinat pe Gheorghe Brătianu să-i adreseze Mareşalului un ultim apel. Maniu dorea ca armistiţiul să se realizeze ca „un fel de consens naţional“. După opinia sa, un armistiţiu încheiat cu colaborarea guvernului şi în special a lui Antonescu, care deţinea controlul necesar şi autoritatea morală asupra armatei, putea fi realizat mai repede şi mai uşor. „În dimineaţa următoare – spunea el mai târziu – l-am rugat pe domnul Gheorghe Brătianu, care avea acces mai

uşor la domnul Mareşal, să-l convingă să facă armistiţiu, fiindcă noi toţi, fără excepţie, îi stăm de ajutor. Toată puterea noastră politică şi socială i-o punem la dispoziţie."[15]

Gheorghe Brătianu a ajuns la Snagov pe la 10.30. Antonescu l-a trimis pe Ică să stea de vorbă cu el; dar mai târziu a părăsit şi el şedinţa Cabinetului pentru a li se alătura. Brătianu i-a comunicat ceea ce fusese autorizat să spună. Antonescu a ascultat în tăcere, fără să ia loc. Ştia prea bine că opoziţia dorea să-l oblige să-şi recunoască vinovăţia, semnând el însuşi capitularea, iar Ică şi prietenul său, Gheorghe Brătianu, începeau să-şi piardă speranţa. Brusc, Antonescu a acceptat; tot ceea ce pretindea era o „scrisoare de garanţii" din partea lui Maniu şi a lui Constantin Brătianu care să confirme cele comunicate lui de către Gheorghe Brătianu. Brătianu a promis să se reîntoarcă cu scrisoarea pe la orele 15.00 şi i-a sugerat Mareşalului să solicite neîntârziat o audienţă la Rege. Colonelul Davidescu, şeful cabinetului militar al Mareşalului, a telefonat la Palat şi cererea de audienţă pentru orele 16.00 a fost acceptată. Mihai Antonescu a obţinut şi el, separat, o audienţă la orele 15.30.

Înainte de a reveni în şedinţa Cabinetului, Mareşalul i-a cerut lui Ică să întocmească un memoriu în care să prezinte poziţia guvernului referitoare la condiţiile de armistiţiu, pentru a fi eventual trimis ruşilor după audienţa sa la Rege. Documentul alcătuit de Mihai Antonescu era o versiune puţin lărgită a memoriului pe care Nanu îl înmânase Ambasadei sovietice de la Stockholm, cu două luni înainte, şi care fusese în mare parte acceptat de Moscova în termenii propuşi prin doamna Kollontay.

Ceva mai târziu, în aceeaşi dimineaţă, după ce Mareşalul şi Mihai Antonescu ceruseră să fie primiţi la Palat, Regele a avut o întrevedere cu generalul Sănătescu, generalul Aldea, Stârcea şi Niculescu-Buzeşti. Au hotărât ca acea confruntare cu Antonescu, care putea duce la arestarea acestuia, să aibă loc după-amiază. Buzeşti şi Stârcea au plecat în oraş să-i pună la curent pe Maniu şi pe Pătrăşcanu. Buzeşti nu l-a găsit pe Maniu, dar i-a lăsat asistentului său un mesaj că atât Maniu, cât şi

Brătianu erau aşteptaţi să se prezinte de urgenţă la Palat. Nici unul nu a apărut. Stârcea l-a văzut pe Pătrăşcanu, care a promis să vină cu Titel Petrescu, dar numai după lăsarea întunericului. Destul de edificator, comenta atunci Mircea Ionniţiu, pentru încrederea liderilor politici în reuşita loviturii de stat.

La ora 13.00, Mareşalul a primit înştiinţarea din partea comandantului Armatei 4 române că frontul era pe cale de prăbuşire. În acea zi, cinci corpuri de armată germane erau încercuite în luptele de la Huşi, un orăşel în apropierea graniţei cu Basarabia. În timp ce unele trupe sovietice luau Tighina, situată la sud-est de Chişinău, altele se îndreptau cu toată viteza spre poarta Focşanilor. După încheierea şedinţei cabinetului la ora 13.30, Mareşalul a luat masa şi s-a întins puţin să se odihnească. La Bucureşti, Cristescu a convocat o şedinţă a funcţionarilor săi superiori şi a făcut aluzie la o prăbuşire a guvernării antonesciene. Între timp, Gheorghe Brătianu nu i-a putut găsi nici pe Brătianu, care se dusese la moşia sa de la Florica, nici pe Maniu. Deprimat, a ajuns la Snagov aproape de orele 15.00. Scrisoarea, a spus el, era pe cale să sosească, dar se mai lucra încă la redactarea ei; Mareşalul putea, desigur, să se refere la ea la întrevederea cu Regele. Însă Mareşalul s-a înfuriat. Brătianu se întorsese doar cu vorbe, nimic altceva decât vorbe. Mihai Antonescu putea să se ducă singur la Palat şi să-i prezinte scuze Regelui din partea Mareşalului.

La Palat se verificau detaliile. Colonelul Ionescu era pregătit să asigure paza clădirii cu cei cincizeci şi doi de ostaşi pe care îi avea. Dacă Mareşalul va fi reţinut, escorta va trebui să fie şi ea arestată, iar automobilele scoase de la vedere de pe Calea Victoriei. Pentru a reduce riscurile unor contramăsuri imediate, trebuiau reţinuţi şi colaboratorii cei mai apropiaţi ai Mareşalului. Cei mai importanţi dintre ei erau generalul Pantazi, generalul Constantin (Picky) Vasiliu, generalul Gheorghe Tobescu şi Eugen Cristescu.

Afară erau 38°. Asfaltul se topea. La Palat se închiseseră toate obloanele ca să nu pătrundă soarele. La prânz au luat o gustare şi au trecut încă o dată în revistă planurile. Mircea Ioniţiu era pregătit să-l avertizeze pe inginerul de la Telefoane care promisese că taie circuitele telefonice ale Statului-Major german cu Reichul, precum şi pe cele dintre unităţile nemţeşti de pe teritoriul României. Audienţa urma să aibă loc în salonul galben din Casa Nouă. Aldea, Buzeşti, Stârcea, Ionniţiu şi Ionescu trebuiau să aştepte în cabinetul Regelui, iar căpitanul Anton Dumitrescu, împreună cu trei subofiţeri, să fie într-un coridor din spatele încăperii.

Zăpuşeala crescuse după-masă. Ministrul de externe, Mihai Antonescu, soseşte exact înainte de 15.30 şi este escortat de către colonelul Ionescu până la Casa Nouă. Regele, însoţit de generalul Sănătescu, îl primeşte în salon. Ică spune că Mareşalul i-a cerut să prezinte scuze în numele lui şi să explice că a fost nevoit să plece de urgenţă pe front. Nu era prima oară când Antonescu se purta fără respect faţă de regele Mihai, dar de data aceasta viitorul ţării depindea de prezenţa sa. În timp ce Regele discuta cu Ică situaţia de pe front, Sănătescu s-a dus la telefon şi i-a spus Mareşalului că avea timp suficient să vină la Palat înainte de a se întoarce pe front şi, mai mult decât atât, şi Regele ştia acest lucru. Ce rost avea, l-a întrebat el, să-l insulte pe Rege, să-şi taie ultima cracă de sub picioare ?

Lui Sănătescu s-ar putea să nu-i fi convenit să-l înşele pe vechiul său prieten, dar de data aceasta miza era mult mai mare decât propriile sale sentimente. Mareşalul s-a răzgândit şi a spus că va veni.

Ştim din cele spuse de Vasiliu lui de Chastelain că Mihai Antonescu avea pregătit un avion să-l ducă în Turcia. Nu am aflat dacă şi-a oferit serviciile Regelui, probabil că nu, din momentul în care a aflat că Mareşalul s-a răzgândit şi că va veni până la urmă la Palat. Totuşi, potrivit colonelului Emilian Ionescu, Ică a cerut să i se dea plenipotenţie să negocieze un armistiţiu la Ankara, dar Regele l-a refuzat. Regele nu mai dorea să schimbe caii la căruţă în această etapă, mai ales când era vorba de un om precum Ică, care inspira atât de puţină încredere.

Mareşalul a sosit la foarte puţin timp după orele 16. Era încordat, complet istovit şi s-a împiedicat la intrarea în încăpere. Intuia că fusese trădat de liderii partidelor, care nu-i înmânaseră scrisoarea de confirmare a ofertei lor. A fost chemat în această casă, în care nimeni nu-l agrea, poate doar cu excepţia lui Sănătescu, şi nici acesta nu era de acord cu el. Nu adusese Regelui decât veşti proaste şi, oricum, nici nu avea nevoie de sfaturile lui. Dorea să se reîntoarcă pe front, unde era respectat şi unde mai putea face ceva. Sosise tocmai de la Snagov, în uniformă, într-un automobil care, pe vremea aceea, nu avea instalaţie de aer condiţionat.

Colonelul Ionescu l-a escortat până în salon, unde l-a găsit pe generalul Sănătescu în haine civile, pe ministrul de externe în costum de dimineaţă şi pe Rege în acelaşi costum de sport cu care era îmbrăcat cu trei zile înainte, când a venit de la Sinaia. Fie şi numai acest lucru era de natură să-l îngrijoreze pe Mareşal.

Pentru Rege, care era mult mai tânăr decât oricare dintre cei patru bărbaţi prezenţi în cameră, întrevederea ce urma să aibă loc era un adevărat chin: va reuşi el să-i ţină piept unui om care se obişnuise să fie autoritar şi care îl intimida de ani de zile? De întrevederea de astăzi, care se deosebea de toate cele precedente, depindeau atât de multe. Pe de altă parte, avea o misiune foarte serioasă şi se bucura de sprijinul partidelor politice şi probabil şi de cel al armatei. Riscurile erau considerabile; conştiinţa acestui lucru era de natură să-l stimuleze.

Generalul Sănătescu, şeful Casei Militare Regale, era un militar plin de distincţie, cu un trup subţire de tânăr ofiţer de cavalerie. Cu glasul său molcom de moldovean, pe care nu îl ridica niciodată, părea întotdeauna capabil să liniştească toate neînţelegerile de la Palat. Dar acum avea să fie martorul unei discuţii lămuritoare între vechiul său camarad de arme, cu ale cărui idei politice nu putea fi de acord, şi tânărul Rege, căruia îi era devotat. Mai era îngrijorat ca nu cumva Maniu să se răzgândească şi să nu mai accepte conducerea guvernului după lovitura de stat, şi astfel funcţia pentru care se simţea destul de nepotrivit să îi revină lui.

Nu este nici o îndoială că lui Ică trebuie să-i fi fost foarte cald în costum, chiar dacă era făcut din stofă uşoară englezească de cea mai bună calitate. Probabil că se gândea că dacă Ionel n-ar fi atât de încăpăţânat şi de irascibil se mai putea găsi o cale pentru amândoi să iasă din acest bucluc.

În ceea ce îl priveşte pe Mareşal, acesta ştia că nu se putea abţine să nu fie total neraţional şi tranşant când ajungea faţă în faţă cu „clica de la Palat". Nu considera pe nimeni demn de încredere, cu excepţia lui Sănătescu: nici unul nu fusese pe front; toţi ar fi dorit să scape de el, dar nu îndrăzneau.

Colonelul Ionescu, care stătea în picioare în spatele draperiei ce despărţea salonul de sufragerie, a spus mai târziu că Mareşalul făcuse o prezentare foarte detaliată a situaţiei de pe front. A explicat măsurile pe care le luase pentru a opri ofensiva sovietică. Dacă va fi necesar, a spus el, va încheia un armistiţiu când frontul se va retrage în zona fortificată Focşani–Galaţi, dar numai după ce va obţine asentimentul lui Hitler. Avusese deja o întrevedere în acest sens cu Clodius. Nu putea, nici măcar în principiu, să accepte un armistiţiu până nu căpăta răspunsul Führerului. Apoi a continuat pe linia memoriului lui Ică: va solicita garanţii că ţara nu va fi ocupată şi că problemele de frontieră vor fi abordate mai târziu la o conferinţă de pace.

La remarca Regelui că „e prea târziu pentru a ne apuca să ne tocmim", Mareşalul a repetat că fără garanţii va continua să lupte alături de Germania.

Discuţia a devenit mai animată. Regele a insistat asupra faptului că situaţia militară, asupra căreia, după spusele sale, era informat, era prea serioasă ca să mai permită tergiversări. Frontul a fost spart şi o parte din ţară se afla sub controlul sovietic. Armistiţiul trebuie semnat fără întârziere. În acest moment al discuţiei, Ică şi Sănătescu au intervenit şi ei pentru a încerca să-l convingă pe Mareşal, dar acesta şi-a pierdut cumpătul când a observat că toţi, până şi propriul său ministru de externe, s-au întors împotriva sa. Atunci când Regele l-a întrebat dacă va da mână liberă cuiva pregătit să-i contacteze pe Aliaţi, acesta a replicat: „Niciodată!"

Conform celor scrise de Nicolette Franck, acesta l-a avertizat pe Rege că el, mareşalul Antonescu, nu va lăsa niciodată ţara „pe mâna unui copil". Regele părea să se controleze, dar o făcea cu greu şi, aşa cum a spus mai târziu, „am ştiut în acel moment că treburile pot fi încheiate numai între el şi mine. Sperasem că o soluţie va fi oferită de el însuşi. Nu s-a întâmplat aşa. Era clar, după el, că, dacă el trebuia să cadă, România trebuia să se prăbuşească şi ea odată cu el... Hitler, un nebun, antrenase pe acest om în propria-i nebunie".[16] Atunci când, mai târziu, în aceeaşi zi, a vorbit cu de Chastelain, Regele era încă scandalizat de raţionamentul lui Antonescu. Mareşalul îi ceruse şefului comunităţii evreieşti, doctorul Filderman, să convingă cercurile oficiale americane şi britanice să trimită misiuni în România în eventualitatea unei ocupaţii ruseşti. Antonescu era un prieten apropiat al doctorului Filderman, dar să-ţi închipui că acesta putea influenţa politica celor Trei Puteri într-o astfel de chestiune arăta cât de rupt puteai fi de realitate.

Invocând o scuză, Regele a părăsit încăperea, a traversat coridorul şi a intrat în cabinetul său, spunându-le celorlalţi că a sosit momentul. Garda a fost alertată. Regele a băut un pahar cu apă şi s-a întors în salon, unde i-a găsit pe Ică şi pe Sănătescu parlamentând încă cu Mareşalul. După ce a ascultat o clipă, Regele a rostit una dintre frazele pe care trebuie să le fi repetat în minte de mai multe ori înainte de întrevedere: „În această situaţie, domnule Mareşal, trebuie să ţin seama de dorinţa poporului meu, exprimată prin cele patru partide democratice. Trebuie să iau măsuri pentru scoaterea imediată a ţării din război şi salvarea ei de la dezastru. În acest scop am hotărât că veţi încheia chiar astăzi un armistiţiu şi, dacă refuzaţi, voi semna pe loc demisia dumneavoastră."

Atunci când Mareşalul a spus că nu primeşte ordine de la nimeni, Regele i-a replicat că, dacă acesta este răspunsul său, îl demite şi cu aceasta încheie orice discuţie. A părăsit camera şi a indicat colonelului Ionescu să purceadă la arestare. Ionescu, la rândul său, i-a făcut semn gărzii şi maiorul Dumitrescu a intrat în salon însoţit de oamenii săi. Antonescu a fost luat complet

prin surprindere. S-a uitat nedumerit la Sănătescu, care s-a mulţumit să dea din umeri. Pentru o clipă nimeni nu părea să ştie ce să facă şi era pericolul ca cei doi Antonești să scape. Atunci, Ionescu a tras draperia şi a ordonat: „E-xe-cu-ta-rea !", la care Mareşalul, neînţelegând probabil ce are de gând, i-a spus vechiului său prieten Sănătescu: „Nu mă puteţi trata ca pe un bandit." Dar momentul de uluire s-a risipit. Maiorul s-a apropiat de Mareşal şi i-a spus că este arestat. Mareşalul s-a întors şi l-a scuipat. Antonescu şi ministrul său de externe, albi ca varul, au fost duşi apoi sus. Când Mareşalul a întors capul, în timp ce suia scările, şi a văzut personalul Regelui cu pistoalele ascunse la spate pentru eventualitatea în care lucrurile ar fi degenerat într-un schimb de focuri, a strigat: „O veţi regreta. Mâine veţi fi cu toţii spânzuraţi în Piaţa Palatului."[17] Au amuţit cu toţi, ştiind că dacă norocul nu era de partea lor s-ar putea ca Mareşalul să aibă dreptate.

Regele s-a întors în cabinetul său, a băut un alt pahar cu apă de izvor, din care avea întotdeauna în cameră. Cu toate că-şi îndeplinise corvoada, ştia că lucrurile mai puteau încă să ia o întorsătură foarte proastă. După cele afirmate de Antonescu, Clodius şi, ca atare, Berlinul fuseseră avertizaţi că Mareşalul cochetează cu ideea capitulării. Se putea ca nemţii să se pregătească chiar în acele momente să ocupe ţara. Atât el, cât şi cei care erau alături de el s-ar putea să fie arestaţi şi expediaţi în Germania înainte de sfârşitul zilei. În timp ce discutau ce aveau de făcut mai departe, Mircea Ionniţiu a auzit o bufnitură surdă la etaj şi a ştiut că fusese închisă uşa seifului. S-a uitat la ceas: era ora cinci fix.

Capitolul XXIV
Lovitura de stat: Tempo II

În acea după-amiază, Regele a aşteptat degeaba un sprijin moral din partea lui Maniu. În loc să meargă la Palat, acesta s-a dus pe neaşteptate la un vechi amic de-al său, radiologul Ionel Jovin, unde întâmplarea a făcut să se întâlnească cu un alt vechi prieten, Rică Georgescu.

Rică se afla la doctorul Jovin, care îi trata o întindere de ligament, suferită în timp ce juca handbal cu membrii familiei Racottă în curtea închisorii. Sosise ca de obicei sub escortă, la ora trei, dar a fost condus imediat într-o încăpere din spatele cabinetului, unde l-a găsit pe Maniu aşezat lângă telefon. Pe la ora cinci, Buzeşti a sunat să-l anunţe că s-au făcut arestările. Georgescu l-a implorat pe Maniu să-şi revizuiască poziţia în legătură cu şefia guvernului: el era, evident, omul cel mai nimerit să conducă noul guvern; atât întreaga ţară, cât şi Aliaţii – Marea Britanie în special – aşteptau acest lucru de la el. Bătrânul domn l-a ascultat politicos, după cum îi era obiceiul, i-a mulţumit lui Rică pentru sfat, dar luase deja hotărârea.

Maniu a susţinut tot timpul că un guvern de tehnicieni era cel mai potrivit să se ocupe de problemele ce derivau din armistiţiu şi să acţioneze ca o formaţiune interimară până ce puteau fi organizate alegerile. Era un punct de vedere valabil. Maniu ezita, de asemenea, să conducă un guvern care ar include comunişti în componenţa sa şi ar capitula necondiţionat în faţa ruşilor. Suspectat de ruşi din pricina angajării sale faţă de democraţiile apusene, cu toate hapurile repetate înghiţite din partea Aliaţilor occidentali, avea dreptate să se întrebe dacă era omul cel mai nimerit să conducă ţara tocmai în acel moment. Oricare ar fi fost raţiunile sale, Maniu a refuzat să conducă guvernul de după lovitura de stat şi s-a abţinut să meargă la Palat în timpul formării acestuia. Dacă Gestapoul l-ar fi urmărit, după cum îi era obiceiul, pe liderul Partidului Naţional-Ţărănesc în acea după-amiază, pentru a prinde firele vreunei insurecţii la Palat, ar fi fost grav indus în eroare.

La orele 8 seara, Maniu a părăsit cabinetul doctorului Jovin; cinci minute mai târziu, Rică s-a îndreptat sub escortă către biroul colonelului Radu Ionescu, care nu se afla în clădirea închisorii. Prima reacţie a directorului închisorii la primirea veştii a fost: „Vasăzică de asta m-a pus să aştept blestematul ăla de Cristescu!“ După ce a discutat situaţia cu colonelul Ionescu, Rică s-a dus la un magazin de delicatese să ia ceva de mâncare şi nişte băutură pentru o petrecere la închisoare în cinstea evenimentului.

În iulie, la cererea nemţilor, Cristescu i-a ordonat Lygiei Georgescu să plece la Sinaia pe motiv că-l vedea prea des pe Iuliu Maniu, aşa că ea a sărbătorit evenimentul la munte, fără Rică. Pe la miezul nopţii, unchiul ei, generalul Manolescu, a venit la închisoare să-l ia pe Rică la un dineu. Înainte de asta, l-au condus pe colonelul Ionescu acasă cu maşina. Apoi, i-au lăsat lui Maniu un mesaj, la locuinţa acestuia, să vină şi el la petrecere când va putea. La marginea Bucureştilor, lângă drumul care coteşte spre Golf Club, au dat de un baraj românesc. Manolescu, care conducea cu viteză şi cu farurile stinse, nu a putut frâna la timp şi un soldat l-a împuşcat pe directorul Teatrului Naţional, care se afla pe scaunul de lângă el. În loc de petrecere au stat aproape toată noaptea la spital, unde prietenul lor a decedat; Rică s-a întors îndurerat la închisoare.

Imediat după ce s-au făcut arestările, Niculescu-Buzeşti i-a trimis o telegramă lui Pogoneanu la Snagov, pentru a-i fi expediată lui Cretzianu, prin care îi informa pe Aliaţi că avusese loc lovitura de stat plănuită pentru data de 26.[1] Regele îşi asumase în întregime prerogativele de şef al statului, ceea ce nu fusese posibil atât timp cât Antonescu s-a aflat la putere. Trebuia numit un premier în locul lui Mihai Antonescu, care fusese atât prim-ministru – funcţie pe care o îndeplinise mai mult cu numele pe vremea Mareşalului –, cât şi ministru de externe. Întrucât Maniu era de negăsit, Sănătescu, care se bucura de respectul armatei, era evident alternativa cea mai nimerită. Ionniţiu a dactilografiat un decret. Regele l-a semnat, iar Sănătescu, cu el în buzunar, a plecat la Statul-Major al Armatei din strada Ştirbei-Vodă. Câteva luni mai târziu, i-a povestit lui Ionniţiu ce a simţit în timp ce maşina se apropia de Statul-Major. „Puteam să fiu arestat pe loc, Mircea, singur cum eram, în haine civile, şi fără nici un fel de escortă."[2] Dacă se întâmpla aşa ceva, putea să însemne sfârşitul loviturii de stat. «Din fericire, Ştefleа, şeful Statului-Major se afla pe front, aşa că Sănătescu l-a văzut pe adjunctul acestuia, unul dintre oamenii lui Maniu. A scos decretul din buzunarul interior al hainei, l-a despăturit cu grijă şi l-a

înmânat generalului, care l-a citit cu atenție, s-a sculat în picioare, l-a salutat și s-a pus imediat la dispoziția lui Sănătescu.

Timp de o oră întreagă, au redactat și transmis directive operative. Trupele se vor concentra în regiunea București–Ploiești pentru a elibera teritoriul României de nemți și a fi în măsură să treacă la acțiuni ofensive în Transilvania de Nord.[3] Nici măcar un singur general, un ofițer superior sau o unitate nu a manifestat insubordonare față de aceste directive date în numele Regelui; nimeni, nici atunci, nici mai târziu, nu a dezertat pentru Antonescu.

În momentul în care noul prim-ministru s-a întors la Palat, centrul operativ se mutase din cabinetul Regelui în birourile mai încăpătoare ale Gărzii Regale. Ionnițiu îl sunase pe prietenul său de la Telefoane și în câteva minute au fost tăiate liniile de comunicații germane. Cei din personalul de zi de la posturile de comandă germane s-au întors – în majoritate – la hotelurile lor, unde au rămas fără mijloace de comunicație, posturile funcționând cu capacitate redusă, pe baza schemei de programare a serviciilor de noapte stabilite prin rotație. La 18.30 trupele lui Dămăceanu au intrat în dispozitiv de luptă și au procedat la izolarea posturilor de comandă și a Înaltului Comandament german.

Membrii gărzii personale a mareșalului Antonescu au fost invitați în interiorul Palatului și, după ce li s-a oferit un pahar de vin la Cazinoul ofițerilor, au fost arestați. Automobilele lor au fost duse la garaj. Nu s-a tras nici un foc de armă. Colonelul Ionescu a telefonat lui Pantazi și lui Vasiliu și le-a cerut să se prezinte la Palat; s-au conformat, crezând că Mareșalul dorea să se consulte cu ei. Îndată ce i s-a spus ce se întâmplase, Vasiliu s-a pus la dispoziția Regelui și, când a aflat că Tobescu și Cristescu ezitau să vină, le-a telefonat personal. Tobescu a fost de acord, dar nu a apărut; Cristescu, care fusese prevenit de către agenții săi că la Palat se întâmpla ceva ieșit din comun, i-a spus lui Vasiliu că va lua ordine direct de la Mareșal. A luat apoi mașina și s-a dus la Legația germană, pentru a-l preveni pe von Killinger și a cere adăpost. Se mai afla acolo, când au pătruns soldații români, patru zile mai târziu.

Întrucât Maniu şi Pătrăşcanu nu căzuseră de acord asupra listei ministeriale, iar Maniu era oricum de negăsit, noul guvern a trebuit să se formeze *ad hoc*. Niculescu-Buzeşti, consilier la Ministerul Afacerilor Străine, a fost promovat în fruntea acestui minister, iar generalul Aldea a devenit ministru de interne. Unele portofolii s-au împărţit la întâmplare, pe măsură ce un general intra în Palat şi era recunoscut de către Sănătescu; nu în toate cazurile era omul cel mai potrivit pentru funcţie. Întrucât trebuia să fie evident că noul guvern se bucura de sprijinul partidelor tradiţionale, Regele, deşi nu a avut posibilitatea să-i consulte în prealabil, i-a numit pe reprezentanţii celor patru partide – Maniu, Brătianu, Petrescu şi Pătrăşcanu – în funcţia de ministru de stat fără portofoliu.

Cristescu nu l-a găsit pe von Killinger la Legaţie: ministrul lua masa cu secretara sa, Hella Peterson, la vila ei de la Săftica. Cu toate acestea, ştirea lui Cristescu l-a adus înapoi în Bucureşti valvârtej. A ajuns la Legaţie pe la 19.30 şi acolo îl aşteptau generalul Erich Hansen, şeful Misiunii militare germane, şi generalul Alfred Gerstenberg, comandantul Forţelor Aeriene germane din România. Peste o jumătate de oră, era la Palat, în ţinuta oficială de diplomat, însoţit de consilierul său. Regele l-a primit imediat, în prezenţa lui Sănătescu şi Niculescu-Buzeşti.

Von Killinger a întrebat ce s-a întâmplat cu Mareşalul Antonescu şi i s-a răspuns că este nevătămat. S-a format un nou guvern în frunte cu generalul Sănătescu, sprijinit de partidele politice. Întrucât era clar că Germania nu era în măsură să-şi respecte angajamentele faţă de România, noul guvern va scoate România din război. Trupele germane de pe teritoriul românesc nu vor fi atacate dacă autorităţile germane îşi iau angajamentul să le evacueze în cel mai scurt timp posibil. Sănătescu a sugerat ca reprezentanţi ai comandamentului german să ia legătura cu statele-majore ale armatei române pentru a realiza aranjamentele necesare.[4] Potrivit unei versiuni, atunci când von Killinger a protestat împotriva numirii unui guvern pe care Berlinul nu-l recunoaşte, Niculescu-Buzeşti i-a reamintit că a fost acreditat pe lângă regele Mihai, şi nu pe lângă şeful fostului guvern.[5] Von

Killinger, ca şi Hansen, îi asiguraseră în repetate rânduri pe Hitler şi pe Ribbentrop că, în ciuda tuturor zvonurilor, românii nu vor avea niciodată curajul să rupă cu Axa. A întrebat dacă Regele şi guvernul său au luat în considerare gravele consecinţe ale acestui pas; răspunzându-i-se afirmativ, a plecat.

Cu toate că se puteau ivi acum ciocniri cu soldaţii germani, li s-au dat instrucţiuni trupelor române să evite orice fel de provocare; autorităţile doreau să amâne ostilităţile cât se putea de mult. Ştirea în legătură cu lovitura de stat i-a fost dată lui Hitler în aceeaşi seară, pe la ora 9, când îşi bea ceaiul în camera sa de la Rastenburg. A ordonat înăbuşirea insurecţiei, arestarea regelui Mihai şi înlocuirea lui Sănătescu cu un general progerman.

La puţin timp după plecarea lui von Killinger, Lucreţiu Pătrăşcanu şi Titel Petrescu au sosit la Palat. Pătrăşcanu redactase proclamaţia Regelui, aprobată după ce Buzeşti şi Sănătescu îi aduseseră câteva amendamente. Pătrăşcanu luase măsuri pentru tipărirea ei. El adusese şi două decrete referitoare la amnistierea deţinuţilor politici şi la desfiinţarea lagărelor de internare, în care fuseseră închişi mulţi comunişti şi alţi deţinuţi politici. Pătrăşcanu a insistat să i se dea postul de ministru al Justiţiei. Regele nu dorea să-i ofenseze pe ceilalţi lideri politici care nu dispuneau de portofolii; în acelaşi timp, el mai ştia probabil că moderatului Pătrăşcanu îi era necesar ceva care să-l impună în Partidul Comunist, aşa că i-a oferit o soluţie de compromis – ministru de justiţie *ad interim*. Regele, împreună cu consilierii săi, a întocmit apoi un decret pentru reintroducerea Constituţiei din 1923, abrogată de regele Carol cu şase ani în urmă. Aceasta va rămâne în vigoare până o adunare constituantă, aleasă în mod liber, va emite o nouă Constituţie.

În timp ce se redactau aceste decrete, s-au anunţat generalul Hansen şi generalul Gerstenberg. Întrucât legătura telefonică le fusese tăiată, aceştia s-au prezentat direct. Regele le-a cerut lui Sănătescu şi lui Buzeşti să-i primească.

După ce le-a dat explicaţii asupra situaţiei, Sănătescu i-a cerut lui Hansen să disperseze concentrările de trupe germane aflate la sud de Ploieşti, care în loc să se retragă pe direcţia Braşov

se apropiau de Bucureşti. Atunci, Gerstenberg, care fusese însărcinat să ducă la îndeplinire ordinul Führerului, a intervenit spunând că se pierduse legătura între comandamentul german şi unităţile germane din afara Bucureştilor. S-a obligat să se deplaseze personal la Ploieşti pentru a preîntâmpina ciocnirile cu trupele române şi pentru a organiza evacuarea nemţilor, dar, întrucât trupele române închiseseră drumul Bucureşti–Ploieşti lângă Băneasa, avea nevoie de un permis de liberă trecere. Spre groaza lui Buzeşti, prim-ministrul a fost de acord nu numai cu eliberarea unui permis de liberă trecere, dar i-a promis lui Gerstenberg să-i pună la dispoziţie şi un colonel român, care să-l ajute să treacă prin liniile româneşti.

Un locotenent român se dovedise capabil să apere cu câţiva soldaţi podul strategic de la Băneasa, care permitea trecerea tuturor maşinilor între Ploieşti şi Bucureşti. Din nefericire, încrederea lui Sănătescu în cuvântul altui ofiţer de cavalerie a stricat tot ce realizaseră cei dintâi. Îndată ce maşina a ajuns la poziţiile germane de la Otopeni, Gerstenberg s-a dat jos şi a ordonat arestarea ofiţerului român care îl escorta şi s-a ocupat de atacul german asupra Capitalei.

Cu toate acestea, telegramele militare germane lăsau să răzbată semne de panică. Una dintre ele, expediată la orele 22.30, raporta că „Bucureştii sunt în stare de alarmă, oraşul este încercuit de trupe române. Toate intrările în oraş sunt blocate. Nu se poate prevedea evoluţia situaţiei. Toţi membrii Legaţiei sunt adunaţi în clădirea Legaţiei".[6] Nemţii ajunseseră la impresia greşită că Bucureştii erau încercuiţi de trupe române, pentru că, ori de câte ori trimiteau grupe de cercetaşi, acestea erau nimicite, şi anume de către acea unitate de neînfrânt de la podul Băneasa. Nemţii aveau în zona Bucureştilor un efectiv de aproximativ 30 000 de militari, dar majoritatea se aflau în cazărmi şi, întrucât liniile telefonice fuseseră întrerupte, nu puteau primi ordine.

Potrivit Jurnalului de război al Grupului german de armate „Ucraina de Sud":

> „Luptele de pe front sunt acum puse în umbră de evenimentele din România... Nu trebuie să ne lăsăm pradă iluziei

că ar fi vorba de o clică mică de trădători, în spatele guvernului se află poporul şi mai ales întregul corp al generalilor. Hansen, Kilinger şi Clodius sunt unanim de părere că propriile noastre forţe sunt de departe prea reduse pentru luarea în stăpânire a Bucureştilor şi pentru înlăturarea noului guvern – orice acţiune din partea noastră fiind sortită eşecului. De aceea cerem în mod stăruitor să se renunţe la ordinele transmise."[7]

Cu toate acestea, în noaptea de 24 august, la ora 1.55, ordinul verbal al Führerului a fost confirmat telegrafic.

După câteva încercări nereuşite, Regele a realizat o înregistrare satisfăcătoare a proclamaţiei ce urma să fie radiodifuzată. Pentru majoritatea populaţiei, aceasta era prima informaţie în legătură cu lovitura de stat care avusese loc în România. La poarta închisorii Văcăreşti un doctor le-a strigat deţinuţilor comunişti: „Sunteţi liberi! S-a încheiat armistiţiul... Pătrăşcanu al vostru e la Justiţie... Am auzit eu la radio."[8] Rică a auzit vocea Regelui la băcănia unde se oprise să cumpere de mâncare pentru petrecerea de la închisoare, iar noi, în puşcărie.

De Chastelain, care aştepta de dimineaţă, de la ora 8, să-l vadă pe Vasiliu, habar nu avea despre ceea ce se întâmpla la Palat. La 17.30, când Vasiliu urma să fie disponibil pentru întrevederea cu Chas, el fie se afla în drum spre Palat, fie ajunsese deja acolo şi fusese arestat. La ora 22.00, am deschis aparatul de radio să ascultăm buletinul de ştiri şi am auzit că se va face un anunţ important: „Atenţiune, atenţiune! Nu părăsiţi aparatele de radio după încheierea buletinului de ştiri. Vom transmite un comunicat important pentru ţară." După eşuarea planului lui Chas de a-l însoţi pe Ică în Turcia, nu mai aveam nici un chef de cuvintele de îmbărbătare ale Mareşalului; ca toţi bucureştenii, eram sătui până în gât de ele. Buletinul de ştiri de la ora 22 nu dădea nici un indiciu asupra celor întâmplate. Îi dădeau zor cu o propagandă searbădă: nu se făcea nici o menţiune despre Franţa, deşi ştiam de la BBC că poliţia pariziană se răsculase în ziua aceea şi că Laval părăsise capitala.

Apoi, dintr-odată, am auzit vocea Regelui:

„Români,

În ceasul cel mai greu al istoriei noastre am socotit, în deplină înțelegere cu poporul meu, că nu este decât o singură cale pentru salvarea țării de la o catastrofă totală: ieșirea noastră din alianța cu puterile Axei și imediata încetare a războiului cu Națiunile Unite.*

Români,

Un nou guvern, de uniune națională, a fost însărcinat [...]. Națiunile Unite ne-au garantat independența țării și neamestecul în treburile noastre interne [...]. Noul guvern înseamnă începutul unei ere noi în care drepturile și libertățile tuturor cetățenilor țării sunt garantate și vor fi respectate."

Noi, prizonierii, nu știuserăm că Regele a fost în fruntea mișcării de rezistență. Acum dădea citire listei unui nou guvern condus de un general despre care nu auzisem niciodată – un oarecare general Sănătescu – care îi avea în componența lui pe liderii celor trei partide politice, Maniu, Brătianu și Titel Petrescu, plus un comunist, Lucrețiu Pătrășcanu, care urma să fie *ad interim* la Ministerul de Justiție. Nu se făcea nici o mențiune despre Antonescu. Era ceva fantastic.

Subofițerul a intrat la noi să-i anunțe pe gardieni, dar aceștia aflaseră vestea. Și-au lăsat armele într-un colț și au venit să ne strângă mâinile. Duță a năvălit în încăpere, mi-a dat una peste umeri și mi-a spus că sunt liber, mai mult sau mai puțin liber, a adăugat, râzând. M-am simțit deodată mai bătrân, ca și cum ultimele opt luni se îngrămădiseră toate în spatele meu. Am început să torn vin cu mai multă siguranță în paharele pe care le întindeau soldații.

La orele 23.00, s-a primit un telefon de la Palat prin care se anunța să fim conduși acolo de îndată. Ne-am strâns puținul pe care îl aveam, ne-am luat rămas-bun de la soldați, am luat-o la goană pe scări în jos și, însoțiți de Duță, Rădulescu și o escortă de motocicliști, am năvălit afară pe poartă, am trecut de stația

---

* Termenul folosit atunci pentru Marea Britanie, Statele Unite și URSS.

de tramvai şi de chioşcul de ţigări. Dar, de-abia când am ajuns în Piaţa Universităţii şi am văzut clădirea veche şi familiară şi când am simţit mirosul lăsat seara de asfaltul încins, mi-am dat seama că sunt într-adevăr liber. Am auzit mai târziu că Regele însuşi a fost acela care, în ciuda evenimentelor din noaptea aceea, şi-a adus aminte de noi.

Oamenii forfoteau peste tot. Palatul era iluminat pentru prima oară în patru ani şi mulţimea se îngroşa pe măsură ce ne apropiam. Oamenii strigau: „Trăiască Regele!", „Trăiască Regele Mihai!", „Trăiască Anglia!", „Trăiască Statele Unite!", şi, într-un colţ al pieţii, se putea auzi „Trăiască Uniunea Sovietică!". Când până la urmă nu am mai putut înainta cu maşina şi a trebuit să coborâm, am fost recunoscuţi după uniformă şi un timp entuziasmul mulţimii s-a revărsat asupra noastră. Am fost îmbrăţişaţi atât de bărbaţi, cât şi de femei. Am fost luaţi pe sus şi ovaţionaţi în timp ce eram duşi spre o uşă laterală a Palatului. După opt luni de închisoare, am fost înspăimântat de contactul cu o mulţime atât de mare de oameni şi vocile lor îmi răsunau încă în urechi şi după ce uşa s-a închis în urma noastră. Un bărbat s-a apropiat de noi. Era cu vreo cinci ani mai tânăr decât mine. Avea un aer modest, inteligent, aş zice o figură de om studios. Ne-a urat bun venit şi ne-a spus că era secretarul Regelui, întrebându-ne dacă aveam nevoie de ceva. Se numea Mircea Ionniţiu şi am ajuns să-l îndrăgesc din ce în ce mai mult în următorii câţiva ani.

Ne-a condus într-o încăpere spaţioasă. L-am cunoscut pe Mareşalul Curţii Regale, baronul Ionel Mocsonyi-Stârcea – un bărbat zvelt, atletic, cu un profil acvilin, care părea uimitor de inteligent şi vorbea foarte bine englezeşte. El ne-a prezentat generalului Sănătescu, care a conversat cu noi ca şi cum eram într-o pauză la operă, şi nu într-o adunare de oameni implicaţi într-unul din cele mai critice evenimente ale războiului. Desigur, nu aşa am văzut lucrurile atunci; pentru mine era seara eliberării şi freneziei şi, cu toate că atunci, în subconştient, ştiam probabil că particip la un eveniment istoric, nu-mi pot aminti acum altceva decât de acea fericire unică, fericirea de a fi liber. Atunci când Chas a întrebat despre Maniu, prim-ministrul i-a spus că

nici el, nici Brătianu nu-şi făcuseră încă apariţia şi că nu ştia unde se află.

Titel Petrescu era de faţă, cu papionul lui purtat neglijent ca întotdeauna – un om amabil care, cum aveam să descopăr mai târziu, ţinea casa deschisă oricui avea chef de conversaţie. În acea primă seară, mi-a lăsat impresia unui intelectual, tipul de socialist de salon. Mai era şi Lucreţiu Pătrăşcanu, moldovean ca şi Sănătescu, moşier şi ceea ce se numea pe vremea aceea „comunist naţional", termen folosit pentru a-l distinge de cei devotaţi exclusiv Uniunii Sovietice. Mai târziu i-am cunoscut nevasta, o persoană plină de viaţă, una dintre primele femei din Europa de Est care s-a ocupat de decoraţiuni interioare. Îmi amintesc cât de ciudat mi s-a părut atunci să-i întâlnesc la Palat în noaptea aceea pe Petrescu şi pe Pătrăşcanu, şi nu pe Maniu, politicianul pe care SOE îl asociase întotdeauna cu ideea loviturii de stat.

Când Regele a intrat printr-o uşă mică, oamenii s-au dat deoparte şi i-am fost prezentaţi. Mi-l amintesc şi acum: un bărbat înalt şi timid, căruia nu-i venea la îndemână să spună fleacuri. Dar în seara aceea simţea preaplinul evenimentelor de după-amiază. A stat de vorbă cu noi în particular despre încăpăţânarea Mareşalului. Antonescu a refuzat să accepte că România fusese învinsă; mai dorise încă să se târguiască cu Aliaţii. Susţinuse că românii nu puteau avea încredere în Uniunea Sovietică, dar regele Mihai i-a replicat că sunt nevoiţi să se încreadă în Soviete şi că el îşi asumă răspunderea procedând astfel.

În momentul în care a fost limpede că Antonescu nu renunţase la politica sa, a hotărât să-l aresteze şi să pună imediat în aplicare planul stabilit pentru sâmbătă. De Chastelain va nota mai târziu că Regele

> „era evident pesimist în ceea ce priveşte trimiterea de trupe anglo-americane în România, dar punea, desigur, multă bază pe livrările de arme mici, aruncătoare de grenade antitanc şi aruncătoare de mine [...]. De-a lungul discuţiilor noastre, a fost foarte calm, deşi îngrijorat în privinţa efectelor hotărârii pe care o luase. Ba chiar mi-a declarat: «Sper să

fi făcut ceea ce trebuia.» Regele dă impresia că s-a maturizat mult în aceşti trei ani în care a fost departe de influenţa tatălui său. Discuţia cu el despre politica lui Antonescu a fost cea mai de bun-simţ pe care am auzit-o vreodată de la un român în timpul celor opt luni de şedere în Bucureşti..."[9]

O problemă imediată care se ridica pentru Rege era faptul că legăturile sale radio cu Istanbulul fuseseră întrerupte. Bănuind că nemţii vor bloca drumul dintre Snagov şi Bucureşti, a cerut ca staţia sa de radiocomunicaţii să fie adusă în capitală, dar aceasta se defectase pe drum. O întrerupere a legăturilor radio atât cu Cairo, cât şi cu Istanbulul putea afecta întreaga operaţiune, în special bombardarea poziţiilor germane, o acţiune pe care conta foarte mult. Ne-a dus în propria sa cameră de comunicaţii radio, unde un operator încerca fără succes să facă legătura cu Istanbulul în miez de noapte. Nici noi nu aveam, desigur, vreo posibilitate de a stabili contactul cu SOE, şi propunerea lui Chas de a pleca personal cu avionul la Istanbul să raporteze cele întâmplate şi să organizeze restabilirea legăturilor radio cu Bucureştiul a fost acceptată pe loc de către Rege şi de către Sănătescu. Vor trimite împreună cu el un ofiţer român de stat-major, capabil să ducă instrucţiuni lui Cretzianu la Ankara, şi lui Ştirbey şi lui Vişoianu la Cairo.

Chas le-a dat asigurări că se întoarce peste cel mult patru zile. Nu ne-a trecut prin cap că va fi chemat pentru un raport la Cairo şi pentru un al doilea la Londra şi că, de teamă să nu apară noi suspiciuni sovietice în legătură cu „Autonomous", nu se va mai cere niciodată permisiunea Moscovei pentru reîntoarcerea sa în România.

De Chastelain a zburat la Istanbul cu un Lockheed prăpădit, la joasă înălţime, pentru a evita antiaeriana germană. S-au prefăcut că se lasă pe coasta spre Bulgaria, dar în ultima clipă au virat spre mare. Istanbulul nu fusese avertizat de sosirea lor, aşa că au pătruns la joasă înălţime şi, în loc să facă cel de-al doilea tur obişnuit, care i-ar fi expus focului artileriei turceşti, au muşcat direct din pistă şi au avut noroc că nu s-au ales cu vreo aripă ruptă.

Pe la orele 23.00, la numai o jumătate de oră de la difuzarea proclamației Regelui, românii de pe front au început să ducă la îndeplinire noile ordine și BBC a dat prima emisiune despre lovitura de stat. Peste altă jumătate de oră, Mareșalul, încă încuiat în camera blindată de la Palat, a cerut niște hârtie și și-a redactat testamentul. Mihai Antonescu, aflat tot acolo, a cerut să fie pus în legătură cu Regele pentru a-i explica „detaliile importante ale negocierilor sale cu ministrul de externe turc". Întrucât întrevederea i-a fost refuzată, s-a apucat să scrie un lung memoriu, pe care l-a rupt mai târziu.[10]

Bodnăraș a apărut apoi cu un grup de muncitori înarmați, purtând banderole pe care era scrisă litera „P", însemnând Uniunea Patrioților, și l-a preluat pe Mareșal, precum și pe acei fruntași ai guvernului acestuia închiși la Palat. Prizonierii au fost ținuți la o adresă secretă din cartierul Vatra Luminoasă. Au fost predați armatei sovietice la intrarea acesteia în București și au fost duși apoi cu trenul la Moscova.

Sănătescu și de Chastelain l-au sfătuit cu insistență pe Rege să părăsească Bucureștii, care mai puteau să cadă în mâna nemților. La ora două noaptea, un convoi de cinci mașini, dintre care una era condusă chiar de către Rege, a pornit la un drum lung până într-un sat de munte din Carpații transilvani, de unde se va întoarce abia peste șaptesprezece zile. Un ofițer a plecat la Sinaia pentru a o lua pe regina-mamă Elena și a o conduce în același loc, unde aveau să ajungă cu bine două nopți mai târziu.

În zori, conițe nostime de la Crucea Roșie au adus sandviciuri și cafea la Palat și mi-au pus întrebări în legătură cu viața din închisoare. Toate cunoșteau bine Anglia și majoritatea fraților lor păreau să fi studiat acolo. Am vorbit ce am vorbit, apoi am găsit un salonaș și am adormit pe canapea. Pe masa de lângă mine erau fotografii ale unor oameni care semănau leit cu propria noastră familie regală. Trebuie să fi fost cam cinci dimineața. O oră mai târziu m-am trezit cu huruitul unui avion deasupra capului și în țăcănit de mitraliere, care se auzeau dinspre Băneasa și Cotroceni.

PARTEA A ȘASEA
august 1944–decembrie 1947

Capitolul XXV
Subteranele Băncii

Palatul era acum bombardat sistematic de avioane venind de la Băneasa, de la o depărtare de aproximativ cinci kilometri. Am numărat un avion la fiecare cinci minute, ceea ce se potrivea în mare cu raportul dat a doua zi de generalul Gerstenberg, în care susţinea că asupra Palatului s-au efectuat 150 de raiduri ziua şi 40 pe timp de noapte. Acesta a fost, de altfel, singurul său succes. Instalaţiile petroliere au fost scoase din funcţiune de către trupele române, iar muncitorii petrolişti împiedicau cisternele să ajungă la concentrările de trupe germane. Legaţia germană şi Statul-Major german de la Bucureşti fuseseră înconjurate.

Degustam cu plăcere o cafea şi un corn, mult mai bune decât cele cu care ne obişnuisem la închisoare, când un aghiotant a venit să-mi spună că domnul Maniu se prezentase la Palat în acea dimineaţă şi că ar fi încântat să mă vadă.

Maniu stătea la o masă cu două dintre persoanele pe care le cunoscusem noaptea trecută. Niculescu-Buzeşti, noul ministru de externe, care mi-a plăcut dintru început, era mic de statură şi zvelt; avea o figură de om inteligent, cu privirea caldă, dar veşnic curioasă să vadă tot ce se petrece. Pogoneanu, directorul Direcţiei Cabinetului Ministrului şi al Cifrului în Ministerul Afacerilor Străine, era parţial paralizat şi a dat dovadă de un curaj imens în următorii câţiva ani. Maniu era un bărbat îngrijit şi avea o mustaţă bine tăiată. Purta o cravată cenuşie şi un

guler tare, alb şi îngust, din cele pe care le purta şi tatăl meu. Arăta mai curând a profesor şi nu-i dădeai în nici un caz cei şaptezeci şi trei de ani ai săi. Am vorbit când în româneasca mea împiedicată – ştiam o mulţime de cuvinte, dar din lipsă de practică le puneam mai greu cap la cap –, când folosindu-l pe Buzeşti ca interpret.

Maniu m-a întrebat la început dacă am fost bine trataţi la închisoare. El comunicase statului nostru major că s-au purtat bine cu noi şi spera că nu îl dezinformase. L-am asigurat că, ţinând seama de împrejurări, am fost bine îngrijiţi.

Mi-a spus că sperase să poată obţine eliberarea noastră. Dar Ion Antonescu era un om încăpăţânat. Nu a fost trădător, deşi acum va fi considerat ca atare. „Are doar vederi prea mărginite pentru a rămâne la putere." Ministrul de externe s-a uitat la mine în aşteptarea unui răspuns, dar după atâtea luni de izolare în închisoare mă simţeam oarecum depăşit de probleme. După o pauză, Maniu a adăugat că emisarul său de la Cairo nu putea să vorbească niciodată liber fiindcă ambasadorul rus era întotdeauna de faţă. I-am răspuns că era de aşteptat. Ruşii erau aliaţii noştri.

Atunci când mi-a spus că le ceruse britanicilor două mii de paraşutişti şi eu am comentat că cifra era destul de mare, Maniu m-a întrebat dacă eu consideram că erau prea mulţi pentru restabilirea influenţei occidentale în Europa de Est. Cu ei, a zis el, România s-ar fi putut rupe de Axă, pe vremea când ruşii mai erau dincolo de Prut. Două mii de oameni ar fi putut schimba istoria Europei postbelice. Acum, s-ar putea să fie prea târziu.

Înainte de a apuca să răspund, s-a auzit o explozie. Ferestrele s-au zguduit. Am fost împins cu scaun cu tot. Ministrul şi cu mine ne-am aplecat capetele pe masă. Bărbatul cu piciorul ţeapăn s-a întins într-o parte şi şi-a acoperit faţa cu mâinile. Numai Maniu a rămas nemişcat; când am ridicat capul, aştepta să-mi continui fraza. I-am spus că mi-a luat două săptămâni să învăţ să sar fără să-mi rup picioarele. Dar ca să obţii două mii de paraşutişti complet instruiţi pentru luptă... Mă întrebam dacă s-ar găsi atâţia pentru tot Orientul Mijlociu.

M-a întrerupt ca să-mi spună că înţelesese. Mi-a mulţumit şi când mi-a zâmbit mi-am dat seama de ce omul acesta se bucura de un sprijin atât de larg. De asemenea, părea că înţelesese pe loc punctul meu de vedere. Am realizat în acel moment că, dacă am fi reuşit să luăm legătura în decembrie trecut, dacă Chas ar fi stat în preajma sa toate aceste opt luni, lovitura de stat ar fi putut avea loc mult mai devreme.

Maniu a arătat cu capul spre fereastră. Nemţii, a spus el, aruncau bombe mici, dar, întrucât apărarea aeriană a oraşului era sub controlul lor, nu se vor lăsa până nu vor distruge clădirea. Aceasta era răzbunarea lui Hitler împotriva regelui. Următoarele patruzeci şi opt de ore, până la întoarcerea trupelor româneşti de pe front, vor fi critice; nemţii, a conchis el, puteau încă răsturna situaţia.

După întrevederea cu Maniu, am ieşit în curte şi am văzut că pagubele de până acum erau considerabile. Au fost ucişi soldaţi, iar răniţii erau duşi jos în adăpost. Am dat şi eu o mână de ajutor. Se aduceau şi răniţi de pe stradă, iar surorile de caritate nu prea mai aveau cu ce să-i panseze. Într-un colţ al pivniţei, Sănătescu ţinea o şedinţă *ad hoc*. I-am zărit pe Buzeşti, pe Maniu, pe Stârcea şi pe noul ministru al economiei şi finanţelor. Apoi l-am văzut pe Rică Georgescu – Jockey; mai bine zis, el m-a recunoscut după uniformă, pentru că nu ne întâlniserăm niciodată înainte. Când a sosit la Palat, Maniu l-a condus într-o cămăruţă în care se ţineau uniformele valeţilor în dulapuri de sticlă şi i-a oferit postul de subsecretar de stat la Ministerul Economiei şi Finanţelor. Regele, i-a spus el, a sugerat acest lucru datorită experienţei lui Georgescu în materie de petrol; era esenţial să se redreseze capacitatea de rafinare după scăderea dramatică a acesteia ca urmare a raidului din 18 august, când rafinăria societăţii Româno-Americana fusese grav lovită de aviaţia americană. Rică nu umbla după o carieră politică, aşa că a acceptat oferta cu condiţia să fie eliberat din post îndată ce va pune economia petrolieră pe picioare. Dar am auzit despre aceste lucruri mai târziu. Atunci i-am povestit despre vechiul său prieten de

Chastelain şi l-am întrebat dacă pot fi de ajutor în vreun fel. Mi-a plăcut pe loc. Ştiam din câte făcuse pentru SOE şi din lunga sa prietenie cu Chas că pot avea încredere în el, iar pentru un străin tânăr, care vorbea o românească aproximativă şi care s-a trezit în mijlocul unei importante lovituri de stat, această încredere era ca o ancoră. Rică, şi el, a simţit de la bun început că eram pe aceeaşi lungime de undă şi această relaţie dintre noi a rămas neschimbată în toţi aceşti ani de zile.

Problema cea mai urgentă era stabilirea legăturii radio. Rică credea că s-ar putea să fie vreo staţie pe undeva prin pod. Am urcat scara elegantă, care fusese uşor avariată; mai sus, când am luat-o pe una mai strâmtă, rămăseseră atât de puţine trepte intacte, încât urcuşul devenise foarte dificil. În pod era ca pe acoperiş, pentru că se prăbuşiseră pereţi întregi. Când am ajuns acolo, un avion se rotea deasupra capului nostru, aşa că am văzut bomba căzând în curte. Am găsit o staţie portabilă, dar era atât de deteriorată, că nu merita să o luăm. Staţia Regelui, care se afla jos, nu fusese lovită, dar tot nu funcţiona încă.

Palatul va deveni în curând de nelocuit. O aripă era aproape distrusă, iar Casa Nouă era la pământ. S-a transmis că ar fi nimerit să ne mutăm în subsolurile Băncii Naţionale. Mi-amintesc un coridor lung care ducea la o uşă laterală, un automobil care ne aştepta acolo, o voce de american strigându-mă; era un maior de aviaţie din Texas pe care îl chema Jager. Când erau duşi la adăpostul de la Gara de Nord, deţinuţii din Calea Plevnei treceau prin faţa lagărului de prizonieri de război unde erau închişi Jager şi alţi piloţi americani, iar Rică le striga noutăţi de pe front prin gardul de sârmă. Îndată ce Jager şi superiorul său, colonelul Gunn, au fost eliberaţi, s-au dus în aceeaşi dimineaţă la închisoarea din Plevnei şi i-au spus lui Rică Georgescu că vor fi la dispoziţia lui până vor reuşi să ia legătura cu cartierul lor general de la Bari.

Prima maşină care a tras la scară a fost mitraliată din aer şi scoasă din funcţiune. Cu a doua maşină nu ne mai puteam permite nici cea mai mică întârziere. Când avionul a plecat spre Băneasa, a apărut o altă maşină – numărul 18 din parcul perso-

nal de automobile ale Regelui –, care ne-a fost pusă la dispoziţie pe durata şederii noastre la Bancă. Rică şi cu mine l-am transportat pe Pogoneanu şi l-am aşezat pe bancheta din spate, iar Maniu a luat loc lângă el. Rică s-a aşezat lângă şofer cu staţia Regelui pe genunchi, iar eu am rămas pe scara automobilului. Când maşina a făcut un salt de iepure înainte şi a început să ia viteză, am fost mai aproape de moarte decât oricând pe parcursul Operaţiunii „Autonomous". Am ciocănit în geam, Rică l-a dat jos, aşa că am avut de ce să mă ţin.

Guvernatorul Băncii Naţionale ne-a întâmpinat la intrare şi a încercat să ne facă viaţa cât se putea de confortabilă în subteranele sale. A eliberat câteva rafturi, ca să avem fiecare un fel de pat suprapus pe care să ne culcăm. Am cercetat staţia Regelui, clar n-am putut să fac nimic cu ea; nici americanii n-au reuşit să o repare. Au încercat apoi cu propriile lor aparate să stabilească legătura cu Bari şi cu Istanbulul pe frecvenţele folosite de aviaţa americană, dar n-au reuşit. La Bancă ne simţeam în siguranţă, dar izolaţi. Nu aveam habar dacă Chas a ajuns la Istanbul*. Nu ştiam ce se întâmplase cu Regele. Nu aveam decât frânturi de veşti în legătură cu luptele din provincie şi ghiceam doar cum evolua bătălia pentru Bucureşti după direcţia şi apropierea împuşcăturilor.

În clădirea Băncii se afla un aparat de radio, aşa că ne parveneau ştiri despre lumea din afară. Programele internaţionale ale BBC comentau aproape neîntrerupt lovitura de stat, definind-o „un act de mare curaj, care ar putea grăbi sfârşitul războiului". Ea „reprezenta o tragedie mult mai mare pentru Hitler chiar decât aceea din punga de la Falaise... Germania îşi pierdea ultima resursă de petrol; zilele lui Hitler sunt numărate". Potrivit BBC, nemţii anunţaseră formarea unui guvern marionetă condus de Horia Sima, dar acesta n-a avut nici un ecou în ţară. Radio Moscova a confirmat asigurările date de Molotov, în aprilie, că Uniunea Sovietică nu avea nici o intenţie să schimbe regimul

* De Chastelain transmisese, într-adevăr, o telegramă de la Istanbul la Cairo, repetând cererea Regelui de ajutor militar.

social actual sau să restrângă în vreun fel independenţa României. Ni se lăsase impresia că România adusese o contribuţie substanţială la soarta războiului şi că va fi răsplătită. Totuşi, în aceeaşi zi, Cordell Hull a făcut o declaraţie care era mult mai apropiată de adevărata poziţie a Aliaţilor.

„Ştirile arată că românii, în faţa forţei copleşitoare a armatelor Aliate, abandonează războiul dezonorant dus alături de Hitler. Acum se pot întoarce plini de regrete la obligaţia de a ajuta la izgonirea din ţara lor a invadatorului nazist. Germania îşi pierde astfel primul dintre sateliţii săi. Naziştii trebuie să ştie că stăpânirea lor în Balcani este în curs de prăbuşire."[1]

Seara, generalul Sănătescu a venit pe jos până la Bancă să sfătuiască pe toată lumea să părăsească Bucureştii; nu se ştia dacă oraşul va rezista. Câţiva miniştri plecaseră împreună cu Regele, în timp ce alţii se duseseră la câţiva kilometri de oraş, la Bolintin. Rică Georgescu şi Niculescu-Buzeşti, noul ministru de externe, care se afla şi el în subsolurile Băncii, au hotărât să stea pe loc; aşa că am rămas şi eu cu ei.

Înainte de plecarea sa la Snagov, în seara de 22 august, Ică trimisese un curier la Stockholm. Acesta a petrecut noaptea de 23 la Berlin. Întrucât guvernul german nu difuzase nici un fel de ştiri în legătură cu evenimentele din România, neinformând nici propria-i poliţie, curierul a putut să ia avionul de Stockholm a doua zi dimineaţa. Potrivit celor relatate de Nanu, el a năvălit în cameră spunând: „Domnul Antonescu este de acord cu dumneavoastră. Motivele care l-au reţinut până acum sunt mai multe, dar o să vi le spun mai târziu... De aceea, vă aduc acum instrucţiuni să o vedeţi pe doamna Kollontay neîntârziat... Mareşalul Antonescu este pregătit să se dea la o parte, îndată ce va fi necesar, şi i-a dat mână liberă să semneze armistiţiul." „Mă tem că aţi sosit cu douăzeci şi patru de ore mai târziu", i-a replicat Nanu, care aşteptase luni în şir să primească astfel de instrucţiuni.[2]

În noaptea de 24 august, Buzeşti l-a trezit pe Rică şi a sugerat că ar trebui să facă o încercare să ajungă la cartierul general al

armatei, pentru a obține știri certe privitoare la lupte. Au luat automobilul Palatului și au ajuns acolo fără să fie opriți sau să se tragă asupra lor, deși tot drumul l-au făcut în timp ce bombele cădeau din văzduh una după alta. La intrare i-au oprit santinelele și au anunțat ofițerul de serviciu. Dar acesta, ca majoritatea românilor, nu știa nimic despre oamenii care lucraseră în imediata apropiere a regelui Mihai. Cu toate că nu l-a recunoscut pe Buzești, care nu avea nici un act de identitate asupra lui, și-a adus aminte, din fericire, că Regele îi menționase numele la radio. A putut să le spună că în București se aflau cam 2 800 de militari români și vrea 20–30 de mii de soldați germani. Cu toate acestea, nu puteau să le spună cât timp le va lua trupelor de la Constanța să ajungă la București; pentru această informație, trebuiau să se adreseze centrului de transmisiuni din adăpostul Gării de Nord. Acolo, un ofițer le-a spus că trupele de la Constanța vor sosi a doua zi, iar cele de la Craiova chiar în seara respectivă. Între timp, curgeau informațiile din toată țara despre predarea și dezarmarea unităților germane.

Oricât de bune ar fi fost aceste vești, fără legătură radio ei nu aveau să afle dacă generalul Wilson primise cererea Regelui de bombardare de către Aliați a pozițiilor germane pe data de 26 și, în cazul în care a primit-o, dacă accepta să-i dea curs. După părerea lor, acest bombardament ar putea întoarce soarta războiului împotriva nemților.

Atunci Rică și-a adus aminte că, la arestarea lui Țurcanu, stația acestuia fusese adusă și ea la închisoarea din Plevnei. S-ar fi putut să se mai afle acolo. După ce l-a trezit pe magazionerul închisorii, care a confirmat că aparatul era acolo, l-a dus cu vorba până acesta a acceptat să i-l predea. În graba lui de a ajunge la Bancă înainte de a se crăpa de ziuă, era gata-gata să aibă un accident, care ar fi pus cruce legăturii noastre radio cu Cairo. O căruță plină cu pepeni se răsturnase în mijlocul drumului; era prea târziu ca să oprească; Rică a strigat „nu frâna" și au trecut printre ei fără măcar să derapeze. Țurcanu a apărut de la el de acasă la timp să prindă emisia de la ora 7.15. Chiar

dacă Chas nu reuşise să ia legătura cu ei, i-am liniştit eu, Cairo va fi oricum în alertă.

Şase inşi stăteam cu ochii aţintiţi la Ţurcanu cum transmitea şi asculta, iar transmitea şi iar asculta, repetând figura de cincisprezece, poate de douăzeci de ori, până când a ridicat mâna, deşi nu se auzea nici pâs în subsol, cu excepţia ţăcănitului manipulatorului. Deodată, ritmul s-a schimbat şi legătura a fost stabilită. Semnalul lui firav, emis din această încăpere metalică din subsol, a fost prins de cartierul general, la mii de kilometri depărtare, şi semnalele transmiţătoarelor lor puternice ne-au explodat în urechi.

Mesajele au fost transmise de noi cu ajutorul cifrului meu pentru SOE Cairo. Unele erau din partea lui Maniu şi a noului guvern, majoritatea având un caracter militar. Bombardamentele germane asupra Bucureştilor continuau, deşi la sol aceştia nu se descurcau tot atât de bine. Stocurile de echipament german capturat începuseră să crească. Ofiţerul cu care se păcălise Sănătescu, când l-a trimis să-l însoţească pe Gerstenberg, a evadat şi s-a întors cu informaţii preţioase. Gerstenberg adusese efective de câteva mii de militari din regiunea Ploieşti, pentru a face joncţiunea cu forţele pe care le avea la Otopeni şi Băneasa. El conta şi pe alte întăriri din regiunea Ploieştilor, dar, atât acestea, cât şi cele care li se alăturaseră de pe front au fost blocate de către români. Din poziţiile sale de la Otopeni-Băneasa, Gerstenberg a trimis grupe de cercetaşi pentru a verifica apărarea românilor, dar acestea au fost sistematic distruse, determinându-l să se abţină de la un atac hotărâtor asupra oraşului. Acum, concentrarea de forţe germane era în împrejurimile Bucureştilor cu mult mai mare decât fusese atunci când Regele expediase telegrama sa din 21, şi într-unul din primele mesaje pe care noi le-am transmis la Cairo solicitam bombardarea zonei Otopeni-Băneasa în următoarele patruzeci şi opt de ore, dacă era posibil. Acele câteva zile petrecute în subsoluri au fost extraordinare pentru Rică şi pentru mine. Prim-ministrul şi majoritatea membrilor Cabinetului plecaseră din Bucureşti, iar Maniu, care se mutase la un amic de-al său din oraş, apărea doar din

când în când. Atât Rică, cât şi Niculescu-Buzeşti erau miniştri de o zi şi, pentru scurt timp, Rică, a cărui experienţă administrativă era mult mai mare, a fost cel care lua decizii în orice problemă care se ivea. În ceea ce mă priveşte, mă aflam într-o situaţie falsă. Nu aveam nici o calitate oficială în România, totuşi în ochii românilor eu reprezentam Marea Britanie. Am fost invitat la Bolintin, satul în care se mutase Sănătescu, să particip la o parte a unei întruniri ministeriale, dar nu-mi pot aminti nici în ruptul capului în legătură cu ce au dorit să mă consulte – semn bun, dacă astfel de onoruri neaşteptate nu mi s-au urcat la cap.

În ziua de 26 august, la numai trei zile de la lovitura de stat, Partidul Comunist a adresat un apel poporului român – unul dintre multele în care nu se spunea o vorbă despre rolul Regelui în lovitura de stat. Comunştii susţineau că ei au fost singurii care au unit toate forţele „patriotice antihitleriste" din ţară. Partidul, deşi sprijinea şi participa la Blocul Democratic, „îşi menţine independenţa ideologică, politică şi organizatorică şi deplina libertate de acţiune în soluţionarea tuturor problemelor de bază sociale, economice şi politice din România".[3]

Maniu probabil a descifrat în acest apel o confirmare a temerilor sale. Dar pe majoritatea dintre noi ne preocupa mai mult viitorul imediat. În acea dimineaţă, cam patru sute de bombardiere şi avioane de vânătoare americane au zburat deasupra Bucureştilor şi şi-au aruncat bombele deasupra obiectivelor indicate de noi. Cu cinci luni înainte, generalul Wilson le spusese lui Maniu şi lui Antonescu că le va putea pune la dispoziţie de la bazele sale un masiv sprijin aerian şi, în sfârşit, a avut acum ocazia să-şi ţină cuvântul. Inevitabil, au fost şi accidente. Un regiment de gardă român i-a respins pe nemţi la Băneasa, dar a primit din plin o mare parte din loviturile destinate inamicului. Totuşi, bombardamentul a avut un rol decisiv. În ziua aceea, Gerstenberg a fost înlocuit cu generalul-locotenent Rainer Stahel, un specialist în acţiuni de represiune, sosit direct de la Varşovia, dar nici acesta nu a fost în stare să nimicească rezistenţa românească. După bombardament, românii au început să

înainteze ferm spre vest. În timp ce traversa țara, armata sovietică a descoperit că eliberarea orașelor românești nu era adesea mai mult decât un marș pe străzi – pline de români care o ovaționau și lipsite de orice urmă de neamț. După ce trecuseră prin ce trecuseră, meritau acest răgaz, deși repetatele anunțuri ale BBC cum că Armata Roșie a mai „eliberat" cutare sau cutare oraș din Transilvania începuseră să ne calce până la urmă pe nervi.

Pe la 27 august, Capitala fusese deblocată de nemți. Armata română luase mii de prizonieri, printre care și Gerstenberg, ca să nu mai vorbim de o captură foarte mare de material de război. Se știa că Legația germană ducea lipsă de hrană și de apă. Sănătescu, împreună cu ministrul său, s-a întors de la țară și, la o ședință a Cabinetului ținută în subsoluri, ministrul de interne, Aldea, a argumentat că, întrucât Bucureștii nu mai sunt în pericol, trupele paramilitare ale lui Bodnăraș ar trebui acum dezarmate. Pătrășcanu a obiectat și nu s-a mai făcut nimic. Maniu insista să se respecte regulile diplomatice și umanitare; germanii puteau fi predați mai târziu în schimbul diplomaților români, care se mai aflau încă în Germania. Din nou, Pătrășcanu nu a fost de acord și diplomații – cu excepția lui von Killinger – au fost până la urmă predați Armatei Roșii împreună cu Antonescu, miniștrii acestuia și familiile lor. Atunci când un detașament român a pătruns în Legația germană, au descoperit că Manfred von Killinger o împușcase pe secretara sa și apoi se sinucisese.

Capitolul XXVI
Euforia de după lovitură

Am părăsit subsolurile la 27 august. Mă ambiționasem să pun în funcțiune o stație cât de repede posibil și să încep să transmit informații la Cairo. Rică mi-a găsit un birou la el, în noul său minister de pe Calea Victoriei. Țurcanu mi-a adus aparatul de radiorecepție și transmisiuni. Am întrebat-o pe Sylvia Placa, o tânără englezoaică măritată cu un român – prietenă a Oliviei Manning și poate chiar prototipul Bellei din trilogia

ei –, dacă n-ar vrea să se alăture echipei mele. A acceptat, dar, patruzeci şi opt de ore mai târziu, s-a gândit că e prea riscant, dat fiind că ruşii urmau să sosească dintr-un moment într-altul. Am rugat-o atunci pe Annie Samuelli şi ea a fost de acord. Eram cam înghesuiţi. Toată ziua-bună-ziua, până seara târziu, se perindau prin biroul nostru o mulţime de indivizi – unii pur şi simplu doar ca să dea mâna cu un ofiţer britanic – şi la început era destul de complicat să te apuci să faci ceva. Reţeaua lui Rică mi-a fost transferată mie. Informaţiile se scurgeau către Cairo sub simbolul meu DH88, în loc de Jockey. Îl vedeam destul de des pe Niculescu-Buzeşti. Aveam, de asemenea, legături cu statul-major român, iar Rică, acum membru activ al proaspătului guvern, îşi găsea timp să-mi aducă informaţii şi mesaje. Mi-am stabilit şi eu propriile mele contacte. Mi-aduc aminte în special de un ziarist, Liviu Nasta, care a continuat să ne dea, întâi mie, apoi consilierului politic, după sosirea acestuia, rapoarte obiective, adeseori destul de critice la adresa partidelor burgheze.

Rică şi cu Lygia ne-au invitat pe Silviu şi pe mine să locuim la ei acasă, în strada Grigore Mora nr. 14. Noi stăteam la etajul întâi, iar Maniu avea un apartament la parter. Un colonel rus, Grigorenko, stătea la mansardă împreună cu transmisionista lui, care avea grad de locotenent. Era un bărbat liniştit şi politicos, care fusese la închisoare cu Rică; Grigorenko se obişnuise să se aşeze lângă el în timpul raidurilor aeriene, în adăpostul de la Gara de Nord, şi aşa s-au împrietenit. După lovitura de stat, a fost dus de către Partidul Comunist în casa nepotului lui Pătrăşcanu, dar, când Rică i-a spus că ar fi mai sigur să stea la el până la sosirea ruşilor, a acceptat oferta imediat. A fost probabil o greşeală din partea lui; se înţelegea prea bine cu Rică, un prieten al Angliei, ca să nu-i dăuneze la un moment dat. Totuşi era acolo în casă şi toţi îi îndrăgeam atât pe el, cât şi pe prietena sa, transmisionista.

La 22 august, Friessner raportase că linia Focşani–Galaţi putea fi apărată. Două zile mai târziu, raporta că nu mai putea fi vorba de aşa ceva. După lovitura de stat, cele nouă batalioane române care apărau regiunea Focşani–Galaţi şi-au dezafectat

armamentul greu şi s-au deplasat, conform ordinelor, în regiunile Bucureşti şi Ploieşti. Din cele patru divizii germane care ţineau breşa, două au trebuit să fie retrase în România, pentru a se putea îndeplini ordinul Führerului. Dar atunci, forţele germane de lângă Ploieşti se aflau deja într-o situaţie disperată, iar în zona Bucureştilor mulţi nemţi au fost omorâţi sau luaţi prizonieri de către români. Ceea ce era mai important poate, trupele româneşti păstrau deschise trecătorile Carpaţilor pentru a înlesni înaintarea armatei sovietice.

În ultima săptămână a lunii august, forţele militare sovietice au început deplasarea pe câteva direcţii, îndreptându-se spre judeţele din centrul României. Tolbuhin a curăţat sud-estul Moldovei, a ocupat Constanţa la 29 august şi a ajuns în curând la graniţa cu Bulgaria. Între timp, Malinovski, odată trecut de poarta Focşanilor, s-a îndreptat imediat către Ploieşti şi Bucureşti; Armata 40 şi Armata 7, aflate sub conducerea sa, au schimbat diverse direcţii de înaintare până la Braşov, unde românii se aflau în poziţii de apărare împotriva unei invazii din partea Ungariei. Malinovski i-a ordonat lui Kravcenko, comandantul Armatei 6, să folosească un corp de tancuri în luptele de la Ploieşti şi două pentru cucerirea Bucureştilor, dar la primirea unei copii a ordinului din partea Înaltului Comandament sovietic, sau Stavka, a hotărât să se abţină de la un atac frontal asupra Capitalei.[1] Ploieştii au fost „capturaţi" şi trei sau patru divizii germane, încercuite. Pe vremea aceea, Bucureştii fuseseră curăţiţi de nemţi de către armata română.

Sănătescu l-a abordat pe Kravcenko la Ploieşti cu propunerea ca românilor să li se permită să se ocupe de forţele germane în teritoriile încă neocupate de către Armata Roşie. Stavka a respins această cerere, a cărei acceptare ar fi ţinut trupele sovietice în afara Bucureştilor, „sediul guvernului" – care, în conformitate cu condiţiile puse de acord cu doamna Kollontay, nu trebuia să fie ocupat de forţele Aliate. Înaltul Comandament sovietic i-a ordonat lui Malinovski să intre în Bucureşti la 31 august, începând cu ora 10 dimineaţa, acţiune menită să înăbuşe orice „intrigi" ale „reacţionarilor din exterior sau din inte-

rior" – adică, aşa cum evidenţiază John Erickson, să-i îngenuncheze pe toţi naţionaliştii şi să preîntâmpine orice intervenţie anglo-americană. Ca atare, armata sovietică şi-a făcut o intrare ordonată şi disciplinată în capitală, în sunetele fanfarei militare, cu comandanţi de divizii şi de regimente călare. Divizia „Tudor Vladimirescu" a fost inclusă în această procesiune.[2]

Românii, din ce îmi aduc aminte, nu au întâmpinat trupele sovietice nici cu entuziasm, nici cu duşmănie. Ce i-a uimit cel mai mult era că mulţi soldaţi erau mongoli, cu pieptul gol, dar cu căciuli de blană pe cap în dogoarea aceea de august.

Cu două zile înainte, Rică aranjase ca prinţul Bâzu Cantacuzino, celebrul pilot de vânătoare al României, să-l conducă, cu un Messerschmitt, la Bari, pe colonelul american Gunn; Gunn era foarte preocupat să-i scoată din ţară pe aviatorii americani, foşti prizonieri de război, înainte de sosirea ruşilor, care ar fi putut să-i interneze. În ziua de 31 august, avioane Liberator decolau cu americanii de pe un aerodrom, în timp ce ruşii aterizau pe altul, aflat la câţiva kilometri mai departe.

Atunci când Stavka a respins propunerea lui Sănătescu, Armatele 1 şi 4 române din sudul Transilvaniei intrau sub control sovietic. Malinovski avea acum douăzeci de divizii române, echipate cam slab, dar dispunând de infanterişti care cunoşteau terenul. Când Armata 27 sovietică a făcut joncţiunea cu Armata 1 română, câteva unităţi s-au deplasat la nord, în sprijinul garnizoanelor româneşti, care rezistau la Arad şi Timişoara, la graniţa cu Ungaria.

Colonelul Grigorenko îi mărturisise lui Rică Georgescu că, atunci când a fost paraşutat în România, o parte a misiunii sale fusese să cerceteze care dintre grupurile de opoziţie făceau mai multe pentru Aliaţi. Într-o seară, în timpul unui dineu, l-am auzit spunându-i lui Maniu: „Dumneavoastră, domnule Maniu, şi oamenii dumneavoastră aţi făcut pentru Aliaţi mai mult decât oricine altcineva în timpul războiului." Foarte probabil că spusese acelaşi lucru şi superiorilor săi. Într-o zi, doi ofiţeri ruşi au venit să-l ia într-o lungă călătorie, cum s-au exprimat ei, şi, când Lygia a vrut să-i dea cafea şi câteva sandviciuri să aibă la el, aceştia

au spus că nu va avea nevoie de ele acolo unde se ducea. S-ar putea să nu fi fost nimic sinistru în afirmaţia lor, dar Georgeştii n-au mai auzit nimic despre colonelul Grigorenko de atunci.

Într-o seară, m-am supărat pe Maniu, atât cât o putea face cineva cu acest bătrân impenetrabil. Urmând exemplul românesc, la mijlocul lui octombrie, ungurii au încercat o cotitură radicală împotriva nemţilor şi Maniu nu şi-a putut ascunde o anumită satisfacţie când vechii săi duşmani au feştelit-o atât de rău, încât nemţilor le-au trebuit doar câteva ore să ia din nou frânele în mână.

Într-o bună zi, când m-am întors acasă, am găsit clădirea păzită de soldaţi ruşi. Le-am spus că locuiesc acolo şi până la urmă m-au lăsat să intru. În sufragerie am văzut un colonel rus, alţi şase ofiţeri ruşi şi un civil român luând masa cu Rică şi cu Lygia. Colonelul venise să-i spună lui Rică despre intenţia ruşilor de a prelua Căile Ferate Române. Rică a obiectat spunând că problema era de competenţa colegului lui, ministrul comunicaţiilor, dar rusul a insistat, invocând reputaţia lui Rică de om care ducea lucrurile la bun sfârşit. Rică Georgescu fusese numit subsecretar de stat la Ministerul Economiei şi Finanţelor; din raţiuni politice, ministrul a fost nevoit să demisioneze, iar Rică era cel care conducea de fapt ministerul.

Ceea ce s-a întâmplat era tipic pentru comportarea ruşilor pe atunci. Deşi îndrăzneau numai arareori să se întâlnească singuri cu un străin, deşi suspectau orice gest obişnuit de curtoazie şi le era înfrânată orice pornire de fraternizare, sociabilitatea lor naturală le învingea câteodată reţinerile. Lygia i-a întrerupt ca să-i întrebe dacă nu doreau să bea ceva. Colonelul s-a uitat la ceas. Avea numai zece minute la dispoziţie; dar ar bea ceva. Puţin mai târziu, Lygia şi-a făcut din nou apariţia. De ce n-ar rămâne cu toţii la masă, ar fi încântată dacă ei ar accepta. Colonelul s-a uitat din nou la ceas. Da, numai dacă era gata în douăzeci de minute. Până la urmă au rămas vreo două ceasuri şi jumătate şi la sfârşitul serii colonelului nu părea să-i mai pese cât e ceasul.

Mai târziu, ruşii i-au mulţumit oficial lui Ricã pentru diligenţele fãcute pe lângã colegii sãi pentru asigurarea comunicaţiilor ruseşti, cu toate cã sistemul de cãi ferate a rãmas în mâinile românilor. I-au adresat o invitaţie de a veni la Moscova, dar Ricã a refuzat-o.

Georgeştii erau atât de ospitalieri de parcã nu-ţi venea sã te mai desparţi de ei niciodatã. Totuşi, dupã ce mi-am fãcut un rost în Bucureşti, m-am hotãrât sã-mi gãsesc un apartament personal. Când ruşii au început rechiziţionãrile de proprietãţi, n-a mai fost o problemã. Aşa cã m-am mutat într-un apartament mic la ultimul etaj al unei case din strada Londra, pe care trecusem de atâtea ori în timpul bombardamentelor. Peste încãperea care servea şi de cameră de primire, şi de sufragerie, era un turn cu o bancã circularã, o imitaţie de banchetã medievalã. De la fereastra dormitorului, m-am uitat în prima mea dupã-amiazã la nişte soldaţi ruşi cum construiau o ţintã grosolanã în grãdina de vizavi şi cum au târât apoi afarã nişte lãzi grele cu muniţie; atunci mi-am dat seama de ce chiria pentru apartamentul meu era aşa de micã. Printre altele, pânã la sosirea Înaltei Comisii Aliate, mi se avansau bani de la ministerul condus de Ricã.

Cu ruşii de acolo mã înţelegeam bine fãrã sã mã ploconesc în faţa lor. Cu toate cã vorbeam româneşte şi cã aveam o mulţime de legãturi printre români, ruşii nu mi-au cerut niciodatã sã plec de acolo. Moştenisem motocicleta cu ataş folositã de Ţurcanu pe vremea când nemţii se ţineau prea strâns pe urmele lui şi trebuia s-o ia din loc cu transmiţãtor cu tot. Proprietarul motocicletei, cãpitan de poliţie şi prieten cu Costicã Mugur, a devenit şoferul meu. În acele zile de dezordine, era mai sigur când puteai fi uşor identificabil, aşa cã mi-am pus un steguleţ al Marii Britanii la ghidon. Într-o zi, nişte soldaţi ruşi mi-au sfâşiat steguleţul în timp ce eram la hotelul Athénée Palace. M-am dus la comandantul rus în vizitã de curtoazie, dar şi ca sã mã plâng de acel incident. Câţiva ziarişti occidentali veniserã curând dupã data de 26 august de la Instanbul şi aşa se face cã Archie Gibson de la *The Times* mi-a servit drept interpret. Comandantul era destul de vesel când mi-am manifestat protestul şi

mi-a promis că incidentul nu se va repeta; probabil că pentru cineva care venea direct de pe front părea aproape frivol. Peste câțiva ani, am dat la Foreign Office de un dosar pe care cineva adnotase că oricum n-aș fi avut dreptul să arborez drapelul. Pe vremea aceea, astfel de lucruri aveau o însemnătate mult mai mică pentru mine, decât aveau să aibă mai târziu. De pildă, am pregătit o valiză cu scrisori și rapoarte confidențiale, am sigilat-o și am trimis-o la Cairo printr-un ziarist britanic aflat în vizită; m-am gândit că materialele trebuiau văzute de oamenii noștri și, cum nu se găsea nici un curier oficial pe o rază de sute de kilometri, eram pregătit să-mi asum riscul pierderii de către ziarist a unui bagaj atât de prețios. Am fost mustrat pentru acest lucru. N-am idee dacă cei de la Cairo ghiciseră că Annie făcea majoritatea operațiunilor de cifru. Și în acest caz, altcineva nu se găsea și aveam încredere în ea.

Mai am un exemplar al acelui raport, atât de judicios întocmit de Liviu Nasta, trimis de mine la Cairo pe la mijlocul lui septembrie. Nasta se referea la atitudinea refractară a noului guvern față de luarea de măsuri împotriva Gărzii de Fier sau a altor colaboraționiști. Câțiva generali deținând funcții ministeriale erau, după opinia lui, incapabili să țină pasul cu vremea, unul dintre ei, ministrul lui Rică, de exemplu, fusese unul dintre semnatarii declarației de război împotriva Uniunii Sovietice. Nasta a propus pentru funcția de ministru de interne pe un oarecare general Rădescu, care fusese condamnat la șaisprezece luni de internare în lagăr pentru că îi adresase o scrisoare critică lui von Killinger în primele zile ale războiului. El sublinia că acest om, care mai târziu va deveni întâi șef al Marelui Stat-Major și apoi prim-ministru, avea posibilitatea să scape de principalii colaboraționiști din serviciile publice și din presă, fără să fie suspectat de favoritism față de vreun partid politic. Nasta arătase cu degetul o slăbiciune a guvernului Sănătescu, care va fi exploatată din plin de către Partidul Comunist și, cu și mai multă îndreptățire decât acesta – întrucât comuniștii absorbiseră în rândurile lor un mare număr de foști membri ai Gărzii de Fier –, de către autoritățile sovietice. Am cunoscut-o pe Ana Pauker, una dintre

personalităţile comuniste de frunte pe vremea ei. Ea purta în mare măsură răspunderea deschiderii porţilor partidului pentru oricine dorea să se înscrie. Strategia comuniştilor a cunoscut trei etape: lărgirea nelimitată a rândurilor, cucerirea puterii, urmate de o epurare şi purificare ideologică a partidului. Printre însemnările mele se află o descriere foarte colorată a ei pe care am scris-o atunci. „De statură mijlocie, cu figura ei puternică şi părul de un cenuşiu-metalic, tuns scurt..., ea îmbina intelectualul cu calităţile practice de luptătoare." Studiase în Elveţia; era medic de profesie şi a intrat în partidul comunist atunci când acesta s-a scindat de social-democraţi în 1921. A evadat dintr-o închisoare românească şi a fost amanta lui Maurice Thorez, membru al conducerii Cominternului şi maior în armata sovietică. Atunci când soţul ei a fost condamnat la moarte ca troţchist, se spune că ar fi sprijinit acuzaţia care a dus la sentinţă. La sosirea, în septembrie, a Misiunii britanice i-a spus consilierului nostru politic că vorbea o franceză excelentă „pentru un englez", ceea ce nu i-a căzut bine deloc lui Ian Le Rougetel. Integritatea ideologică nu i s-a pus niciodată sub semnul întrebării şi era mai inteligentă, mai puţin rigidă şi mai plăcută într-o discuţie decât majoritatea colegilor ei. A fost invitată la una dintre petrecerile noastre pentru a-l cunoaşte pe Rică Georgescu, pe care l-a felicitat pentru activitatea sa din timpul războiului. Ce păcat, a adăugat ea, că ţinea cu domnul Maniu şi cu englezii, pentru că cei ce vor ajunge acum la putere vor fi comuniştii. „Cu un partid de numai opt sute de membri?", a întrebat Rică. „Da, a răspuns ea, cu un partid de opt sute de membri, care – în timp ce Armata Roşie se întremează în România – va creşte cu mii şi zeci de mii."

În primele săptămâni după lovitura de stat, a venit Frank Wisner cu o misiune OSS. OSS era precursoarea CIA, iar Frank avea o secţie de transmisiuni mult mai bine dotată decât a mea. Dar eu aveam contactele necesare şi experienţa practică şi am reuşit, după părerea mea, să-i fiu de ajutor în acele zile de început. Zece ani mai târziu, la Washington, m-am împrietenit cu el şi

cu soţia lui, Polly; ajunsese atunci printre funcţionarii superiori ai CIA.

Chas a scris că mai era reţinut un timp. Cu toate că ştiam că el ar fi fost de zece ori mai valoros decât mine în România, acele câteva săptămâni în care am fost de capul meu au fost dintre cele mai bune din câte îmi aduc aminte. Am dobândit, relativ, mai mult simţ de răspundere decât înainte, lucrând cu mai puţină constrângere birocratică. Nu răspundeam decât în faţa unui simbol de identificare aflat la celălalt capăt al undei radiofonice. Unicul criteriu după care lucram era strângerea a cât mai multă informaţie, evitând în acelaşi timp folosirea mea ca agent de legătură între guvernul român şi cel britanic. Într-o scrisoare pe care am trimis-o cuiva numit Bill – s-ar putea să fie Bill Burland, care preluase conducerea biroului SOE de la Istanbul după plecarea lui Chas – spuneam că ruşii erau întotdeauna foarte cordiali şi că unica speranţă a românilor, după opinia mea, era să câştige încrederea comandamentului sovietic cât mai repede cu putinţă şi fără ajutorul nostru. Cu toate că nu ştiam nimic despre bomba lui Molotov sau despre târgul propus de Churchill de a renunţa la România pentru Grecia, am reuşit să înţeleg destul de repede cam cum se gândea la Cairo.

Dar nu destul de repede. În telegrama mea nr. 59 mă refeream la sosirea Armatei Roşii şi am descris printre altele comportarea unor trupe înăsprite de război, care s-au trezit brusc într-o ţară „duşmană", în care, după cotele lor de apreciere, domnea luxul. După cum îmi amintesc, relatam doar fapte. Am fost deci surprins când mi s-a răspuns că ruşii erau aliaţii noştri şi că violurile şi jafurile fuseseră comise de fascişti în uniforme ruseşti. Un prieten de-al meu, Bickam Sweet-Escott, mi-a explicat într-o scrisoare că, deşi nu aveam de unde să ştiu, telegramele mele „datorită organizării de acum... se bucură de o circulaţie foarte largă". Cu alte cuvinte, ele erau arătate ruşilor, care protestaseră probabil în legătură cu acea telegramă nr. 59. Românii cu care lucram şi care aveau încredere în mine erau astfel compromişi faţă de ruşi chiar de către ai mei. De fapt,

scrisoarea lui Sweet-Escott m-a făcut să înţeleg că ceea ce putea fi luat drept o doză de naivitate din partea celor de la Cairo nu era decât un joc dublu. Mustrarea pe care o primisem era secretă, totuşi propaganda sovietică pe care o conţinea, şi care ştiam că era falsă, fusese expusă făţiş şi fără vreun efort de includere a ei în vreun context. Dacă aceasta însemna că telegramele care plecau de la Cairo erau autocenzurate şi copiate pentru uzul Moscovei, atunci însemna că trăiam într-o lume a oglinzilor răsturnate.

În afara acestei experienţe, căreia i-aş spune de coşmar, zilele de atunci au fost minunate. Lucram din greu şi, adesea, până târziu, şi stăteam treaz până la ore înaintate vorbind, mâncând, bând şi participând, ca toţi din jurul meu de altfel, la o perioadă de schimbări care începuse aproape pe nesimţite şi care se transformase în şase luni într-o vijelie. Mai târziu, viitorul meu socru, A.T. Cholerton*, care fusese până de curând corespondent britanic în Rusia şi se afla acum în România, mi-a expus, etapă cu etapă, modul în care comuniştii vor pune mâna pe ţară. Pe vremea aceea, tacticile staliniste erau o noutate pentru majoritatea dintre noi – surprinzătoare, fascinante, iar pentru unii chiar mortale. Dar atunci, în septembrie, în acele săptămâni de început, le simţeam doar plutind în aer ca o uşoară adiere.

Ori de câte ori puteam, plecam la Snagov să înot puţin şi trăgeam la o vilă pe care o ştiam din 1939.** Se afla la mai puţin de un kilometru de locul în care îşi ţinuse Antonescu ultima şedinţă de Cabinet. Pe podea, în camera de primire, erau risipite scoarţe româneşti, iar pereţii erau acoperiţi aproape în întregime cu cărţi. Mâncarea era minunată şi se găsea chiar din belşug dacă aveai ceva dare de mână. Până şi icrele negre din Deltă nu erau un lux prea mare. Dacă mă concentrez şi încerc să-mi aduc aminte atmosfera din camera aceea, mai aud în urechi frânturi de conversaţie, imaginară desigur, dar, pentru mine, cel puţin veridică:

---

* Istoric şi fost profesor la King's College, Cambridge.

** Surorile vitrege Josette Lazăr şi Eggie Heliade Rădulescu ţineau un fel de salon al tineretului la vila lor de la Snagov.

„Noi la caviar le spunem icre, pe românește", zice gazda, care este cu un an sau doi mai tânără decât mine. „Încearcă-le pe astea negre."
„Realismul lui Hemingway...", se aude dintr-un colț al camerei. „Vrei să spui americanismul. Nu știu dacă e mai realist să te pileşti într-un bar sud-american decât să hoinăreşti ca personajele lui Proust."
„Spune-mi de ce sunt atât de porniți românii împotriva rușilor", întreb eu ca să schimb subiectul, acum când nu mă mai interesa chiar așa de mult ca înainte literatura engleză, americană sau franceză.
„Din frustrare", răspunde cineva din fundul încăperii. „Am dori să-i vedem pe englezi şi pe americani aici, așa că ne vărsăm focul pe ruși."
„N-am chef să mă violeze nimeni", spune fata cu Hemingway, cu un aer trist.
„Dar cu americanii n-o să mai fie vorba de viol."
„Mai taci din gură."
„Cred că Anglia s-a schimbat în timpul războiului." Altcineva schimbă subiectul şi nu-mi prea place ce mi se pregătește.
„Da", spun eu prudent.
„Dar Churchill este istoric; știe foarte bine că cea mai mare valoare a țării lui constă în reputația ei." Asta cred că a emis-o deșteptul care-l citea pe Proust.
„Așa că nu o să lase o mână de comuniști să distrugă poporul care a realizat lovitura de stat, nu-i așa?", mă întreabă gazda, adresându-se apoi unei fete care tocmai deschidea ușa: „Hai, chérie, intră la o cafea."
De data asta n-a mai trebuit să răspund, sunt salvat. Dar știu că nu voi putea evita mult timp întrebarea. Mi se va pune iar şi iar, până-i voi urî pe toți care mă întreabă același lucru. Şi știu că, până la urmă, îmi va ieşi pe gură adevărul crud: „Da, Partidul Comunist, cu sprijinul armatei sovietice, va pune mâna pe această țară şi tu cu toți amicii tăi veți dispărea. Şi pentru că un război cu Rusia este exclus, nu mai putem face nimic."

Armistiţiul a fost semnat la Moscova la 12 septembrie. Molotov prezida. Erau de faţă Harriman şi Clark-Kerr, ambasadorul Statelor Unite şi, respectiv, al Marii Britanii. Harriman descrie în telegrama sa către Washington cum Molotov citea clauză de clauză cu voce tare, lăsa delegaţia română să spună ce avea de spus, ignora ce a spus şi trecea mai departe la clauza următoare. Românii păreau mai puţin preocupaţi de clauze în sine decât de modul în care puteau fi interpretate. Este adevărat, a admis el, că armistiţiul a oferit „Comisiei sovietice un control nelimitat asupra vieţii economice din România" şi o influenţă considerabilă în treburile politice. „Măsura în care alte grupări politice vor putea să-şi impună influenţa, ca să citäm o expresie a Moscovei, va depinde de înţelegerea pe care o vor arăta faţă de poziţia Rusiei."

Ruşii, spunea Harriman, păreau să reducă funcţiile Comisiilor aliate – britanică şi americană – doar la un simplu instrument de legătură, ceea ce britanicii respingeau cu vehemenţă. El a confirmat Washingtonului că americanii se conformaseră dorinţei ruseşti de a avea mână liberă atât în redactarea condiţiilor de armistiţiu, cât şi în privinţa „tratamentului aplicat, în consecinţă, românilor". Britanicii, a spus el, au devenit dezagreabili ruşilor prin diversele lor propuneri, în special prin cele referitoare la reparaţii.[3]

Îndată ce partea britanică din înalta Comisie Aliată a sosit la Bucureşti, două săptămâni mai târziu, înaltul comisar britanic, Stephenson, vicemareşal al Aerului, a venit să mă vadă neîntârziat. M-a întrebat cum era cu vânătoarea în România; auzise că sunt urşi în Carpaţi. Întrucât eram acum unul din membrii personalului său, trebuia să-mi întrerup legăturile mele radio şi de curierat cu SOE. M-a asigurat că nu vor fi irosite cunoştinţele mele despre România şi legăturile pe care le stabilisem. Trebuia să-l contactez personal în legătură cu evoluţiile importante din România. Mi-a reamintit că eram acum ofiţer de rang superior. Devenisem căpitan atunci când fusesem paraşutat în România; după lovitura de stat, am fost ridicat la gradul de maior şi decorat cu Ordinul Imperiului Britanic. Apoi a adăugat,

hohotind de râs, că uniforma mea arăta groaznic, nici măcar nu era regulamentară; misiunea mea imediată era să-mi comand una nouă.

Vicemareşalul Aerului Stephenson îmi spunea astfel, cu cea mai mare delicateţe, că, Operaţiunea „Autonomous" odată încheiată, trebuia să mă integrez valorilor lumii reale.

Capitolul XXVII
Consecinţele loviturii de stat

Să încerci să apreciezi cu cât a scurtat lovitura de stat românească războiul ar fi un exerciţiu ipotetic. Istoricii români şi presa franceză a timpului consideră că este vorba de aproximativ 200 de zile. Neîndoielnic, ea a avut o contribuţie mai mare decât debarcarea Aliată pe coasta provensală, înfăptuită cu o săptămână înainte şi impusă lui Churchill la Conferinţa de la Teheran de către cele două supraputeri nou-născute. Aş prefera să menţionez câteva elemente de ordin militar de natură să explice de ce Hitler însuşi a considerat lovitura drept decisivă pentru înfrângerea sa finală.

Întrucât maşina de război sovietică era condiţionată de spaţiul în care putea manevra, experţii militari germani au crezut că vor putea ţine strâmtul coridor Focşani–Nămoloasa–Galaţi între Carpaţi şi Marea Neagră. După ce românii s-au retras de pe această linie de apărare şi au întors armele împotriva nemţilor, trupele sovietice ale Frontului 2 ucrainean au înaintat spre Balcani cu o viteză de mai mult de 50 de kilometri pe zi (blindatele) şi cu 35–38 de kilometri zilnic (infanteria)[1]; mai curând probleme de ordin logistic decât rezistenţa inamicului i-au împiedicat să înainteze şi mai repede.[2] Au trecut frontiera bulgară la 8 septembrie, nu au întâmpinat nici o rezistenţă din partea armatei bulgare şi în câteva săptămâni erau la graniţa Greciei şi a Iugoslaviei. Problemele lor mai importante au fost din nou logistice, provocate de prelungirea rapidă a liniilor de comunicaţii.

În săptămână următoare loviturii de stat, armata română a înaintat spre vest, precedând Armata Roşie, omorând şi capturând peste 60 000 de nemţi, printre care paisprezece generali, izgonind inamicul de pe un teritoriu cu o suprafaţă cât a Belgiei, Danemarcei, Olandei şi Elveţiei luate la un loc. Poate şi mai important a fost că, prin apărarea trecătorilor din Carpaţi până la sosirea Armatei Roşii, românii au transformat ceea ce ar fi putut deveni o serie de Monte Cassino-uri într-o cale deschisă spre Europa centrală. Românii au continuat lupta alături de Armata Roşie până la sfârşitul războiului în Europa. Pierderile lor s-au ridicat la aproape 170 000 de oameni, dintre care peste 111 000 de morţi sau răniţi grav.

Într-un interviu acordat în 1975, Albert Speer arăta că „începând cu iunie 1944, nu mai puteam conta decât pe 50 000 de tone de benzină lunar, dar din august, când trupele noastre au fost nevoite să părăsească România, cifra a scăzut la 20 000 de tone.* Devenise evident că ne îndreptam spre dezastru".[3] În perioada ce a urmat loviturii de stat, soldaţilor germani li s-a ordonat să păstreze cu orice preţ controlul asupra instalaţiilor petroliere din Valea Prahovei. Nu au reuşit. Balcanii aveau, de asemenea, o pondere ridicată în producţia europeană de bauxită, antimoniu şi crom – toate esenţiale pentru maşina de război hitleristă.

Faptul că sovieticii i-au acordat regelui Mihai ordinul „Victoria" este ilustrativ pentru contribuţia decisivă pe care România a adus-o la război „într-un moment când înfrângerea Germaniei nu era încă o certitudine". În 1944, producţia germană de armament se afla la cotele cele mai ridicate atinse de la începutul războiului. În cazul în care ar fi dispus de timp şi de materiale suficiente, Hitler intenţiona să lanseze în producţia de serie armament perfecţionat – de tipul avioanelor de vânătoare cu reacţie, dotate cu rachete, Messerchmitt 262 – care ar fi putut influenţa, dacă nu soarta războiului, cel puţin durata acestuia.

---

* După 23 august 1944, România a încetat toate exporturile de petrol către Reich.

Lovitura de stat a făcut ca el să nu mai aibă nici timpul, nici materialele necesare.

Comentariile postbelice referitoare la lovitura de stat suferă de două mari denaturări. În Occident, suntem înclinaţi să acordăm Uniunii Sovietice tot meritul pentru saltul făcut de Armata Roşie în Balcani în lunile august şi septembrie 1944; ruşilor le revine într-adevăr mare parte din acest merit. În România, lovitura de stat era atribuită de obicei Partidului Comunist Român.

Potrivit istoriei oficiale britanice a celui de-al Doilea Război Mondial, „cele trei săptămâni, de la 15 august până la 5 septembrie, au fost printre cele mai dramatice din întreg războiul european, egalându-le pe cele din mai şi iunie 1940... de la frontiera României, ruşii au înaintat spre Iugoslavia şi în Bulgaria, nimicind douăsprezece divizii germane şi punând pe fugă armata română".[4] Singurele referinţe privind România se găsesc la pagina 377. După o scurtă relatare a înaintării lui Tolbuhin şi a lui Malinovski, din intervalul 20–23 august, aflăm că „aceste lovituri succesive au fost prea grele pentru guvernul român. La 23 august, regele Mihai l-a arestat pe dictatorul Antonescu, a format un nou guvern şi a trecut de partea Aliaţilor. În ziua de 25 august, România a declarat război Germaniei".[5] Deşi mare parte din armata sa era pusă pe fugă, guvernul român nu a cedat de fapt ofensivei sovietice, motiv pentru care Antonescu a şi trebuit să fie arestat. Dacă românii nu ar fi pregătit lovitura de stat împotriva nemţilor cu luni de zile înaintea ofensivei sovietice şi dacă nu ar fi stabilit-o pentru luna august, aceasta ar fi eşuat probabil, iar în acest caz înaintarea Armatei Roşii ar fi fost mult mai puţin spectaculoasă. Ruşii fuseseră aliaţi curajoşi şi Armata Roşie dusese unul dintre cele mai mari războaie de apărare din toate timpurile. România, pe de altă parte, contribuise substanţial la efortul de război al lui Hitler şi a întors armele împotriva lui foarte târziu. Totuşi, fără a nega nimic din toate acestea, ar trebui poate să se acorde ceva mai mult credit regelui Mihai şi acelor români care, în ciuda condiţiilor nefavorabile, au realizat o cotitură radicală care a făcut, în mod evident, ca victoria să se apropie.

În România, evenimentele de la 23 august le erau prezentate românilor care nu au fost martorii acestora ca o operă realizată în întregime de către Partidul Comunist. Regelui, lui Maniu şi celorlaltor persoane direct implicate în lovitura de stat nu li se mai acordă meritul pe pare l-au avut în acele evenimente. Astfel, deşi lucrarea *200 de zile mai devreme* – din care extrag şi eu liber unele date – redă excelent aspectele militare ale loviturii de stat, ea conţine următorul pasaj care prezintă eronat lovitura de stat propriu-zisă:

> „La data de 23 august, în jurul orelor 17, s-a declanşat insurecţia poporului român, care a marcat începutul revoluţiei de eliberare socială şi naţională, antifascistă şi antiimperialistă a României. Planurile politice şi militare ale acestei insurecţii, elaborate cu înaltă responsabilitate istorică pentru destinul poporului român de către partidul comunist, au fost puse imediat şi ireproşabil în aplicare."[6]

Nimeni din cei care ar citi acest pasaj nu ar putea realiza că românii au auzit pentru prima oară despre „revolta" lor în momentul în care Regele a anunţat acest lucru, şi că i-au ovaţionat atunci pe regele Mihai, pe Maniu şi pe aliaţii occidentali, iar nu Partidul Comunist Român. Nici generalii români proaliaţi sau armata în totalitatea ei nu au luptat pentru o ocupaţie sovietică sau pentru instalarea unui guvern comunist. O astfel de idee ar fi părut ridicolă pe vremea aceea. Ceea ce a întârziat atât de mult lovitura de stat a fost tocmai neîncrederea în Rusia şi teama de o subjugare comunistă.

Ofensiva sovietică, urmată de lovitura de stat română, i-a dat lui Stalin o superioritate indiscutabilă în Balcani. Nu exista nici un motiv evident pentru care acesta să se supună limitelor unei înţelegeri cvasioficializate cu britanicii referitoare la Grecia şi la România, şi care nu se bucurase niciodată de sprijin american. În timp ce armata sovietică ocupa acum România, cu Transilvania cu tot, şi Bulgaria până jos la graniţa cu Grecia, Marea Britanie dispunea doar de o mică armată în sudul Greciei. În plus, partizanii comunişti greci erau bine echipaţi şi activi. Totuşi, când Churchill s-a întâlnit cu Stalin la Kremlin, în ziua

de 9 octombrie, el a ridicat problema necesității de a-și armoniza interesele reciproce în Balcani. Dată fiind situația militară, acest lucru cerea o cutezanță deosebită și, în relatarea dramatică pe care o face evenimentului, Churchill nu-și ascunde sentimentul de împlinire.

„Momentul era propice pentru învoieli, așa că am spus: «Hai să rezolvăm afacerile noastre din Balcani. Armatele dumneavoastră sunt în România și în Bulgaria. Avem interese, misiuni și agenți acolo. Să nu ajungem să ne confruntăm din pricina fleacurilor. Cât privește Marea Britanie și Rusia, ce ați zice dacă ați beneficia de o preponderență de nouăzeci la sută în România, iar noi să avem un cuvânt de spus în proporție de nouăzeci la sută în Grecia, și să mergem jumătate-jumătate în Iugoslavia?» În timp ce i se traducea acest lucru, am scris pe o jumătate de foaie de hârtie:

România
Rusia 90%
Ceilalți 10%

Grecia
Marea Britanie 90%
(în acord cu Statele Unite)
Rusia 10%

Iugoslavia 50–50%

Ungaria 50–50%

Bulgaria
Rusia 75%
Ceilalți 25%

Am împins hârtia lui Stalin, care terminase de ascultat traducerea. A fost o scurtă pauză. A luat apoi un creion albastru și, după ce a făcut o bifă mare, ne-a dat bucata de hârtie înapoi.

Totul s-a aranjat în nu mai mult timp decât ar lua consemnarea faptului...

A urmat o tăcere prelungită. Hârtia apostilată zăcea la mijlocul mesei. Într-un sfârşit, i-am spus: «Nu riscăm să fim socotiţi cam cinici dacă s-ar vedea că am dispus fără jenă în aceste chestiuni în asemenea măsură hotărâtoare pentru soarta a milioane de oameni? Să ardem hârtia.» «Nu, ţineţi-o la dumneavoastră», a spus Stalin."[7]

Un paragraf anulat al minutei oficiale a acestei convorbiri dă o idee despre spiritul pirateresc al lui Churchill. În timp ce preda acest „document îndrăzneţ", el a subliniat că nu se consultase nici cu guvernul, nici cu parlamentul. „Mareşalul Stalin era un realist. Nici el însuşi nu era un sentimental, în timp ce Eden era «un om rău»."[8] În ceea ce a publicat, Churchill susţine că se gândise doar la aranjamente pe timp de război, toate problemele mai ample fiind rezervate pentru „masa tratativelor de pace". Pe la sfârşitul anului 1944, totuşi, referirile lui Churchill sau ale lui Eden la înţelegerile de pace ajunseseră doar o stratagemă prin care se amâna ziua în care publicului britanic şi american urma să i se spună că toate pretenţiile teritoriale ale lui Stalin în Europa răsăriteană fuseseră acceptate.[9]

Istoricii sovietici nu au admis niciodată că această discuţie – care a luat forma unei mâzgăleli la nivel înalt – constituia o înţelegere. Când prim-ministrul a afirmat că, pentru a nu-i scandaliza pe americani, ar fi mai bine să nu fie folosită sintagma „împărţirea în sfere", Stalin l-a întrerupt pentru a-i reaminti că Roosevelt dorea ca Harriman să asiste la aceste discuţii. Churchill a insistat ca, în ceea ce priveşte Balcanii, să rămână la formula discuţiei între patru ochi. Stalin a acceptat, dar se pare că a fost sincer alături de el doar într-o singură chestiune – interesul deosebit al Marii Britanii în Mediterana era egal cu cel al Rusiei în Marea Neagră, admiţând în consecinţă interesul legitim al acesteia pentru Grecia. În cazul tuturor celorlalte ţări de pe lista lui Churchill, formula 90–10% a fost aplicată în favoarea Rusiei – inclusiv în cazul Bulgariei, care, având o graniţă comună cu Grecia, prezenta un interes deosebit pentru Marea Britanie.

Mulţi români au crezut, poate cu naivitate, că vor fi trataţi ca aliaţi datorită contribuţiei pe care lovitura de stat a avut-o în asigurarea înaintării Armatei Roşii. De la bun început însă, ruşii i-au tratat ca pe un popor învins. Nici nu fusese semnat încă armistiţiul şi ei puseseră mâna pe echipament – instalaţii petroliere şi mare parte a flotei comerciale – evaluat la aproximativ două miliarde de dolari. Armistiţiul a mutat, după părerea lui Maniu, linia Focşani–Nămoloasa–Galaţi la porţile Budapestei, dându-i comandamentului sovietic dreptul de a interveni în toate domeniile vieţii din România. În decembrie, el i-a spus reprezentantului Statelor Unite că, dacă ar fi ştiut că armistiţiul va fi aplicat doar de ruşi, nu l-ar mai fi sfătuit pe Rege să-l accepte.

O preluare imediată a puterii de către comunişti întâmpina trei impedimente majore. În primul rând, era vorba de însăşi lipsa de forţă electorală a Partidului Comunist Român; în zilele acelea nu se putea ascunde faptul că lovitura de stat fusese realizată de către tânărul şi popularul Rege şi de către Maniu, cu sprijinul marii majorităţi anticomuniste a poporului. Pe de altă parte, Partidul Comunist nu avea experienţă revoluţionară; potrivit politrucilor sovietici, acestuia i-ar fi trebuit luni de zile să poată realiza o lovitură de stat. În al treilea rând, Armata Roşie avea nevoie de o stabilitate a liniilor de comunicaţii cu frontul central european. În aceste condiţii, Comisia sovietică s-a descurcat destul de bine, instalând democraţia populară într-un răstimp de şase luni. Partidul Comunist Român era acum condus de către indivizi formaţi la Moscova, precum Ana Pauker, Emil Bodnăraş (Ceauşu) şi Vasile Luca, şi de către militanţi români care organizaseră celulele comuniste în închisorile româneşti – aşa cum erau Teohari Georgescu şi Gheorghiu-Dej. Pătrăşcanu, cu toată funcţia sa ministerială, nu dispunea de o influenţă deosebită în noua ierarhie comunistă. Această nouă conducere a adoptat sub tutela Moscovei o tactică ce a devenit de atunci bine-cunoscută. A folosit grupări afiliate – ca, de pildă, Frontul Plugarilor – pentru a recruta muncitori şi ţărani care ar fi refuzat să intre în acest partid. (Marea majoritate a muncitorilor agricoli şi industriali încă mai simpatizau cu Partidul Naţional-Ţărănesc

şi Partidul Social Democrat.) Comuniştii şi-au deschis rândurile oricui ar fi găsit profitabil să se afle de partea câştigătorilor, până şi Gărzii de Fier. Ca şi regele Carol al II-lea, ei i-au salutat pe disidenţii naţional-ţărănişti şi liberali; în numai şapte luni, lipsitul de scrupule Tătărescu a comis ultimul său act de trădare faţă de Partidul Liberal, intrând, în calitate de viceprim-ministru şi ministru de externe, în guvernul Petru Groza*, controlat de comunişti. Partidul Social Democrat a fost scindat şi distrus de către comunişti; aceştia s-au folosit de formaţiunea lor paramilitară – cuprinzând singurii civili cărora Misiunea sovietică le permisese să poarte arme – pentru a împrăştia întrunirile şi demonstraţiile opoziţiei. Misiunea sovietică controla repartizarea hârtiei de ziare, în timp ce Partidul Comunist Român obliga tipografiile – care fuseseră destul de mulţumite să lucreze pentru presa antonesciană – să facă imposibilă apariţia ziarelor opoziţiei. Faţă de lipsa sa de experienţă în general, partidul se descurca bine, iar Moscova n-a avut nevoie să forţeze lucrurile decât în puţine ocazii.

În această situaţie, generalul Sănătescu era de-a dreptul în încurcătură. Conducea un guvern de tranziţie, numit special pentru pregătirea alegerilor. Dar, cu fiecare săptămână care trecea, perspectiva unor alegeri democratice părea tot mai îndepărtată. La 13 octombrie, un grup de liberali şi naţional-ţărănişti care demonstrau pentru „Rege şi democraţie" a fost atacat de către comunişti înarmaţi. A doua zi dimineaţa, ziarul comunist *Scânteia* i-a acuzat în mod fals că i-ar fi provocat pe comunişti strigând „Trăiască Horia Sima!" şi „Trăiască Iuliu Maniu!". Asocierea numelui lui Maniu cu acela al unui fascist notoriu a fost primul semn că acesta va fi etichetat drept „fascist". Trei zile mai târziu, Sănătescu a anulat o mare întrunire a Partidului Naţional-Ţărănesc ca să prevină reprimarea acesteia de către brutele comuniste, ceea ce ar fi oferit un pretext ruşilor pentru a interveni direct. Maniu a făcut remarca, poate din şiretenie,

* Petru Groza era conducătorul Frontului Plugarilor, una dintre organizaţiile membre ale frontului organizat de Partidul Comunist.

că „e de neînțeles ca cel mai puternic partid politic din țară să fie împiedicat să ia legătura cu opinia publică".[10]

Sănătescu a demisionat la 2 noiembrie; i s-a cerut de către Rege să formeze un nou guvern. A numit un ministru comunist la Comunicații, unul dintre posturile-cheie la care aspira orice grupare interesată să preia puterea. Niculescu-Buzești s-a retras din funcția de ministru de externe în favoarea lui Constantin Vișoianu și s-a dedicat pregătirii Partidului Național-Țărănesc în vederea alegerilor. Vișoianu a atras atenția Misiunii sovietice asupra răului pe care Partidul Comunist îl făcea efortului de război prin erodarea vieții economice și politice; Moscova acceptase probabil această erodare ca parte a prețului pe care trebuia să-l plătească pentru a-și atinge obiectivele. Spre sfârșitul lui noiembrie a avut loc un incident care le-a oferit rușilor ocazia de a scăpa definitiv de Sănătescu. Un grup de soldați români beți a deschis focul într-un salon muncitoresc de dans dintr-o mahala pentru că nu li se permisese să intre. Presa comunistă a urlat despre „gloanțele hitleristo-fasciste trase de automatele Coloanei a V-a, sprijinită de conducătorii Partidului Național-Țărănesc". În clipa în care Vîșinski, adjunct al ministrului sovietic al afacerilor externe, a sprijinit această acuzație calomnioasă, Sănătescu a demisionat.[11]

La 2 decembrie, Regele l-a înlocuit pe Sănătescu cu energicul general Rădescu, cel care fusese menționat în articolul lui Liviu Nasta. Rădescu fusese deținut în lagărele de concentrare împreună cu unii lideri comuniști. În octombrie, Sănătescu cedase considerabilelor presiuni sovietice și îl numise șef al Marelui Stat-Major, în ciuda faptului că nu avea experiența unei activități militare de dată recentă. Cu toate acestea, ca prim-ministru s-a dovedit a fi un mai viguros exponent al democrației constituționale decât predecesorul său; deși numirea sa a fost puternic sprijinită de către Moscova, nu i s-a permis, evident, să rămână îndeajuns la putere pentru a-și dovedi eficiența. Rădescu a hotărât să conducă el însuși delicatul Minister de Interne, numindu-l pe Teohari Georgescu subsecretar de stat la același minister. Partidul Comunist aștepta de mult să-și facă intrarea

în acest minister; în numai două luni, Georgescu a infiltrat poliţia şi serviciile secrete şi a numit prefecţi instruiţi să nu ţină seama de directivele guvernului şi să primească instrucţiuni numai de la el.

La Conferinţa de la Ialta din 4–11 februarie 1945, Puterile Aliate s-au angajat să permită popoarelor europene „să distrugă ultimele rămăşiţe ale nazismului şi ale fascismului şi să-şi creeze instituţiile democratice pe care şi le doresc". Două săptămâni mai târziu, Frontul Naţional Democrat, aflat sub controlul comunist, a organizat o mare demonstraţie care, la un moment dat, a ameninţat Ministerul de Interne, unde îşi avea Rădescu biroul. Conform ordinelor primite, gardienii au tras în aer pentru a împrăştia mulţimea. Exact în acelaşi timp, câţiva demonstranţi au fost împuşcaţi de către agenţi provocatori comunişti, iar Rădescu a fost făcut răspunzător pentru moartea lor. Cu toate că o comisie mixtă de medici ruşi şi români au stabilit că gloanţele extrase din corpul victimelor erau de un calibru ce nu s-a aflat niciodată în dotarea armatei, faptul a rămas fără nici un ecou. Provocarea reuşise. Rădescu şi-a pierdut cumpătul şi, într-o declaraţie radiodifuzată în aceeaşi seară, i-a acuzat nominal pe Ana Pauker şi pe Vasile Luca. Dar maşinăria comunistă începuse să lucreze din plin şi, după o săptămână de haos, Rădescu a fost nevoit să se refugieze la Misiunea britanică. Atâta i-a trebuit lui Vîşinski ca să se întoarcă la Bucureşti şi să dea propria sa lovitură. La 28 februarie el i-a dat Regelui un ultimatum de două ore pentru a numi un guvern controlat de comunişti, sub conducerea lui Petru Groza – fruntaş comunist –, altminteri existând riscul completei dispariţii a României ca stat suveran.

Odată cu sosirea Misiunii britanice, am fost numit ataşat de presă al consilierului politic al Misiunii – Ian Le Rougetel, care fusese consilier al Legaţiei în 1941. Ted Key, unul dintre cei mai drăguţi oameni pe care i-am cunoscut vreodată, a devenit însărcinat adjunct cu informaţiile. Annie Samuelli era asistenta mea personală, iar Costică Mugur se ocupa de contabilitate şi de monitorizarea presei. În această muncă era ajutat de Eleonora

de Wied.* Mai târziu, George Rațiu și Nadia Herescu** au lucrat și ei cu noi. Nadia Herescu era basarabeancă și ne-a servit pentru un timp ca interpret de limba rusă. Eram în legătură cu presa română și cea străină, iar informațiile care ne parveneau prin căile noastre – deși clasificate de către Partidul Comunist drept informații secrete – puteau fi obținute și printr-o simplă observare.

La început, Biroul consilierului politic habar n-a avut despre așa-numitul „acord de procentaj". Ca și colegii noștri americani, munceam cu râvnă pentru restaurarea guvernării parlamentare și ne miram de ce rapoartele și propunerile noastre nu erau bine primite la Londra. Churchill era din ce în ce mai agasat de activitățile noastre. La 4 noiembrie, el i-a comunicat lui Eden că, evident, Le Rougetel „nu înțelege că interesele noastre în România nu depășesc 10% și că suntem doar cu puțin mai mult decât niște simpli spectatori".[12] Trei zile mai târziu comenta, din nou: „Iată o nouă serie de telegrame care dovedesc zelul cu care Le Rougetel, Stevenson și ceilalți se aruncă în vâltoarea sfâșietoare de la București"[13], iar la 10 noiembrie, scria: „Dumneavoastră, domnule Eden, sau Foreign Office i-ați încunoștințat vreodată pe reprezentanții noștri de la București în legătură cu balanțele asupra cărora am căzut de acord – în linii mari – la Moscova? Mi se pare că aceștia se comportă ca și cum s-ar afla în Grecia. WSC."[14] Într-adevăr, cu două zile înainte, o telegramă „strict secretă" fusese expediată de la Foreign Office către București, cu repartizare foarte restrânsă, avertizându-l pe Le Rougetel asupra înțelegerii de la Moscova: „Trebuie de aceea să evităm tentația de a ne strădui să ieșim victorioși în ambele lumi și de aceea este necesar să acționăm cu cea mai mare precauțiune." Situația s-ar schimba, bineînțeles, dacă ar fi periclitate interesele legitime ale Marii Britanii.[15] Această telegramă va avea

---

* Regina Elisabeta (Carmen Sylva), soția regelui Carol I, s-a născut ca prințesă Elisabeta de Wied. Prințesa Eleonora de Wied era astfel verișoara regelui Mihai.

** Cunoscută mai târziu în filme ca Nadia Grey.

un regim de circulaţie restrânsă în reprezentanţa noastră de la Bucureşti. În ziua de 11 decembrie, Churchill menţiona din nou: „Ţinând seama de modul în care ruşii ne-au sprijinit în ceea ce se întâmplă în Grecia, ceea ce le pune la grea încercare atât sentimentele, cât şi structurile, chiar că nu este cazul să ne amestecăm prea mult în România. Amintiţi-vă procentajele pe care le-am pus pe hârtie."[16] Cinci săptămâni mai târziu, el l-a întrebat pe Eden de ce facem atâta caz în România în legătură cu deportarea saşilor* şi a altora în Rusia.[17]

În aceste împrejurări, Maniu, care lupta pentru un sistem de guvernământ democratic şi căuta să obţină ajutorul Aliaţilor occidentali împotriva ruşilor, trebuie să fi părut extrem de iritant Londrei. Atunci când am raportat, la 1 decembrie 1944, că Maniu ne spusese că va înţelege dacă guvernul britanic dorea ca România să-şi lege soarta de a Rusiei, mai curând decât de aceea a puterilor anglo-saxone, dar ar fi recunoscător dacă i s-ar putea spune o vorbă în această privinţă, prim-ministrul i-a comunicat lui Eden: „Nu avem, desigur, căderea de a admite un asemenea lucru."[18] Maniu a rugat stăruitor să i se spună adevărul – fusese sau nu România vândută sferei de influenţă ruseşti? – şi de fiecare dată reprezentanţii Aliaţilor occidentali fuseseră instruiţi să nege acest lucru. Ani mai târziu, Clark-Kerr, pe atunci Lord Inverchapel, i-a spus lui Rică Georgescu, la ambasada britanică de la Washington, că unul dintre cele mai neplăcute lucruri pe care i s-a cerut să le facă a fost să mintă un om de talia lui Maniu.

Prin februarie 1945, comuniştii din Grecia au fost zdrobiţi, iar Churchill a început să vorbească mai răspicat în legătură cu România. Când am bănuit că se va face o tentativă de a-l răpi pe Rădescu din incinta Misiunii, am fost instruiţi să prevenim acest lucru chiar cu forţa, dacă ar fi fost necesar. Îndată ce şi-au dat seama care era situaţia, ruşii au lăsat-o mai moale. Cu toate acestea, nici aşa-numitul „acord de procentaj", nici

* Ungurii au adus în Transilvania secolului al XI-lea coloni experimentaţi din landurile renane. Au ajuns să fie cunoscuţi sub numele de saşi.

lovitura de stat, nici chiar faptul că România participase la invadarea Rusiei nu puteau justifica doar prin ele însele comunizarea României. Nu a mai fost nici un fel de dubiu în acest sens din momentul în care a devenit clar că nu va fi nici o prezență militară occidentală în Europa răsăriteană. Să te aștepți din partea lui Stalin să pună în aplicare în teritoriile ocupate principii de guvernare pe care nu le aplicase la el acasă ar fi fost o naivitate tot atât de mare ca să te fi așteptat ca Hitler s-o fi făcut cu cinci ani mai devreme. Chiar atunci când Bevin a devenit ministru de externe și simțeam că atitudinea față de Moscova devenise mai fermă, la București noi nu puteam face altceva decât să încetinim procesul de comunizare. Sfatul dat de către noi lui Maniu și Regelui era să meargă spre un compromis, să mai facă un pas, oricât de mic, în direcția în care îi împingea Rusia. Partidele de opoziție păreau să nu-și dea seama că guvernul britanic și guvernul american – chiar sub președinția lui Truman – nu puteau exercita decât presiuni diplomatice; cele mai puțin realiste dintre ele preconizau un conflict politic deschis, la nivel înalt, între Puterile Occidentale și Uniunea Sovietică. O gândire de acest fel, bazată pe dorințe, a determinat partidele de opoziție – până și pe suporterii lui Titel Petrescu – să susțină că au fost trădate de Puterile Occidentale.

În 1946, am intrat în diplomație și am trecut în secția politică a Oficiului. După recunoașterea, cu câteva luni înainte, de către Londra a guvernului român, Oficiul a fost acceptat ca Legație. John Benett, un prieten de-al lui Sir Stafford Cripps, a devenit noul atașat de presă, Francis Benett, care a făcut ulterior o carieră deosebită în Partidul Conservator, era ajutorul atașatului de presă. Alcătuiau împreună o echipă excelentă.

Câțiva români mai tineri căutau o soluție militară și au luat calea munților pentru a organiza rezistența armată. Alții au editat ziare de opoziție deschisă. Mihai Fărcășanu, liderul Tineretului Liberal, a editat un ziar intitulat *Viitorul* – căruia noi îi spuneam „Vitriolul" – până când i-au fost distruse tiparnițele, tipografii, bătuți măr, iar el și soția sa, Pia – fiica poetului Ion Pillat și strănepoată a lui Constantin Brătianu –, au trebuit să ia calea bejeniei.

Matei Ghica se reîntorsese în țară, pentru a ajuta alți oameni să fugă peste graniță. Aranjase ca familia Fărcășanu să poată pleca de pe un mic aeroport de la Caransebeș, lângă Timișoara, în Banat. Urmau să folosească un bombardier vechi, care tocmai fusese reparat și trebuia să se întoarcă la baza sa de la Brașov. O comisie guvernamentală, însărcinată să împiedice fuga românilor peste graniță, pe calea aerului, sosise la Caransebeș cu o zi înaintea datei plănuite pentru plecarea familiei Fărcășanu. Comisia a controlat dacă avionul nu transporta pasageri ilegali și dacă nu depășea cantitatea de combustibil necesară pentru zborul de serviciu până la Brașov. (Nu și-au dat seama că mecanicul umblase la indicatorul de nivel). Membrii comisiei se aflau în fața clădirii în timp ce avionul, înaintând pe pistă spre un punct care ieșea din raza vizuală, se pregătea pentru decolare; în timp ce își ambala motoarele, Pia și Mișu au sărit din boschete și s-au urcat în avion. Cum toate aparatele, în afară de altimetru, fuseseră dezafectate, au avut parte de un zbor plin de peripeții. Urmăriți de avioane de vânătoare iugoslave, au consumat toată benzina zburând dintr-un nor într-altul. Deasupra Adriaticii nu mai aveau decât foarte puțin carburant și de-abia, de-abia au ajuns la aeroportul de la Bari.

Cu toate că nu eram decât secretar II, s-a întâmplat ca Legația să fie lăsată pentru un timp pe seama mea. Aveam o telegramă pregătită pentru a fi expediată imediat ce eram anunțat că Fărcășenii sosiseră la Bari. Era important, deoarece exista riscul să fie trimiși înapoi. Era gata-gata să se întâmple acest lucru, dacă Forțele Aeriene Britanice, impresionate de aterizarea lor nebunească, nu i-ar fi luat sub aripa lor.

În condițiile date, românii au rezistat – mai mult decât s-ar fi așteptat oricine – unei dictaturi depline a Partidului Comunist. În noiembrie 1946, când alegerile au avut în sfârșit loc, Londra și Washingtonul s-au muiat, recunoscând guvernul Groza format din comuniști și reprezentanți ai grupărilor afiliate comuniștilor. Opoziția a făcut presiuni pentru ca alegerile să aibă loc sub supravegherea unei comisii internaționale, dar nu

s-a materializat nimic în acest sens. Paragraful 35 din raportul anual al Legației, pe care l-am întocmit, descrie nemaipomenita îndârjire a poporului român în fața presiunilor de aliniere la care era supus:

„După acest ultim efort din partea guvernului de a dovedi că partidele de opoziție erau «fasciste», alegerile au avut loc la 19 noiembrie. În afară de abuzurile de mai sus, trebuie spus că au fost nenumărate cazuri în care suporterii guvernului au votat de mai multe ori, ca și cazuri de introducere în urne a buletinelor de vot în favoarea guvernului, fie înainte de începerea votării, fie în timpul numărării voturilor, la care nu au asistat reprezentanții opoziției. În dimineața de 19 noiembrie, un număr de reprezentanți ai opoziției au fost arestați; s-au raportat în multe județe acte de intimidare fizică în timpul votului. De obicei, în România, rezultatele alegerilor sunt anunțate la radio în noaptea respectivă pe la ora 2, pentru ca populației să-i fie foarte clar cine a câștigat. Totuși în noaptea de 19 noiembrie s-au anunțat doar câteva rezultate și a urmat o tăcere de trei zile. Legăturile telefonice cu provincia au fost întrerupte, pentru a împiedica opoziția să afle rezultatele la nivel de județ, rezultate care, după toate aparențele, îi erau net favorabile, guvernul realizând astfel curând că toate metodele sale iscusite de falsificare dăduseră greș. Guvernul a fost, de aceea, obligat, în ultimă instanță, să falsifice cifrele oficiale și să dea publicității drept o victorie zdrobitoare ceea ce era, de fapt, o totală înfrângere a sa. Și cum până la urmă adevărul a ieșit la iveală, a devenit clar că guvernul nu pierduse doar pe ansamblul țării, ci chiar și în citadelele activității comuniste. Mulți dintre cei mai pătimași suporteri ai Partidului Comunist se afiliaseră acestuia doar din oportunism, dar, când a venit momentul să-și spună cuvântul, au votat pentru opoziție. Nici măcar ceferiștii, din rândurile cărora erau alese trupele de șoc comuniste, și angajații Ministerului de Finanțe și cei al Ministerului de Război nu au votat pentru guvern."[19]

După o astfel de manifestare clară a voinței poporului, Moscova și Partidul Comunist au fost nevoite să mai aștepte un an

până a-i intenta un proces lui Maniu. A fost arestat la 25 iulie 1947, iar procesul său s-a deschis la 29 octombrie. A fost acuzat de înaltă trădare şi la 11 noiembrie a fost condamnat la închisoare pe viaţă, în regim de izolare. Avea atunci 75 de ani. Toată opoziţia politică organizată care fusese doar înlăturată sub regimul carlist şi sub cel antonescian a fost acum practic anihilată.

Un singur om mai rămăsese în calea unei totale preluări a puterii de către comunişti – regele Mihai. Foreign Office a fost impresionat de deosebitul simţ al datoriei dovedit de către Rege, de încercarea sa de a conlucra în cadrul sistemului, de acceptarea de către el a oricăror umilinţe şi a riscului a cel puţin unui atentat la viaţa sa, de hotărârea fermă de a nu abandona poporul român. Foreign Office a insistat pe lângă guvernul britanic să-i dea cel puţin un sprijin moral, făcând publică hotărârea Londrei de a lua o atitudine serioasă în cazul în care s-ar întâmpla să moară într-un „accident" şi de a-i oferi lui şi mamei sale, regina Elena, azil în Anglia, dacă acest lucru ar fi fost necesar. Cabinetul nu a dat nici un răspuns, datorită, în mare măsură, lipsei de încredere pe care Herbert Morrison o manifesta faţă de Foreign Office.[20] La 12 noiembrie, a doua zi după condamnarea lui Maniu, regele şi regina Elena au plecat la Londra, avionul fiind condus, ca de obicei, pe rând, când de el, când de pilot. Se duceau să asiste la ceremonia căsătoriei prinţesei Elizabeth cu prinţul Philip al Greciei. La întoarcerea sa în Bucureşti, la 21 decembrie, Regele era şi el logodit cu prinţesa Anne de Bourbon-Parma; Moscova se vedea ameninţată de un nou obstacol – perspectiva perpetuării dinastiei.

La 30 decembrie, prim-ministrul Petru Groza şi secretarul general al Partidului Comunist Român, Gheorghiu-Dej, au fost primiţi în audienţă de către Rege şi de către mama acestuia; întrucât Groza afirmase că era vorba de „treburi de familie", s-a presupus că era ceva în legătură cu apropiata căsătorie regală. În schimb, au fost anunţaţi că venise timpul ca regele să abdice. Fuseseră găsite nişte documente incriminatorii pentru Rege, înaintea procesului lui „Maniu şi al bandei sale de trădători fascişti". Guvernul – şi, se subînţelegea, Moscova, de asemenea –

nu dorea complicații, ci o trecere lină de la monarhie la o republică populară. Atunci când Regele s-a referit la Constituție, Groza a exclamat: „Constituția! Vedeți, ne-am gândit la toate!" A scos din servietă un document, prin care Regele, recunoscând Constituția ca nemaicorespunzând necesității unei „grabnice și fundamentale schimbări", precum și că „instituția monarhică... reprezintă o piedică serioasă în calea dezvoltării României", abdică în numele său și al urmașilor săi „în interesul poporului român".[21] În timp ce Regele era plecat din încăpere pentru a vorbi cu oficialități ale Curții Regale, Groza, care fusese dintotdeauna înclinat să joace teatru, i-a arătat reginei Elena revolverul pe care-l avea asupra lui și i-a spus rânjind că și-a luat toate precauțiunile, știind ceea ce îi făcuse Mihai lui Antonescu. Când s-a întors în încăpere – după ce aflase că Palatul este încercuit de trupe din divizia „Tudor Vladimirescu" și că legăturile telefonice fuseseră tăiate – Regele s-a mai referit încă o dată la voința poporului român. Acesta era cel care trebuia să decidă. Groza i-a spus că, dacă nu semnează actul pe loc, vor fi arestate în aceeași zi mii de persoane; ar putea fi război civil și o mare vărsare de sânge. Regele Mihai a abdicat în aceeași zi, pe data de 30 decembrie 1947, în jurul orei 15.[22]

Scurta restabilire a democrației românești după lovitura de stat a regelui Mihai și apoi deteriorarea ei aveau să marcheze începutul unei traumatice risipiri a vrajei pe care opinia publică occidentală o încercase față de Rusia.

Lovitura de stat s-a dovedit din punct de vedere militar de o valoare incalculabilă. Scurtase, fără nici un fel de îndoială, durata războiului. Ordinul „Victoria", cu care Stalin îl decorase pe regele Mihai – printre străinii care s-au mai bucurat de o astfel de onoare au fost generalul Eisenhower, feldmareșalul Montgomery și mareșalul Tito –, era un ordin prin excelență militar, și nu civil. Din punct de vedere politic, lovitura de stat fusese pe cât de neavenită, pe atât de neașteptată pentru Moscova.

Rușii păreau să se fi gândit doar la doi dictatori posibili în România după armistițiu – regele Carol și mareșalul Antonescu.

Doamna Antonescu le-a povestit celor două surori, Annie şi Bobsie Samuelli, cu care a împărţit un timp celula, că, după arestare, soţului ei i s-a acordat la Moscova un tratament rezervat personalităţilor foarte importante; a avut la dispoziţie o locuinţă spaţioasă, mâncare excelentă, era dus la spectacole de balet şi câte altele. Ruşii îi ceruseră insistent să conducă un guvern român în numele lor. A fost adus spre a-l convinge până şi feldmareşalul von Paulus, care fusese luat prizonier la Stalingrad; după repetatele sale refuzuri, Antonescu a fost trimis înapoi la Bucureşti, pentru a fi judecat şi executat.

Presupunând că doamna Antonescu a spus adevărul, nu este exclus ca, în cazul în care Antonescu ar fi acceptat condiţiile de armistiţiu propuse la Stockholm în vara lui 1944, Moscova să fi dorit să-l aibă în fruntea unui guvern de-al lor, cel puţin cu titlu provizoriu.

Un candidat mai docil ar fi fost regele Carol. La negocierile de la Stockholm, ruşii îl întrebaseră pe ministrul României, Frederick Nanu, care ar fi, după părerea sa, reacţia ţării faţă de o revenire a fostului lor rege şi, în toamna anului 1947, au încercat să-l reinstaleze pe Carol, care trăia în Portugalia. Planurile le-au fost dejucate de către ministrul nostru la Bucureşti, Adrian Holman, şi de către Foreign Office, care au cerut guvernului portughez să facă uz de orice mijloace de care dispune pentru a-l reţine.

De înţeles, ruşii nu doreau să deterioreze maşinăria dictatorială pentru care ar fi trebuit să mulţumească lui Carol şi lui Antonescu. Ideal, scopul ar fi fost atins printr-o trecere fără probleme de la o dictatură la alta, dar, acest lucru nefiind posibil, ar fi preferat ca Antonescu să ducă lupta până la sfârşit, până ţara ar fi fost total subjugată şi ocupată. În acele momente de derută generală, democraţii de frunte ar fi putut fi lichidaţi şi în orice caz făcuţi neputincioşi din cauza totalei prăbuşiri a ordinii civile. Dar, după lovitura de stat, nici una dintre aceste soluţii nu mai era posibilă. Regele Mihai a abrogat constituţia dată de tatăl său în 1938 şi a reintrodus-o pe aceea din 1923, care urma să rămână în vigoare până ce o constituantă aleasă

prin vot liber ar fi pregătit una nouă. Cursul dictaturii fusese întrerupt şi o restabilire a ei ar fi întâmpinat o rezistenţă îndârjită. Partidele democratice mai funcţionau încă. Românii îşi instalaseră propriul lor guvern cu o săptămână înainte de intrarea Armatei Roşii în Bucureşti. Ruşii se confruntau acum, din punctul lor de vedere, cu zăpăceala unei guvernări provizorii, doar pe jumătate reprezentativă, pentru care dădeau vina în totalitate pe Rege şi pe partidele tradiţionale.

Nu putea fi ignorat un monarh constituţional recunoscut ca regele Mihai, sprijinit din tot sufletul de către armată şi de către partidele tradiţionale, care reprezentau populaţia ţării în proporţie mai mare de 90 la sută. Partidele democratice ţineau cu dinţii de alegerile libere, iar Partidul Comunist era teribil de slab. Nimeni nu se îndoia de capacitatea Moscovei de a rezolva această problemă, dar ea nu mai putea evita acum să-şi dea pe faţă jocul şi, dată fiind prezenţa misiunilor britanică şi americană, a ziariştilor occidentali, nici publicitatea ce i-ar fi urmat. Ca urmare a loviturii de stat, România a devenit un caz special în metodologia stalinistă de luare a puterii, aplicată la o ţară în care comunismul de-abia dacă exista. Avea să deschidă ochii atât opiniei publice britanice, cât şi celei americane, cărora, de patru ani de zile, Uniunea Sovietică le fusese prezentată doar sub aspectele sale cele mai roze.

Când Rusia a fost invadată, în iunie 1941, Churchill, trecând peste orice rezerve, a salutat-o ca aliat; şi, când poporul rus a dovedit printr-un curaj deosebit că ar putea fi factorul decisiv în înfrângerea lui Hitler, a început să fie descurajată vorbăria despre bolşevism şi Rusia. În viitor nu va mai fi decât un singur duşman al democraţiei – Hitler. Dacă aceasta ar fi rămas o simplă măsură tactică şi dacă nu i s-ar fi adăugat şi o doză de autoamăgire, poate că „războiul rece" ar fi putut fi evitat. Dar o astfel de detaşare nu ar fi fost uman posibilă. Pentru a se comporta cum trebuie, până şi factorii superiori din Marea Britanie şi din Statele Unite trebuiau să se autoconvingă că Stalin era prietenul lor şi că a gândi altfel însemna un fel de trădare.

Stalin reprezenta o enigmă pentru conducătorii occidentali şi, în situaţia dată, ei se simţeau tentaţi să-i dea crezare. După Stalingrad, Rusia părea să ţină mai mult la tradiţie şi mai puţin la ideologie. Nu te puteai aştepta din partea lui Stalin să aibă vreun fel de simpatie pentru ţările care-i ajutaseră pe nemţi să i-o pustiască pe a sa, dar, la sfârşitul războiului, situaţia sa economică se profila atât de dificilă încât, fie doar şi pentru acest motiv, putea dori să menţină relaţii bune cu Aliaţii Occidentali. Respectarea de către sovietici a Cartei Atlanticului nu putea fi de aceea în întregime exclusă.

Mai sunt şi alte considerente care au influenţat atitudinea Aliaţilor occidentali faţă de Rusia în timpul războiului. Se uită câteodată că, oricât de diferiţi ar fi fost în esenţă, primii bolşevici şi părinţii întemeietori* au avut o mulţime de lucruri în comun – un imbold biblic, convingerea că modul lor de viaţă era cel mai bun din lume, o suspiciune puternică faţă de imperiul colonial britanic, unde soarele nu apune niciodată. Aceste simţăminte nu s-au stins complet nici pe vremea lui Roosevelt şi a lui Stalin. Cei de la Departamentul de Stat îl suspectau pe fascinantul Churchill că ar fi în căutarea unor sfere de influenţă, tot atât de mult cât suspectau şi Rusia comunistă. Roosevelt refuza net să creadă că URSS nu s-ar purta altfel decât cu mărinimie faţă de orice ţară-satelit est-europeană care capitulase necondiţionat.

Părerea Marii Britanii despre Uniunea Sovietică a fost influenţată de importanţa acordată de Churchill şi de Eden contactelor lor personale cu Stalin şi cu Molotov şi de înţelegerea greşită a marxism-leninismului. Un singur zâmbet din partea ruşilor şi li se şi muia inima. Le venea greu să vadă lucrurile prin prisma lui Stalin. Până şi Foreign Office era tentat să creadă că, din cauza slăbiciunii Partidului Comunist din România, ruşii vor fi obligaţi până la urmă să ţină alegeri libere.

E de înţeles că liderilor englezi şi americani le va trebui mult timp să sesizeze semantica ruşilor. După lovitura de stat, la Bucureşti oricine era de partea regimului sprijinit de sovietici

---

* Membrii Convenţiei constituante de la 1787, în SUA. (N. trad.)

se chema că este „democrat"; până şi Pătrăşcanu s-a scandalizat când legionarii şi alţi oportunişti ideologici au fost recrutaţi în masă să umfle rândurile subţirelului Partid Comunist. Cuvântul „fascist" desemna, desigur, pe orice simpatizant al Marii Britanii, Statelor Unite sau al democraţiei parlamentare. Şi, întrucât Partidul Comunist pretindea că vorbeşte în numele tuturor democraţilor români, cerinţa consultării poporului de către guvern devenise conceptual oţioasă în momentul ţinerii Conferinţei de la Ialta, în februarie 1945.

Astfel, îl descoperim pe Churchill consemnând:

> „În seara în care expuneam în faţa Camerei Comunelor rezultatele străduniilor noastre de la Ialta, în România avea loc prima violare de către ruşi atât a spiritului, cât şi a literei acordurilor noastre... Am fost profund afectat de această veste, care *avea să se dovedească un prototip al celor ce vor veni* (subl. I.P.). Ruşii au impus cu forţa şi prin fals guvernarea unui Partid Comunist minoritar."[23]

Ziariştii englezi şi americani scriau pe atunci despre pogromurile ideologice care au urmat loviturii de stat din România. Cu toate că cel puţin un ziar britanic, dacă nu mai multe, îşi instruise corespondentul să nu aducă nici un fel de critică Uniunii Sovietice în corespondenţele de la Bucureşti, aceste evenimente – urmate de reprimarea mişcărilor necomuniste în Polonia, Cehoslovacia şi în întreaga Europă răsăriteană – au zdruncinat imaginea favorabilă pe care şi-o făcuseră în timpul războiului despre „tătucul Stalin". Patru ani de automistificare şi de propagandă amăgitoare îşi arătau efectul de bumerang. Publicul american şi britanic neinformat a reacţionat violent faţă de comportamentul greşit al unui aliat curajos căruia îi datorau atât de mult. Duşmanul comun care legase guvernele lor de cel al Uniunii Sovietice fusele eliminat. „Războiul rece" devenea inevitabil.

În 1948 venise timpul să plec. Experienţa mea românească a însemnat mult pentru mine. În nouă ani văzusem trei feţe ale

dictaturii şi începusem să-i îndrăgesc prea mult pe cei care, chiar dacă fără succes, îi rezistaseră. Ştiam că voi ajunge un străin în propria mea ţară şi simţeam o nevoie nemaipomenită să mă întorc. În 1946 intrasem în Foreign Office. Doi ani mai târziu am fost transferat de la Bucureşti la Londra şi n-aveam să mă mai reîntorc niciodată.

Epilog

Majoritatea celor implicaţi în Rezistenţa românească din timpul războiului au supravieţuit luptei împotriva nemţilor: în timpul conflictului ideologic ce a urmat loviturii de stat, Regele a fost exilat, alţii au fugit din ţară sau au suferit ani lungi de temniţă, unde mulţi şi-au găsit obştescul sfârşit.

Regele Mihai a plecat mai întâi la Londra şi la Washington pentru a-i informa pe conducătorii occidentali asupra condiţiilor în care a avut loc abdicarea sa. Guvernul Statelor Unite i-a oferit azil, dar atât el, cât şi soţia sa au hotărât să trăiască în Elveţia, într-o casă de lângă Geneva, în care au rămas până în zilele noastre. Au avut cinci copii. Regele nu-şi luase nici un fel de măsuri pentru o viaţă în străinătate. Un timp şi-a câştigat traiul ca pilot de încercare pentru o companie aviatică americană. Apoi, după ce a trecut examenele necesare, a devenit agent de bursă în Elveţia pentru o firmă grecească cu sediul pe Wall Street.

La plecarea din România, regina-mamă Elena s-a întors la Florenţa, unde fusese în exil în timpul domniei soţului ei, regele Carol. A decedat în 1982.

După ce a lucrat un timp pentru Europa Liberă şi Vocea Americii, Mircea Ionniţiu, secretarul Regelui, s-a angajat ca inginer la o firmă producătoare de motoare cu reacţie cu carburant lichid. Domiciliază în California. Cu toate că a ieşit la pensie, este din când în când chemat în calitate de consultant. Activează, de asemenea, la Academia Româno-Americană de Ştiinţe şi Litere.*

* Mircea Ionniţiu a murit în 1990. (N. ed.)

Mareşalul Antonescu s-a comportat cu demnitate la procesul său din 1946. Procuratura a încercat din greu, dar fără succes, să-i implice pe Maniu şi pe Brătianu în politica acestuia. După ce şi-a făcut depoziţia, Maniu a traversat sala să-i strângă mâna celui din boxă; la protestul preşedintelui comunist al Curţii, Maniu a explicat că Antonescu i-a fost rival, nu duşman. Unii dintre noi am considerat acest gest final ca o mulţumire adresată Mareşalului pentru protecţia acordată lui Maniu, ca şi colaboratorilor săi români şi britanici împotriva nemţilor.

Cu toate că Mareşalul a refuzat să ceară îndurare, regele Mihai a insistat ca toate condamnările la moarte să fie comutate în închisoare pe viaţă. În ultima clipă, în timp ce condamnaţii se îndreptau de la capelă spre locul execuţiei, au fost comutate într-adevăr trei sentinţe, printre care şi aceea a lui Cristescu; totuşi, Mareşalul, Mihai Antonescu şi generalul Picky Vasiliu – legătura noastră cu Antonescu pe vremea când ne aflam în închisoare – au fost împuşcaţi.

Se spune că Bodnăraş ar fi intervenit în favoarea lui Eugen Cristescu. Cristescu era un remarcabil ofiţer de contrainformaţii, cu o memorie prodigioasă, probabil omul cel mai valoros moştenit de către comunişti de la regimul trecut.

Maniu i-a implorat pe Constantin Vişoianu şi pe Niculescu-Buzeşti să plece din ţară şi să-i reprezinte peste hotare pe naţional-ţărănişti, pe liberali şi pe social-democraţii independenţi ai lui Titel Petrescu. Gafencu şi Cretzianu erau deja în străinătate. Mihalache şi alţi membrii ai Partidului Naţional-Ţărănesc au fost prinşi pe când încercau să fugă. Maniu însă a refuzat să plece. Vişoianu a devenit preşedintele Comitetului Naţional Român şi trăieşte la Washington*. Buzeşti şi Cretzianu au murit în Statele Unite, iar Gafencu la Paris.

La procesul său din 1947, Maniu a fost politicos şi stăpânit ca întotdeauna şi total imun la intimidări. I-a autorizat el pe colegii săi să fugă în străinătate?, l-a întrebat procurorul. Da. De ce? Pentru că, după părerea sa, opoziţia liberă şi critica legală fiind

* Constantin Vişoianu a murit în 1994. (N. ed.)

interzise în țară, cerințele poporului român trebuiau să se facă auzite de către democrațiile occidentale care mai erau încă răspunzătoare pentru situația din România. Avea vreo intenție să se opună guvernului? Va continua să lupte pentru alegeri libere, pentru o adevărată libertate politică și pentru restabilirea drepturilor elementare ale omului. Cum? Prin toate mijloacele pe care le va avea la îndemână.[1]

În acest proces au fost implicați 19 acuzați, unii dintre ei fiind judecați în contumacie. Printre cei din boxă se afla Pichi Pogoneanu, funcționarul paralizat pe care l-am transportat împreună cu Rică la mașina Palatului, în ziua de 24 august. Acuzat că avusese legături cu trădătorii din străinătate, el i-a salutat pe acești „trădători" ca patrioți, adăugând că singurul motiv care l-a reținut să li se alăture a fost teama că sănătatea sa precară ar putea fi un impediment în activitatea lor. Maniu și Mihalache au fost condamnați la închisoare pe viață cu regim de izolare, ceilalți, la muncă silnică sau regim de izolare pe termene de la cinci ani la închisoare pe viață. Maniu a murit în închisoarea de la Sighet la 3 februarie 1953.

Constantin Brătianu, liderul Partidului Liberal, a fost arestat aproape în același timp cu Maniu. Cum avea peste optzeci de ani și nu prezenta o valoare propagandistică prea mare, procesul său nu a fost public. Cu toate acestea, a fost condamnat la detenție pe viață și a murit în 1950. Acesta era bătrânul pe care l-am văzut moțăind în casa sa de la țară, într-o după-amiază, în timp ce copiii îi țopăiau peste picioare. Singura veste pe care familia a primit-o despre el din închisoare a fost una adusă de cineva care fusese închis într-o celulă alăturată și care îl auzea strigând câteodată din cauza șobolanilor. A fost ultimul politician din familia Brătianu – una dintre marile dinastii liberale europene.

Printr-o ironie a sorții, disparițiile lui Dinu Brătianu și a lui Maniu au fost anunțate într-un interviu dat ziarului *New York Times* la 21 octombrie 1955 de către Gheorghe Tătărescu, politicianul pe care aceștia îl desconsiderau cel mai mult. Așa cum era de așteptat, Tătărescu, arhioportunistul, nu a fost judecat niciodată și a murit în patul său de acasă, având domiciliu forțat.

Gheorghe Brătianu – care îi adusese lui Antonescu mesaje din partea lui Maniu şi a lui Brătianu, la Snagov, într-o încercare de ultimă clipă de a-l determina pe Mareşal să semneze armistiţiul – s-a sinucis în închisoare.

Partidul Social Democrat al lui Titel Petrescu a fost infiltrat de comunişti şi scindat, conform metodelor cunoscute, în 1946. Petrescu a continuat să conducă independenţii social-democraţi până la arestarea sa. A fost eliberat din închisoare în 1965, grav bolnav, şi a decedat în anul următor.

La începutul lui 1947, Rică şi Lygia Georgescu au fost invitaţi să „viziteze" Statele Unite de către conducerea societăţii Standard Oil (New Jersey). Copiii lor, Costa şi Peter, în vârstă de doisprezece şi şapte ani, au fost nevoiţi să rămână în Transilvania la bunici. La frontiera austriacă, paşapoartele diplomatice şi documentele ruseşti de liberă trecere ale Georgeştilor ar fi fost confiscate de către santinelele sovietice, dacă nu ar fi avut asupra lor dolari, franci elveţieni şi lire sterline cu care să-i mituiască. La Londra s-au întreţinut cu lordul Selborne – fostul şef al SOE – la un dineu animat la care au participat Douglas Dodds Parker şi de Chastelain. În Statele Unite s-a dat în cinstea lor un dineu mai pretenţios de către generalul Bill Donovan, şeful OSS (actuala CIA) din timpul războiului, care i-a elogiat pentru ceea ce făcuseră pentru Aliaţi în timpul războiului şi a spus că Lygia a fost „Molly Pitcher" a României. Ambii au căpătat cetăţenia americană în 1952.

Rică a fost numit coordonator adjunct la Standard Oil pentru activităţile globale de explorare şi producţie. În 1957 a ajuns reprezentantul societăţii Standard Oil pentru Orientul Mijlociu, cu sediul la Londra. În 1964, când împlinise vârsta de şaizeci de ani, a ieşit la pensie de la această societate, dar a continuat să lucreze drept consultant în probleme de petrol. Locuieşte împreună cu soţia sa la Geneva.

Faptul că nu şi-au putut scoate copiii din ţară a fost, desigur, o tragedie pentru ei. În 1953, un membru al Legaţiei române de la Washington a încercat să-l şantajeze pe Georgescu, dar acesta a refuzat să facă pe spionul în Statele Unite şi a informat

autoritățile americane; în același an, generalul Eisenhower a obținut eliberarea celor doi băieți ai săi. Peter este în momentul de față președinte al societății Young and Rubicam Advertising. Costa, după ce și-a luat doctoratul în istorie și literatură arabă, lucrează la Washington, într-un post guvernamental. Ca cetățeni americani, ei s-au adaptat perfect societății în care trăiesc și se amuză să o necăjească pe Lygia, când le dau telefon din Statele Unite părinților, cu salutul atât de american „Hi, folks".

În timpul războiului, Georgescu depindea în stabilirea legăturilor sale radio cu baza de la Cairo în special de doi oameni, Alecu Ionescu, care împreună cu soția sa codificau mesajele, și Nicolae Țurcanu, operator radio. După lovitura de stat, Ionescu a fost închis timp de optsprezece ani, după care a rămas bolnav pe viață. A primit de la Foreign Office suma de 1 000 de lire sterline, de care s-a folosit pentru a emigra în Australia, unde a murit în iunie 1988. Țurcanu a fost mai norocos. A scăpat din România, ascunzându-se pe un vapor, și și-a continuat cariera ca operator radio în marină.

Annie Samuelli, Costică Mugur și Eleonora de Wied, care lucraseră toți trei cu mine (eu fiind prezentat la procesul lor drept „principalul spion englez"), au fost arestați în iulie 1949, împreună cu Bobsie Samuelli, care fusese angajată la Oficiul American de Informații. Au fost acuzați de înaltă trădare și spionaj. Li s-au aplicat metode gestapoviste înainte de deschiderea procesului lor la 14 aprilie 1950. Costică a fost condamnat la 25 de ani, Annie la 20, Bobsie și Eleonora la câte 15 ani de detenție.

Sentința lui Costică a fost mai aspră, întrucât făcuse parte din rețeaua lui Georgescu în timpul războiului. În 1950, în concepția comunistă, principalul „inamic" nu mai era Reichul, împotriva căruia activase Georgescu, ci Aliații occidentali cărora li se asociase el; noua definiție li se aplica retroactiv. La procesul acestora, s-a lăsat să se înțeleagă că acțiunea mea neprietenească de „spionaj" data de pe vremea activității mele antigermane în cadrul Operațiunii „Autonomous".

Costică a fost trimis într-o închisoare din Transilvania. Annie, Bobsie și Eleonora și-au început detenția cu patru ani făcuți

într-o închisoare de lângă Ploieşti. În toamnă au fost aduse la aceeaşi închisoare doamna Antonescu şi văduva lui Codreanu, arestate amândouă în 1950, în cadrul unei acţiuni de prigonire a văduvelor unor oameni importanţi. Cu această ocazie, doamna Antonescu le-a povestit ce se întâmplase cu soţul ei la Moscova. În 1954, aşa-numitele „văduve naţionale" au fost eliberate fără să fi fost judecate. Celelalte trei au fost mutate la Miercurea-Ciuc, într-o fortăreaţă construită de Maria Tereza în secolul al XVIII-lea pentru rebelii români: Annie spune că în pardoseala de piatră mai erau încă inelele de fier. Prinţesa Eleonora de Wied a murit în anul următor. În 1956, au fost aduşi în închisoare o grămadă de maghiari şi de români implicaţi în revolta din Ungaria. Între timp, Foreign Office nu pierdea nici o ocazie de a insista să fie eliberaţi deţinuţii care lucraseră pentru guvernul britanic. În 1961, atmosfera politică era ceva mai bună şi, la 14 iunie, guvernul român a acceptat brusc suma oferită pentru răscumpărarea surorilor Samuelli de către o rudă a lor din America; ispăşiseră doisprezece ani din pedeapsă. Costică Mugur a fost eliberat şi el în anul următor.

Guvernul britanic le-a acordat cetăţenia britanică lui Annie Samuelli, lui Costică Mugur şi soţiei sale, Adela, pentru „servicii aduse Coroanei", împreună cu o plată retrospectivă şi pensie integrală de asigurări sociale. În Statele Unite, astfel de drepturi băneşti puteau fi acordate doar cetăţenilor americani. Astfel fiind, Bobsie s-a zbătut pentru a obţine sprijinul Senatului, sprijin necesar pentru a supune discuţiei şi aprobării Congresului proiectele a două legi individuale; prin acestea – atât ei, cât şi celorlalte persoane angajate în SUA aflate într-o situaţie similară – urma să li se acorde ceea ce considerau a fi dreptul lor. În semn de recunoaştere a curajului şi succesului repurtat, preşedintele Lyndon Johnson i-a dăruit lui Bobsie tocul cu care semnase cele două decrete.

Annie şi Bobsie s-au stabilit la Paris. Annie a publicat o carte despre cele trăite[2] şi acum îşi câştigă pâinea ca traducătoare. Bobsie a predat limba engleză şi a murit în 1987.

Costică şi Adela s-au instalat la Hampstead, într-un apartament ce le-a fost pus la dispoziţie de către Foreign Office, care i-a găsit lui Costică şi o slujbă. După ce a ieşit la pensie, acesta s-a apucat de pictură şi a avut câteva expoziţii de succes la Londra. Adela a murit acum câţiva ani, iar Costică în 1987.

Lucreţiu Pătrăşcanu a fost exclus din partid în 1948 şi în 1954 i s-a intentat un proces. Printre acuzaţii judecaţi odată cu el mai erau două persoane care au apărut în relatarea de faţă. Baronul Ion Mocsonyi-Stârcea, mareşalul Curţii regelui Mihai, cel care stabilise legătura între Rege şi Pătrăşcanu în perioada premergătoare loviturii de stat. După un interogatoriu îndelungat şi plin de cruzime, a fost condamnat la cincisprezece ani de muncă silnică. Fiind dintotdeauna foarte sănătos, el a supravieţuit anilor de temniţă şi trăieşte acum la Geneva. Harry Brauner, pe care i-l prezentasem lui Bonamy Dobrée la cursurile de vară de la Sinaia, în 1939, a fost condamnat la doisprezece ani muncă silnică. A devenit un folclorist de talie internaţională şi a decedat de curând în România*. Printre acuzaţi mai era şi un anume A. Ştefănescu – foarte posibil să fi fost acel reprezentant al firmei Coates care l-a adus în septembrie 1940 pe generalul Antonescu de la închisoare la întâlnirea cu Maniu şi cu Brătianu şi care, mai târziu, a dat reţelei ilegale a lui Georgescu un ajutor financiar. L-am cunoscut de-abia după lovitura de stat. A fost condamnat la închisoare pe viaţă.

Ca să revenim la Pătrăşcanu, acesta a fost acuzat între altele de tendinţe naţionaliste. Atunci când acel Gheorghe Tătărescu pe care-l puteai găsi oriunde a fost adus de procuror la proces ca martor al acuzării, Pătrăşcanu s-a ridicat şi a strigat: „Asemenea lepădături ale istoriei sunt aduse ca martori la acest proces împotriva mea, împotriva mea, care sunt un comunist?!" Aceasta dovedea, a spus el, cât de mult decăzuse Partidul Comunist Român.[3] A fost condamnat la moarte şi executat.

Ana Pauker, care l-a înlocuit pe Tătărescu ca ministru de externe, a fost exclusă din partid în 1952 şi a murit de moarte bună la ea acasă opt ani mai târziu.

---

* În 1989. (N. ed.)

Sandu Racottă s-a întors în România după lovitura de stat. A reuşit să plece din nou înainte de a fi arestat şi compania Shell – pentru care lucrase în România – i-a dat un post în Mexic. A murit la începutul anilor '60. Matei Ghica s-a dus şi el în America de Sud şi locuieşte acum la Caracas.

Lui Gardyne de Chastelain i s-a decernat titlul de „Companion of the Distinguished Service Order". După război, împreună cu Tozan – aventurierul turc pe care îl cunoscusem la Istanbul –, a înfiinţat o întreprindere de export-import la Londra, dar în condiţiile economice de atunci n-a reuşit mare lucru. Ulterior, Chas a lucrat la diverse întreprinderi producătoare de echipament petrolier din Canada şi Australia. În 1967 a devenit consilierul băncii statului New South Wales în materie de petrol, gaze şi minereuri. După pensionare, la vârsta de şaizeci şi cinci de ani, s-a întors împreună cu Marion în Canada, unde a fost consilier particular pentru probleme de petrol şi servicii auxiliare până la moartea sa în 1974. Fiul său, născut la sanatoriul de lângă închisoarea noastră, este acum locţiitorul şefului de Stat-Major al Forţelor Armate Canadiene.

De Chastelain nu a reuşit niciodată să se împace cu gândul că oameni care avuseseră încredere în el au fost trădaţi. Atât el, cât şi Frank Wisner – reprezentantul OSS – au fost lipsiţi probabil de acea doză de asprime care se dovedeşte de mare ajutor pe vreme de război. Frank, de asemenea, a fost şi el foarte afectat de experienţa sa din România. În 1956, a fost implicat în altă „trădare" – revolta din Ungaria. Câţiva ani mai târziu, ajuns la un rang superior în CIA, s-a împuşcat în pădurricea din spatele vilei unde îşi petrecea sfârşitul de săptămână.

După ce a lucrat la Misiunea britanică din Bucureşti, Silviu Meţianu s-a întors în Anglia, unde s-a apucat să crească păsări în Kent; a avut cinci copii.

Olimpia Zamfirescu susţine că ar fi fost complet apolitică şi că nu a avut nici un rol în Rezistenţă. I s-au dat opt luni de detenţie în regim de izolare pentru o vină pe care nu a recunoscut-o niciodată, apoi zece luni de închisoare, urmate de deportare în interiorul ţării, pentru că a încercat să vândă o tavă de

argint a unei prietene ce avea nevoie de bani ca să-şi îngrijească soţul bolnav. În timp ce se afla în surghiun, într-un sat cu bordeie, nu departe de Dunăre, a fost adus un nou deţinut care, după un timp, a avut suficientă încredere în ea ca să-i povestească cele ce urmează. Întrucât se referea la Maniu, al cărui nume mai reprezenta încă o puternică forţă a libertăţii în România, deţinutul nu îndrăznise să încredinţeze secretul nimănui până atunci, pentru ca nu cumva, ajungând la urechile autorităţilor, acestea să-l acuze de instigare la răzvrătire.

„Într-o noapte m-au mutat în altă celulă, unde se afla un bărbat foarte bătrân şi bolnav. Era Iuliu Maniu, sau ceea ce mai rămăsese din el. Era pe jumătate paralizat şi nu se mai putea da jos din pat. Nu-l torturaseră, dar fusese lăsat să moară încetul cu încetul, neacordându-i-se îngrijire medicală şi fiind subnutrit. L-am îngrijit. L-am spălat. L-am hrănit până a închis ochii pentru totdeauna. Presupun că ştiţi că Maniu a fost unit şi un om foarte credincios."

Am dat din cap afirmativ.

„Când a simţit că i se apropie obştescul sfârşit, mi-a spus: «După ce te eliberezi, du-te la Roma şi spune-i Papei cât de mult regret că obligaţiunile mele politice m-au împiedicat să merg la Roma pentru a-l vedea. Spune-i că am trăit ca unit, dar că doresc să mor ca romano-catolic». Apoi a spus: «Iartă-mi păcatele, Doamne!»"

„Am ciocănit în peretele celulei de alături, unde aveam motive să cred că era închis un episcop romano-catolic.

Aceia dintre noi care stătuseră luni, câteodată ani de zile, în închisori învăţaseră să folosească foarte bine alfabetul Morse ca mijloc de comunicare. Bunul episcop mi-a dictat literă cu literă, în latină, cuvintele rugăciunilor *Tatăl nostru* şi *Ave Maria*, şi eu, necredinciosul şi păcătosul, am fost acela care i-am dat Extrema Uncţiune şi i-am închis ochii acestui sfânt."[4]

Note

Multe dintre sursele citate mai jos sunt documente din arhivele publice. Textele provenind de la Foreign Office apar sub indicele FO 371 sau FO 800; actele prim-ministrului sunt indexate PREM 3, iar cele ale cabinetului, CAB.

Documents on German Foreign Policy, Documents on British Foreign Policy şi *Soviet Documents on Foreign Policy* apar ca DGFP, DBFP şi, respectiv, SDFP. *Akten zur Deutschen Auswärtigen Politik. 1918–1945* sunt citate *Akten.* Schimbul de telegrame dintre Legaţia germană de la Bucureşti şi Berlin referitoare la Operaţiunea „Autonomous" apare în *Memorii, Corespondenţă, Însemnări* (vezi „Revista de Istorie" vol. 35, nr. 12, Bucureşti, 1982) pe care o citãm ca „Memorii".

Utile documente americane, britanice, germane şi româneşti se găsesc în lucrarea, în patru volume, *23 august 1944 – Documente* (Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1984–1985) şi sunt citate ca *Documente.*

Neavând acces direct la documentele SOE, ci doar la materialele care mi-au fost puse la dispoziţie de către consilierul SOE, acestea sunt menţionate ca *Arhive SOE.*

Jurnalul lui Sir Denis Wrigth şi însemnările nepublicate ale lui Mircea Ionniţiu, secretarul regelui Mihai, apar sub siglele DW şi MI.

Alte surse decât cele menţionate mai sus sunt explicite sau apar în bibliografie.

Capitolul I

1. Frances Donaldson, *The British Council*, p. 60.

Capitolul II

1. Patrick Leigh Fermour, *Roumeli*, p. 217.
2. R. W. Seton-Watson, *A History of the Roumanians*, pp. 252–253.

3. Hannah Pakula, *The Last Romantic: A Bibliography of Queen Marie of Roumania*, p. 224.
4. R.W. Seton-Watson, *A History of the Roumanians*, p. 502.
5. Sacheverell Sitwell, *Roumanian Journey*, pp. 42–43.

Capitolul III

1. Olivia Manning, *Fortunes of War*, vol. 1, p. 565.
2. x x x *Politics and Political Parties in Rumania*, Londra, 1936, p. 147.
3. Ghiţă Ionescu, *Communism in Rumania. 1944–1962*, p. 26.
4. *Rumanian Communist Party: Lessons of Its Youth* (George Schöpflin. Emisiune BBC difuzată la 6 mai 1971).
5. C.Z. Codreanu: *La Garde de Fer*, p. 210.
6. *Ibidem*, p. 282.
7. Hannah Pakula, *The Last Romantic...*, p. 362.
8. *Ibidem*, pp. 390–391.
9. Ghiţă Ionescu, *Communism in Rumania*, p. 50.
10. DGFP, vol. D/V, p. 209.
11. FO 371/22448 R716.
12. DGFP/D/V, p. 249.
13. FO 371/22448 R716.
14. Hector Bolitho, *Roumania under King Carol*, p. 153.
15. *Ibidem*, p. 153.
16. DGFP/D/V, p. 249.

Capitolul IV

1. Maurice Pearton, *Oil and the Romanian State*, p. 219.
2. Norman Rich, *Hitler's War Aims*, vol. 2, nota 59, p. 482.
3. *Ibidem*, vol. 1, p. 207.
4. DGFP/D/V, p. 265.
5. *Ibidem*, p. 309.
6. *Ibidem*, p. 313.
7. FO 371/22445 R5380.
8. FO 371/22446 R8151.
9. FO 371/22446 R9168.
10. FO 371/22446 R9175.
11. DGFP/D/V, p. 330.
12. DGFP/D/V, p. 349.
13. DGFP/D/V, pp. 354–353.
14. DBFP/3/V, p. 315.

15. Maurice Pearton, *British Policy towards Romania (1939–1941)*, p. 530.
16. Richard Hoggart, *Speaking to Each Other*, Londra, 1970, p. 203.
17. DGFP/D/VI, p. 608.
18. DGFP/D/VII, p. 317.
19. Note personale.
20. *Ibidem.*
21. Olivia Manning, *Fortunes of War,* pp. 78 şi urm.

Capitolul V

1. DGFP/D/V, p. 352.
2. Documente Halifax (1938–1940) FO 800/322, vol. 14.
3. Maurice Pearton, *Oil and the Romanian State*, p. 249.
4. *Ibidem*, nota 5, p. 253.
5. DW.
6. Maurice Pearton, *British Policy towards Romania (1939–1941)*, pp. 541–542.
7. DGFP/D/IX, p. 165.
8. DW.
9. Geoffrey Household, *Against the Wind*, p. 101.
10. DGFP/D/X, p. 570.
11. DW.
12. FO 371/24845 N6526.
13. Acest episod, precum şi altele în care este menţionat John Davidson-Houston sunt extrase din J.V. Davidson-Houston, *Armed Pilgrimage.*

Capitolul VI

1. DGFP/D/VHI, p. 408.
2. DGFP/D/X, pp. 33–34.
3. FO 371/20991 R5638.
4. Note personale.
5. DGFP/D/X, p. 137.
6. *Ibidem*, p. 570.
7. Hoover Institution on War, Revolution and Peace. Dosar R. B. Bossy, rola 1.
8. DGFP/D/X, nota la p. 566.
9. Hoover Institution on War, Revolution and Peace. Dosar R. B. Bossy, rola 1.
10. DGFP/D/X, p. 508.
11. FO 371/24081 R6897.
12. Clare Hollingworth, *There's a German Just Behind Me*, p. 62.

13. M.R.D. Foot, *SOE in France*, cap. I, dedicat începuturilor SOE.
14. Josif C. Drăgan, *Antonescu*, vol. 1, p. 74.
15. DGFP/D/XI, p. 22.
16. *Ibidem*, p. 63.
17. *Ibidem*, p. 870.

Capitolul VII

1. DGFP/D/XI, pp. 136, 144, 279.
2. Documente personale.
3. DGFP/D/XI, p. 662.
4. Patrick Howarth, *Intelligence Chief Extraordinary*, p. 150.
5. SDFP, vol. 3, p. 470.
6. Paul Schmidt, *Hitler's Interpreter*, p. 214.
7. Winston S. Churchill, *The Second World War*, vol. 2, p. 518.
8. DGFP/D/XI, p. 1094.
9. Larry Watts, *În serviciul Mareşalului*, vol. 1, p. 31.
10. FO 371/29992 R80.
11. *Ibidem.*
12. Documente personale.
13. Josif C, Drăgan, *Antonescu*, vol. 2, p, 162.
14. DW.
15. *Ibidem.*
16. FO 371/29902 R335/80/37.
17. Documente personale.
18. *Ibidem.*
19. Larry Watts, *În serviciul Mareşalului*, p. 58.
20. Documente personale.
21. *Ibidem.*
22. *Ibidem.*
23. Josif C. Drăgan, *Antonescu*, vol. 2, p. 161.
24. FO 371/29992 R614.
25. John Colville, *The Fringes of Power*, vol. 1, p. 417.
26. Relatat de Olimpia Zamfirescu.
27. DGFP/D/XI, p. 1187.
28. DGFP/D/XII, p. 171.
29. *Ibidem*, p. 230.
30. FO 371/29992 R943.

Capitolul VIII

1. FO 371/29977 R2612.
2. Comunicat autorului de către Rică Georgescu.

3. DGFP/D/XII, p. 661.
4. FO 371/29991 R8466.
5. Arhive SOE.

Capitolul IX

1. Arhive SOE.
2. FO 371/33257 R8293/G.
3. Arhive SOE.
4. George Duca, *Cronica unui român în veacul XX*, vol. 3, cap. 12.
5. Frederick Nanu, *The First Soviet Double Cross*, p. 238.
6. FO 371/37386 R9271.
7. FO 371/37336 R7346.
8. *Ibidem*, R9628.

Capitolul X

1. FO 371/32874 N108/86.
2. *Ibidem*, N109/86.
3. Isaac Deutscher, *Stalin*, p. 480.
4. R. W. Seton-Watson, *A History of the Roumanians*, p. 211.
5. FO 371/37031 N6684.
6. FO 800/302. Scrisoare personală şi confidenţială de la Christopher Warner către J. Balfour, din 25 ianuarie 1944.
7. Milovan Djilas, *Conversations with Stalin*, p. 106.
8. Liddell Hart, *History of the Second World War*, pp. 510–511.
9. Milovan Djilas, *Conversations with Stalin*, p. 105.
10. FO 371/33256 R213.
11. FO 371/29975 R4962/2/37.
12. PREM 3 399/6. Prim-ministrul către Eden. Comunicare din 16 ianuarie 1944.
13. FO 371/37377 R9441.
14. FO 371/37377 R1039.
15. *Ibidem.*
16. FO 371/33133 R216.
17. PREM 3 399/6. Comunicarea lui Eden către prim-ministru, din 25 ianuarie 1944.
18. George McJimsey, *Harry Hopkins*, p. 305.
19. CAB 66/45 WP(44)9, din 7 ianuarie 1944.
20. FO 371/43993 R4028.
21. Josif C. Drăgan, *Antonescu*, vol. 2, p. 433.

Capitolul XI

1. Materialele folosite în prima secțiune a acestui capitol au fost în mare parte furnizate de Christopher Woods, consilier SOE la Foreign and Commonwealth Office.
2. *Documente*, vol. 1, nr. 456.

Capitolul XV

1. CAB 65(41), pp. 42–43.
2. FO 371/43902 113236.
3. *Memorii*, p. 1343.
4. *Akten*, nr. 154, pp. 296–297. Telegrama lui von Killinger către Berlin din 31 decembrie 1943.
5. *Memorii*, pp. 1341–1342.
6. *Ibidem*, pp. 1342–1346.
7. *Ibidem*, p. 1347.
8. Frederick Nanu, *The First Soviet Double Cross*, p. 243.

Capitolul XVI

1. FO 371/43992 R1696.
2. Jurnal personal.
3. *Documente*, vol. 2, nr. 839, Raportul nr. 1.
4. *Memorii*, p. 1347.
5. *Memorii*, p. 1340. Telegramă de la Berlin din 4 ianuarie către Legația germană de la București.
6. *Ibidem*, p. 1342. Telegramă din București din 24 ianuarie către Ministerul Afacerilor Externe de la Berlin.
7. *Ibidem*, p. 1349. Telegrama serviciilor de securitate germane din 28 aprilie către Berlin.
8. FO 371/44000 R8070.
9. FO 371/44002 R9433.
10. *Memorii*, p. 1349. Telegrama din București nr. 1689, din 15 ianuarie 1944.

Capitolul XVII

1. Josif C. Drăgan, *Antonescu*, vol. 2, p. 434.
2. Alexandru Cretzianu, *The Lost Opportunity*, pp. 115 și urm.
3. FO 371/43995 R4965.
4. *Ibidem.*
5. *Documente*, vol. 2, nr. 503.
6. FO 371/43999 R6642.
7. FO 371/43998 R5816.

8. FO 371/43995 R4794.
9. FO 371/43998 R5946.
10. FO 371/43998 R5947.
11. *Documente*, vol. 2, nr. 889, Raportul nr. 3.
12. FO 371/43998 R6282.
13. FO 371/43999 R6646.
14. FO 371/43997 R5587.

Capitolul XVIII

1. FO 371/43998 R5986.
2. FO 371/43998 R6150.
3. FO 371/43998 R5678.
4. FO 371/43998 R5666.
5. CAB 65(46), nr. 8 WM(44)47. Concluzii din 11 aprilie 1944. Minuta 2.
6. FO 371/43998 R5946 şi R5986.
7. *Documente*, vol. 2, nr. 889, Raportul nr. 3.
8. Frederick Nanu, *The First Soviet Double Cross,* pp. 248–249.
9. FO 371/43999 R6514.
10. FO 371/43999 R6651.
11. FO 371/43999 R6487.
12. FO 371/43999 R6487.
13. FO 371/43999 R6819.
14. FO 371/43909 R6434.
15. FO 371/43993 R3912.
16. FO 371/43999 R6487.
17. FO 371/43999 R6436.
18. FO 371/43998 R5634.
19. FO 371/43999 R6878.

Capitolul XIX

1. *Documente,* vol. 2, nr. 889, Raportul nr. l.
2. John Colville, *The Fringes of Power*, vol. l, pp. 286–287.
3. FO 371/43999 R6382.
4. FO 371/13999 R1016.
5. FO 371/43999 R7215.
6. FO 371/43999 R7287.
7. FO 371/44000 R7556.
8. CAB 65/46 WM (44) 63. Concluzii. Minuta 1 din Anexa confidenţială.
9. FO 371/44000 R7756.
10. FO 371/43999 R7829.

11. FO 371/44000 R8318.
12. FO 371/44000 R4338.
13. *Ibidem.*
14. FO 371/44000 R7598.
15. FO 371/44000 R3070.
16. *Ibidem.*
17. Winston Churchill, *The Second World War*, vol. 6, pp. 63–64.
18. *Ibidem*, p. 66.

Capitolul XX

1. *Documente*, vol. 2, nr. 889, Raportul nr. 3.
2. CAB 65 (42). Concluzii pentru 27 aprilie 1944, p. 261.
3. FO 371/44000 R8341.
4. FO 371/44000 R7998.
5. FO 371/44000 R8396.
6. FO 371/44001 R8985.

Capitolul XXI

1. *Documente*, vol. 2, nr. 889.
2. Ghiţă Ionescu, *Communism in Rumania. 1944–1962*, pp. 2–6.
3. *Documente*, vol. 2, nr. 434; 494; 496; 544.
4. MI.
5. *Ibidem.*
6. *Documente*, vol. 2, nr. 605.
7. FO 371/44002 R10114.
8. FO 371/44002 R10230.
9. Frederick Nanu, *The First Soviet Double Cross*, pp. 251–252.
10. FO 371/44003 R11015.
11. FO 371/44002 R9596.
12. MI.
13. *Ibidem.*
14. FO 371/44005 R12711.
15. FO 371/44005 R13108.

Capitolul XXII

1. John Erickson, *The Road to Berlin*, vol. 2, p. 198.
2. În interviurile sale cu Larry Watts şi Josif C. Drăgan, colonelul Magherescu ne oferă câteva amintiri interesante despre Mareşal.
3. Josif C. Drăgan, *Antonescu*, vol. I, pp. 315 şi urm.
4. Ion Gheorghe, *Rumäniens Weg zum Satellitenstaat*, p. 398.

5. Pentru întâlnirea dintre Antonescu şi Hitler am folosit trei surse: o notă dictată de Mareşalul Antonescu (vezi Josif C. Drăgan, *Antonescu*, pp. 321–332); o notă rezumativă de Paul Schmidt, interpretul lui Hitler (vezi *Akten*, vol. 8, pp. 307 şi urm.); şi o descriere a atmosferei, de Ion Gheorghe, ministru român la Berlin *(Rumäniens Weg zum Satellitenstaat*, pp. 391–401).
6. Josif C. Drăgan, *Antonescu*, vol. I, p. 322.
7. Ion Gheorghe, *Rumäniens Weg zum Satellitenstaat*, p. 398.
8. Josif C. Drăgan, *Antonescu*, vol. I, pp. 323–324.
9. Ion Gheorghe, *Rumäniens Weg zum Satellitenstaat*, pp. 400–401.
10. *Akten*, vol. 8, p. 307.
11. Ion Gheorghe, *Rumäniens Weg zum Satellitenstaat*, p. 401.
12. FO 371/44005 R12950.
13. Heinz Guderian, *Panzer Leader*, p. 365.
14. Ion Gheorghe, *Rumäniens Weg zum Satellitenstaat*, p. 403.
15. Heinz Guderian, *Panzer Leader*, p. 365.
16. Jurnal personal.
17. Josif C. Drăgan, *Antonescu*, vol. 1, pp. 334–335.

Capitolul XXIII

1. Acest capitol se inspiră liber din John Erickson (*The Road to Berlin*) pentru desfăşurările de pe frontul de est; Josif C. Drăgan (*Antonescu*) pentru materialele privitoare la Mareşal şi anturajul său ; Mircea Ionniţiu (*23 august 1944: Amintiri şi reflecţiuni*), precum şi alte documente inedite referitoare la plănuirea loviturii de către regele Mihai şi colaboratorii săi.
2. FO 371/44005 R13197.
3. FO 371/44004 R12404.
4. Nicolette Franck, *La Roumanie dans l'Engrenage*, p. 24.
5. MI.
6. *Ibidem.*
7. Josif C. Drăgan, *Antonescu*, vol. I, pp. 354 şi urm.
8. *Documente*, vol. 2, nr. 889, Raportul nr. 2.
9. Josif C. Drăgan, *Antonescu*, vol. I, p. 435.
10. *Documente*, vol. 2, nr. 687.
11. John Erickson, *The Road to Berlin*, p. 360.
12. Josif C. Drăgan, *Antonescu*, vol. I, p. 365.
13. *Documente*, nr. 889, Raportul nr. 2.
14. Documente personale.
15. Josif C. Drăgan, *Antonescu*, vol. I, p. 489.

16. Nicolette Franck, *La Roumanie dans L'Engrenage*, pp. 33–34.
17. *Ibidem*, p. 30.

Capitolul XXIV

1. Josif C. Drăgan, *Antonescu*, vol. 2, p. 451.
2. MI.
3. *Documente*, vol. 2, nr. 670.
4. MI.
5. Nicolette Franck, *La Roumanie dans L'Engrenage*, p. 47.
6. *Documente*, vol. 2, nr. 678.
7. *Ibidem*, nr. 682.
8. Haralamb Zincă, *Şi a fost „Ora H"*, p. 250.
9. *Documente*, nr. 889, Raportul nr. 2.
10. MI.

Capitolul XXV

1. *Documente*, vol. 2, nr. 696.
2. Frederick Nanu, *The First Soviet Double Cross*, pp. 354–355.
3. *Documente*, vol. 2, nr. 742.

Capitolul XXVI

1. John Erickson, *The Road to Berlin*, p. 365.
2. *Ibidem*, p. 365.
3. *Documente*, vol. 2, nr. 851.

Capitolul XXVII

1. Ilie Ceauşescu şi col., *200 de zile mai devreme*, pp. 132–133.
2. B.H. Liddell Hart, *History of the Second World War*, p. 613.
3. Ilie Ceauşescu şi col., *200 de zile mai devreme*, p. 165.
4. John Ehrman, *History of the Second World War*, vol. 5, p. 337.
5. *Ibidem*, p. 383.
6. Ilie Ceauşescu şi col., *200 de zile mai devreme*, p. 165.
7. Winston Churchill, *The Second World War*, vol. 6, p. 198.
8. FO 800/302. Întrevederea de la Kremlin, 9 octombrie 1944, orele 22.
9. PREM 3 399/6. Eden către prim-ministru la 25 ianuarie 1944.
10. Documente personale.
11. *Ibidem*.
12. PREM 3 374/13 M 1070/4. Comunicare personală a prim-ministrului către secretarul de stat, din 4 noiembrie 1944.

13. *Ibidem*, M 1083/4. Prim-ministrul către secretarul de stat, la 7 noiembrie 1944.
14. *Ibidem*, M 1098/4. Prim-ministrul către secretarul de stat, din 10 noiembrie 1944.
15. *Ibidem*, Telegramă FO către Bucureşti, nr. 171, din 8 noiembrie 1944.
16. *Ibidem*, M 1207/4. Prim-ministrul către secretarul de stat, din 11 decembrie 1944.
17. *Ibidem*, M.84/5. Prim-ministrul către secretarul de stat, la 18 ianuarie 1945.
18. *Ibidem*, Adnotarea prim-ministrului, din 2 decembrie 1944, la telegrama nr. 247 din 1 decembrie 1944 de la Bucureşti.
19. FO 371/67233 R4150/46/37.
20. Victor Rothwell, *Britain and the Cold War. 1941–1947*, pp. 377–378.
21. Josif C. Drăgan, *Antonescu*, vol. 2, p. 448.
22. Nicolette Franck, *La Roumanie dans l'Engrenage*, pp. 232–235.
23. Winston Churchill, *The Second World War*, vol. 6, pp. 368–369.

Epilog

1. Ghiţă Ionescu, *Communism in Rumania. 1944–1962*, pp. 135–136.
2. Annie Samuelli, *The Wall Between.*
3. Ghiţă Ionescu, *Communism in Rumania. 1944–1962*, notă de subsol la p. 156.
4. Din memoriile inedite ale Olimpiei Zamfirescu.

Bibliografie selectivă

Arnold-Forster, Mark, *The World at War*, Londra, 1973.

Baciu, Nicolae, *Agonia României*, München, 1988.

Barker, Elisabeth, *Churchill and Eden at War*, Londra, 1978.

Barker, Elisabeth, *British Policy in South-East Europe in the Second World War*, Londra, 1976.

Bazna, Elyesa, *I Was Cicero*, Londra, 1964.

Beamish, Tufton şi Guy Hadlev, *The Kremlin's Dilemma*, Londra, 1979.

Beza, George, *Mission de guerre*, Paris, 1977.

Bolitho, Hector, *Roumania under King Carol*, Londra, 1939.

Ceauşescu, Ilie şi col., *200 de zile mai devreme*, Bucureşti, 1984.

Churchill, Winston S., *The Second World War*, Londra, 1948–1954.

Codreanu, C. Z., *La Garde de Fer*, Paris, 1938.

Colville, John, *The Fringes of Power*, Londra, 1985.

Conte, Arthur, *Yalta*, Paris, 1964.

Crankshaw, Edward, *Putting Up With the Russians*, Londra, 1984.

Cretzianu, Alexander, *The Lost Opportunity*, Londra, 1957 (*Ocazia pierdută*, prefaţă de V.Fl. Dobrinescu, postfaţă de Sherman David Spector, Iaşi, 1995).

Davidson-Houston, J.V., *Armed Pilgrimage*, Londra, 1949.

De Porte, A.W., *Europe between the Super Powers*, Yale, 1979.

Deutscher, Isaac, *Stalin*, Londra, 1966.

Djilas, Milovan, *Conversations with Stalin*, Londra, 1962 (Milovan Djilas, *Întâlniri cu Stalin*, trad. şi postfaţă de Dorin Gavrilescu, Craiova, 1995).

Donaldson, Frances, *The British Council*, Londra, 1984.

Drăgan, Josif C., *Antonescu. Mareşalul României şi războaiele de reîntregire. Mărturii şi documente coordonate şi îngrijite de J.C. Drăgan*, Veneţia, vol. 1, 1986; vol. 2, 1986; vol. 3, 1989; vol. 4, 1989.

Duca, George, *Cronica unui român în veacul XX*, München, 1985.

Ehrman, John, *History of the Second World War*, vol. 5, „Grand Strategy", Londra, 1956.
Erickson, John, *The Road to Berlin*, Londra, 1983.
Fess, Herbert, *Churchill, Roosevelt, Stalin*, Princeton, 1957.
Foot, M.R.D., *SOE in France*, Londra, 1966.
Franck, Nicolette, *La Roumanie dans l'Engrenage*, Paris-Bruxelles, 1977.
Gheorghe, Ion, *Rumäniens Weg zum Satellitenstaat*, ediție și studiu introductiv de Stelian Neagoe, București, 1996), Heidelberg, 1952. (*Un dictator nefericit: Mareșalul Antonescu – Calea României spre statul satelit.*)
Ghyka, Matila, *A Documented Chronology of Roumanian History*, Oxford, 1941.
Hart, Liddell, *History of the Second World War*, Londra, 1970.
Henderson, Sir Neville, *Failure of a Mission*, Londra, 1940.
Hollingworth, Clare, *There's a German Just Behind Me*, Londra, 1942.
Household, Geoffrey, *Against the Wind*, Londra, 1942.
Howard, Patrick, *Intelligence Chief Extraordinary*, Londra, 1986.
Ionescu, Ghiță, *Communism in Rumania. 1944–1962*, Oxford, 1964 (*Comunismul în România*, București, 1994).
Jelavich, Barbara, *History of the Balkans* (*Istoria Balcanilor*, trad. și postfață de I. Ciupercă, Iași, 2000), Cambridge, 1983.
Kimball, Warren F., *Churchill and Roosevelt. The Complete Correspondence*, Princeton, 1984.
Laquer, Walter, *Terrorism*, Londra, 1977.
Macleod, Ian, *Neville Chamberlain*, Londra, 1961.
Manning, Olivia, *Fortunes of War*, Londra, 1981.
McJimsey, George, *Harry Hopkins*, Harvard, 1987.
Mușat, Mircea, *La Signification de la révolution... d'août 1944*, București, 1979.
Nanu, Frederick, „The First Soviet Double Cross" – [*Journal of Central European Affairs*, nr. 12, 1952].
Pakula, Hannah, *The Last Romantic: A Biography of Queen Marie of Roumania* (*Ultima romantică. Viața Reginei Maria a României*, trad. de Sanda-Ileana Racoviceanu, București, 2003), Londra, 1984.
Pantazi, Ion, *Am trecut prin iad*, München, 1987.
Pearton, Maurice, *British Policy towards Romania, 1939–1941*, Iași, 1986.
Pearton, Maurice, *Oil and the Romanian State*, Oxford, 1971.
Quinlan, Paul D., *Clash over Romania*, Los Angeles, 1977. (*Ciocnire deasupra României. Politica anglo-americană față de România: 1938–1947*, trad. de Gheorghe Onișoru, Iași, 1995.)

Rich, Norman, *Hitler's War Aims*, Londra, 1974.
Rothwell, Victor, *Britain and the Cold War*, Londra, 1982.
Samuelli, Annie, *The Wall Between*, Londra, 1967.
Schmidt, Paul, *Hitler's Interpreter*, New York, 1951.
Seton-Watson, Hugh, *The New Imperialism*, Londra, 1961.
Seton-Watson, Hugh, *The East European Revolution*, Londra, 1950.
Seton-Watson, Hugh, *Eastern Europe between the Wars*, Cambridge, 1945.
Seton-Watson, R.W., *A History of the Roumanians*, Oxford, 1934.
Shirer, William, *Berlin Diary*, Londra, 1941.
Shirer, William, *The Rise and Fall of the Third Reich*, Londra, 1960.
Sitwell, Sacheverell, *Roumanian Journey*, Londra, 1938.
Smiley, David, *Albanian Assignment*, Londra, 1984.
Stavrianos, L.S., *The Balkans since 1453*, New York, 1958.
Strang, William, *Home and Abroad*, Londra, 1956.
Sweet-Escott, Bickham, *Baker Street Irregulars*, Londra, 1964.
Tappe, Eric, *Documents Concerning Rumanian History (1427–1601)*, Londra, Haga, Paris, 1964.
Trevor-Roper, H.R., *Hitler's War Directives*, Londra, 1966.
Vassiltchikov, Marie, *The Berlin Diaries*, Londra, 1985.
Walker, David, *Death at My Heels*, Londra, 1942.
Watts, Larry, *În serviciul Mareşalului*, München, 1985.
Zincă, Haralamb, *Şi a fost „Ora H"*, Bucureşti, 1971.

BIBLIOTECA
V. A.
★ URECHIA ★
GALAȚI

Cuprins

Cuvânt înainte 5

Partea întâi: martie 1939–februarie 1941 9
I. Bucureşti – Ghidul unui puritan 9
II. Conversaţii şi urşi 16
III. Dictatura regală 27
IV. Hitler şi România 46
V. Războiul ciudat în România 58
VI. Dezmembrarea României 70
VII. Rebeliunea Gărzii de Fier 82

Partea a doua: februarie 1941–decembrie 1943 99
VIII. Căderea reţelei române 99
IX. Restabilirea legăturilor radio 110
X. Maniu şi Puterile Aliate 121
XI. „Autonomous" intră în acţiune 138

Partea a treia: decembrie 1943–martie 1944 154
XII. Capturarea 154
XIII. Ne întoarcem la Bucureşti 159
XIV. Antonescu protejează „Autonomous" 164
XV. Interogatoriul german 171
XVI. Antonescu spune „NU" Gestapoului 179

Partea a patra: martie 1944–iunie 1944 189
XVII. Negocieri de armistiţiu 189
XVIII. Antonescu spune „NU" Puterilor Aliate 200
XIX. Bomba lui Molotov 212
XX. Planuri de evadare 226

Partea a cincea: iunie 1944–august 1944 232
XXI. Ultimele pregătiri pentru lovitură 232

XXII. Ultima vizită a lui Antonescu la Führer 244
XXIII. Lovitura de stat: Tempo I 255
XXIV. Lovitura de stat: Tempo II 274

Partea a şasea: august 1944–decembrie 1947 287
XXV. Subteranele Băncii 287
XXVI. Euforia de după lovitură 296
XXVII. Consecinţele loviturii de stat 308
Epilog 330

Note 339
Bibliografie selectivă 350

Redactor
CĂTĂLIN STRAT

Tehnoredactor
MANUELA MĂXINEANU

Corector
ANCA DRĂGHICI

DTP
STELIAN BIGAN
DAN DULGHERU

Apărut 2008
BUCUREȘTI – ROMÂNIA

Lucrare executată la C.N.I. „CORESI" S.A.